

**Siyonizm Düşünden
İşgal Gerçeğine
FiLiSTiN**

www.ihh.org.tr

İHH İNSANI YARDIM VAKFI

ORTADOĞU - Filistin

Kitabın Adı

Siyonizm Düşünden İşgal Gerçeğine FİLİSTİN

Yazarlar

Fatma Tunç Yaşar
Sevinç Alkan Özcan
Zahide Tuba Kor

© İHH Kitap

Bu eserin tüm hakları mahfuzdur.
Yayıncının izni alınmaksızın kitabın
metni herhangi bir formda yayınlanamaz,
kopyalanamaz ve çoğaltılamaz. Ancak
kaynak gösterilerek alıntı yapılabilir.

ISBN: 975-92225-4-X

1. Baskı: Şubat 2003
2. Baskı: Nisan 2004
3. Baskı: Haziran 2004
4. Baskı: Eylül 2006
5. Baskı: Mart 2007
6. Baskı: Nisan 2009
7. Baskı: Mart 2011

Yayın Hazırlık

İHH Araştırma Yayınlar Birimi

Büyük Karaman Cad. Taylasan Sok. No: 3 Fatih-İstanbul
Tel: 0212 631 21 21
Faks: 0212 621 70 51
Web: www.ihh.org.tr
e-mail: info@ihh.org.tr

Kapak / Tasarım

Siyah Martı

Basım Yeri

Gümüş Ofset
Çifte Havuzlar Yolu Türkmen Sanayi Sitesi D Blok No: 23 Davutpaşa-İstanbul
Tel: 0212 612 70 89

**Siyonizm Düşünden
İşgal Gerçeğine
FiLiSTiN**

**Fatma Tunç Yaşar
Sevinç Alkan Özcan
Zahide Tuba Kor**

*Bu kitabı özgür Filistin'in yarınlarına;
Filistinli çocuklara ithaf ediyoruz.*

Yedinci Baskıya Önsöz

Tarihte olduğu gibi günümüzde de jeopolitik ve stratejik konumuyla dünya siyasetinin odak noktalarından biri olan Ortadoğu coğrafyası, özellikle 20. yüzyıldan bu yana bölgenin tarihi, kültürü ve siyasi kodları ile çelişen bir atmosfere sürükleniyor.

Osmanlı Devleti'nin dağılışı, Ortadoğu'da sancılı ulus-devletlere evrilme sürecini başlatırken diğer Ortadoğu devletlerinden farklı olarak Filistin toprakları önce Batılı devletlerin desteğini alan Siyonistlerin göçlerine, akabinde de İsrail işgal devletinin kuruluşuna tanıklık etti. Filistin halkı ise hem Filistin içerisindeki farklı bölgelere (Gazze ve Batı Şeria) hem de dünyanın çeşitli ülkelerine göç ettirilerek üç kuşaktır mülteci hayatı yaşamaya mecbur edildi.

Elinizdeki bu çalışma, Filistin sorununun dünya kamuoyuna yansıtılmasında üretilen yanlış imajları tashih etmenin; Filistin sorununu, Filistinlilerin hak arayışlarını tarihî gerçekler bağlamında okuyuculara sunmanın; Filistin halkının uzun soluklu mücadelesine yapılacak önemli bir katkı olması düşünülerek hazırlanmıştır. İlk baskısı 2003 yılında yapılan Siyonizm Düşünden İşgal Gerçeğine Filistin kitabımızı, güncellenmiş yedinci baskısıyla tekrar sizlere sunmaktan onur duyuyoruz.

Çalışmanın Filistin'in hak mücadelesine ve adaletin tesisine katkıda bulunması temennisiyle...

Önsöz

Soğuk Savaş'ın son bulduğu 1990 sonrasında Balkanlar, Kafkasya ve Ortadoğu, sancılı bir döneme girdi. Yeni düzen arayışının büyük ve kanlı savaşlarla verildiği bu üçgenin tam ortasında kalan Türkiye'yi, eski Osmanlı coğrafyası olan bu topraklardan bağımsız olarak düşünmek, taşıdığı tarihî misyon ve güçlü bölge aktörü olma gerçeği ile birleştirdiğinde imkânsızdır.

Türkiye'nin güney komşusu Ortadoğu, son yüzyıldır Filistin eksenli yoğun bir dönüştürme ve değiştirme operasyona maruz kalmıştır. Bu durum II. Dünya Savaşı sonrası Yahudi-Anglosakson ittifakın bir İsrail devleti şeklindeki tezahürü ile asıl niyetini açığa vurmuş ve yapılan diğer müdahalelerin de mihenk noktası bu olmuştur.

Bugün Ortadoğu'da Irak saldırısı, İran ve Suriye kuşatması ve Büyük Ortadoğu Projesi de dâhil olmak üzere daha geniş eksenli kontrol çabaları İsrail için verilmektedir. Bu çabalar çerçevesinde sözde kitle imha silahlarının yok edilmesi sloganı ile Irak'ı cehenneme çevirip istikrarsızlığın kucağına bırakanlar ve İran'a ambargo uygulayıp saldırı hazırlığı yapanlar, İsrail'in nükleer, biyolojik ve kimyasal cephaneliği karşısında seslerini hâlâ çıkartmamaktadır. Filistin-İsrail görüşme ve anlaşmaları bir oyalama taktiğinden ibaret olup Filistinli Müslümanlar açısından bir kısır döngüyü ifade ederken, durumun bu noktaya gelmesinde de İsrail'i sınırsızca destekleyen ABD'nin rolü dikkat çekmektedir.

Kudüs ve Mescid-i Aksa gibi asla vazgeçilmeyecek kutsal değerleri ile İslam dünyası için sembolleşmiş bir coğrafya olan Filistin, bugün kayıtsızlığın kurbanıdır. Dünyanın en gelişmiş silahlarına karşı, taş ve sapanlarla ve gencecik bedenlerle sürdürülen İntifada hareketi, 11 Eylül süreci ile küresel kuşatmanın sözde “teröre karşı savaş” muhasarasının parçalarından biri algılaması ile sarsılmaya çalışılmıştır.

İHH İnsani Yardım Vakfı'nın hazırladığı bu çalışma, Filistin hakkındaki haksız ve yanlış algıları düzeltmek, çok büyük haksızlıklara ve katliamlara uğrayan Filistinli Müslümanlara karşı gerekli ilgiyi oluşturmak ve bir Kudüs, Mescid-i Aksa bilinci oluşturmak için kaleme alınmıştır.

Başta çalışmayı kaleme alan Fatma Tunç Yaşar, Sevinç Alkan Özcan ve Zahide Tuba Kor'a ve Ahmet Emin Dağ'ın şahsında çalışmanın hazırlanmasında emeği geçen bütün komisyon üyelerimize teşekkür ediyor, çalışmanın faydalı olmasını umut ediyoruz.

Filistin Devleti Eski Başkanı Yaser Arafat'ın Takdimi

Böylesine kıymetli bir kitaba takdim yazmaktan büyük bir mutluluk ve şeref duyuyorum.

Kutsal Filistin toprakları, nasıl tarihin ve coğrafyanın tam odağında ise, aynı şekilde insanlık vicdanının da derinliklerinde yer almaktadır. Bu, tüm beşeriyetin uğruna mücadele ettiği özgürlük, hak, barış gibi üstün değerler için savaşıyor, özgürlüğüne düşkün, şerefli direnişçilerin davasıdır.

Filistin sorunu ve Filistin halkının sessiz ama cesur direnişi, kardeş ve dost Türkiye halkının kalbindeki her bir atışta kendini somut biçimde göstermektedir. O Türkiye halkı ki, ona minnettarlığımın yanı sıra Filistin halkının başlatmış olduğu haklı mücadelede İsrail işgalinin sona ermesi, gerçek barışın sağlanması ve başkenti Kudüs olan Filistin devletinin kurulması konularındaki desteğinden ötürü kendilerine şükranlarımızı sunmayı bir borç bilirim.

Bu barış aynı zamanda istikrarsızlığın ızdırabına uzun süre katlanmak zorunda kalmış ve acılar çekmiş olan bölgemizdeki ülke ve halklarının da istikrar ve güvenliklerinin önemli bir unsuru olacaktır.

Bu kitap, içeriği ve izahatları ile kutsal Filistin davasının daha iyi anlaşılması ve ne kadar kurban verirse versin, ne kadar sürerse sürsün yüce hedeflere ulaşmak için çabalayan Filistin halkıyla ve onun davasıyla dayanışma bilincinin artırılması konusunda Türkiye'li okuyuculara katkı sağlayacaktır.

İÇİNDEKİLER

GİRİŞ 1

I. BÖLÜM: TEMEL GÖSTERGELER

- A. KİMLİK BİLGİLERİ 11
- B. COĞRAFİ KONUM 12
- C. NÜFUS YAPISI 12
 - 1. Filistin Kimliği 13
 - 2. İsrail İşgali Altındaki Filistinli Arap Azınlık 15
- D. EKONOMİK DURUM 17
 - 1. İkinci İntifada Sonrası Filistin Ekonomisi 18
- E. DİNÎ DURUM 21
- F. EĞİTİM 23

II. BÖLÜM: TARİHİ SÜREÇ

- A. İSLAM ÖNCESİ DÖNEM 29
- B. İSLAMİYET VE FİLİSTİN 30
- C. OSMANLI DÖNEMİ 31
 - 1. Osmanlı Döneminde Filistin'de Demografik Yapı 32
 - 2. Osmanlı Devleti'nin Filistin'de Yaşayan Gayrimüslim Topluluklara Karşı Tutumu 33
 - 3. Osmanlı Devleti'nin Filistin'de Yahudi Yerleşimi Konusundaki Tavrı 34
- D. SİYONİST HAREKETİN KURULUŞUNDAN İSRAİL DEVLETİ'NE FİLİSTİN (1897-1948) 34
 - 1. Siyonist Hareketin Kuruluşu 35
 - 2. I. Dünya Savaşı Sırasında Siyonist Hareket ve Filistin 36
 - 3. Balfour Deklarasyonu 37
 - 4. Manda Yönetimi 37
 - 5. 1936-1939 Olayları 39
 - 6. II. Dünya Savaşı ve İsrail'in Kuruluşu 40

- E. ARAP-İSRAİL SAVAŞLARI VE FİLİSTİNLİLERE ETKİSİ 41
1. İsrail Devleti'nin Kuruluşu ve Birinci Arap-İsrail Savaşı (1948) 41
 2. İkinci Arap-İsrail (Süveyş) Savaşı (1956) 42
 3. Üçüncü Arap-İsrail (Altı Gün) Savaşı (1967) 43
 4. Kara Eylül (1970) 45
 5. Dördüncü Arap-İsrail (Yom Kippur) Savaşı (1973) 46
 6. Beyrut Kuşatması (1982) 48
 7. Birinci İntifada (1987-93) 49

III. BÖLÜM: ORTADOĞU BARIŞ SÜRECİ

- A. BİRİNCİ İNTİFADA SONRASI BARIŞ SÜRECİ 53
1. Madrid Barış Konferansı 54
 2. Oslo I ve Oslo II Anlaşmaları 55
 3. Wye River Memorandumu 57
 4. Camp David Görüşmeleri ve Filistin-İsrail Sorununda Temel Başlıklar 58
- B. AKSA İNTİFADASI SONRASI BARIŞ SÜRECİ 60
1. Suudi Barış Planı 60
 2. Ortadoğu Yol Haritası Planı 62
 3. Müzakereden Tek Taraflı Adıma: Gazze'den Çekilme 65
 - a. Gazze'den Çekilmenin Filistin ve İsrail İç Siyasetine Etkisi 68
 - b. HAMAS'ın İktidar Tecrübesi 70
 4. Annapolis Barış Konferansı 74

IV. BÖLÜM: İNSAN HAKLARI İHLALLERİ

- A. İSRAİL'İN FİLİSTİNLİLERE YÖNELİK KATLIAMLARI 81
- B. FİLİSTİNLİ MÜLTECİLER 86
1. Genel Bilgiler 86
 2. Filistinli Mültecilerin Geri Dönüş Hakkı 87
 - a. Tarihî Arka Plan 87
 - b. Uluslararası Hukukta Filistinli Mülteciler Meselesi 88
 - c. Geri Dönüş Hakkı ve İsrail'in Çıkardığı Engeller 91
 3. Filistinli Mültecilerin En Yoğun Yaşadıkları Bölgeler ve Sorunları 93
 - a. Ürdün 93
 - b. Lübnan 95
 - c. Suriye 97
 - d. Batı Şeria 98
 - e. Gazze Şeridi 99
 - f. Avrupa ve Amerika'daki Filistin Diasporası 100

- C. İKİNCİ İNTİFADA VE İNSAN HAKLARI İHLALLERİ 101
1. İsrail'in Bilinçli Hedefi Siviller 102
 2. Savaşın Masum Kurbanları: Filistinli Çocuklar 103
 3. İsrail'in Suikast Politikası 104
 4. İsrail'in Tutuklu ve Gözaltındaki Filistinlilere Yönelik İşkence Politikası 106
 5. İsrail'in Guantanamo'su: Tutuklama Merkezi-1391 109
 6. Dolaşım Özgürlüğüne Yönelik Kısıtlamalar 110
 7. 21. Yüzyılın Utanç Duvarları 112
 8. Mülkiyet Haklarının İhlali 116
 9. Filistin Topraklarında İsrail Karakolları: Yahudi Yerleşimleri 118
 10. 11 Eylül Saldırılarının Ardından ABD'de Filistinlilere Yönelik İnsan Hakları İhlalleri 121

V. BÖLÜM: FİLİSTİN DİRENİŞ ÖRGÜTLERİ VE ŞAHSİYETLER

- A. DİRENİŞ ÖRGÜTLERİ 126
1. El-Fetih 126
 2. Filistin Kurtuluş Örgütü (FKÖ) 127
 3. Filistin İslami Direniş Hareketi (HAMAS) 128
 4. İslami Cihad 129
 5. Filistin Halk Kurtuluş Cephesi (FHKC) 130
 6. Filistin Demokratik Kurtuluş Cephesi (FDKC) 130
 - 7- El-Saika 131
 8. Filistin'in Özgürlüğü İçin Halk Cephesi-Genel Komutanlık (PFLP-GC) 131
- B. ŞAHSİYETLER 132
1. Hacı Emin el-Hüseyni (1895-1975) 132
 2. Şeyh İzzeddin Kassam (1882-1935) 132
 3. Yaser Arafat (1924-2004) 132
 4. Şeyh Ahmed Yasin (1936-2004) 133
 5. Fethi Şikaki (1951-1995) 134

SONUÇ 135

KRONOLOJİ 139

KAYNAKÇA 153

GİRİŞ

Binlerce yıllık geçmişe sahip olan Filistin toprakları, geçtiğimiz yüzyıldan bu yana dünya gündeminden düşmeyerek uluslararası hareketliliğin merkezini oluşturmuştur. Dinî, siyasi ve kültürel açıdan taşıdığı anlamı ve Doğu Akdeniz'deki tarifsiz jeopolitik önemi, Filistin'i değerli kılmaya fazlasıyla yetmektedir.

Filistin, hem Hz. İbrahim'in kendisi gibi peygamber olan iki oğlu Hz. İsmail ve Hz. İshak'ın soyundan gelen Müslüman ve Yahudiler (İsrailoğulları) için hem de Hz. İsa'nın doğum ve mücadele yeri olması özelliği ile Hristiyanlar için kutsal bir coğrafyadır. Yahudilerin, kökenlerini Hz. İbrahim'e dayandırarak buradaki varlıklarını haklı gösterme çabaları; Hz. Musa'nın ilahi emirleri almak için gittiği Tur Dağı'ndan henüz geri dönmeden Allah'a şirk koşarak buzağıya tapmaları, Allah'ın kendilerine vazettiği Tevrat'taki emirleri değiştirmeleri ve peygamberlerini öldürmeye varan aşırılıkları ile birleştirildiğinde, topluluğun esasen dine bakışındaki tezadı ortaya çıkarmaktadır. Hz. Yakup'u (haşa) Allah ile güreştiren ve galip getiren bir zihniyetin Allah inancını ise aslında çok açıktır.

İsrailoğulları, MÖ 2000'lerde ulaştıkları Filistin topraklarından Babil Krallığı ve Roma İmparatorluğu dönemleri ile Haçlı işgalinde büyük katliamlara uğrayarak sürülmüşlerdir. Öte yandan Yahudiler, Hz. Ömer'in hilafetinde Kudüs

kapılarının Müslümanlara açılmasıyla başlayan dönemde ve ardından Selahaddin-i Eyyubi ve dört asır sürecek olan Osmanlı döneminde bu topraklarda barış ve esenlik içerisinde yaşamışlardır. Hatta Endülüs'te Hristiyan çılgınlığına kurban edilmek üzere olanlar ile Rusya'da ve Avrupa'da zulüm gören Yahudiler de yine Müslüman topraklarına kabul edilmişler ve buralarda emniyet içerisinde yaşamışlardır.

19. yüzyıl Avusturya-Macaristan, İngiltere ve Rusya gibi güçlerin dünya siyaset sahnesine damgasını vurduğu, Osmanlı Devleti'nin ise zayıflamaya başladığı bir dönemdi. Osmanlı'nın geniş sınırları artık dış güçlerin müdahale alanı hâline gelmişti. Bu dönemde Avrupa'da bir Yahudi devletinin varlığına hayır diyen Avrupalı güçler, 1897 yılında İsviçre'nin Basel şehrinde yapılan I. Siyonist Kongresi ile başlayan ve "Halkı olmayan bir ülkeyi, ülkesi olmayan bir halka devredin!" sloganı ile Filistin topraklarında bir Yahudi devleti kurulması fikrini öngören süreci hararetle desteklediler.

I. Dünya Savaşı sırasında Ortadoğu'nun paylaşımını öngören İngiltere ve Fransa arasındaki Sykes-Picot Anlaşması ve bir sene sonra 1917 Balfour Deklarasyonu, Yahudilere Filistin topraklarını resmen açarken, İngiliz mandası (1920-48) ile birlikte bölge yavaş yavaş anarşinin kucağına bırakılıyordu. II. Abdülhamid'i aşmayı başaramayan Yahudiler, Padişah'ın büyük önlemler aldığı bu topraklarda artık Haganah (1920-48), Stern/Lehi (1940-48) ve İrgun (1931-48) gibi çetelerle Müslümanlara karşı her türlü saldırıyı sistematik bir biçimde sürdürmeye başlamıştı.

II. Dünya Savaşı sonrasında bölgede İngiltere'nin yerini ABD aldı. 1948 yılı Mayıs'ında Filistin topraklarında Batı desteği ile İsrail devleti kuruldu. Bu devlet daha kurulmadan önce bölgede gerçekleştirilen Deir Yasın gibi katliamlar ise aslında Ortadoğu'da yeni ve daha büyük bir istikrarsızlığın habercisiydi.

1948'den itibaren yaşanan Arap-İsrail savaşları, Yahudilerin arkasındaki güçlü Batı desteğinin yanı sıra Arap ülkelerinin Filistin konusundaki tutarsızlıklarını ve samimiyetsizliklerini de ortaya koymaktaydı. 1967 Savaşı'nda İsrail'e topraklarını kaptıran Mısır, Ürdün ve Suriye'nin sorununa daha çok bir iç politika malzemesi olarak yaklaşmaları ve kendi kayıplarının peşine düşmeleri, ortak bir hareket planı ortaya koyamamaları ile birleşince sürecin Filistin aleyhine işlemesi kaçınılmaz bir hâl aldı.

Soğuk Savaş döneminin çift kutuplu sisteminde Filistin'de dengeler çok fazla değişmedi. İsrail, 1967 Savaşı ile Kudüs dâhil tüm Filistin'i ele geçirerek topraklarını üç misli genişletti. 1973 Savaşı ise İsrail'in elini iyice güçlendirdi.

di. Her savaş ve katliam sonrasında Filistinli mülteciler kervanına yenileri eklendi. Birleşmiş Milletler (BM)'de alınan 200'ün üzerinde karar ise ya Güvenlik Konseyi'nden ABD vetosuyla döndü ya da herhangi bir yaptırımı olmayan bu kararlar İsrail'in keyfi uygulamaları ile su üzerine yazılmış maddeler olarak kaldı.

1970 yılındaki Kara Eylül olaylarında Ürdün Kralı Hüseyin'in İsrail desteği ile binlerce Filistinliyi katletmesi, İsrail'in 1982 Lübnan işgali ve Sabra-Şatilla katliamları ile baskılar, Filistin topraklarının dışında da devam etti. İsrail'in en gelişmiş silahlarla yürüttüğü bu sınırsız ve dayanılmaz baskılar ise 1987 yılında Filistinlilerin kadın-erkek, yaşlı-genç tek vücut olarak taş ve sapanlarla bayrak açtıkları İntifada'yı başlattı.

Soğuk Savaş sonrası dönem Ortadoğu'da yeni kırılmalar meydana getirdi. Irak'ın Kuveyt'e girmesi ve ABD'nin 1991'de Irak'a müdahalesi, bu zamana kadar bölgede devam eden güçlü Sovyet etkisini ortadan kaldırırken tek kutuplu düzeni başlatıyordu. Bu dönemde İntifada'nın güçlü etkisi ile ABD'nin küresel aktör olma çabaları birleşince İsrail masaya oturtuldu ve Ortadoğu Barış Süreci başladı.

Oslo anlaşmaları ile önemli bir ivme kazandığı sürekli olarak tekrarlanan Ortadoğu Barış Süreci'nde Filistin tarafı çok önemli tavizler vermeye zorlandı. İsrail'deki Likud ve İşçi partilerinin liderleri dahi Oslo sürecinin Filistinlilerin aleyhine olduğunu gizleme gereği duymadılar. Dikkatle incelendiğinde Oslo sürecinin Filistinlileri kuşatma altındaki bölgelere ayırmak ve bu bölgeler arasına Yahudi yerleşimciler yerleştirerek muhtemel Filistin devletinin toprak bütünlüğünü engellemek üzere dizayn edildiği görülür. Bu noktada Oslo Anlaşması'nın imzalandığı 1993'te Doğu Kudüs, Gazze ve Batı Şeria'da yasa dışı 269.000 Yahudi yerleşimci varken, barış sürecinin sona erdiği 2000 yılında bu sayı 372.000'e çıkmış ve 2010'da Doğu Kudüs ile Batı Şeria'daki yerleşimci nüfusu 500.000'e ulaşmıştır. Yahudi yerleşimcilerin sayısı bu şekilde Filistin bölgelerinde çığ gibi artarken, bugün 6 milyon Filistinli mülteci çok zor şartlar altında, her türlü mahrumiyet içerisinde yaşam mücadelesi vermektedir.

Filistinlilerin 2000 yılı Eylül'ünde İkinci İntifada'yı başlatmalarının en önemli nedenlerinden biri hiç kuşkusuz Oslo anlaşmalarının getirdiği söz konusu adaletsiz ve tatminsiz ortamıdır. Oslo anlaşmalarında kolay konular gündeme alınırken, çözümü zor konular (Kudüs, yerleşimciler, mülteciler, sınırlar ve Filistin devletinin kurulması) nihai statü görüşmelerine bırakılmıştı. Nihayet 2000

yılının Temmuz ayında taraflar çözümlü zor olan temel meseleleri görüşmek üzere Camp David’de bir araya geldiler. Ancak burada ABD Başkanı Bill Clinton’ın İsrail’in tezlerini destekleyen önerileri Filistin lideri Yaser Arafat tarafından kabul edilmedi.

2002 yılının Mart ayında İsrail, Batı Şeria’da Filistin Ulusal Otoritesi’nin tüm kurumlarını hedef alan yoğun saldırılarına başladı. İsrail Başbakanı Ariel Şaron’un Filistin lideri Yaser Arafat’ı uzun süre Ramallah’taki karargâhında kuşatma altında tutması, Filistin Ulusal Otoritesi’ne ait karakolları ve tüm binaları saldırıların hedefi hâline getirmesi, İsrail’in Ortadoğu Barış Süreci’nde Filistinlilere “lütfedilen” her şeyi geri alma hevesinde olduğunun göstergesiydi. Şaron’un bütün şiddet politikalarının arkasında ise hep George W. Bush yönetimi vardı.

İsrail İkinci İntifada sürecinde baskı ve katliam politikalarından geri adım atmaya hiç düşünmedi. Bilakis ABD’nin sözde “teröre karşı savaş” ittifakının en güçlü destekçisi olan İsrail, Filistin kentlerine en gelişmiş silahlarla girdi. Refah, Gazze, Cenin, Nablus, el-Halil ve daha birçok yerde gerçekleştirdiği katliamlar karşısında ise BM soruşturma açmayı bile başaramadı; çünkü İsrail BM gözlemcilerini kabul etmedi.

2003 Nisan’ına gelindiğinde “Ortadoğu Dörtlüsü” adı verilen ABD, AB, BM ve Rusya tarafından iki devletli bir çözüm önerisi sunan Ortadoğu Yol Haritası masaya kondu. Diğerleri gibi mevcut durumu meşrulaştırmaya çalışan, İsrail’in işgalini değil Filistinlilerin direnişini problem olarak gören ve Filistinlilerin elini kolunu tamamen bağlamayı hedefleyen bu plan, barıştan ziyade bir pasifleştirme planıydı. İsrail, bu plana çekincelerle birlikte imza koysa da, planda öngörülenin aksine yeni Yahudi yerleşim birimleri inşa etmeye devam etti; dahası insanlık dışı olan ve eşi benzeri görülmemiş bir duvar projesini uygulamaya koydu. 8 metre yüksekliğinde ve 700 küsur kilometre uzunluğunda olması planlanan duvar, Batı Şeria’yı dünyadan tamamen tecrit ederken, İsrail bu yolla Filistinli intihar eylemcilerini durdurmayı hedeflediğini iddia ediyordu. Tamamlandığında 200.000 Filistinliyi mağdur edecek olan duvar, aynı zamanda Batı Şeria’nın %45’inin İsrail kontrolüne geçmesine imkân verecek.

İsrail’in utanç abidesi olan duvar tartışmaları devam ederken, bu kez Mart 2004’te bizzat İsrail Başbakanı Ariel Şaron tarafından yürütülen gayriahlaki bir füze operasyonu ile Filistin’in manevi önderi Şeyh Ahmet Yasin şehit edildi. Bu füze saldırısı tüm dünyada İsrail’e olan nefreti bir kez

daha tazeledi. ABD'nin, veto hakkını kullanarak BM'nin olayı kınamasına bile müsaade etmemesi, bölge dengelerinin nasıl yürütüldüğüne dair kanaatleri pekiştirdi. Bu durum hiç şüphesiz İsrail'i Filistinli liderlere yönelik suikast politikasında ve sivil halka yönelik katliamlarında daha da cesaretlendirdi. İsrail çılgınlığının nereye varacağı ve terörün asıl kaynağı olan İsrail'e kimin dur diyeceği sorusu yine cevapsız kaldı.

Şeyh Ahmet Yasin suikastından sadece üç gün önce Ariel Şaron, ABD'de Gazze'den "tek taraflı" çekilme planı için Bush yönetiminden aradığı desteği bulmuştu. Böylece İsrail, direniş nedeniyle artık kendisi için büyük bir yük hâline gelen Gazze'den Filistin tarafını muhatap almadan ve herhangi bir taviz vermek zorunda kalmadan çekilecekti. Ağustos-Eylül 2005'te Şaron Planı yürürlüğe kondu ve İsrail, Yahudi yerleşimciler ile askerlerini tahliye ederek Gazze'den geri çekildi. Ancak bu durum Gazze'ye beklenen özgürlüğü getiremedi. Tıpkı etrafı duvarlarla örülen Batı Şeria gibi İsrail, Gazze'yi de hava, deniz ve karadan kuşatarak bir açık hava hapishanesi hâline getirdi. Ve daha önce olduğu gibi Gazze'deki katliamlarına ve ambargolarına hız kesmeden devam etti.

2006 yılı gerek Filistin'in geleceği gerekse bölgesel politikaların gidişatı açısından bir dönüm noktası oldu. Zira Filistin halkı, Ortadoğu'nun gelmiş geçmiş en adil ve dürüst seçimlerinde HAMAS'ı tek başına iktidara taşıdı. Bölgedeki tüm hesaplar altüst oldu. HAMAS'ı hükümetten düşürmek için iç ve dış mihraklar el ele verip ekonomik ve diplomatik tecrittten katliamlara kadar her yolu denedi. HAMAS'ın sandıklardan birinci parti olarak çıkması ve müteakip süreçte baskı ve yıldırma politikası ile "ehlileştirilememesi", Amerikan yönetiminin Ortadoğu'ya demokrasiyi yaymayı ve "radikal İslam"a karşı "ılımlı İslam"ı desteklemeyi temel alan "Büyük Ortadoğu Projesi"ne en büyük darbelerden birini vurdu.

2001 yılından itibaren ardı ardına Afganistan, Irak, Filistin, Lübnan ve diğer coğrafyalarda "teröre karşı savaş" stratejisi ile "Büyük Ortadoğu Projesi" çerçevesinde yürürlüğe konan politikalar birbiri ardına çökerken, Bush yönetimi giderayak barış oyununa yöneldi. Kasım 2007'de geniş bir katılımı ABD'nin Annapolis şehrinde "Ortadoğu Barış Konferansı" düzenlendi ve ardından HAMAS "ortak tehdidi" karşısında Abbas ve Olmert yönetimleri, sallantıda olan koltuklarını "barış" mucizesiyle koruma ümidiyle müzakerelere başladı. 90'lı yıllardaki barış süreci ile aynı akibeti paylaşacağı daha baştan belli olan bu süreç de kısa sürdü.

2008 yılı sonunda İsrail'in Gazze'de 22 gün süren o meşum katliamlarıyla bir barış oyununun daha sonuna gelindi. İcraatlarına değil sadece verdiği umuda binaen 2009'da Nobel Barış Ödülü'ne layık görülen ABD'nin ilk Afrika kökenli başkanı Barack Obama'nın baskısıyla Eylül 2010'da esen son barış rüzgârının da sabıklarının kaderini paylaşacağı aşikâr. Oyunun mevcut kuralları değişmediği sürece Ortadoğu'da adil ve kalıcı bir barış, tıpkı 62 yıl öncesi kadar uzak, tıpkı 62 yıl öncesi kadar ümitsiz.

Oysa Siyonist rejimin işgali kaç neslin hayatına, ümitlerine, hayallerine mal oldu ve kim bilir daha kaç neslin hayatına, ümitlerine, hayallerine mal olacak? Anavatanlarında yaşayan "şanslı" Filistinliler, sürekli işgal devletinin ve gözü dönmüş yerleşimcilerin saldırılarına, gasplarına, ev yıkımlarına, gözaltılarına, işkencelerine, toplu cezalandırmalarına, suikastlarına, ambargolarına, barikatlarına, kontrol noktalarına, "utanç duvarları"na, kara propagandalarına, aşışılmanın ve "efendilik taslama"nın binbir türlüsüne muhatap olurken; mülteci ve yerinden edilmiş Filistinlilerin payına vatan hasreti, parçalanmış ve dağılmış aileler, sürgün, yersiz yurtsuzluk ve geri dönüş umudu kaldı. 1967 işgaliyle birlikte vatanından ayrı düşen Filistinli şair Mourid Barghouti işgali veciz ifadesiyle şöyle tanımlıyor:

*"Uzun İşgal yılları İsrail'de doğmuş ve başka vatan bilmeyen İsraililer üretti ve aynı zamanda Filistin'e yabancı Filistinliler... işgal, meçhul bir sevgiliye âşık nesiller yarattı bizden: uzak, çetrefil, muhafızlarla, surlarla, nükleer füzelerle ve katıksız bir terörle çevrilmiş (bir sevgiliye)... Bu uzak işgal, Filistin'in çocukları olmaktan çıkarıp Filistin fikrinin çocukları kıldı bizi."*¹

Ve yine Barghouti'nin ifadesiyle işgal, "*Hayatın ve ölümün her cephesine musallat oldu; özleme, öfkeye, arzuya ve sokakta yürümeye... herhangi bir yere gitmeye ve oradan geri dönmeye."*² "*İşgal Filistin'in köylerini durağanlaştırdı, şehirleri ise köye çevirdi... Filistin'in doğal bir seyir izleyerek gelişmesini bile-isteye engelledi, sanki İsrail topyekûn Filistin toplumundan İsrail kentlerine bir taşra üretmek istedi. Daha da ötesi, bütün Arap şehirlerini İbrani devletin kırsal arka bahçesi yapma peşinde İsrail."*³ Bütün bunlara karşı Filistin halkına gerek vatanında gerekse uzak diyarlarda hep direnmek düştü; hem özgürlüklerine kavuş-

¹ Mourid Barghouti, *Şairin Filistinini*, (çev.) A. Melis Hafez, Klasik Yayınlar: Ekim 2004,

² İstanbul, s. 62-63.

³ Barghouti, s. 49.

³ Barghouti, s. 144-145.

mak hem de Arap ve İslam dünyasını derin uykularından uyandırmak üzere...

62. yılını dolduran İsrail işgali, her Filistinlinin hayatında ve her Filistin yerleşiminde kitaplara sığmayacak kadar çok ve derin izler bıraktı. İşte, Filistin'in mevcut nüfus yapısı ile sosyoekonomik ve dinî durumundan eğitim şartlarına; köklü tarihinden Siyonist hareketin gelişimine; 20. yüzyılda yaşadığı işgal ve savaşlardan barış sürecine; İsrail'in katliamları ve insan hakları ihlallerinden Filistinli mülteciler meselesine; Filistinli direniş örgütlerinden direnişin öncüsü isimlere kadar hemen her yönüyle Filistin meselesinin ele alındığı bu çalışma, konunun daha iyi anlaşılmasına ve Türk kamuoyundaki duyarlılığın arttırılmasına katkıda bulunmayı amaçlamakta ve "Filistin ve Kudüs bilinci" oluşturmayı hedeflemektedir. Zira dinî, siyasi, askerî ve stratejik açılardan büyük ehemmiyeti bulunan Filistin ve Kudüs, kapsamlı bir şekilde tanınmadığı ve kavranmadığı sürece "kutsal topraklar"a yönelik gayretlerimiz ve çözüm önerilerimiz de çok sağlıklı olamayacaktır.

I. BÖLÜM

TEMEL GÖSTERGELER

A. KİMLİK BİLGİLERİ

Resmî adı:	Filistin Ulusal Otoritesi (4 Mayıs1994)
Başkent:	Doğu Kudüs (idari merkez)/Ramallah (fiili başkent)
Nüfus:	2007 resmî nüfus sayımı verilerine göre 3.767.126 [Batı Şeria 2.350.583 (Doğu Kudüs 363.649), Gazze 1.416.543] Temmuz 2010 tahminlerine göre 4.048.403 (Batı Şeria 2.513.283, Gazze 1.535.120)
Yüz ölçümü:	6020 km ² (Batı Şeria 5.655, Gazze 365 km ²) (1948 öncesi İngiliz mandası döneminde Filistin topraklarının toplam yüz ölçümü 27.343 km ² idi.)
Nüfus yoğunluğu:	663 kişi/km ² (Batı Şeria 439, Gazze 4140 kişi/km ²)
Önemli şehirler:	Kudüs, Ramallah, Nablus, Beytüllahim, el-Halil, Cenin, Refah
Din:	%85 Müslüman, %10 Yahudi, %5 Hristiyan
Dil:	Arapça, İbranice

B. COĞRAFİ KONUM

Filistin Akdeniz'in doğusunda, Ürdün'ün batısında ve Lübnan'ın güneyinde yer almaktadır. En önemli akarsuları Şeria Nehri olarak da adlandırılan Ürdün Nehri ile Yermük Nehri'dir. İsrail işgali altındaki Filistin topraklarıyla Ürdün toprakları arasında sınır oluşturan Ürdün Nehri'nin doğusu Doğu Yaka, batısı Batı Yaka (Batı Şeria) olarak adlandırılmaktadır. Her iki yaka da tarıma elverişli düzlüklerden oluşmaktadır. Ürdün Nehri, batısı İsrail işgali altında, doğusu Ürdün'ün elinde olan Lut Gölü'ne akmaktadır. Ölü Deniz olarak da adlandırılan Lut Gölü tuz ve fosfat bakımından zengindir.

C. NÜFUS YAPISI

Filistin Ulusal Otoritesi'ne bağlı Batı Şeria ve Gazze bölgelerinde nüfus yapısı birbirinden kısmen farklıdır. Batı Şeria'da toplumun etnik olarak %83'ünü Filistinli Araplar oluştururken geri kalan %17'lik kısım Yahudi'dir. Dinî açıdan nüfusun %75'i Müslüman, %17'si Yahudi ve %8'i de Hristiyan ve diğer dinlere inananlardan oluşmaktadır. Dil açısından bakıldığında ise, etnik yapıya uygun olarak Filistinli Arapların tamamına yakını Arapça, Yahudiler İbranice ve İngilizce konuşmaktadır.

İsrail'in 2005 yılında geri çekilmesinden önce Gazze Şeridi'nde etnik olarak nüfusun %99,4'ünü Araplar, %0,6'sını Yahudiler oluşturmaktaydı. Bölgede yaşayan halkın %98,7'si Müslüman, %0,7'si Hristiyan ve %0,6'sı Yahudi idi.⁴ 2005'ten sonra bölgede hiç Yahudi kalmamıştır.

Filistin Merkezî İstatistik Bürosu, İsrail Merkezî İstatistik Bürosu ve Ba-nış Şimdi Örgütü'nün verilerinden hareketle 2007 sonu itibarıyla Filistin ve İsrail'de nüfusun dağılımı şu şekildedir:⁵

	Yahudiler	Filistinliler	Diğer	Toplam
İsrail toprakları (Kudüs hariç)	4.424.900	1.241.800	639.800	6.306.500
Kudüs (yerleşimciler dâhil)	469.400	208.000	17.300	694.700
Batı Şeria (Kudüs hariç)	260.000	2.137.107	-	2.397.107
Gazze	-	1.416.539	-	1.416.539
Toplam	5.154.300	5.003.446	657.100	10.814.846
Toplam (%)	%47,66	%46,26	%6,08	%100

⁴ Palestinian Central Bureau of Statistics, http://www.pcbs.org/english/phc_97/populat.htm, (01.05.2009).
⁵ Ali Abunimah, "Palestinians on the Verge of a Majority: Population and Politics in Palestine-Israel", Palestine Center Information Brief No.162, <http://www.thejerusalemfund.org/ht/display/ContentDetails/i/2244>, (12.05.2008). Filistin Merkezî İstatistik Bürosu'nun yayımladığı son rapora göre, 2009 yılı sonu itibarıyla tarihi Filistin topraklarında yaşayan Filistinliler 5,2 milyon iken Yahudiler 5,6 milyondur. Palestinian Central Bureau of Statistics, "Special Report on the 62nd Anniversary of Nakba", 12 Mayıs 2010, <http://www.pcbs.gov.ps/DesktopModules/Articles/ArticlesView.aspx?tabID=0&l ang=en&ItemID=1532&mid=11394>.

Filistin Merkezî İstatistik Bürosu'nun verilerine göre, 60 yılda dünyadaki Filistinli nüfusu yedi buçuk kat artarak 2009 yılı sonu itibarıyla 10,9 milyona ulaşmıştır (1948'de 1,4 milyondur). Bu nüfusun sadece 4 milyonu Filistin Ulusal Otoritesi'nin idaresindeki Batı Şeria ve Gazze'de (%36,5), 1,25 milyondan fazlası da işgalci İsrail'in sınırları içinde (%12) yaşarken geriye kalan 5,7 milyon Filistinli, başta Arap ülkeleri olmak üzere dünyanın değişik ülkelerine dağılmış vaziyette vatanlarına serbestçe dönecekleri günü beklemektedir. Ürdün'de 3,1 milyon (%30), diğer Arap ülkelerinde 1,7 milyon (%16,3), Arap olmayan ülkelerde ise yaklaşık 600.000 (%5,7) Filistinli yaşamaktadır.⁶

1. Filistin Kimliği

Uzmanlar “kimlik” kelimesinin tanımlanmasında “bir kişiyi” ya da bir grubu başkalarının nasıl tanımladıklarına değil, “o kişinin” ya da “grubun” kendini nasıl tanımladığına bakmak gerektiğini söylemektedirler. Bu açıdan bakıldığında, her ne kadar Filistin'deki insanlar homojen bir yapı gösterebilirler de değişik ülkelere dağılmış olan Filistinlilerin tam olarak birbiriyle örtüşmeyen “Filistinli kimliği” tanımları yapılmıştır. Nüfusunun yarısından fazlası Ortadoğu ülkeleri başta olmak üzere dünyanın çeşitli bölgelerine dağılmış durumda yaşayan ve birbirleriyle sıkça irtibat kurmayan farklı Filistinli yaşamının varlığı, tek bir millî kimlikten bahsetmeyi zorlaştırmaktadır. Filistinlilerin yaşadıkları tarih, şu anda içinde buldukları farklı sosyoekonomik koşullar ve farklı coğrafyalar nedeniyle özgül bir konuma oturtulmak zorundadır.⁷

Filistinlilerin kendi benliklerini ortaya koymaları, 1880'lerden başlayarak topraklarına akın eden Yahudilere olduğu kadar, Siyonist örgütlerin Filistin hakkındaki ideolojik beyanlarına karşı da bir tepkiydi.⁸ Filistinli kimlik bilincinin oluşumu Filistin sorunu ile iç içe geçmiştir. Bu özelliği nedeniyle sürekli olarak anti-İsrail, anti-Yahudi söylemler beslenmiştir. Dolaşısıyla büyük oranda bir “tepki kimliğidir”. Yaşadıkları zor şartlar ve uğradıkları haksızlıklar nedeniyle Filistinli kimliği aynı zamanda bir “direniş kimliğidir”. Neye ya da kime karşı direniş? Çoğu zaman İsrail'e, bazen de yaşadıkları ülkelerdeki çoğunluk unsurlarına karşı bir direniş ve tepki kimliği...

Filistinliler, İsraililerin ve Batılıların yurtsuzlaştırma söylemlerine karşın her zaman kendi kimliklerini ve toprağa bağlılıklarını dillendirmişlerdir. Batılılar, Filistin topraklarında Yahudi olmayan bir halkın varlığından ancak Arap isyanı (1936-1939) ile haberdar olmuşlardır.⁹ 1948 yılında Filistin topraklarında işgal devletinin kurulması ve Filistin Mandası'ndan arta kalanlara da Birinci Arap-İsrail Savaşı sonucunda Mısır ve Ürdün'ün el

⁶ "Palestine in Figures-2007", Palestinian Central Bureau of Statistics, Mayıs 2008, s. 11; Palestinian Central Bureau of Statistics, "Special Report on the 62nd Anniversary of Nakba", 12 Mayıs 2010, <http://www.pcbs.gov.ps/DesktopModules/Articles/ArticlesView.aspx?tabID=0&lang=en&ItemID=1532&mid=11394>.

⁷ Issa Nakhleh, *Encyclopedia of The Palestine Problem*, Cilt. 1, New York: Intercontinental Books, 1991, s. 35.

⁸ Edward Said, *Filistin Sorunu*, İstanbul: Pınar Yayınları, 1985, s. 176.

⁹ Glen Bowman, *Yitik Ülke Masalları: Kimlik ve Yer Sorunsalı*, İstanbul: Sarmal Yayınları, 1996, s. 11.

koymasıyla Filistinlilerin “Filistin topraklarında yaşayanlar” olarak tanımlanması sona ermiştir. Bundan sonra “mülteci”, “İsraili Arap”, “Ürdünlü”, “Mısırlı”, “Lübnanlı”, “fedai” gibi sıfatlarla anılmışlardır.¹⁰ Filistinliler ise bütün bu sıfatları reddetmektedirler. Farklı ülkelerde ve farklı sosyoekonomik koşullarda yaşayan Filistinliler birbiriyle tam olarak örtüşmese de “ben Filistinliyim” ortak tanımında birleşmektedirler. Bu kimlik tanımlarıyla bir zamanlar yaşadıkları yer olan aynı toprak parçasına atıf yapılmaktadır. “Filistinli kimliği” ifadesinin içi doldurulurken, kimi zaman farklı kimi zaman ortak bazı semboller kullanılmaktadır. Hatta bazı ortamlarda öteki olarak algılanan grupların üyelerini dışlamak üzere kullanılan tanımlayıcı özellikler, başka bir ortamda yakın ilişkileri ortaya koymak üzere kullanılmaktadır. Bu bağlamda “dil”, oldukça çarpıcı bir örnektir. İbranice bilen Filistinliler İsrailiilerle konuşurken bu dili pek nadir olarak kullanırlar; bunun yerine İngilizceyi tercih ederler. Ortadoğu’dan İsrail’e göç eden Doğulu Yahudiler de evlerinde Arapça konuşmakla birlikte, kamuya açık yerlerde Arap sanılmak korkusuyla bu dili kullanmazlar.¹¹ Bu açıdan bakılınca Arapça, Filistinli kimliğinin en önemli birleştirici özelliklerinden biridir.¹²

Sürgünde ya da işgal altındaki topraklarda yaşayan Filistinlilerin ortak tutkusu, Filistin topraklarına yeniden sahip olmaktır. Ancak bu tutkuya sahip olanların pek azı -sadece 1948 mültecileri- geçmişte ortak bir toprak parçasını paylaşmışlardır. 1948 mültecilerinin sürgünde dünyaya gelen üçüncü kuşak torunları, geçmişte aynı topraklar üzerinde yaşamış olmanın verdiği motivasyondan yoksundur. Fakat gelecekte kendilerine ait olan Filistin toprakları üzerinde yaşama hayali, bugün Filistinli direncini ve kimliğini ayakta tutmaktadır. Diasporadan gelen eğitimli bir Filistinli ile mülteci kamplarının olumsuz koşullarında yetişen bir Filistinlinin entegrasyon sürecinde karşılaşıcağı sorunlar ise şu an için düşünülmemektedir. Onların tek düşüncesi Filistin’in kurtuluşu ve çalınan, işgal edilen topraklarının geri alınmasıdır. Kısacası bir ulus olma fikrini sürekli canlı tutan bir “sürgün kimliği” söz konusudur. Sürgün deneyimi Filistinlilerin çoğu için ortak acı ve ortak motivasyon anlamına gelmektedir. Bu motivasyon, Birinci ve İkinci İntifada’nın ortaya çıkmasını sağlayan “kaybedecek hiçbir şeyi kalmamış” insanların motivasyonudur. Tüm bu psikoloji ve parçalanmışlık içinde bir bütünleşmenin yaşandığının ipuçları görülebilmektedir.

Şunu da belirtmek gerekir ki, Filistin, farklı konumlardaki Filistinliler tarafından farklı biçimlerde hayal edilecektir. İşgal altındaki topraklarda yaşayan bir Filistinli, İsrail politikaları doğrultusunda gelişmelere bakarak geçmiş ve gelecekteki Filistin’i farklı bir biçimde algılayacak; New York ya da Beyrut’ta sürgünde yaşayan başka bir Filistinli ise daha farklı bir Filistin düşleyecektir. Algılamadaki bu çeşitlilik, birlikte yaşama arzusu ve iradesinin hayata geçirilmesine sıra gelindiğinde ciddi sorunlar yaratacaktır. Bu çerçevede mesela millî kimliğin önemli unsurlarından olan dost-düşman tanımlaması da farklılık göstermektedir; birinci kuşak mülteci Filistinliler için düşman daha çok İsrail iken, kamplarda yaşayan daha genç Filistin-

¹⁰ Bowman, s. 9.

¹¹ Kenneth Brown, “Iron and a King: The Likud and Oriental Jews”, *Merip Reports*, No. 114 (1983); Kenneth Brown ve Jean Mohr, “Journey Through the Labyrinth: A Photographic Essay on Israel/Palestine”, *Studies in Visual Communication*, (08.02.1982).

¹² Bowman, s. 11.

liler için düşman, İsrail'in yanı sıra sürgünde kendilerini sömüren herkes- tir. Ancak şu anda Filistinliler bu durumu sorun olarak düşünmemektedir. Onlar için asıl olan, gittikçe güçlenen birlikte yaşama isteği ve bu uğurda verilen mücadeledir.

Edward Said 1985'te yazdığı *Filistin Sorunu* adlı kitabında "Bireyler olarak Filistinlilerin yaraları aynı temanın 3,5 milyon varyasyonu gibidir."¹³ ifadesiyle bu gerçeği dile getirmektedir. Said'in şu ifadeleri aslında Filistinli kimliğinin bir özeti niteliğindedir: "Her bir Filistin toplumu, kimliğini muhafaza etmek için iki ayrı düzeyde mücadele etmek zorundadır: Birincisi, bir Filistinli olarak Siyonizm'le ve kaybolan bir vatana ilişkin tarihi ile hesaplaşmak; ikincisi, yine bir Filistinli olarak günlük yaşam koşullarını ve oturduğu devlette maruz kaldığı baskıyı göğüslemek. Lübnanlı Filistinliler, Amerikalı Filistinliler, Ürdünlü, Suriyeli, Batı Şerhali Filistinliler vardır ve sayıları, İsrail Yahudilerine ve diğer Araplara oranla daha hızla artmaktadır. Bugün New York ya da Amman gibi yerlerde Filistinli çocuklar doğuyor ve hâlâ kendilerinin Shafa Amr, Kudüs ya da Tiberli (Taberiyeli) olduklarını söylüyorlar."¹⁴

2. İsrail İşgali Altındaki Filistinli Arap Azınlık

İsrail'in 1967 öncesi işgal ettiği topraklarda 2009 yılı itibarıyla yaşıyan 7,55 milyonluk nüfusun 5,7 milyonu Yahudi (%75,5), 1,54 milyonu Arap'tır (%20,3). Diğer %4,2'lik kısmın (320.000) çoğu eski Sovyetler Birliği'nden göç eden ancak Yahudi olarak kabul edilmeyen gruplardan oluşmaktadır. İsrail Merkezî İstatistik Bürosu'nun 2009 verilerine göre, Arap nüfusun %83,7'si Müslüman, %7,9'u Hristiyan ve %8,1'i Dürzi'dir. Arap olan ve olmayan Hristiyan nüfusun İsrail'deki toplam oranı ise %2'dir.¹⁵ İsrail'deki azınlıkların yoğun olarak yaşadıkları yerler Celile, Hadera, Negev ve Kudüs'tür. Müslüman Arapların yarısından fazlası Celile'deki köy ve kasabalarda yaşamaktadır. Azınlık grupları içinde millî kimliği en fazla öne çıkan grup, pek tabii ki Filistin meselesine bağlı olarak Arap azınlıktır.

Araplar 1948 yılına kadar bölgede çoğunluğu oluştururken, İsrail'in kuruluşu ile birlikte azınlık durumuna düşmüştür. 1948'deki işgalle birlikte toplam 1.300 köy, kasaba ve şehirde yaşayan 1,4 milyon Arap'ın 800.000'i anavatanlarından kovulmuş, yerleşim yerlerinin 531'i tamamen yerle bir edilmiştir. Buna Batı Şeria ve Gazze'ye iltica edenler de eklendiğinde Arapların %85'inin topraklarından çıkarılmış olduğu görülmektedir.¹⁶ İsrail işgaline rağmen 154.000 Arap, topraklarında kalmış ve 62 sene sonra İsrail'deki Arap nüfus 1,5 milyonu aşmıştır. Sınır komşusu olan Arap ülkeleriyle dinî ve etnik yakınlıklarına rağmen, bir Yahudi devletinin egemenliği altında yaşıyor olmaları, Arap azınlığın kimlik sorununu daha da karmaşık hâle getirmiştir.

¹³ Said, s. 174.

¹⁴ Said, s. 181.

¹⁵ "Israel in Figures-2009", Central Bureau of Statistics, http://www.cbs.gov.il/publications/isr_in_n09e.pdf, s. 10.

¹⁶ İqbal Tamimi, "Changes in Palestinian Demographics", <http://palestine-think-tank.com/2008/06/20/iqbal-tamimi-changes-in-palestine-demographics>, (20.06.2008).

1967'den itibaren İsrail'de yaşayan Arap azınlık genelinde gözlenen nüfus artışı, ekonomik gelişme, geleneksel kurumların zayıflaması, eğitimli genç bir sınıfın ortaya çıkması gibi nedenlerle sosyoekonomik yapıda meydana gelen gelişmeler, kimlik tanımını da etkilemiştir. 1967'ye kadar İsrail'e karşı içeride verilen eşitlik mücadelesine, 1967'den sonra Yahudi devletine karşı tüm Arap dünyasının başlattığı mücadele eklenmiştir. 1949 yılındaki ateşkes anlaşmalarından sonra, çok sayıda Filistinli Arap'ın Ürdün tarafından ele geçirilen Batı Şeria'da veya Mısır yönetimindeki Gazze Şeridi'nde kalması, birçoğunun da Lübnan, Suriye ve Ürdün gibi komşu ülkelere gitmesi, bölgede Arapların azınlık durumuna düşmelerine neden olmuştur. 1967 Savaşı'nın ardından Batı Şeria, Gazze, Doğu Kudüs, Sina Yarımadası ve Golan Tepelerinin İsrail tarafından işgal edilmesiyle birlikte, işgal altındaki topraklarda yaşayan Arap nüfusunda ciddi bir artış olmasına rağmen, dünyadan gelen yoğun Yahudi göçü nedeniyle toplam nüfus içindeki düşük oran değişmemiştir.

İsrail'de yaşayan Arapların kimlik tanımında dört unsur önemli yer tutmaktadır: İsrailcilik, Filistinlilik, Araplık ve Müslümanlık. Bu dört unsurdan her biri değişik dönemlerde kimlik tanımında ağırlıklı rol oynamıştır. 1948 ile 1967 arasındaki dönemde Araplara karşı İsrail'in politikası asimilasyon şeklinde olmamıştır. Bu dönemde İsrailcilik kimliği oluşturulmaya çalışılmış, ancak öğretim dili olarak Arapçanın kullanılması ve müfredatta Arap edebiyatı ve tarihinin yer alması nedeniyle Arap kimliği zayıflatılmamıştır.¹⁷

1967 Savaşı, kurulduğu günden bu yana İsrail'de yaşayan Arap azınlığın kimlik tanımı üzerinde çarpıcı etkiler yapmıştır. Savaşın sona İsrail işgali altına giren topraklardaki Arapların yanı sıra Ürdün ve diğer komşu ülkelerde yaşayan Filistinlilerle ilişki kurulması neticesinde işgal altındaki topraklarda yaşayan Arap nüfus, Filistin sorununa daha duyarlı hâle gelmiş, İsraili kimliğinden uzaklaşırken Filistinli kimliğine yakınlaşmıştır. 1973 Savaşı'nın İsrail'in yenilgisi olarak algılanması, 1974'te Arafat'ın BM'de yaptığı konuşma ve Filistin Kurtuluş Örgütü (FKÖ)'nün pozisyonundaki gelişme, 1982 Savaşı'nda Lübnan'daki Filistinlilerin mağduriyeti ve 1991 Körfez Savaşı, farklı bölgelerdeki Filistinli Araplar arasındaki iletişimi ve etkileşimi arttırmıştır.

İsrail işgali altında yaşayan Arap azınlık üzerindeki asıl değişim, Aralık 1987'de başlayan Birinci İntifada hareketi ile ortaya çıkmıştır. İntifada ile birlikte Arap azınlık, Filistinli kimliğini tamamen ön plana çıkarmıştır. İşgal altındaki topraklarda yaşayan Araplar İntifada'ya büyük destek vermişler, nakdi yardımlarda bulunmuşlar ve direnişi destekleyen yayın ve gösteriler yapmışlardır. Filistin-İsrail sorunundaki gelişmeler de İsrail içinde yaşayan Arapları doğrudan etkilemiştir. Dolayısıyla gelinen noktada İsrail, İsrailcilikten giderek uzaklaşan ve Filistinlilere desteğini artıran bir Arap azınlık olgusuyla karşı karşıyadır.

¹⁷ Suna Ercan, "İsrail'de Arap Azınlığın Kimlik Sorunu", *Avrasya Dosyası*, İsrail özel sayısı, Cilt. 6, Sayı. 1, ilkbahar 2000, s. 245.

D. EKONOMİK DURUM

1948 öncesi Filistin topraklarında ekonomik dengeler büyük oranda Filistinliler lehine bir görünüm arz etmekteydi. Bu tarihte bölgede tarımsal üretimde kullanılan özel mülkiyet oranlarına göre Filistinli Araçların sahip olduğu tarım alanı 24.670.000 dönümü bulurken, Yahudilerinki sadece 1.514.000 dönümdü. Filistinli Araçların ekonomik refahı ile Yahudilerin refahı arasındaki fark karşılaştırılmayacak kadar büyüktü.¹⁸ Endüstriyel açıdan bakıldığında da, İngiliz işgalinin ilk yıllarında yapılan bir istatistik, 1927 yılında Filistin’de 1.236 üretim tesisi bulunduğunu, bunların %75’inin Filistinlilere (925 adet), %24’ünün Yahudilere (300 adet) ait olduğunu göstermekteydi.¹⁹ Yahudi göçleri ve buna bağlı olarak uluslararası Siyonist örgütlerin ekonomik yardımları ile bu denge zaman içinde tersine döndüğü hâlde, uzun yıllar Filistin’deki ekonomik varlıklar Filistinlilere ait olarak kalmıştır. Ancak İsrail’in kurulmasından sonra Filistin topraklarının %80’indeki tesisler Yahudilerin eline geçmiştir.²⁰

Daha önce İsrail ile herhangi bir ekonomik bağı olmayan Batı Şeria ve Gazze, 1967’deki işgalin ardından ekonomik gelişme açısından istikrarsız bir sürece girmiştir. Bu dönemde ilk olarak Batı Şeria ile Gazze’nin önceki ticari ilişkileri kesilmiş ve bu bölgeler, İsrail ile asimetric ekonomik ilişkiler kurmak zorunda bırakılmıştır.²¹ 1967 Savaşı’ndan sonraki ilk beş yıl içerisinde Filistin ve İsrail arasındaki ekonomik bağlar istikrarlı bir yapıya kavuşmuştur. Bu bağların temelini oluşturan ve birbirleriyle yakından ilişkili iki unsur olan işçi hareketleri ve çift taraflı ticaret, Filistin ve İsrail arasında “tamamlanmamış bir ekonomik entegrasyon” şeklinde tanımlanabilecek bir yapıyı doğurmuştur. İsrail ile Batı Şeria arasındaki ilişkiler, egemen gücün bir dizi engellerle (toprak istimlakı ve yerel nüfusun tardedilmesi gibi) çevrenin üretken ekonomik yapısını önce kendine eklediği sonra da yoksullaştırdığı kasıtlı bir çaba ile şekillendirilmiştir. 1967’den 1970’li yılların ortalarına kadar Filistin ekonomisinde İsrail ile entegrasyon ve Körfez bölgesinde artan petrol gelirleri sonucunda bu bölgeyle olan ekonomik ilişkiler neticesinde hızlı bir büyüme gerçekleşmiştir.²² 1980 yılının başından 1987’deki İntifada hareketine kadar olan dönemde, Batı Şeria ve Gazze’nin iş gücünün yarısından fazlası (1987’de Batı Şeria’nın %52’si, Gazze’nin %58’i), İsrail ve Körfez ülkelerinde istihdam edilmekteydi.²³

1987 yılında İntifada’nın başlaması ile birlikte İsrail’in uyguladığı sokağa çıkma yasakları ve ablukalar nedeniyle Filistinliler İsrail’deki iş yerlerine gidemediler ve bu durum Filistinli işçilerin kendi bölgelerindeki tarım alanlarına yönelmeleri sonucunu getirdi. 1991 yılında yaşanan Körfez Savaşı’nda FKÖ lideri Yaser Arafat’ın Saddam Hüseyin’e destek vermesi nedeniyle Arap ülkelerinden Filistinlilere gelen mali yardımlar azaldı; Körfez ülkelerinde çalışan çok sayıda Filistinli de işini kaybetti.

18 Nakhleh, s. 49.

19 Nakhleh, s. 42.

20 Nakhleh, s. 43.

21 Nu’man Kanafani, “Trade- A Catalyst for Peace”, *The Economic Journal*, Haziran 2001, s. 276.

22 “Development Under Adversity: The Palestinian Economy in Transition”, *WB and MAS*, 1999, s. 2.

23 Roger Owen & Şevket Pamuk, *A History of Middle East Economies in the Twentieth Century*, Harvard University Press, 1999, s. 196.

2000 yılı rakamlarına göre sektörlerin GSMH içindeki oranları şöyledir: Tarım sektörü %6,5, sanayi sektörü %18,4 ve hizmet sektörü %75,1. Genellikle küçük aile teşebbüslerinin bulunduğu sanayi sektöründe tekstil, sabun ve zeytinyağı üretimi öne çıkmaktadır. İsrail hükümeti Filistin ekonomisinin üretken sektörlerindeki yatırımları finanse edebilecek bankaların ve diğer kredi kuruluşlarının gelişimine engel olmaktadır. Ayrıca İsraili girişimcilere, sözleşmeli üretim yapanlar haricinde, sınırlı sayıda yeni fabrikanın kurulması için lisans verilmektedir. Başlıca tarım ürünleri zeytin ve turunçgillerdir. 1999 rakamlarına göre 372 milyon dolarlık ihracata sahip olan Gazze ve Batı Şeria'da başlıca ihraç ürünleri turunçgiller ve çiçektir. İthal edilen ürünler ise gıda maddeleri, tüketim malları ve inşaat malzemeleridir. İhracat ve ithalat yapılan ülkeler İsrail ve Mısır'dır. 2000 yılı rakamlarıyla Filistin'in toplam ithalatı 3,2 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir.²⁴

1. İkinci İntifada Sonrası Filistin Ekonomisi²⁵

1994 yılında resmî olarak kuruluşundan itibaren Filistin Ulusal Otoritesi sayısız ekonomik kalkınma projesi ortaya koymuş olmasına rağmen içinde bulunduğu olumsuz siyasi durum, statü sorunu, abluka, işgal, devasa ihmaller vb. ekonomik ilerlemenin çok sınırlı kalmasına neden olmuştur. Bu sorunlara ilave olarak İsrail tarafından girilen askerî operasyonlar Filistin'de sosyal yıkımla birlikte büyük bir ekonomik enkaz bırakmıştır. İkinci İntifada'dan bu yana geçen yaklaşık sekiz yılda İsrail'in yürüttüğü askerî operasyonların Filistin'de yol açtığı ekonomik yıkımın maliyeti 10 milyar doların üzerindedir.

Filistin topraklarını oluşturan bölgelerin birbirinden oldukça kopuk, ekonomik ve sosyal iletişim yönünden engellerle dolu bir yapı arz etmesi diğer bir önemli sorundur. Mısır yönündeki Gazze ile Ürdün yönündeki Batı Şeria arasında İsrail tarafından işgal edilmiş topraklar bulunduğundan, bu iki bölgenin ekonomik bütünlüğü yok denecek kadar azdır. Buna ilave olarak Batı Şeria'nın, bölgedeki 200'ü aşkın Yahudi yerleşim biriminden dolayı binlerce İsrail askerinin kısmi işgali altında bulunması, statü farklılığını da beraberinde getirmektedir. Batı Şeria A bölgesi, B bölgesi ve C bölgesi gibi farklı statülere ayrıldığından, her alanda Filistin Ulusal Otoritesi'nin tasarrufundan bahsetmek mümkün değildir. İnşa edilen "utanç duvarı" 4.000'den fazla ailenin mağduriyetine neden olurken, binlerce dönüm arazi de İsrail tarafından duvar inşası gerekçe gösterilerek müsadere edilmiştir. Bu müsadere nedeniyle yüzlerce dönüm tarım arazisi ile küçük ve orta ölçekli yüzlerce yatırım yok edilmiştir.

Gazze ise doğrudan işgal altında olmasa bile Mısır'a açılan Refah Kapısı dışında tüm çıkışlarının İsrail'e bağlı olması nedeniyle ekonomik ve beşeri akışkanlığı işgal altındaki Batı Şeria'dan daha hassas bir hâledir. İsrail 2005'te Gazze'yi resmî olarak terk etmekle birlikte, 2006'da HAMAS'ın hâkimiyetini bahane ederek bölgeyi tekrar ablukaya almış,

24

A.g.e.

25 Ahmet Emin Dağ, "İşgalin mağduru Filistin ekonomisi" Çerçeve, 2008, s. 134-138.

tüm ekonomik faaliyetleri sınırlandırmış ve içerideki üretim imkânlarını baltalamıştır.

Bütün bunlara bir de Kudüs'ün ayrı bir yapı olarak tamamen İsrail işgalinde bulunması eklendiğinde, parçalanmış bir toprak yapısına sahip Filistin'de fiziki ve siyasi tüm koşulların ekonomik kalkınmanın aleyhine kurulu olduğu görülür.

1995 yılından itibaren ekonomi alanında istatistiklerin düzenli olarak tutulmaya başlandığı Filistin'de ilk hesaplamalara göre GSMH seviyesi 4,5 milyar dolardı. Aradan geçen yıllar içinde ambargo ve İsrail'le yaşanan gerilime göre inişli çıkışlı bir seyir izleyen Filistin ekonomisi, 2002'de 3,6 milyar dolara kadar gerilerken 2007'de yeniden 4 milyar dolara yaklaşmıştır.

Filistin'de kişi başına düşen gelirdeki azalma özellikle 2006'dan bu yana yoğunlaşan ambargo sürecinde hızlanmıştır. Ambargonun ilk yılını bakıldığında 2006'da kişi başına düşen gelir, 2005'e göre %15'lik bir gerilime gösterirken (1.130 dolar), 2007 ve 2008 yıllarında 1.000 doların altına inmiştir. GSMH ise 2006'da kaydettiği %6'lık düşüşün (4,1 milyar dolar) ardından, yeniden 4 milyar doların altına inmiştir.

Bugün Filistin ekonomisinin en önemli sorunları; keyfi abluka, uluslararası hukuka aykırı olarak kitlesel cezalandırma amacıyla mal giriş-çıkışının engellenmesi, ekonomik hedeflerin bombalanması, yakıt girişinin kesilmesi gibi uygulamalardan kaynaklanmaktadır. Sadece Gazze özelinde geçerli gibi görünen bu ekonomik yaptırım, Batı Şeria ekonomisini de olumsuz etkilemekte; bölge, abluka altındaki Gazze'nin de yükünü paylaşmak zorunda kalmaktadır. Örneğin, Gazze'ye yönelik ambargo sebebiyle bölgede görevli memurlar hiçbir iş yapamadığı hâlde, merkezî yönetim onlara maaşlarını düzenli olarak göndermek durumundadır.

HAMAS'ın iktidara geldiği 2006 yılı başından itibaren kademeli olarak dozu arttırılan ekonomik ambargo Haziran 2007'den sonra intikam siyasetine dönüştürülmüştür. Özellikle Gazze merkezli olarak yürütülen bu ekonomik cezalandırma uygulaması, bölgede temel geçim kaynağı tarım, küçük imalat ve balıkçılığa dayalı binlerce insanın işsiz kalmasına neden olmuştur. Sistemli bir şekilde uygulanan fakirleştirme siyaseti nedeniyle bugün 10 yıl önceki üretimin yarısı dahi yapılamamaktadır. Filistin ekonomisi her yıl 1,5 milyar dolar zarar ederken, Gazze'de kişi başına millî gelir 385 dolara düşmüştür. Bu ise açlık sorununun yaşandığı Somali'deki kişi başına millî gelirin yarısına denktir. Ancak Batı Şeria'daki ortalamanın biraz daha yüksek olması nedeniyle tüm Filistin ölçeğinde kişi başı gelir yüksek görünmektedir.

Filistin genelinde işsizlik oranı %65'i bulurken, Gazze'de bu oran %80'e ulaşmaktadır (2008). Buna bağlı olarak halkın alım gücü düşmekte, fiyatlar artmakta, bölgeye mal girişi ise azalmaktadır. Yine İsrail'e çalışmaya giden 21.000 işçinin işine 2005'te son verilmiştir. Bu durumun sebep olduğu ekonomik kayıp ise 1 milyar doları aşmıştır.

Bir de görünmeyen kayıplar vardır: İlaç ve gübre girişinde yaşanan keyfilik ve kısıtlamalar sebebiyle Batı Şeria'da tarım alanındaki verimlilik yaklaşık %20 düşerken, bu oran Gazze'de %40'ı bulmuştur. Yetiştirilen ürünlerin bölge dışına çıkışı kısıtlandığından ihracat geliri %80 azalmış-

tır. Gelirin azalmasına paralel olarak fiyatları artan gıda maddeleri, bölgede ciddi bir beslenme sorunu ve hastalık riski ortaya çıkarmış, olması gereken kilonun altındaki çocuk sayısı Gazze’de %60 oranında artmıştır. Temel ekonomik göstergelerin kötüleşmesi Filistinlileri dış yardımlara daha da bağımlı hâle getirmiş, gıda güvenliğini siyasi algılar ve dış baskılar karşısında daha kırılgan yapmıştır.

2007 sonu itibarıyla tarım ve balıkçılık gibi Filistin ekonomisinin temel sektörlerinde iş gücü %15 oranında gerilerken tarımsal üretim %20 azalmış, Filistin ekonomisinin %16’sını oluşturan endüstri sektörü %12’ye gerilemiştir. Endüstriyel yatırımların %91’i özel sektör tarafından yürütülen Filistin’de, kamunun payı sadece %4 gibi düşük bir orandadır.

Filistin ekonomisini zayıflatan en önemli unsurlardan biri de dış ticaretin %92 gibi büyük bir oranda İsrail’e bağımlı olmasıdır. Bu ise iki taraf arasındaki ilişkilerin gerildiği her dönemde İsrail’in keyfi ekonomik kısıtlamalarına zemin hazırlamakta ve Filistin ekonomisi milyonlarca dolarlık zarara uğratılmaktadır. Gelirlerdeki azalma ve İsrail’in Filistin ihraç ürünlerinden kestiği vergi iadelerini geciktirmesi sebebiyle Filistin’deki bütçe açığı yaklaşık 1,2 milyar doları bulmaktadır ki bu neredeyse bütçenin %25’ine denk gelmektedir.

Kendi kendine ayakta durması mümkün olmayan Filistin ekonomisine dışarıdan gerek resmî kanallarla gerekse sivil toplum kuruluşları aracılığıyla milyonlarca dolarlık yardım ulaşmaktadır. Örneğin 2006’da 1,4 milyar doları bulan dış yardımın 252 milyon dolarlık bölümünü kalınma yardımları, 412 milyon dolarlık bölümünü insani yardımlar, 738 milyon dolarlık bölümünü ise bütçe yardımları oluşturmaktadır. Bütçe yardımlarının aslan payını (450 milyon dolar) Arap ülkelerinden gelen yardımlar oluşturmaktadır. İslam ülkelerinin de aralarında bulunduğu yabancı destekçi ülkelerin yaptığı bütçe yardımı ise 25 milyon dolar gibi cüzi bir rakamda kalmaktadır.

2000 yılında başlayan Aksa İntifadası sürecinde İsrail’in tek yanlı ekonomik cezalandırma yöntemleri sebebiyle Filistin ekonomisinde sektörel bazda yaşanan kayıpların oranı şöyledir:

Sektör	Kayıp Oranı (%)	Sektör	Kayıp Oranı (%)
Ulaşım	70	Ticaret	13
Endüstri	60	Turizm	11
Sosyal hizmetler	30	İnşaat	10
İş gücü	22	Kamu yatırımları	10
Tarım	20	Finans/bankacılık	3

E. DİNİ DURUM

Filistin Ulusal Otoritesi'ne bağlı topraklarda (Batı Şeria ve Gazze) nüfusun %90'ını Müslüman ve Hristiyan Araplar oluşturmaktadır, Yahudi oranı ise sonradan bölgeye gelen yerleşimcilerle birlikte %10'a yükselmiştir. Filistinli Arap nüfus içinde Hristiyanların oranı %5'tir. Farklı dinî gruplar arasındaki ilişkiler Yahudilerin Filistin topraklarına göç etmeye başlamasından bu yana son derece gergindir. Batı Şeria, Gazze ve Doğu Kudüs'te sayıları gittikçe artan Yahudi yerleşimciler, 62 yıldır çok zor şartlarda yaşayan Filistinli mülteciler, Kudüs meselesi ve ekonomik kaynakların adaletsiz paylaşımı gibi pek çok konu, ilişkilerin giderek bozulmasına neden olmuştur.

Tüm bu problem alanları içinde farklı dinî grupların her birinin en çok hassasiyet gösterdiği mesele Kudüs'tür. Üç büyük semavi din için de kutsal sayılan Kudüs şehri, MÖ 1005-990 yılları arasında Hz. Davud'un İbrani kabilelerin yaşadıkları bölgenin ortasında bulunan bu şehri krallığına başkent yapmasıyla tarih sahnesine çıkmıştır. Yahudi inancına göre bu şehrin önemi MÖ 950'de Hz. Süleyman'ın, Hz. İbrahim'in oğlu İshak'ı Allah için kurban etmeye götürdüğü²⁶ Tapınak (*Moriah*) Tepesi'nde ilk mabedi yaptırmış olmasından gelmektedir. Babil hâkimiyeti sırasında Yahudilerin baş kaldırması esnasında Babilliler, MÖ 587'de bu mabedi yıkmışlar ve Yahudi toplununun ileri gelenlerini de Babil'e sürmüşlerdir. Pers egemenliği döneminde, MÖ 515'te, ikinci defa inşası tamamlanan mabet, tüm Yahudileri birleştiren kutsal bir mekân olarak varlığını sürdürmüştür. 480 metre uzunluğunda ve 280 metre genişliğindeki görkemli mabet, Romalılar tarafından atanan Kral Herod zamanında restore edilmiş ve etrafı -bugün ancak küçük bir kısmı ayakta kalmış olan- duvarlarla çevrilmiştir (MÖ 40-20). MS 70 yılına geldiğinde ise Romalı General Titus mabedi yerle bir etmiştir. O günden bu yana Yahudiler, mabedin ayakta kalan Batı Duvarı önünde ağlayarak ibadet etmektedir. Müslümanların Burak Duvarı olarak adlandırdığı bu duvara Yahudiler Ağlama Duvarı demektedir.

Uzun yıllar devam eden Roma ve Bizans hâkimiyetlerinin ardından Hz. Ömer devrinde, Arapların Kudüs'ü sulh yoluyla fethetmeleri ile birlikte bu topraklar Müslümanların idaresine girmiştir (638 yılı). "Yeruşalayim" olarak bilinen şehrin ismi Müslümanların yönetiminde "Kudüs" olarak değiştirilmiştir. Süleyman Peygamber'in tevhid mücadelesinin bir sembolü olarak Harem-i Şerif bölgesine Emeviler döneminde Kubbetü's-Sahra inşa edilmiştir. Bir dönem Hristiyan Haçlıların hâkimiyetinde kalan şehir, daha sonra Memlükler ve ardından da Yavuz Sultan Selim döneminde Osmanlı yönetimine girmiş ve 1917'de İngilizler tarafından işgal edilene kadar Osmanlı hâkimiyetinde kalmıştır. Osmanlı hâkimiyetinde iken şehrin kutsal mekânları restore edilmiştir. BM Genel Kurulu'nun 29 Kasım 1947 tarihli 181 sayılı kararına göre uluslararası özel bir yönetime bırakılmış olan Kudüs şehri, 1967 Arap-İsrail Savaşı sırasında İsrail tarafından işgal edilmiştir.²⁷

²⁶ Yahudi inancına göre Hz. İbrahim'in meşru oğlu Hz. İshak'tır; Hz. İsmail ise gayrimeşru oğludur. İslam inancına göre ise Allah adına kurban edilmek istenen kişi Hz. İsmail'dir.

²⁷ Ribhi Halloum, *Belgelerle Filistin*, İstanbul: Alan Yayıncılık, 1989, s. 166.

Eski Kudüs şehrini çevreleyen ve bugün de büyük bölümü ayakta olan surlar, 16. yüzyılda Kanuni Sultan Süleyman tarafından inşa ettirilmiştir. Sekiz adet sur kapısından geçerek ulaşılan Müslüman, Hristiyan ve Yahudi mahalleleri bütün bu anlatılan 4000 yıllık tarihin temsilcileri durumundadır. Harem-i Şerif ve avlusundaki Mescid-i Aksa Müslümanları, Ağlama Duvarı Yahudileri, Hz. İsa'nın Acılar Yolu (*Via Dolorosa*) Hristiyanları temsil eden önemli sembollerdir.

Vahye dayanan üç büyük din tarafından kutsal kabul edilen Kudüs, Müslümanlar için ayrı bir önem arz etmektedir. Hz. Ömer Camii (*Kubbetü's-Sahra*)'nin içinde bulunan kaya parçasının değeri, Hz. Muhammed (s.a.v.)'in Miraç gecesinde Burak adlı bineğiyle birlikte buraya gelip "Muallak Taşı" diye anılan bu kutsal kayanın üzerinden Allah katına yükselmiş olmasından kaynaklanmaktadır. Rivayetlere göre bu taş, Miraç hadisesi sırasında Peygamberimizi bırakmak istemediği için bir süre göğe yükselmiş, daha sonra da muallakta kalmıştır. Miraç hadisesi sırasında taşın üzerinde Peygamberimizin ayak izi de kalmıştır. Miraç hakkında Kur'an-ı Kerim'de şöyle buyrulmaktadır: "Bir gece, kendisine ayetlerimizden bir kısmını gösterelim diye, (Muhammed) kulunu Mescid-i Haram'dan çevresini mübarek kıldığımız Mescid-i Aksa'ya götüren Allah, noksan sıfatlardan münezzehtir; O, gerçekten işitendir, görendir." (İsra 17/1). Burada dikkat edilirse Mescid-i Aksa'dan "çevresini mübarek kıldığımız" şeklinde söz edilmektedir. Mescid-i Aksa'nın çevresi ise başta Kudüs, sonra diğer bütün Filistin topraklarıdır. Filistin diyarının mübarek kılındığına dair ayrıca hadisler de bulunmaktadır. Burulardan birinde şöyle buyrulmaktadır: "Allah, Aras ile Fırat arasını mübarek (berketli) kılmış ve özellikle Filistin'i mukaddes kılmıştır." (Müslim, İman, 282; Münavi, et-Teysir, 1/248)

El-Aksa Camii (Mescid-i Aksa) Hz. Ömer Camii'ne göre daha sade bir yapıdır. Peygamber Efendimiz (s.a.v.) zamanında Mescid-i Aksa (Mekke'ye en uzak mescit) olarak adlandırılan mescidin yapımı bazı rivayetlere göre Hz. Davud zamanında başlamış, oğlu Hz. Süleyman zamanında tamamlanmıştır. Mescit, hicretten sonra 17 ay boyunca Kudüs'e yönelerek namaz kılan Müslümanlar için ilk kible mahiyetindedir. Daha sonra yeni bir vahiy kible Kudüs'ten Mekke'ye çevrilmiş olsa da bu durum Kudüs'ün önemini azaltmamıştır.

Zeytin Dağı'nın bütün dinler için özel bir bölge olduğu söylenebilir. Buradaki mezarlığa defnedilmiş olanların kıyamet günü ilk dirilenlerden olacağına inanan Yahudiler çok büyük paralar karşılığında buradan mezar yeri satın almaktadırlar. Alanda ayrıca, Selman-ı Farisi Camii ve türbesi bulunmaktadır.

Kudüs'teki önemli mekânlardan biri de "Acılar Yolu"dur. Hristiyanlar için kutsal sayılan bu yer, Hz. İsa'nın çarmıha gerildiğine inanılan bugünkü Kutsal Mezar (*Holy Sepulchre*) Kilisesi'ne kadar yürüdüğü yoldur. Hz. İsa'nın Acılar Yolu boyunca durakladığı öngörülen dört nokta, bugün Hristiyanlarca hac mekânı olarak ziyaret edilmekte ve Hristiyanlar Hz. İsa'nın acısını bu şekilde manen paylaştıklarına inanmaktadırlar. Hz. İsa'nın çarmıha gerildiğine inanılan yerde inşa edilen Kutsal Mezar Kilisesi'nde onun yatırıldığı musalla taşı ile mezarı bulunmaktadır. Farklı kiliseler burada gün boyunca ayinler yapmaktadır.

Üç semavi din için de büyük önem arz eden Kudüs, “Kudüs sorunu” olarak Filistin-İsrail sorununun en önemli parçasını oluşturmaktadır. Dünyanın üç önemli dininin tek ortak merkezi olan Kudüs, bu yönüyle sadece bölgesel nitelikli bir sorun değildir. Dolayısıyla müzakere masasındaki taraflar, Kudüs söz konusu olduğunda, iki siyasi aktörün temsilcisi olmaktan çıkarak dünya sathına yayılmış üç büyük dinin temsilcileri niteliğini kazanmaktadır.²⁸

1991 yılında başlayan Ortadoğu Barış Süreci’nde çözümü zor konulardan biri olduğu için Kudüs meselesi, yerleşimciler ve mülteciler meseleleriyle birlikte en son aşamaya bırakılmıştır. Ağustos 2000’de ABD’nin öncülüğünde başlatılan Camp David Barış Görüşmeleri, Kudüs sorununa odaklandığı için başarısızlıkla sonuçlanmıştır. Görüşmelerde İsrail, Kudüs’ün Yahudi devletinin ebedi ve bölünmez başkenti olduğunu savunurken; Filistin tarafı ise şehrin iki ayrı egemenlik alanına bölünmesini, kutsal yerler başta olmak üzere Doğu Kudüs’ün, önceki anlaşmaların da gerektirdiği gibi, ilan edilmesi düşünülen Filistin devletinin başkenti olmasını talep etmiştir.

28 Eylül 2000 tarihinde dönemin İsrail Başbakanı Ehud Barak’ın *Jerusalem Post* gazetesine Yeruşalim ve el-Kuds’ün yan yana iki başkent olabileceği yolunda yaptığı açıklama, bir İsrail başbakanından Kudüs hakkında “olumlu” anlamda duyulabilecek belki de ilk ve tek açıklama idi. Ne var ki aynı tarihte söylediği şu sözler, Kudüs konusunda İsrail’in hiçbir uzlaşmaya yanaşmayacağını gösteriyordu: “Filistinlilerin başkenti el-Kuds, bizim vermeyi kabul edeceğimiz topraklardan oluşacak. Mescid-i Aksa’nın bulunduğu alanın Filistinlilere bırakılmasına hiçbir İsrail başbakanı imza atmaz.”

Sabra ve Şatilla katliamlarının yıl dönümü olan 16 Eylül’ün üzerinden pek de uzun bir zaman geçmeden, 28 Eylül 2000’de, bu katliamın sorumlusu, dönemin ana muhalefet partisi Likud’un lideri Ariel Şaron’un, Barak hükümetinin izniyle yanına aldığı 1.000 polis ve 3.000 askerle birlikte Mescid-i Aksa’ya düzenlediği provokatif ziyaret, İkinci İntifada’nın başlamasına neden olmuştur.

Kudüs, bölgesel bir mesele değildir; bu meselenin üç büyük dinin temsilcilerini ilgilendiren birçok yönü vardır. İsrail-Filistin meselesi de esasında Kudüs meselesinde odaklanmaktadır. Kudüs meselesi çözülmedikçe İsrail-Filistin meselesi de çözülemeyecektir.

F. EĞİTİM

Filistin’de gerek Filistin Ulusal Otoritesi’ne gerekse Yakın Doğu’daki Filistinli Mülteciler İçin BM Yardım ve Çalışma İdaresi (UNRWA)’ne bağlı okullar çok büyük sorunlarla karşı karşıyadır. Çok ciddi öğretmen açığı bulunan okullarda son yıllarda zaten kalabalık olan sınıflar, Filistin’e yapılan yardımların azalması nedeniyle daha da kalabalıklaşmış ve okulların finanse edilmeleri zorlaşmıştır.

²⁸ Ahmet Davutoğlu, *Stratejik Derinlik, Türkiye’nin Uluslararası Konumu*, İstanbul: Küre Yayınları, 2001, s. 328.

Filistin'de 15 yaş ve üzerinde okuma-yazma oranı 2009 verilerine göre %94,4'tür; bu oran erkekler arasında %97,4'e çıkarken kadınlar arasında %91,3'e inmektedir.²⁹ Öğrenim çağına gelmiş çocukların okula kaydolma oranı 1994-1995 ile 2007-2008 öğretim yılları arasında %78,6 oranında artış göstererek³⁰ %96'lara ulaşmıştır. Yine 2008-2009 öğretim yılına ait istatistiklere göre ilk ve orta dereceli okullarda Filistin'deki öğretmen sayısı 27.893, öğrenci sayısı 1,1 milyondur. Filistin'de üniversiteli öğrenci sayısı ise 158.000'dir.³¹

Filistinli mülteciler geleceğe yatırım adına eğitime büyük önem vermektedir. 60 küsur yıldır çok zor şartlar altında yaşıyor olmalarına rağmen Filistinliler, Ortadoğu'daki en eğitimli grubu teşkil etmektedir. Ne var ki Filistin'deki eğitim kurumları ve öğrenciler İsrail işgal güçlerinin öncelikli hedefleri arasında yer almaktadır. Filistin Yükseköğretim Bakanlığı'nın hazırladığı "İsrail İşgalinin Filistin'de Eğitime Etkileri (28.09.2000-15.03.2009)" başlıklı rapora göre, Aksa İntifadası'nın başından itibaren İsrail saldırılarına hedef olan 661 öğrenci ve 37 öğretmen hayatını kaybetmiş; 4.865 öğrenci ve 55 öğretmen yaralanmış; 838 öğrenci ve 55 öğretmen gözaltına alınmıştır.³² Filistin Eğitim Enformasyon Dairesi tarafından hazırlanan bir başka rapora göre ise İntifada'nın ilk üç yılında 7 okul İsrail askerî güçlerinin emriyle tamamen kapatılırken 850 okulda eğitim geçici olarak durdurulmuş; işgal güçleri 197 okula ani baskınlar düzenlemiş; el-Halil'de 3 okul askerî kuşlaya dönüştürülürken 25 okul tutuklama merkezi hâline getirilmiştir.³³ Filistin Ulusal Otoritesi'nden verilen bilgilere göre 2004 yılında İsrail tarafından 1.289 okul kapatılmış, 489 okul yıkılmış, 282 okul ise kullanılamayacak derecede tahrip edilmiştir; İsrail saldırıları nedeniyle Filistin eğitim sisteminin uğradığı maddi zarar 10 milyon doları aşmıştır.³⁴

UNRWA ile birlikte İslam Kalkınma Bankası ve İslam Konferansı Teşkilatı (İKT)'nin mültecilere ilk ve orta öğretimin yanı sıra mesleki ve teknik eğitim olanaklarını artırma yönünde sağladığı maddi imkânlar, İsrail'in işgal siyaseti sebebiyle gelişme gösterememektedir. Eğitimin sık sık kesintiye uğradığı Filistin'de bazen bir haftalık sınavlar iki aylık bir sürede ancak yapılabilmektedir. Filistin Eğitim Bakanı üniversitede sınavlarının hangi koşullarda yapıldığını şu sözlerle anlatmaktadır: "Güvenlik önlemleri çerçevesinde bazen bir okulu tamamen başka bir yere taşımak ya da personelinin değiştirmek zorunda kalıyoruz. Sınav kağıtlarının dağıtılması, toplanması ve öğretim görevlilerine gönderilmesi konusunda Kızılhaç yardımcı oluyor. Öğretim görevlileri 20 gün içinde sınav kağıtlarını

²⁹ Palestinian Central Bureau of Statistics, "Special Report on the 62nd Anniversary of Nakba", 12 Mayıs 2010, s. 6, <http://www.pcbs.gov.ps/DesktopModules/Articles/ArticlesView.aspx?tabID=0&lang=en&ItemID=1532&mid=11394>.

³⁰ "A press release issued by the Palestinian Central Bureau of Statistics On the Occasion of 'Palestinian Children's Day'", SESRIC, 5 Nisan 2008, <http://www.sesrtcic.org/files/nso/391.pdf>.

³¹ "Palestine in Figures-2007", Palestinian Central Bureau of Statistics, Mayıs 2008, s. 8, 23-24; Palestinian Central Bureau of Statistics, "Special Report on the 62nd Anniversary of Nakba", 12.05.2010, s. 6, <http://www.pcbs.gov.ps/DesktopModules/Articles/ArticlesView.aspx?tabID=0&lang=en&ItemID=1532&mid=11394>.

³² "The Effect of the Israeli Occupation on the Palestinian Education (28.09.2000-15.03.2009)", <http://www.mohe.gov.ps/downloads/textdoc/assE.doc>. (03.05.2009).

³³ "Okullar ve Öğrenciler Saldırıların Hedefi", <http://www.vahdet.com.tr/filistin/haber2/haber497.html>, (16.01.2003).

³⁴ "After Three 'Intifada' Years: 646 Killed and Losses of \$10 Million in Palestinian Education Sector", http://www.pna.gov.ps/subject_details2.asp?DocId=1296, (03.03.2004).

değerlendiriyorlar. Cenin ve Tulkarim gibi şehirlerde kâğıtlar hemen ertesi gün postaya verilerek öğrencilere ulaştırılıyor.”³⁵

Çatışmaların yoğunlaştığı dönemlerde Filistinli öğrencilerin eğitimi sık sık kesintiye uğramaktadır. Birinci İntifada sırasında Gazze ve Batı Şeria’da çatışmalar ve İsrail’in uyguladığı sokağa çıkma yasakları nedeniyle öğrenciler bir yıl içinde 45 gün eğitime devam edememiştir. İkinci İntifada sırasında da İsrail’in dolaşıma getirdiği kısıtlamalar nedeniyle eğitim durma noktasına gelmiştir. Sokağa çıkma yasaklarına rağmen hayatlarını riske atan 45.000 öğretmenin yanı sıra her an ölüm tehlikesiyle karşı karşıya olan bir milyona yakın öğrenci, Batı Şeria ve Gazze’de okuldan okula taşınmıştır.³⁶ Son yıllarda yaşanan bir diğer önemli problem de Batı Şeria’da ve Kudüs’te inşa edilen duvar nedeniyle binlerce öğrencinin okula gidebilmek için her gün çok uzun mesafeler katederek kontrol noktalarını ve duvarı aşmak zorunda kalmasıdır; pek çok öğrenci bu nedenle okula gidemez hâle gelmiştir.

³⁵ “Filistin Eğitimi İşgale Direniyor”, <http://www.evrensel.net/02/10/10/dunya.html#1>, (10.10.2002).

³⁶ “1.085 Million Children Attend School Today as Israel Escalates Aggression”, <http://www.palestinechronicle.com/story.php?sid=2003090205123250>, (17.01.2004).

II. BÖLÜM TARİHÎ SÜREÇ

A. İSLAM ÖNCESİ DÖNEM

Farklı kavimlere ve siyasi güçlere ev sahipliği yapan, birçok medeniyete beşiklik eden ve medeniyetlerin kavşak noktasında bulunan Filistin'in tarihi oldukça eskilere uzanmaktadır. Filistin'in semavi dinlerce önemi tartışılmayacak derecede büyüktür. Arap tarihçilerce ve bazı araştırmacılarca kabul edildiği üzere bu toprakların bilinen ilk sakinleri Amalika kavmidir.³⁷

MÖ 20. yüzyılda Filistin toprakları üzerinde Kenanlıların yerleşik olduğu belirtilmektedir. Mısır'da köle olarak bulunan İsrailoğulları'nın Kızıldeniz'den geçirilerek Hz. Musa tarafından bölgeye getirilmeleri ise MÖ 1200'leri bulmaktadır. İsrail kavimleri bölgeye ulaştıklarında burada belli bir kültüre sahip yerleşik kavimlere rastlamışlardır. Bu kavimler Kenanlılar, Gibonlular ve Filistilerdir.³⁸

İlk İsrail kralı Talut'tan (Saul) sonra Hz. Davud, Kudüs'ü fethederek burada 33 yıl hüküm sürmüştür. Hz. Davud'un ardından başlayan Hz. Süleyman dönemi, krallığın altın çağı olmuştur. Sınırların Suriye, Lübnan ve Ürdün'ün bir kısmına uzandığı bu dönemde Hz. Süleyman, başta Mısır olmak üzere bazı devletlerle anlaşmalar yapmış ve Kudüs'te kendi ismi ile anılacak olan Süleyman Mabedi'ni inşa ettirmiştir.³⁹

12 kabileden meydana gelen İsrailoğulları, bahsi geçen dönemlerde İsrail yönetimi altında birliği sağlamıştır. Fakat Hz. Süleyman'ın vefatının ardından bu birlik muhafaza edilememiş ve devletin ikiye bölünmesi ile birlikte kabileler de bölünmüştür. MÖ 931'de Hz. Süleyman'ın oğlu

³⁷ "Filistin", *TDV İslam Ansiklopedisi*, Cilt. 13, s. 89.

³⁸ M. Lütfullah Karaman, *Uluslararası İlişkiler Çıkarmasında Filistin Sorunu*, İstanbul: İz Yayınları, 1991, s. 12.

³⁹ "Filistin", *TDV İslam Ansiklopedisi*, Cilt. 13, s. 90.

Yarobean'ın öncülüğünde 10 kabile kuzeyde İsrail Krallığı'nı, diğer iki ise güneyde Yahuda (Yuda) Krallığı'nı kurmuştur.⁴⁰ İlk günlerinden itibaren komşu ülkelerin taarruzlarına uğrayan İsrail Krallığı, MÖ 722'de Asurlular tarafından tarih sahnesinden silinmiştir. Merkezi Kudüs olan Yahuda Krallığı ise İsrail'den daha uzun ömürlü olmuştur. Kral Uziyah'la en parlak dönemini yaşayan Yahuda Krallığı, MÖ 587'de Babil kralı Buh-tunnasr tarafından yerle bir edilmiştir.⁴¹ Bu dönemde Süleyman Mabedi yıkılmış ve İsrailoğulları kitleler hâlinde Mezopotamya'ya sürülmüştür.

Filistin'in sonraki dönemi ise Perslerin Babil'i ele geçirmeleri ile başlamış ve yaklaşık iki asır sürmüştür. Persler zamanında, Babil döneminde sürülen Yahudilerin topraklarına geri dönmelerine müsaade edilmiş ve Süleyman Mabedi yeniden inşa edilmiştir. Bölge daha sonra sırasıyla Büyük İskender, Ptolemaioslar ve Suriye'deki Selevkosların eline geçmiştir.

Filistin topraklarının daha sonraki istilacıları ise Romalılar olmuştur. MÖ 63 yılında başlayan süreç MS 70'te tam bir yıkıma dönüşmüş; Romalı General Titus, Kudüs'ü yerle bir ederek Yahudileri bölgeden sürmüştür. Roma döneminde Hz. İsa'nın Filistin'in Nasıra kasabasında doğumu ve mücadele süreci de söz konusudur. Fakat Hz. İsa'nın getirdikleri kendisinden çok sonra, 312 yılında, Roma tarafından kabul edilmiş ve Filistin yeniden dinî açıdan önem kazanmıştır.

395 yılında Roma İmparatorluğu tüm dünyayı etkileyen büyük bir kırılma yaşamış ve Doğu (Bizans) ile Batı Roma olarak ikiye ayrılmıştır. Filistin Bizans toprakları içerisinde kalmıştır. Fakat bölge İslamiyet'in zuhur ettiği dönemlerde bu kez Sasani istilasına uğramış ve birkaç sene sonra Kudüs'te yeniden büyük bir kıyım yaşanmıştır. 629 yılında ise bölge tekrar Bizans hâkimiyeti altına girmiştir.⁴²

B. İSLAMİYET VE FİLİSTİN

Filistin İslam tarihinde oldukça özel bir yere sahiptir. Hz. Muhammed (s.a.v.)'in İsrâ ve Miraç mucizesinin mekânı Kudüs, Filistin toprakları içerisinde yer almaktadır.⁴³ Bu anlamda Kudüs'ün fethedilmesi için Hz. Muhammed (s.a.v.) döneminden itibaren fetihlerin yönü kuzeye yönelmiş ve 629 yılında Bizans ile İslam orduları arasında Mute Savaşı yapılmıştır. Bundan bir sene sonra Tebuk Seferi ile yine Bizans üzerine yürünmüştür. İlk halife Hz. Ebubekir, Amr bin As'ı Filistin'in fethi için görevlendirmiş ve ilk olarak Gazze ele geçirilmiştir. Bizans ile yapılan Ecnadeyn (634) ve Yermük (636) savaşlarında İslam orduları galip gelmiş ve Kudüs yolu açılmıştır. Şehrin fethi Hz. Ömer döneminin önemli hadiselerindedir. Hz. Ömer bizzat şehre girerek sulh yolu ile Kudüs'ü İslam topraklarına katmıştır. Filistin'in fethi Askalan'ın alınmasıyla tamamlanmıştır.

Emeviler döneminde de bölgeye çok sayıda Arap yerleşimci iskân ettirilmiş ve Kudüs'e verilen önem değişmemiştir. Abbasiler döneminde

⁴⁰ Ali Uğur, *Dünya Gündemindeki İsrail*, İstanbul: Burak Yayınları, 1998, s. 22.

⁴¹ Ömer Turan, *Tarihin Başladığı Nokta Ortadoğu*, İstanbul: Step Ajans, 2002, s. 4.

⁴² "Filistin", *TDV İslam Ansiklopedisi*, Cilt. 13, s. 90.

⁴³ "Bir gece, kendisine ayetlerimizden bir kısmını gösterelim diye, (Muhammed) kulunu Mescid-i Haram'dan çevresini mübarek kıldığımız Mescid-i Aksa'ya götürün Allah, noksan sıfatlardan münezzehtir; O, gerçekten işitendir, görendir." (İsrâ 17/1).

ise daha önce merkezi Remle olan Filistin, Suriye ile birleştirilerek tek bir eyalet hâline getirilmiştir. Halife Harun Reşit döneminin ardından bazı karışıklıklara sahne olan ve sıkça el değiştirmeye başlayan bölgede önce Tulunoğulları, ardından tekrar Abbasiler ve daha sonra da İhşitler hüküm sürmüştür. Fatimilerin Mısır'ı ele geçirmeleri ve güçlenmeleri üzerine bu kez de 969 yılında bölgede Fatimi dönemi başlamıştır. Daha sonra Karmatilerin Mısır'a saldırımları ve ardından Filistin'i kuşatmaları nedeniyle Cerrahi emiri ile iş birliği yapan Fatimiler, istemeseler de bölgeyi Cerrahilere bırakmak zorunda kalmıştır.

Filistin'de Selçuklu dönemi 1069'da başlamış ve Malazgirt Savaşı'nın kazanıldığı 1071 yılında Selçuklu sultanı Alparslan adına hutbe okunmuştur. Filistin'deki Fatimi hâkimiyetinin tamamen sona ermesi ise 1074'te olmuştur. 1079'da Sultan Melikşah'ın kardeşi Tutuş, Suriye Filistin Selçuklu Devleti'ni kurmuştur. 1098 yılında yeniden başlayan Fatimi hâkimiyeti ise fazla uzun ömürlü olamamıştır. Zira 1099, yaklaşık 90 sene sürecek olan Haçlı hâkimiyetinin başladığı tarihtir.

Haçlıların Filistin ve özellikle Kudüs'teki varlıkları son derece kanlı olmuştur. Yaklaşık 40 gün süren şiddetli bir kuşatma sonrası 600.000 kişilik Haçlı ordusu, Kudüs'te yaşamakta olan 70.000 Müslüman'ı katlederek bölgeyi hâkimiyeti altına almıştır. Selahaddin-i Eyyubi 1187'de Filistin'i Haçlı hâkimiyetinden kurtararak işgale son vermiştir. Selahaddin-i Eyyubi şehri ele geçirdiğinde daha önce buradan sürülmüş olan Yahudilerin geri dönmesine müsaade etmiş ve şehirde onarım işlerine ağırlık vermiştir.⁴⁴

Selahaddin-i Eyyubi'nin vefatının ardından bölgede yine karışıklıklar baş göstermiş ve Kudüs 1229 yılında yapılan bir anlaşma ile Batılıların yönetimine bırakılmıştır. 15 sene sonra yeniden ele geçirilen Kudüs'ün dışında bölgenin fethi, 1291'de Akka, Kaysariye ve diğer şehirlerdeki Batılıların da uzaklaştırılmasıyla Memlûkler tarafından tamamlanabilmiştir. Memlûkler zamanında bölgede idari teşkilatlanmaya gidilmiş; Filistin toprakları Kudüs, Gazze, Lüde, Kakun, Halil ve Nablus olmak üzere Şam'a bağlı altı bölgeye ayrılmıştır.

İslam döneminde dikkat çeken önemli bir husus da şudur: Yahudiler daha önceki krallıklar, Bizans ve hatta Haçlı istilası dönemlerinde kötü muameleye tabi tutulur, sürülür ve katledilirken bu uygulamalar İslam dönemi içerisinde son bulmuştur. Yahudilerin bu dönemdeki durumları, dünyanın diğer bölgelerinde yaşayan Yahudi topluluklarından çok daha iyidir.

C. OSMANLI DÖNEMİ

Haçlı Seferleri'nin ardından başlayan ve yaklaşık iki asır süren Memlûk hâkimiyetinden sonra Filistin, Yavuz Sultan Selim döneminde Mercidabık Savaşı'yla (24 Ağustos 1516) Osmanlı yönetimine geçmiştir. Bölgenin fethi Kanuni Sultan Süleyman zamanında tamamlanmıştır. Kanuni döneminde üç semavi din açısından da önemli olan ve "Harem" olarak adlandırılan kısmın bakımı yapılarak etrafındaki duvarlar yeniden inşa edilmiştir. Osmanlı Devleti, Bilad-i Şam toprakları içinde yer alan Filistin'i

⁴⁴ "Filistin", *TDV İslam Ansiklopedisi*, Cilt. 13, s. 92.

Şam'a bağlı Kudüs, Gazze, Nablus ve Safed olmak üzere dört sancağa ayırmıştır. Bu sancaklar daha sonra Kudüs'e bağlı birer eyalet hâline gelmiştir.

Filistin topraklarını da içinde alan Sayda bölgesinin valisi Cezzar Ahmet Paşa döneminde Mısır'ı ele geçiren Napolyon Bonapart, büyük bir ordu ile Filistin'in Yafa şehrini almıştır. Ancak Cezzar Ahmet Paşa yönetimindeki Osmanlı ordusu 1799'da Akka önlerinde Bonapart'ı geri çekilmek zorunda bırakmıştır.

Osmanlı'nın gerilemeye başladığı dönemde Mısır Valisi Mehmet Ali Paşa'nın oğlu İbrahim Paşa 1832'de Filistin'in tamamını ele geçirmiştir. 1840 yılına kadar Mısır yönetimi altında kalan Filistin, bu tarihte tekrar Osmanlı egemenliğine girmiştir. 1877'de Kudüs, merkeze bağlı bir mutasarrıflık hâline gelmiş; bir yıl sonra ise Nablus ve Akka Kudüs'e bağlanmıştır. Böylece Filistin'in kuzeyi Beyrut Mutasarrıflığı'na, güneyi ise Kudüs Mutasarrıflığı'na bırakılmıştır. I. Dünya Savaşı'ndan sonra ise Filistin Osmanlı'dan tamamen kopmuş ve bölgede İngiliz mandası kurulmuştur.

1. Osmanlı Döneminde Filistin'de Demografik Yapı

19. yüzyılda Filistin topraklarında üç farklı Yahudi grubu olduğu görülmektedir. İlki, uzun yıllar önce bu topraklara gelmiş olan ve büyük ölçüde bölge halkı ile kaynaşmış bulunan Sefarad Yahudilerdir. Yüzyıl içerisinde parça parça gelerek daha çok Kudüs, Safed, Taberiyye ve el-Halil gibi bölgelere yerleşen ve yerleşik Yahudilerden de uzak durmaya çalışan Aşkenaz Yahudiler, ikinci grubu oluşturmaktadır. Üçüncü grup ise yüzyılın sonlarına doğru Siyonist hareketin güçlenmeye başlaması ile birlikte bu topraklara göç eden Yahudilerdir.⁴⁵

Osmanlı döneminde Filistin'de Müslüman Araplar, önceden olduğu gibi nüfus içinde çoğunluktur. Müslümanlar, 1880'de nüfusun %87'sini, 1890'da %85'ini ve 1914'te %83'ünü (bu dönemde bölgeye göç eden ancak vatandaşlığa kaydedilmeyen Yahudiler hesaba katıldığında ise %77'sini) oluşturmaktadır.⁴⁶ Filistin topraklarının büyük bir kısmı devlet kayıtlarında mirî arazi (devlet arazisi) olarak geçmiştir. Bu nedenle burada yaşayan Müslümanlar geçimlerini devletin kendilerine verdiği toprakta tarımla uğraşarak sağlamıştır. Devlet toprakları dışında kalan yerler ise vakıflara aittir.

Filistin topraklarında nüfusun küçük bir bölümünü teşkil eden Hristiyanlar ve Yahudiler ise genellikle şehirlerde yaşamaktadır. 19. yüzyılda bu azınlıklar, Ortadoğu'ya ticari kurumlarıyla birlikte giren Avrupalılara bağlı olarak ticaretle uğraşmaktadırlar.⁴⁷

⁴⁵ Karaman, s. 18.

⁴⁶ "Filistin", *TDV İslam Ansiklopedisi*, Cilt. 13, s. 92.

⁴⁷ Karaman, s. 93.

2. Osmanlı Devleti'nin Filistin'de Yaşayan Gayrimüslim Topluluklara Karşı Tutumu

Osmanlı Devleti, daha önceki Müslüman yönetimler gibi, üç büyük din tarafından kutsal sayılan bu bölgede yaşayan gayrimüslim topluluklara karşı hoşgörülü tavrı devam ettirmiştir. Osmanlı arşiv belgeleri, Filistin'deki idarenin bölgede yaşayan Yahudileri dinî vecibelerini yerine getirme konusunda ne ölçüde serbest bıraktığını açıkça göstermektedir. Osmanlı Devleti, Müslümanlara ait topraklarda yaşayan gayrimüslimler hususunda “Şer-i Şerif” adı verilen İslam hukukunun çizdiği sınırlar çerçevesinde hareket etmiştir. Şer-i Şerif'e göre, Müslümanlarla barış yapan ve İslam devletinin hâkimiyetini kabul eden gayrimüslimlere “zımmi” adı verilir. Din, dil ve ırk farkı gözetilmeksizin hepsine aynı şekilde Şer-i Şerif'e göre muamele edilir.⁴⁸

Müslümanlara ait topraklarda yaşayan zımmilerin aynı topraklarda yaşayan Müslümanlardan farkı, din ayrılığından doğan bir farklılıktır. Örneğin, Müslümanlar zekât vermekle yükümlü iken, gayrimüslimler kazançlarına göre senede bir defa “cizye” denilen bir vergi vermektedir. Fakirler, işsizler, din adamları, yaşlılar ve hastalar cizyeden muaftır. Gayrimüslimler askerlik yapmak zorunda değildir. Aile hukuku, miras hukuku ve dinlerinin gereği olan diğer konularda kendi inandıkları hukuki hükümler uygulanır. Bütün bunların yanında, gayrimüslimlerin can, mal, namus ve şerefleri Müslümanlarınki gibi dokunulmazdır. Muhtaç gayrimüslimler, sosyal haklardan bir Müslüman ile eşit şekilde yararlanır. Bazı istisnalarla birlikte, devlet kademelerinde yer alabilirler. Hukuki davaların hiçbirinde, gayrimüslim ile Müslüman arasında fark yoktur. Birçok Osmanlı beldesindeki kiliseler, havralar, mezarlar, arşivlerdeki belgeler, mahkeme kararları Müslüman hoşgörüsünün en büyük delilleridir.

Hz. Ömer'in küfi hattı ile kaleme aldığı ve Kudüs'teki gayrimüslimlerin hak ve hürriyetlerini özellikle zikrettiği ve sonradan Osmanlı sultanlarına ilham kaynağı olan fermanın aslı Osmanlı arşivlerinde hâlâ mevcuttur.⁴⁹ Filistin'in Osmanlı hâkimiyetine girmesinin ardından patrikhanenin ve Hristiyan toplulukların hak ve imtiyazlarını belirten çeşitli fermanlar çıkarılmıştır. Hz. Ömer ile başlayan ve Selahaddin-i Eyyubi ile devam eden Kudüs'teki mukaddes mekânların fermanlarla teker teker sayılması ve burada yaşayan gayrimüslimlerin sahip oldukları hak ve hürriyetlerin tespit edilmesi âdeti, bu topraklar Osmanlı yönetiminden çıkıncaya kadar devam etmiştir. Osmanlı Devleti farklı unsurlara hukuki bir statü ve serbestlik sağlayan “millet sistemi”ni Filistin topraklarında daha kapsamlı bir şekilde sürdürmüştür. Kısaca Kudüs, Osmanlı hâkimiyeti altında tam bir barış ve huzur dönemi yaşamıştır.

⁴⁸ Osmanlılar kendi dinlerini tanıtmamanın yanı sıra yönetim biçimi olarak “Millet Sistemi”ni kurmuştur. Bu sistemde bir millete üyelik ortak dil, toprak, tarih ve etnik kökenle değil dini bağlılıkla belirlenmekteydi. Osmanlı Devleti'nde halkın çoğunluğunu Müslümanlarla birlikte zımmi unsurları (Hristiyan nüfusu) da kapsayan reaya oluşturmuştur. Filen daha önce de var olan reaya, 1453 yılından sonra millet sistemi olarak organize edilmiştir. Bu yapı başlangıçta gayrimüslimler için düşünülmüş olsa da zamanla Müslüman nüfus için de “Müslüman milleti” tabiri kullanılmıştır.

⁴⁹ Ahmet Akgündüz, “Kudüs'te Osmanlı Modeli ve Bütün Dinlerin Ortak Başşehri”, <http://www.osmanli.org.tr/dosyayaara.php?bolum=4&id=329>.

3. Osmanlı Devleti'nin Filistin'de Yahudi Yerleşimi Konusundaki Tavrı

Osmanlı Devleti, Filistin'de Yahudi yerleşimini arttırmayı planlayan Siyonist⁵⁰ harekete karşı daima ihtiyatlı bir politika takip etmiştir. II. Abdülhamid, Siyonizm'i siyasi bir sorun olarak görmüş ve Yahudilerin kitlesel olarak Filistin'e yerleştirilmelerinin Osmanlı içinde yeni bir milli-yetçilik akımı, bir başka deyişle "Yahudi sorunu" doğurmasından endişe duymuştur.⁵¹ Siyonist hareketin lideri Theodor Herzl 1901 yılının Mayıs ayında II. Abdülhamid'e gelerek, 1492'de İspanya ve diğer Avrupa ülkelerinden gelen Yahudi göçmenlerin Osmanlı Devleti tarafından kabul edildiğini hatırlatmış ve Filistin'e yerleşmek için izin istemiştir. Ancak bu talep II. Abdülhamid tarafından açıkça reddedilmiştir.

Osmanlı Devleti, Filistin topraklarında Yahudi yerleşimini engellemek için hukuki tedbirler almıştır. İlk olarak Yahudi yerleşimini engellemek için 18 Recep 1287 (1871) tarihli İrade-i Seniyye ile Filistin topraklarını mirî araziye çevirmiştir. Ancak buna rağmen çeşitli vesilelerle Filistin topraklarına yerleşme talebinde bulunan Yahudiler olmuştur. II. Abdülhamid 21 Zilhicce 1308 (15 Temmuz 1891) tarihli iradeyle Filistin'de Yahudi yerleşimine karşı çıkma nedenlerini açıklamıştır. Bu nedenlerin başında Filistin'de yerleşmek isteyen Yahudilerin bu topraklarda bir Yahudi devleti kurmayı amaçlamaları gösterilmiştir. Daha sonra II. Abdülhamid durumu daha da netleştirerek Filistin toprakları da dâhil olmak üzere bütün Osmanlı Devleti topraklarında Yahudilere toprak ve mülk satışını yasaklamıştır.

II. Abdülhamid tarafından Filistin'de Yahudi yerleşimi ile ilgili olarak güdülen kararlı politika, daha sonra İttihat ve Terakki hükümetleri tarafından aynı kararlılıkla sürdürülmemiştir. 7 Eylül 1911 tarihinde Osmanlı Devleti sınırları içinde yaşayan Yahudilerin Arazi Kanunu'nun Ölü Toprakların İhyasına ait 78. ve 103. maddelerinden yararlanmalarına dair "Şuray Devlet Kararı" yayınlanmıştır. Bu yıllarda Yahudi nüfusu Filistin'de 1876 yılına kıyasla üç kat artmıştır. Osmanlı Devleti'nin iyice zayıflaması üzerine de Yahudiler Filistin topraklarındaki hedeflerine adım adım yaklaşmaya başlamıştır.

D. SİYONİST HAREKETİN KURULUŞUNDAN İSRAİL DEVLETİ'NE FİLİSTİN (1897-1948)

Günümüzde uluslararası gündemin en üst sıralarında yer alan Filistin-İsrail sorununun geçmişi eskidir. 19. yüzyılın sonlarında başlayan ve 20. yüzyılın ilk yarısında yoğunlaşan Yahudi göçü sonucunda, Filistin toprakları üzerinde 1948 yılında İsrail devletinin kurulmasıyla Filistin-İsrail sorunu günümüzdeki mevcut biçimini almıştır. Bu tarihten itibaren yaşanan Arap-İsrail savaşları veya İsrail'in tek taraflı eylemleri sonucunda Filistin toprakları İsrail işgali altına girmiş, bu topraklarda ikamet

50 "Zion" Kudüs'ün İbranicedeki ismidir. İngilizcede "Zionist" olan kelime Türkçede "Siyonist" olarak telaffuz edilmektedir.

51 Mim Kemal Öke, *Siyonizm ve Filistin Sorunu* (1880-1914), İstanbul: Üçdal Neşriyat, 1982, s. 60.

edenlerin büyük çoğunluğu diğer Arap ülkelerindeki mülteci kamplarında yaşamak zorunda kalmıştır. 1948 yılında Arap ülkelerinin muhalefetine rağmen İsrail'in kuruluşu BM tarafından onaylanmıştır.⁵² Müteakip yıllarda BM, İsrail'in kuruluş aşamasındaki sınırlarının dışında işgal ettiği toprakları terk etmesi yolunda ve özellikle Filistinli mültecilerin durumlarının iyileştirilmesi doğrultusunda sayısız karar almışsa da bu kararlar hiçbir zaman uygulanamamıştır.

1. Siyonist Hareketin Kuruluşu

Siyonizm, politik bir hareket olarak 19. yüzyılda ortaya çıkmıştır ve ilk etapta diasporadaki Yahudilerin durumunun iyileştirilmesi ve “geri dönüş” fikrinden ibarettir. “Halkı olmayan bir ülkeyi, ülkesi olmayan bir halka devredin!” diyen Israel Zangwill, Filistin’de Arap varlığını inkâr eden Siyonist hareketin tavrını açıkça ortaya koymuştur. Filistin topraklarında hak iddia eden Yahudiler, bölgenin en eski yerleşik toplumunun kendileri olduğunu ve Kitab-ı Mukaddes’in Yahudilerin Filistin’e geri dönüşünü haber verdiğini ileri sürerek Filistin’de bir Yahudi devleti kurma hedefiyle yola koyulan Siyonist hareketi meşrulaştırmaya çalışmışlardır.

Örgütlü bir hareket olarak politik Siyonizm’in kurucusu Theodor Herzl’dir. Siyonist hareket için önemli bir merhale olan Filistin’in kolonizasyonu programı ve Dünya Siyonist Örgütü’nün kurulmasının planlandığı ilk Siyonist Kongresi, 29-31 Ağustos 1897 tarihinde İsviçre’nin Basel kentinde yapılmıştır. Farklı görüşlere ve kesimlere mensup 200’ü aşkın delegenin katılımıyla düzenlenen kongre dindar, reformcu ve asimilasyon yanlısı üç farklı eğilimi bir arada toplayabilmiştir. Herzl’in açılış konuşmasındaki “Biz, Yahudi ulusunu barındıracak olan evin temelini atmak için buradayız.” ifadesi kongrenin hedefini açıkça ortaya koymuştur. Basel Kongresi’nde Siyonizm’in resmî programı “Yahudiler için Filistin’de kamu hukukuyla güvence altına alınmış bir vatan yaratmak” olarak açıklanmıştır. Bu hedefi gerçekleştirmek için yapılacak girişimler ise şöyle özetlenmiştir:

- Filistin’de Yahudi kolonisinin tesisi.
- Yahudilerin yaşadığı ülkelerdeki kurumlar vasıtasıyla dünya Yahudilerini birleştirmeye yönelik bir örgütün kurulması.
- Yahudi ulusal fikrinin güçlendirilmesi.
- Siyonizm’in hedefinin gerçekleşmesi için yönetimin onayının sağlanması.

Herzl daha sonra, Mayıs 1901’de Sultan II. Abdülhamid’e dolaylı yollarla Yahudilerin Filistin’e göçünü öngören bir teklifte bulunmuş ancak teklif Sultan tarafından kabul edilmemiştir. 1904’te Herzl’in ölümüyle Siyonist hareket politikler ve pratikler olarak ikiye bölünmüştür. Politiklere göre Yahudi sorununa Filistin’de ya da başka herhangi bir yerde acil olarak çözüm bulunması gerekmektedir. Pratikler olarak adlandırılan

⁵² 1945 yılında kuruluşunun ardından BM, Filistin sorunu ile ilgili birçok meseleyi öntünde bulmuş ve bu sorunlarla ilgili onlarca karar almıştır. Fakat İsrail aleyhinde alınan kararların hemen hemen tamamı ya Güvenlik Konseyi’nde ABD vetosuna takılmış ya da BM’nin, almış olduğu kararların arkasında güçlü bir şekilde durmaması ve İsrail’e yaptırım uygulanmaması nedeniyle anlamsızlaşmıştır.

grup ise Yahudi vatani ve ulusunun Filistin'den başka bir yerde kurulmasının mümkün olmadığı görüşünde ısrarcıydı. Ancak hareket içindeki bu bölünme aynı yıl Rus bir Yahudi kimyager olan Haim Weizmann'ın Siyonist hareketin liderliğine gelmesiyle son bulmuştur. Herzl gibi Yahudi dünyası dışından gelecek olan desteğin önemine vurgu yapan Weizmann, bu yöndeki ilk diplomatik temaslarını İngiltere ile gerçekleştirmiş ve aradığı desteği de elde etmiştir. Yahudi olmadığı hâlde düşünce noktasında Siyonizm'i destekleyen çoğu kimse, "ırksal hoşgörü" olgusuna hizmet ettikleri inancındaydılar. Yahudi olmayan kimselerin Siyonizm'e yardım etme konusundaki istekliliklerinin en önemli nedeni, Siyonizm ile liberalizm arasındaki ilişkiye dair zihinlerindeki karışıklıktı.⁵³ Diğer bir neden de ahir zamanda Yahudilerin Hz. İsa'nın ordusuna katılacakları ve Hz. İsa'nın yeniden zuhur etmek için Yahudilerin göç etmesini beklediği inancına dayalı Evanjelizm'in İsrail'in kuruluş aşamasında İngiltere'de çok güçlü bir dinî akım olmasıydı. Nitekim gerek Balfour Deklarasyonu'nu kaleme alan Lord Arthur Balfour gerekse İngiliz Başbakan David Lloyd George, Evanjelic inançları nedeniyle Siyonist hedeflere yakındı.⁵⁴

2. I. Dünya Savaşı Sırasında Siyonist Hareket ve Filistin

Ortadoğu'ya güçlü bir şekilde yerleşmek için hazır bekleyen İngiltere ve Fransa için I. Dünya Savaşı bulunmaz bir fırsat olmuştur. Savaşta Osmanlı-Alman İttifakı'nın karşısında yer alan bu güçler, Arapların bir bölümünü Osmanlı'ya karşı harekete geçirmeyi başarmıştır. Mekke Emiri Şerif Hüseyin ve İngiltere'nin Mısır'daki Yüksek Komiseri Henry McMahon arasında uzun yazışmalar sonrasında varılan anlaşmaya göre, Arapların İtilaf Devletleri'ne sağlayacağı destek karşılığında İngiltere Filistin'i de içeren Arap topraklarına bağımsızlık sözü vermiştir. Ne var ki savaşın sonunda Filistin topraklarında II. Dünya Savaşı'na kadar sürecek olan İngiliz mandası dönemi başlamıştır.

I. Dünya Savaşı sırasında Filistin'in geleceği iyice belirsiz bir hâl almış, bu da Siyonist hareket için önemli bir fırsat olmuştur. 1916 yılında İngiltere ve Fransa arasında Arap topraklarını paylaşmayı öngören gizli Sykes-Picot Anlaşması imzalanmıştır. Lübnan ve Suriye Fransa'nın, Ürdün ve Irak İngiltere'nin kontrolüne bırakılırken, Kudüs ise uluslararası yönetime bırakılmıştır. Sykes-Picot Anlaşması, Siyonizm taraftarı İngiliz hükümeti tarafından yönetilen bir manda yerine, Filistin'in uluslararası denetimini getirdiği için bir anlamda Siyonistlerin aleyhineydi. Ancak yine de Arap denetimi ihtimalini tamamen ortadan kaldırmakta ve Filistin'i kontrol altına almaları yolunda Siyonistlere zaman kazandırmaktaydı.

⁵³ Alan R. Taylor, *İsrail'in Doğuşu*, İstanbul: Pinar Yayınevi, 1992, s. 29.

⁵⁴ Hasan Kösebalaban, "İsrail, Batı medeniyetinin son şövalyesi mi?", *Anlayış*, Şubat 2009, s. 41.

3. Balfour Deklarasyonu

İngiliz Dışişleri Bakanı Arthur Balfour daha sonra “Balfour Deklarasyonu” olarak adlandırılacak olan mektubu 2 Kasım 1917’de Siyonist lider Lord Rothschild’e göndermiştir.⁵⁵ Balfour mektubunda İngiltere’nin Filistin’de bir Yahudi devleti kurulması için tüm imkânlarını kullanacağını bildirmekteydi. Vaatler şunlardı:

1. Filistin’de ulusal vatanın temini konusunda İngiliz desteği.
2. Bu amacın gerçekleşmesi için İngilizlerle iş birliği.
3. Filistin’de Yahudi olmayan bir ülkedeki Yahudilerin sahip olduğu haklara ve statüye zarar verecek herhangi bir şeyin yapılmaması. (Bu tarihte 700.000 olan Filistin nüfusunun 574.000’i Müslüman, 74.000’i Hristiyan ve 56.000’i Yahudi idi.).

Balfour Deklarasyonu, Süveyş Kanalı’na yönelik bir tampon bölge oluşturmak veya dünya Yahudilerinin desteğini müttefiklere kazandırmak için İngilizlerin yaptığı bir plan olmaktan öte, Siyonist hareketin İngiliz desteğini sağlamak için gerçekleştirdiği planlı bir girişimin sonucuydu.⁵⁶ Deklarasyon, savaşın galiplerinden olan ABD tarafından da kabul edildi. Amerikan Kongresi’nin 21 Eylül 1922 tarihli oturumunun karar bildirgesi “ABD Filistin’de Yahudilere millî yurt kurulmasına taraftardır.” ifadesiyle tamamlanmıştır.⁵⁷ Bu şekilde Balfour Deklarasyonu, Siyonist politikanın birinci evresinin ilk yarısını noktalamıştır.

4. Manda Yönetimi

1917’de fiilen başlayan İngiliz yönetimi, Nisan 1920’de toplanan San Remo Konferansı’nda Filistin topraklarında İngiliz mandasının resmen kabul edilmesiyle garanti altına alınmıştır. İki yıl sonra da Filistin tamamen İngiliz yönetimine bırakılmış ve Siyonist olduğu açıklanan Sir Herbert Samuel ilk İngiliz Yüksek Komiseri olarak Filistin’e gönderilmiştir.

I. Dünya Savaşı’nın sona ermesinin hemen ardından Balfour Deklarasyonu’ndan cesaret alan çok sayıda Yahudi Avrupa’dan Filistin’e göç etmiştir. Eylül 1920’de 16.500 kişilik bir Yahudi grubun Filistin’e göç etmesi kararı alınmıştır. Bu durum Filistinler arasında Yahudi karşıtı söylemi güçlendirmiştir. Bunun akabinde Mayıs 1921’de Kudüs’te büyük bir ayaklanma çıkmış, ayaklanma polis ve asker tarafından güçlükle bastırılmıştır.

⁵⁵ Sevgili Lord Rotschild,

Yahudi Siyonist beklentilerle uyum gösteren aşağıdaki bildirinin Majeste’nin hükümeti tarafından bakanlar kuruluna sunulduğunu ve kabul edildiğini bildirmekten mutluluk duyarım.

“Majestelerinin hükümeti Filistin’de Yahudi halk için ulusal bir yurt kurulmasının lehindedir ve bu amaca ulaşabilmesi için gerekenleri elinden geldiğince yapacaktır. Filistin’de bulunan Yahudi olmayan toplumların medeni ve din konusundaki haklarına yönelik hiçbir tarafgirliğe ve herhangi bir ülkedeki Yahudilerin sahip olduğu haklara ve siyasi konuma halel getirilmesine meydan verilmeyeceğinin bilinmesi gerekir.”

Bu bildiriyi Siyonist Federasyonu’na iletirseniz müteşekkirim olurum.

Saygılarımla

Arthur James Balfour

Kaynak: Halloum, s. 160-161.

⁵⁶ Taylor, s. 43.

⁵⁷ Yusuf Yazar, *Ortadoğu Değişen Dengeler*, Ankara: Rehber Yayıncılık, 1991, s. 196.

labilmiştir. Bölgeye gönderilen Haycraft Araştırma Komisyonu'nun raporuna göre Yahudi karşıtı Filistin hareketinin nedeni, Yahudilerin göçüyle bölgede siyasi ve ekonomik dengelerin bozulması, Filistinliler arasında işsizliğin artması ve buna bağlı olarak Filistinlilerin geleceğe dair duydukları endişedir.

Arap liderlerden oluşan bir delegasyon, 21 Şubat 1922'de Londra'ya giderek Sömürgeler Bakanlığı'na Filistin halkının Balfour Deklarasyonu'nu veya manda rejimini kabul etmediğini ve ulusal bağımsızlık istediğini bildirmiştir. Bu gelişmenin ardından 3 Haziran 1922'de İngiliz hükümeti, bütünüyle Yahudi bir Filistin yaratmak niyetinde olmadığını ancak göç yoluyla Filistin'de Yahudi nüfusun her geçen gün artmasına imkân veren Balfour Deklarasyonu'ndan taviz verilemeyeceğini vurgulayan "Churchill Beyaz Bildirisi"ni yayınlamıştır. Bu bildiriyle eski Ürdün Filistin'den ayrılmıştır. 24 Temmuz'da da Filistin toprakları üzerindeki İngiliz mandası, Milletler Cemiyeti Konseyi tarafından onaylanmıştır.⁵⁸ 1923-1929 yılları arasında Filistin nispeten sakin bir dönem geçirmiştir; bu dönemde her iki toplum da, manda rejiminin sonunda Filistin'in geleceğinin halkların nüfuslarına ve sahip oldukları toprak oranlarına göre belirleneceğini anlamıştır. Bu nedenle Filistinliler Yahudi göçünü haklı olarak engellemeye, Yahudiler ise göç yoluyla nüfuslarını ve topraklarını arttırmaya girişmişlerdir.

1928 yılının ikinci yarısında ekonomik krizin de etkisiyle Filistinliler ve Yahudiler arasındaki düşmanlık yeniden canlanmaya başlamıştır. Bunda hiç şüphesiz manda yönetiminin kuvvetli bir etkisi vardır. Manda, görünürde İngilizlerin Araplara ve Yahudilere karşı yükümlülükleri olduğu anlamına gelse de, yönetimin belirlenmesinde Arap tarafın hiçbir dahli olmamış, İngilizler bu işi Yahudilerle halletme yoluna gitmiştir. Bu tavır, Filistin'deki Müslümanların varlıklarının bile kabul edilmediğini açık bir şekilde göstermektedir.⁵⁹

15 Ağustos 1929'da Ağlama Duvarı'nda Yahudiler bir gösteri düzenlemiş ve hemen ertesi gün Filistinliler de bir gösteri düzenleyerek buna cevap vermiştir. 1928-1929 olayları bölgede gerginliği arttırmıştır. Bölgeye Mart 1930'da Walter Shaw liderliğinde gönderilen Araştırma Komisyonu'nun ekim ayında yayınladığı "Beyaz Bildiri" adlı raporda, gösterilerin nedeni, Filistinlilerin siyasi ve ulusal amaçları ile Yahudilerin çıkarlarının çatışması ve Filistinlilerin geleceğe dair duydukları ekonomik endişe olarak açıklanmıştır. Siyonist hareket bunu, Yahudi göçüne sınırlama getiren ve Filistinliler lehine görünen 1922 tarihli Churchill Beyaz Bildirisi'ne dönüş olarak yorumlamıştır. Ancak bildirinin aksine, Almanya'da 1930'lardan itibaren Yahudi karşıtı hareketlerin gelişmesine paralel olarak, Filistin'e göç eden Yahudi sayısında önemli oranda artış olmuş; 1934'te 40.000 olan göç sayısı, 1935'te 62.000'e çıkmıştır.⁶⁰

⁵⁸ Milletler Cemiyeti (MC) Sözleşmesi'nin 12. maddesine göre daha önce bir başka devletin egemenliğinde olan ve şimdi kendi kendine ayakta duramayacak halkların yaşadığı toprakların korunması ve halkların gelişimi için medeniyetin kutsal vasilüğünün oluşturulması ilke olarak kabul edilmiş ve vasilüğün uygulanmasındaki güvencelerin bu sözleşme ile gerçekleştirilmesi öngörülmüştür. Bu şekilde resmî bir kılıfla "Himaye, MC adına Manda Yönetimi ile gerçekleştirilecektir." sonucuna varılarak Ortadoğu'da ve dünyanın diğer bölgelerindeki sömürge altında bulunan devletler üzerindeki kolonyal sömürü düzeninin devam ettirilmesi sağlanmıştır.

⁵⁹ Halloum, s. 163.

⁶⁰ Taylor, s. 77.

Bölgede Yahudi nüfusunun hızlı bir şekilde artması Arap muhalefeti güçlüleştirmiştir. Aralık 1931'de Kudüs'te 22 ülke temsilcisi, Siyonist tehlikeye karşı Müslüman Ülkeler Kongresi'nde bir araya gelmiştir. 1932'de İstiklal Partisi ve Milliyetçi Arap Gençliğin Yürütme Konseyi kurulmuştur. 1935'e gelindiğinde Yahudi nüfusunun artmasıyla kendi vatanlarında ikinci sınıf vatandaş konumuna düşürülen Filistinlilerin tepkisi doruk noktasına ulaşmıştır. Bu zamana kadar birbirinden bağımsız hareket eden altı Arap siyasi partisinden (İstiklal Partisi hariç) beşi bir araya gelerek iş birliği kararı almıştır.

5. 1936-1939 Olayları

1936'da bir araya gelen Arap liderleri Yahudilere karşı mücadelede önderlik edecek Arap Yüksek Komitesi'ni kurmuş ve başlattıkları genel grevi ulusal bir ayaklanmaya dönüştürmüştür. Bunun üzerine Filistin'e gelen bir komisyon, Yahudilerle Arapların aynı devlet içinde yer almasının mümkün olamayacağını, Filistin'in bölüştürülmesi gerektiğini öneren Peel Raporu'nu yayınlamıştır. Bu rapor, Filistinlilerin bağımsızlıklarını gölgeleyecek şekilde topraklarını ikiye böldüğü için Arapların ayaklanmasını daha da şiddetlen-dirmiştir.

1936-1939 yılları arasında köyden kente bölgenin her yerine yayılan bu ayaklanmalar, diğerlerinden farklı olarak, Yahudileri değil İngilizleri hedef almış ve bu, Filistinlilerin haklı tepkilerini koydukları en büyük direniş hareketi olmuştur. Batılılar, Filistin'de Yahudi olmayan halkın varlığından bu meşhur Arap isyanıyla haberdar olmuştur.⁶¹ Bu gelişmelerin ardından Ortadoğu'daki dengeleri korumak isteyen İngiltere, önemli bir tutum değişikliğine giderek "Beyaz Belge"yi yayınlamıştır. Bu belgede esas olarak Filistin'de bir Yahudi devletinin kurulmasının İngiliz siyasetinin parçası olmadığı, gelecek yıllarda yeni göçmenlerin kabulünün Arap nüfusun onayına tabi tutulacağı açıklanmıştır.⁶² Filistin'de Arap ve Yahudilerden oluşan iki uluslu bir devlet kurulmasını ve göçmen sayısının beş yıl içinde toplam 75.000 olarak dondurulmasını öneren bu belge Siyonistler üzerinde şok etkisi yapmıştır. Filistinlilerin büyük ayaklanmasını durdurmayı amaçlayan belge, farklı direniş grupları arasında bölünmeye yol açarak İngilizlerin umduğu sonucu doğurmuş ve ayaklanma kolaylıkla bastırılmıştır. Bu belgeye tepki gösteren dönemin ABD Başkanı, İngiltere'den derhâl 100.000 Yahudi'nin Filistin'e girmesine izin vermesini ve kotanın kaldırılmasını talep etmiştir.

İngiltere tarafından yayınlanan Beyaz Belge, Filistin'de yeni bir dönemin habercisi olmuştur. Siyonistler, "Kara Belge" olarak adlandırdıkları bu belgeden sonra, artık İngiliz manda yönetimini de hedef almaya başlamışlardır. Yine de Siyonist hareketin gelişimi için İngiliz mandası önemli bir fırsat olmuştur. İngiliz mandasının Milletler Cemiyeti'nde onaylandığı 1922'den 1940'a kadar Yahudi nüfusu 83.790'dan 467.000'e (bu dönemde 1,5 milyon olan nüfusun üçte biri) ve Yahudilerin sahip olduğu toprak da 60.100 hektardan 155.200 hektara çıkmıştır.

⁶¹ Bowman, s. 9.

⁶² Karaman, s. 36.

6. II. Dünya Savaşı ve İsrail'in Kuruluşu

II. Dünya Savaşı'nın nedenlerini ve olayların başlangıcını, I. Dünya Savaşı'nın çözmeden bıraktığı veya getirdiği yeni sorunlar oluşturmuştur. Almanya'nın 1 Eylül 1939'da Polonya'ya saldırması üzerine İngiltere, ardından 3 Eylül'de Fransa Almanya'ya savaş açmış; böylece tarihin tanık olduğu en büyük savaşlardan biri başlamıştır. Savaşın başlamasıyla Siyonistler ve İngilizler anlaşmazlığa düşmüş, Filistin'e Yahudi göçünü hızlandırmayı amaçlayan Siyonistler, Arapları Almanların yanına itmek istemeyen İngiltere'nin muhalefetiyle karşılaşmıştır. Bununla birlikte savaş sırasında Yahudi toplumu gelişme fırsatı bulmuştur. Mayıs 1942'de New York'ta Siyonist Konferansı gerçekleştirilmiş ve Yahudi Ajansı Başkanı David Ben Gurion'un sınırsız göç, Yahudi ordusu ve Filistin'in Yahudi devleti olması talepleri desteklenmiştir. Bu dönemde Filistin'de en önemli problem manda rejimi ve Yahudilerin Filistin'e göçü meselesiydi. İngiltere göçe karşı çıkmasına rağmen, ABD Başkanı savaş sırasında Yahudilerin topraksız kaldığını belirterek Filistin'e girmelerine izin verilmesini istemiştir.

ABD ve İngiltere temsilcilerinden oluşturulan bir komisyon, Nisan 1946'da manda yönetiminin devamı, 100.000 göçmenin kabulü ve mevcudu 65.000 olarak tahmin edilen İsrail yeraltı örgütü Haganah'nın silahsızlandırılması kararını almışsa da, bu girişim başarısızlıkla sonuçlanmış ve konu 1947'de İngiltere tarafından BM'ye götürülmüştür. Kurulan Filistin Özel Komisyonu, Filistin'in Yahudi ve Araplar arasında ikiye bölünmesini, Kudüs'ün ise uluslararası bir statüye kavuşturulmasını önermiştir. 29 Kasım 1947'de Filistin topraklarının %56,47'lik en verimli kısmı Yahudilere, çölden ve verimsiz alanlardan oluşan diğer kısmı da Araplara bırakılmıştır. Derhâl kendilerine ayrılan bölgeleri işgale girişen Yahudiler şiddetin her türlüüne başvurmaktan da geri durmamıştır. BM Genel Kurulu tarafından kabul edilen ve o dönemde Filistin'de %31'lik bir nüfusa sahip olan Yahudilere %56 oranında toprak veren Taksim Planı, Arap ülkeleri tarafından kabul edilmemiştir.

1897'de Siyonist hareketle başlayan ve 1948'de İsrail devletinin kurulmasıyla yeni bir ivme kazanan Filistin topraklarına Yahudileri yerleştirme süreci, toprakların asıl sahibi Filistinlileri ülkeleri dışında mülteci olarak yaşamak zorunda bırakmıştır. Filistin toprakları ile tarihî ve dinî bağları olduğunu iddia ederek yola çıkan Siyonist hareket, gerekli dış desteği de sağlayarak Filistinlilere ait topraklarda bir Yahudi devleti kurmuştur.

E. ARAP-İSRAİL SAVAŞLARI VE FİLİSTİNLİLERE ETKİSİ

1. İsrail Devleti'nin Kuruluşu ve Birinci Arap-İsrail Savaşı (1948)

Filistin'de İngiliz manda rejiminin sona ermesinin hemen ardından 14 Mayıs 1948'de, Tel Aviv'de toplanan Yahudi Millî Konseyi, yayınladığı bir bildiri ile İsrail devletinin kurulduğunu ilan etmiştir. Bunun hemen ardından ABD ve ertesi gün de Sovyetler Birliği İsrail'i tanıdıklarını açıklamıştır.

Bağımsızlığını ilan etmesinden birkaç saat sonra Arap Birliği üyesi beş ülke İsrail'e savaş açmıştır. Mısır, Ürdün, Suriye, Lübnan ve Irak kuvvetleri üç yönden saldırıya geçerek başlangıçta ilerlemeler kaydetmiştir. Ancak gerek Arap ülkelerinin askerî zafiyetleri ve aralarındaki koordinasyonsuzluk gerekse Batılı güçlerin İsrail'e destek vermesi nedeniyle savaş Arap aleyhine dönmüştür. İsrail savaş sırasında Sovyetler Birliği'nden de önemli yardımlar almış, Sovyetlerden gelen uçaklarla Ürdün ve Suriye'nin başkentlerine saldırmış ve bu saldırılarda çok sayıda sivil hayatını kaybetmiştir. Arapları büyük bir yenilmişlik psikolojisine sokan ve tarihe "*en-Nakba*/Büyük Felaket" olarak geçen bu savaşın sonunda İsrail, 1947'de Taksim Planı ile elde ettiği %56'lık Filistin toprağını %78'e çıkarmıştır. Bu etnik temizlik sürecinde İsrail birlikleri Filistinlilerin yaşadığı yüzlerce köy ve şehirde vahşice katliamlara girişmiş; bu süreçte 15.000 Filistinli hayatını kaybederken, katliamlardan kaçan 800.000 Filistinli, Arapların yoğun olduğu daha güvenli bölgelere veya en yakın komşu ülkelere sığınmıştır. Geriye, İsrail'in işgal ettiği topraklarda 150.000, Ürdün'ün eline geçen Batı Şeria'da 400.000, Mısır'ın kontrolüne giren Gazze'de ise 50.000 Filistinli kalmıştır. Filistinlilerin başka ülkelere göçü ve Yahudilerin Filistin'de gün geçtikçe artan nüfusu, demografik yapının bölgenin asıl yerleşik halkı olan Araplar aleyhine dönmesine neden olmuş ve hâlen devam eden Filistinli mülteciler meselesi başlamıştır.

BM'nin araya girmesiyle 1949'un Şubat ila Temmuz ayları arasında İsrail, savaştığı her Arap ülkesi ile ayrı ayrı ateşkes anlaşmaları imzalayarak savaş hâlini sona erdirmişti. Filistin'i Yahudi işgalinden kurtarma amacıyla savaşa giren Ürdün Batı Şeria'ya, Mısır da Gazze Şeridi'ne asker yığmıştır. Kudüs ise batıda İsrail, doğuda Ürdün arasında bölünmüştür.

Savaşın ardından Arap ülkelerinde siyasi rejim değişikliklerine varan karışıklıklar yaşanmıştır. Suriye'de Mart 1949'da başlayan askerî darbe süreci, 1970'te Hafız Esad'ın iktidara gelmesine kadar devam etmiştir. Lübnan'da Temmuz 1949'da başarısız bir darbe girişimi yaşanmıştır. Ürdün Kralı Abdullah, 1951'de bir Filistinli tarafından öldürülmüştür. En önemli değişiklik ise, 1952'de Kral Faruk'un General Necib öncülüğünde askerî bir darbe ile tahttan indirilerek meşruti monarşiden cumhuriyet rejimine geçilmesi suretiyle Mısır'da gerçekleşmiş; bu rejim değişikliğinden iki yıl sonra da Ortadoğu dengelerini derinden etkileyecek olan Cemal Abdünnasır, yine bir darbeye Mısır devlet başkanı olmuştur.

Savaştan en kârlı çıkan taraf İsrail'dir. 1914'te 85.000, 1943'te 539.000, 1946'da 608.000, 1947'de 650.000 olan Filistin'deki Yahudi nüfusu, 1949'da 758.000'e ulaşmıştır.⁶³ İsrail bu savaşla, BM Taksim Planı uyarınca kendisine verilen toprakları %40 arttırmıştır. Ürdün de Batı Şeria ve Doğu Kudüs'ü topraklarına katarak İsrail'den sonra en fazla toprak kazanan ülke olmuştur.

İsrail, Arap ülkelerinin tepkisine rağmen 23 Ocak 1950'de Kudüs'ü başkent ilan etmiştir. Bunun üzerine Arap ülkeleri, İsrail ile ateşkes anlaşmaları imzalamış olmalarına rağmen barış anlaşmasına yanaşmamışlar; 17 Haziran 1950'de kendi aralarında askerî ittifaklar kurmuşlardır. Öte yandan Batılı güçlerin Araplara ambargo uygularken İsrail'i desteklemeleri, bu süreçte gerginliği iyice arttırmıştır. 25 Mayıs 1950'de ABD, İngiltere ve Fransa tarafından "Üçlü Bildiri" ilan edilmiştir. Söz konusu bildiri, "Ortadoğu'da güven ve istikrar için çalışan Batılı bir ülke" oluşturma amacıyla İsrail'in himayesini ve korunmasını kapsamaktadır.⁶⁴ Bu, Batılı devletlerin İsrail'in bölgede gerçekleştirdiği bütün eylemlerin arkasında olduklarını ve gerektiğinde bu ülkeyi desteklemekten geri durmayacaklarını açıkça deklare etmeleri manasına gelmektedir.

2. İkinci Arap-İsrail (Süveyş) Savaşı (1956)

İlk savaşın Yahudiler nezdinde dünyanın tavrının görülmesi açısından ayrı bir anlamı vardır. İsrail durumdan memnundur ve artık bölgede daha rahat hareket etmektedir. 1950'lerin başından itibaren Filistinlilerin yaşadığı 187 köyün tamamen tahrip edilmesi, insanların katledilmesi ve göçe zorlanması bunu açıkça ortaya koymuştur. Bu şekilde 1956'ya gelinmiştir. Mısır Devlet Başkanı Cemal Abdünnasır'ın 28 Temmuz 1956'da, Süveyş Kanalı'nın uluslararası trafiğe açık olmakla birlikte Mısır'a ait olduğu için millileştirildiğini açıklaması üzerine, İsrail, saldırmak için beklediği fırsatı elde etmiştir. İngiltere ve Fransa bu kararı tanımadıklarını bildirerek Mısır'dan Süveyş Kanalı'nın kendilerine bırakılmasını istemiştir, ancak Mısır bunu reddetmiştir. Londra'da toplanan konferanslardan da bir sonuç çıkmayınca, üç ülkenin daha önce uzlaştığı gizli ittifak uyarınca, İngiltere ve Fransa hava saldırılarıyla Mısır'ın bütün havaalanlarını ve askerî bölgelerini imha ederken, İsrail de 29 Ekim'den itibaren karadan Gazze ve Sina'yı işgal etmiştir. Bu saldırılar sonucunda Mısır 7 Kasım'da ateşkesi kabul etmek zorunda kalmıştır. BM Genel Kurulu'nda alınan kararla Süveyş Kanalı'na barış gücü yerleştirilmiş; SSCB'nin tehdidi ve ABD'nin baskısıyla Aralık 1956-Mart 1957'de İngiltere, Fransa ve İsrail, Mısır topraklarından geri çekilmek zorunda kalmıştır.

Bu savaşta Mısır, askerî açıdan yenilgiye uğrasa da ABD ile SSCB'nin müdahalesiyle siyasi bir zafer elde etmiştir. İngiliz ve Fransızlar bölgedeki imtiyazlarına meydan okuyan Mısır lideri Cemal Abdünnasır'ı düşürmek üzere bu savaşı planlamış olsalar da beklentileri tutmamış; Nasır, yükselişe geçen Arap milliyetçiliğinin bir kahramanı hâline gelmiştir. Abdün-

⁶³ "The Population of Palestine Prior to 1948", *MidEast Web*, <http://www.mideastweb.org/palpop.htm>.

⁶⁴ Mustafa M. Tahhan, *Filistin'e Büyük Komplö*, İstanbul: Azim Yayıncılık, 1995, s. 272.

nasır Süveyş Kanalı'nın mülkiyetini elinde tutarken, ülkesindeki İngiliz ve Fransızları kovarak mallarını müsadere etmiştir. Bu savaş, II. Dünya Savaşı sırasında büyük ölçüde güç kaybeden İngilizlerin Ortadoğu'daki gücünün de sonuna işaret etmiştir. Nitekim bundan sonra bölgede iki süper gücün yani ABD ile SSCB'nin nüfuz mücadelesi başlamış; bölge Batı yanlısı muhafazakâr rejimler ile Sovyet yanlısı radikal rejimler arasında mücadelelere sahne olmuştur. 1956 Savaşı sonucunda bölgede Batı'ya yakın Arap rejimleri sarsılmış; Irak'ta askerî darbe ile Haşimi Krallığı kurularak cumhuriyet rejimine geçilmiş; Batı yanlısı Lübnan ve Ürdün'de krizler ve iç çatışmalar yaşanmıştır.

1956 Savaşı, Filistin mücadelesinin rotasını da belirlemiştir. Nitekim bu savaş sırasında Süveyş Kanalı'nda İngiliz birliklerine karşı saldırılara katılan Yaser Arafat ve arkadaşları tarafından 1959 yılında el-Fetih örgütü kurulmuştur. Filistin kökenli iş adamlarını ve aydınları bünyesinde bulunduran bu örgüt, Filistin'in ancak Filistinlilerin çabasıyla kurulabileceği söylemiyle yola çıkmıştır. Ne var ki bu söylem, bazı Arap ülkeleri tarafından kendilerine karşı bir meydan okuma olarak yorumlanmıştır. Arap ülkeleri bu konuyu görüşmek üzere 9-19 Eylül 1963 tarihleri arasında Kahire'de toplanmış ve Filistinlilerin sürgünde bir hükümet kurmalarına, ordu ve meclis oluşturmalarına karar verilmiştir. Ancak Filistin sorunu üzerindeki nüfuzunu kaybetmek istemeyen Ürdün buna karşı çıkmıştır. Ürdün'ün tüm itirazlarına rağmen Kudüs'ün Arap hâkimiyetinde olan bölümünde 28 Mayıs-3 Haziran 1964 tarihleri arasında Filistinlilerin ilk büyük kongresi yapılmıştır. Filistinlilerin ilk millî meclisi sayılan bu kongrede Filistin Kurtuluş Örgütü (FKÖ)'nün kuruluşu da kabul edilmiştir. Bunun üzerine yalnız bağımsız Filistinli kimliği ile mücadelede başarılı olunabileceğini savunan el-Fetih ile Arap ülkelerinin yönlendirmesiyle kurulan FKÖ arasında bir rekabet başlamıştır.⁶⁵

3. Üçüncü Arap-İsrail (Altı Gün) Savaşı (1967)

1964'te FKÖ'nün kurulması ve Suriye'de Arap milliyetçiliği ile sosyalizme dayanan Baas Partisi'nin 1963'te darbeyle iktidara gelmesi, bunalmı yeniden başlatmıştır. Nasır'ın Sina'da konuşlandırılan BM Barış Gücü askerlerinin çekilmesini istemesi ve oraya asker yığması ve ayrıca Mayıs 1967'de Akabe Körfezi'ni deniz ulaşımına kapatması, İsrail Savunma Bakanı Moşe Dayan'ı harekete geçirmiştir. Yine mayıs ayında başlayan Suriye-İsrail gerginliği, Gazze ve Sina'yı işgal etmek isteyen İsrail için iyi bir fırsat olmuştur. 5 Haziran 1967'de ilk defa Arap düzenli orduları ile İsrail birlikleri karşı karşıya gelmiş; Mısır hava kuvvetlerini ani bir saldırıyla imha eden İsrail, Suriye ve Ürdün'e de saldırmıştır. İsrail, Arap ülkeleri arasındaki iletişim kopukluğu ve çıkar ayrılıklarını çok iyi değerlendirerek Filistin topraklarının geriye kalan %22'sini (yani 1949'dan beri Mısır ile Ürdün'ün kontrolünde bulunan Doğu Kudüs, Batı Şeria ve Gazze), Mısır topraklarının %6'sını (Sina Yarımadası), Suriye topraklarının %1'ini (Golan Tepeleri) işgal etmiştir. Altı gün süren bu savaşla İsrail

⁶⁵ "Filistin", *TDV İslam Ansiklopedisi*, Cilt. 13, s. 97.

il, kendi kontrolündeki toprağı üç kattan daha fazla arttırmış ve üstelik stratejik derinliğe kavuşmuştur. Müslümanlara ait kutsal mekânlarla birlikte Kudüs'ün tamamı İsrail'in eline geçmiştir. Ancak İsrail'in işgali, BM Güvenlik Konseyi'nin 22 Kasım 1967 tarihinde oy birliğiyle aldığı, savaş yoluyla toprak kazanımının kabul edilemeyeceğini öngören 242 sayılı kararına aykırıydı. Arap ülkeleri 242 sayılı karara göre İsrail'in işgal ettiği tüm topraklardan geri çekilmesi gerektiğini savunurken, İsrail buna karşı çıkmıştır.

1967 Savaşı'nda 300.000'e yakın mültecinin Şeria Nehri'nin doğusu-na geçmesiyle Ürdün, en fazla Filistinli mülteciyi barındıran ülke hâline gelmiştir.⁶⁶ BM Güvenlik Konseyi'nin, işgal edilen topraklarda halka insani muamele yapılması ve yurtlarına dönmek isteyenlere izin verilmesi yolunda aldığı 14 Haziran 1967 tarihli ve 237 sayılı kararı uygulanmamıştır.⁶⁷ Böylece mültecilerin sayısında yarım milyona yakın bir artış meydana gelmiştir.

1967 Savaşı'ndan hemen sonra Sudan'ın başkenti Hartum'da toplanan Arap liderleri meşhur "üç hayır"ı ilan etmişlerdir: İsrail'le barışa hayır, İsrail'i tanımaya hayır, İsrail'le görüşmeye hayır. Ancak bir aradayan bu "hayır"ları söyleyen Arap ülkelerinden üçü (Mısır, Suriye, Ürdün) perde arkasında İsrail'le görüşmeleri çoktan başlatmıştır. Bu üç ülkenin ortak özelliği, İsrail'den geri almaları gereken topraklarının olmasıdır. Nitekim işgalle birlikte Mısır, Sina'nın petrolünden ve Süveyş Kanalı'nın gelirlerinden; Suriye, Golan'ın sularından ve verimli arazilerinden; Ürdün ise Harem-i Şerif gibi kutsal ve tarihî mekânlardan mahrum kalmıştır.

1967 Savaşı, İsrail'e yönelik Arap politikasını şekillendiren tarihî olayların başında gelmektedir. Arapların *en-Nakba* dedikleri ve onları İsrail'in varlığı ve mülteci problemiyle karşı karşıya bırakan 1948 Savaşı bile bu anlamda gölgede kalmıştır. O güne kadar İsrail'i haritadan silmeye kilitlenmiş olan Arap ülkeleri, 1967 Savaşı'yla birlikte savunmaya geçmiştir. Çünkü 1948 Savaşı'nda Arap ülkelerinin hiçbiri toprak kaybetmemiş, bu anlamda sadece Filistinliler zarar görmüştür. Tarihî vatanlarının dörtte üçünü İsrail işgal ederken, Filistinlilerin kalan toprakları da Ürdün ve Mısır rejimlerinin egemenliğine girmiştir. Buna karşılık 1967 Savaşı'nda Ürdün, Mısır ve Suriye'nin kaybettikleri toprakları geri alma çabaları, sonraki dönemin temel Arap politikasını belirlemiştir: 242 sayılı BM kararı çerçevesinde İsrail'le barış karşılığında topraklarını geri almak.⁶⁸

1967 Savaşı'nın bir diğer önemli sonucu ise Arap milliyetçiliği ve se-küler-devrimci çizgideki Nasırcılığın hezimetini karşısında Filistin milliyetçiliğinin ve Filistin direniş hareketinin yükselişe geçmesidir. Bu anlamda Filistinli direniş grupları bir araya gelerek "silahlı mücadele"nin gereği üzerinde durmaya başlamışlardır. Arap ordularının Altı Gün Savaşı'ndaki yenilgilerinin akabinde elde edilen Karameh zaferi (1968) ile el-Fetih, uzun süredir gerilla savaşını savunanların alternatif hâline gelmiştir. Arafat, Nasır'ın da onay vermesiyle 1969'da FKÖ'nün başına geçmiştir.

⁶⁶ Karaman, s. 93.

⁶⁷ "Filistin", *TDV İslam Ansiklopedisi*, Cilt. 13, s. 97.

⁶⁸ Kerim Balci, "İsrail'den Ayak Oyunları", *Zaman*, 05.05.2002.

Aynı tarihlerde, 21 Ağustos 1969'da, Kudüs'teki Mescid-i Aksa'nın, Mesih'in gelişini hızlandırma iddiasındaki Avustralyalı Evanjelik bir Hristiyan tarafından yakılma girişimi⁶⁹ İslam dünyasının tepkisine yol açmıştır. Türkiye'nin de aralarında bulunduğu İslam ülkeleri 22-25 Eylül 1969'da Fas'ta düzenlenen Rabat Zirvesi'nde ilk defa bir araya gelmiştir. Bu zirvede İsrail'in Kudüs'ten çıkması ve 1967 öncesi statüsüne geri dönmesi istenirken, İslam Konferansı Teşkilatı adlı yeni bir yapılanmanın da temeli atılmıştır.

4. Kara Eylül (1970)

1948 ve 1967 savaşları ile sair zamanlardaki İsrail saldırıları nedeniyle yüzbinlerce Filistinli Ürdün'e sığınmıştır. Ürdün ise ekonomik açıdan zayıf olduğundan bu kadar mülteciyi kontrol edecek güce sahip değildir. Ayrıca Ürdün, ülkesindeki Filistinlileri "beşinci kol" olarak gören Nasır gibi güçlerden de çekinmektedir. Bütün Filistin topraklarının işgal altına girdiği 1967 Savaşı'nın ardından Arafat ve ona bağlı Fedailer, İsrail'e karşı operasyonlar için üs olarak komşu ülke Ürdün'ü seçmiştir. Nüfusunun önemli bir kısmını Filistinlilerin oluşturması nedeniyle FKÖ'nün Ürdün'de etkinliğini arttırması Kral Hüseyin'i tedirgin etmiştir. 9 Haziran 1970'te Arafat ile Ürdün yönetimi arasında bir uzlaşma anlaşması imzalanca da, Fedailerle Ürdün askerleri arasında küçük çaplı çatışmalar devam etmiştir. Eylül ayına gelindiğinde ise Fedailerin pek çok stratejik noktanın kontrolünü ele almaları ve sivil itaatsizlik hareketi başlatmaları ile gerilim tırmanmış; Filistin Halk Kurtuluş Cephesi'nin ardı ardına uçak kaçırma eylemlerine girişmesini Kral Hüseyin, rejimin istikrarına ve ulusal güvenliğe yönelik doğrudan bir tehdit olarak algılamış ve 16 Eylül'de olağanüstü hâl ilan edilmiştir. 10 gün süren iç çatışmalar sonunda 25 Eylül'de ateşkes sağlanmıştır. Tarihe "Kara Eylül" olarak geçen çatışmalarda toplam 3.500 kişi hayatını kaybetmiştir. Ateşkese rağmen çatışmalar aylarca devam etmiştir. İsrail'in de desteğini alan Kral Hüseyin, Arafat'ın kontrolündeki Fedaileri Ürdün'den çıkartmıştır.⁷⁰

Kara Eylül olaylarının ardından Arap ülkeleri Ürdün ile ilişkilerini keserek Amman yönetimini Filistin direnişini bitirmekle suçlamışlardır. Bu durumdan en çok faydalanan taraf ise tabii olarak İsrail olmuştur. Zira hem her iki savaşta da düşmanı olan Arap devletleri birbirlerine düşmüş hem de Fedailerin direnişin merkez üssü olan Ürdün'den çıkarılmasıyla İsrail, doğu sınırının güvenliğini temin edebilmiştir. Bununla birlikte Ürdün'ü terk etmek zorunda kalan Fedailer bu defa İsrail'in kuzeyindeki Lübnan'a yerleşmiş ve Lübnan toprakları Filistin direnişinin merkezi hâline gelmiştir.

⁶⁹ Harem-i Şerif'teki Mescid-i Aksa ve Kubbetü's-Sahra gibi İslam mabetlerinin yıkılarak Süleyman Mabedi'nin tekrar inşa edilmesi isteği, Harem-i Şerif'e yönelik yıkıcı eylemlerin nirengi noktasını oluşturmaktadır. Mescid-i Aksa'da çıkan yangın ve Mach Teret Yahuditi adlı aşırı sağcı örgütün Harem-i Şerif'e yönelik yıkıcı eylemlerini bu çerçevede ele almak gerekir. 1969 yılı Ağustos'unda Mescid-i Aksa'yı yakıp yok etme girişiminde bulunan Yahudiler, aynı hedefe matuf olarak 21 Mart 1983 tarihli kazı eylemlerini gerçekleştirerek Kur'an-ı Kerim'de "Kendisinin ve çevresinin mübarek kıldığını"nın belirttiği, Müslümanların ilk kiblesi Mescid-i Aksa'yı yıkmaya çalışmışlardır.

⁷⁰ Turan, s. 190-191.

5. Dördüncü Arap-İsrail (Yom Kippur) Savaşı (1973)

1967 Savaşı'nda büyük bir yenilgi yaşayan Mısır ve Suriye, bazı Arap devletlerinin de desteğiyle, 1973 yılında işgal altındaki Sina Yarımadası'nda ve Golan Tepeleri'nde bulunan İsrail kuvvetlerine saldırmıştır. 6 Ekim 1973 günü başlayan bu savaş, altı gün süren 1967 Savaşı'nın doğurduğu tepkinin ve işgal edilen toprakları kurtarma çabasının bir sonucu olarak vuku bulmuştur.

1970'te Nasır'ın ölümünün ardından Mısır'ın devlet başkanlığına geçen Enver Sedat, 1967'de İsrail tarafından işgal edilen toprakların geri kazanılması için bir Arap karşı saldırısı üzerinde durmuştur. 6 Ekim 1973'te Mısır ve Suriye'nin Sina ve Golan'daki İsrail kuvvetlerine sürpriz saldırıyla başlayan savaş, Müslümanların kutsal ayı olan Ramazan ve Yahudilerin en kutsal günü olan Yom Kippur (Kefaret Günü)'a denk gelmiştir. Araplar başlangıçta önemli ilerlemeler kaydetmeler de, 1967'deki toprak kazanımları ile yeterli stratejik derinliğe kavuşmuş olan İsrail, ABD'nin de yardımıyla kısa sürede toparlanarak karşı saldırıya geçmiş ve böylece bu savaşın da kendi lehine sonuçlanmasını sağlamıştır. Savaş, 1972'den itibaren ilişkilerini yumuşatan iki süper gücün müdahalesiyle ve BM'nin devreye girmesiyle 26 Ekim'de sona ermiştir.

Savaş sona erdiğinde taraflar arasındaki askerî denge de değişmiştir. Suriye, Sovyetler Birliği yapımı olan T-62 tanklarına ve yeni uçak filolarına sahip olmuş, İsrail ordusu da ABD tarafından güçlendirilmiştir.

18 Ocak 1974'te İsrail ile Mısır arasında ateşkes imzalanmıştır. Anlaşmaya göre Mısır Süveyş Kanalı'nın doğu yakasındaki güçlerini azaltacak, buna karşılık İsrail de Sina'da Milta ve Gidi geçitlerinin batısına çekilecekti. Bu anlaşmayı 4 Eylül 1975'te imzalanan ikinci bir anlaşma takip etmiştir. İsrail'in Sina'dan çekilmesini öngören "Geri Çekilme Anlaşmaları" daha sonraki bir tarihte imzalanacak olan barış anlaşmasının da taslağı niteliğindedir. Öte yandan 31 Mart 1974'te Suriye ve İsrail arasında, her iki tarafın kuvvetlerinin bir BM tampon bölge ile ayrılması ve savaş esirlerinin mübadelesini de içeren bir ateşkes anlaşması imzalanmıştır. Ancak Suriye ile İsrail arasında bugüne kadar herhangi bir barış anlaşması imzalanmamıştır.

1974 yılında Rabat'ta yapılan Arap Zirvesi'nde FKÖ, Filistinlilerin tek meşru temsilcisi olarak kabul edilmiştir. BM Genel Kurulu'nda Filistin'de bağımsız, egemen bir devletin kurulması kararı yeniden gözden geçirilmiş, FKÖ'ye BM'de gözlemci statüsü verilmiş ve FKÖ lideri Yaser Arafat BM Genel Kurulu'nda bir konuşma yapmıştır. Gerek uluslararası alanda gerekse Avrupa'da Filistin meselesine bakışın değişmesinde ve Filistinlilere kendi kaderlerini tayin hakkının tanınmasına yönelik fikirlerin yayılmasında, 1973 Savaşı sırasında petrol üreten ülkelerin (ABD'nin İsrail ordusunu güçlendirmesine karşı bir tepki olarak) uygulamaya koydukları petrol ambargosunun etkisi de göz ardı edilmemelidir. Nitekim petrol fiyatlarının dört kat arttığı bu süreçte, ilk defa Arap/Filistin-İsrail meselesinin sadece Ortadoğu'yu ilgilendiren bir mesele olmadığını, kendi refahlarını da etkileyebileceğini bu şekilde tecrübe etmişler ve bu nedenle özellikle Avrupa ülkeleri artık ABD'den daha bağımsız bir Ortadoğu politikası takip etmeye başlamışlardır.

Öte yandan dört ayrı savaş tecrübesinin ardından savaşarak değil müzakere masasında topraklarını geri alabileceğine kanaat getiren Mısır yönetimi, Eylül 1978'de ABD Dışişleri Bakanı Henry Kissinger'ın arabuluculuğunda, İsrail ile muhtemel bir barışın çerçevesini belirleyen iki anlaşma (Camp David Anlaşmaları) imzalamış; bunları 26 Mart 1979'da Mısır-İsrail Barış Anlaşması takip etmiştir. Barış anlaşmasının maddeleri şöyledir:

- İsrail Sina'dan çekilecek.
- İsrail ve Mısır arasında normal ve dostça ilişkiler kurulacak.
- İki ülke birbirinin toprak bütünlüğünü ve barış içinde yaşama hakkını kabul edecek.
- Sina'daki tampon bölgeye BM Barış Gücü yerleştirilecek.
- İsrail gemilerine Süveyş Kanalı'ndan serbest geçiş hakkı tanınacak.
- Batı Şeria ve Gazze'deki Filistinlilere tam özerklik verilmesi için görüşmeler yapılacak.
- Batı Şeria ve Gazze'de kendi kendini yöneten bir idare oluşturulması için seçimler yapılacak.

İsrail Mısır'la anlaşma masasına oturmakla, ilk defa bir Arap ülkesi tarafından tanınmıştır. Arap ülkeleri Mısır'ın İsrail ile imzaladığı anlaşmaları kabul etmemiş ve Enver Sedat'ı Filistin davasına ihanet etmekle suçlamışlardır. Mısır Devlet Başkanı Sedat bu imzaların bedelini 1981'de uğradığı suikastla ödemiş ve ülkesi 80'li yıllar boyunca Arap dünyasından dışlanmış, Ortadoğu'da iddiasız ve etkisiz bir aktör konumuna gelmiştir. Bu dışlanmaya rağmen Mısır, ABD'nin, İsrail'den sonra en fazla yardım yaptığı ülke hâline gelerek ekonomisini garanti altına almıştır. İsrail, 15 sene evvel işgal ettiği Sina topraklarından 1982'de çekilmesini tamamlamış, böylece Kahire yönetimi Sina petroleri ile Süveyş Kanalı'ndan gelen gelirlere yeniden kavuşmuştur.

Bu anlaşma ile İsrail, düzenli Arap ordularıyla aynı anda birkaç cephe de savaşmaktan kurtulmuş; bundan sonra Filistin'de ve Lübnan'da gerilla mücadelesi veren direniş örgütleri sivrilmiştir. İşgal süresince petrol ihtiyacını karşıladığı Sina Yarımadası'ndan çekilmenin getirebileceği enerji darboğazı riski de Kissinger'ın araya girmesiyle kısa zamanda aşılmış; Sedat, Arap ülkelerinin petrol satmadıkları İsrail'e Mısır petrolünü satmayı kabul etmiştir. Anlaşmanın üçüncü maddesiyle İsrail, bölgedeki varlığını ve toprak işgalini -en azından kurulduğundan beri baş düşmanı olan ve dört defa savaştığı Mısır nezdinde- meşrulaştırmıştır. Diğer yandan anlaşmada Gazze ve Batı Şeria'daki Filistinlilere tam özerklik verilmesi için görüşmeler yapılması maddesine rağmen İsrail bu konuyu sürekli askıda bırakmış; vadettiği hâlde boşaltmadığı topraklara daha sonra Sovyetler Birliği'nden gelen Yahudileri yerleştirmiştir. 30 Temmuz 1980'de İsrail parlamentosu Knesset'te alınan bir kararla Kudüs, İsrail'in ebedi ve bölünmez başkenti olarak ilan edilmiştir.

6. Beyrut Kuşatması (1982)

1948 dışında Arap-İsrail savaşlarına katılmayan Lübnan, 1970'teki Kara Eylül olaylarından sonra Ürdün'den kovulan Arafat'ın Filistin direnişinin merkezi olarak bu ülkeyi seçmesinin de etkisiyle İsrail'in önce dolaylı ardından da doğrudan hedefi hâline gelmiştir. Filistinli direnişçilerin varlığı, Lübnan'da zaten hassas olan iç dengeleri kırılma noktasına getirmiş; 13 Nisan 1975'te Hristiyan Falanjistlerin Filistinlilerin bulunduğu bir otobüsü taraması üzerine 15 sene sürecek olan Lübnan İç Savaşı patlak vermiştir. İç savaşla merkezî otoritenin zayıflaması, Filistinli örgütlerin hem Lübnan'daki etkinliklerini hem de İsrail'e karşı saldırılarını artırmalarına yol açmıştır. Mart 1978'de Güney Lübnan'ı kısa süreli işgalinin ardından -ki bu işgal sırasında çoğu sivil 1.168 kişi hayatını kaybetmiştir- İsrail, barış karşılığında Mısır topraklarından tamamen çekilmesinin hemen akabinde tekrar Lübnan'a yönelmiştir.

6 Haziran 1982'de Savunma Bakanı Ariel Şaron'un emriyle 60.000 kişilik İsrail birlikleri, bu tarihten üç gün evvel Londra'daki Büyükelçi'ye yönelik başarısız suikast girişimini fırsat bilerek "uluslararası terörizmin yuvası"nı temizleme bahanesiyle Lübnan'a girmiştir. İsrail'in asıl amacı, FKÖ'yü gerek askerî gerekse siyasi ve sosyal açıdan tamamen yok ederek Filistinlilerin mücadele azmini kırmak, Suriye'yi Lübnan'dan çıkarmak, Beyrut'ta kendisine yakın bir yönetim kurarak onunla barış anlaşması imzalamak ve böylece kuzey sınırını güvence altına almaktır.⁷¹ Bu amaçlarla başkent Beyrut'u kuşatan ve şehre en temel ihtiyaç malzemelerinin girişini dahi engelleyen İsrail birliklerine karşı Arafat ve beraberindekiler, Beyrut içinde sığınaktan sığınağa geçmek suretiyle iki ay boyunca direnmiştir. Ancak daha fazla sivilin hayatını kaybetmemesi için FKÖ lideri Arafat, 18 Ağustos'ta ateşkesi kabul etmiş ve FKÖ milisleri 1 Eylül'e kadar Beyrut ile Güney Lübnan'dan tahliye edilmiştir.

Beyrut kuşatması, ardında 19.000 ölü ve 30.000 yaralı bırakmıştır. Ancak bu kadarla kalmamış, 16-17 Eylül 1982'de Falanjist Lübnan Güçleri'nden bir grup, İsrail'in de desteğiyle Beyrut'taki Sabra ve Şatila mülteci kamplarına girerek 2.000'e yakın Filistinliyi kimlikleri tespit edilemeyecek şekilde vahşice katletmiştir. Öte yandan İsrail işgali, Filistinliler arasında iç çatışmaya kadar giden ayrılıkların tohumunu atmıştır. İsrail'in ve Suriye'nin baskısı altında kalan Arafat ve taraftarları, yaklaşık yedi ay süren FKÖ içi çatışmalarda mağlup olarak Aralık 1983'te Lübnan'ı tamamen terk etmek zorunda kalmışlardır. Bundan sonra FKÖ genel merkezi Filistin'den binlerce kilometre uzağa, Tunus'a taşınmış; bu da Filistin direnişine büyük zarar vermiştir. 1987'de Birinci İntifada başlayana dek Arafat, hem uluslararası arenada hem de Arap dünyasında prestij kaybına uğramıştır.⁷² İsrail ise güvenlik gerekçesiyle bazı Hristiyan gruplardan da destek alarak Güney Lübnan'ı işgalini Mayıs 2000'e kadar sürdürmüştür.

⁷¹ William B. Quandt, "Reagan's Lebanon Policy: Trial and Error", *The Middle East Journal*, Cilt. 38, Sayı. 2, Bahar 1984, s. 240; Ze'ev Schiff, "Lebanon: Motivations and Interest in Israel's Policy", *The Middle East Journal*, Cilt. 38, Sayı. 2, Bahar 1984, s. 225.

⁷² Turan, s. 194.

7. Birinci İntifada (1987-93)

8 Aralık 1987, Filistin'de İsrail işgaline karşı ilk toplu başkaldırı hareketi olan İntifada'nın başlangıç tarihidir. Filistinliler aleyhine sonuçlanan barış görüşmeleri ve FKÖ'nün komşu coğrafyalardan Tunus'a sürülmesi sonucu İsrail'e karşı direnişin zayıflaması, Filistin halkının tepkisinin büyümesine neden olmuştur. Gazze'de bir Yahudi'ye ait kamyonetin Filistinli işçileri taşıyan bir araca çarparak dört Filistinlinin ölümüne ve dokuzunun da yaralanmasına neden olması İntifada'nın fitilini ateşlemiştir. İntifada için ilk organizasyon Gazze İslam Üniversitesi Öğrenci Meclisi tarafından yapılmış ve tamamı Filistin İslami Direniş Hareketi (HAMAS) mensubu olan öğrenciler yaralıların bulunduğu Şifa Hastanesi'nin çevresinde toplanmıştır.

FKÖ'nün etkinliğini büyük ölçüde yitirdiği bir ortamda İntifada, Gazze Şeridi'nde HAMAS'ın öncülüğünde başlamış ve kısa sürede Batı Şeria'ya yayılmıştır. Protestolar sivil itaatsizliğe dönüşmüş, genel grevler düzenlenmiş, İsrail ürünleri boykot edilmiş, duvarlara işgal karşıtı yazılar yazılmış ve yollara barikatlar kurulmuştur. Ağır silahlarla donanmış İsrail askerleri ve tanklarına karşı Filistinliler sapan, taş ve sopalarla direnmiştir. 1993'e kadar süren İntifada'da toplam can kaybı 1.300'e ulaşmıştır. İsrail askerlerinin taş atanların elleri ve ayaklarını kırması nedeniyle on binlerce Filistinli genç de sakat kalmıştır. İntifada yıllardır ezilen, işkence edilen, zorla evlerinden çıkarılan, en ağır katliamlara uğrayan bir halkın kadın-erkek, yaşlı-genç, hep birlikte işgalci İsrail'e karşı doğal başkaldırısının adı olmuştur.

Filistin'de İntifada hareketiyle birlikte HAMAS fiilen harekete geçmiştir. Müslüman Kardeşler cemaatinin Filistin kanadı durumundaki "İslami Hareket" in içinden geniş tabanlı bir kitle hareketi niteliğinde ortaya çıkan HAMAS, İntifada'yla birlikte bütün dünyaya sesini duyurmayı başarmıştır. HAMAS, İntifada'nın organizasyonunda öncülük yapmanın yanı sıra, bu ayaklanmanın ikinci ayından itibaren de periyodik bir şekilde kitlelere hitap eden ve direnişi yönlendiren belirli programlar ortaya koymuştur. İsrail karşısında sürdürülmesi gereken mücadelenin içeriği ile ilgili görüşlerini ve Filistin'in millî meseleleriyle ilgili politikasını ve tutumunu ortaya koyan bildiriler de yayınlamıştır. Direnişin belli bir hız kazanmasından sonra 1992'de İzzettin Kassarî Birlikleri adında askerî bir kanat oluşturarak fiili eylemlerini bu kanat vasıtasıyla gerçekleştirmeye başlamıştır. HAMAS'ın önde gelen ismi Şeyh Ahmed Yasin, İsrail tarafından 18 Mayıs 1989'da tutuklanmış; 3 Ocak 1990'da mahkeme karşısına çıkarılarak 15 suçtan yargılanmış ve 16 Ekim 1991'de müebbet hapis cezasına çarptırılmıştır.

İntifada'nın İsrail'e verdiği maddi ve manevi kayıplardan ötürü daha önce kesintiye uğrayan barış görüşmeleri, 1991'deki Madrid Barış Konferansı ile yeniden başlamıştır. 1993'te imzalanan Oslo Anlaşması ile birlikte Filistin halkının topyekûn bir başkaldırı hareketi olan İntifada sona ermiş; bundan sonra çeşitli direniş örgütleri, işgalcilere yönelik spontane saldırılarıyla dikkat çekmiştir.

III. BÖLÜM

ORTADOĞU BARIŞ SÜRECİ

A. BİRİNCİ İNTİFADA SONRASI BARIŞ SÜRECİ

Barış sürecini ele alırken öncelikle tarafların bu sürece girişlerine neden olan faktörleri incelemek gerekir. Filistin tarafını bu sürece iten sebepler şöyle sıralanabilir: 1989'da Doğu Bloğu'nun, 1991'de de Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla birlikte Soğuk Savaş, ABD öncülüğündeki Batı Bloğu'nun zaferiyle sonuçlanmış; dolayısıyla Arap yönetimleri Soğuk Savaş sonrasında Sovyet desteğini kaybetmişler ve artık çoğu, Amerikan himayesindeki İsrail'i bölgenin kalıcı bir gerçeği olarak görmeye başlamıştır. FKÖ ise Ağustos 1990'da Kuveyt'e saldıran Saddam Hüseyin'i desteklemesi nedeniyle Körfez ülkelerinden sağladığı maddi desteği kaybetmiş ve İntifada etkinliğini yitirmeye başlamıştır. Arafat Saddam'ı desteklediğinde, Körfez ülkelerinde yaşayan Filistinlilerin büyük çoğunluğu işlerini kaybetmiş ve Körfez'den Filistin'e gelen mali yardım kesilmiştir. Peki, Arafat'ı böyle bir karar almaya sevk eden şey neydi? Bir açıklamaya göre, ABD öncülüğündeki müttefikler kendi faaliyetlerini meşrulaştırmak için Irak'ın gücünü abarttılar. Filistin kamuoyu bu propagandaya inandı ve güçlü bir Saddam'ın kendi davalarına hizmet edebileceğini düşündü. Diğer Filistinli gruplar da bu inancı paylaştılar. Arafat da zaten zayıflamış olan halk desteğini tamamen kaybetmemek için Saddam'ı destekledi.⁷³ Zira İntifada HAMAS'ın gücünü arttırmıştı ve FKÖ ile HAMAS arasında Filistinlilerin temsili noktasında bir rekabet söz konusuydu. Öte yandan Filistinliler de mevcut olumsuz şartlardan bıkmıştı ve bazıları, barış sürecini şiddet sarmalından çıkışın bir yolu olarak görmekteydi.

İsrail'i barış sürecine iten sebepler ise şöyle sıralanabilir: Öncelikle İsrail'in karşısında pazarlık gücü yüksek ortak bir Arap cephesi yoktu; zira Araplar hem Sovyetler Birliği'nin çökmesiyle maddi ve teknik destek-

⁷³ Koray Çalışkan ve Münir Fahreddin, "Yeni İntifada ve Filistin Sorunu", *Birikim*, Aralık 2000, s. 31.

ten mahrum kalmışlardı hem de Körfez Savaşı nedeniyle kendi içlerinde bölünmüşlerdi. Üstelik İsrail için asıl stratejik tehdit İran ile Irak'tı ve bunlardan ikincisi Körfez Savaşı ile birlikte büyük oranda bertaraf edilmişti. Daha önemli sebep ise, İsraililerin işgalin olumsuz etkilerini ilk kez enselelerinde hissetmelerine neden olan ve güvenlik anlayışını derinden sarsan, Aralık 1987'de patlak veren İntifada'nın bir türlü sona erdirilememesiydi. İntifada tüm dünyanın dikkatini bölgeye çekmişti; özellikle taş attığı için sakat bırakılan ve öldürülen gencecik Filistinlilerin görüntüleri nedeniyle İsrail baskı altındaydı. Kamuoyunun bazı kesimleri devletin işgal altındaki topraklarda yürüttüğü faaliyetlere karşıydı ve bunları demokratik değerlerin ihlali olarak görüyordu. İntifada, İsrail işgalinin ekonomik, siyasi ve askerî bedelini ağırlaştırdı. Rusya'dan akın eden yüz binlerce Yahudi göçmen ekonomiyi iyice zorlamaya başladığında bu bedelin taşınması daha da zorlaştı. HAMAS ile FKÖ arasında Filistinlileri temsil açısından bir rekabet yaşıyordu ve İsrail, HAMAS ile görüşmek zorunda kalmaktan çekiniyordu. Böylesi bir durumu engellemek için İsrail FKÖ ile masaya oturmayı uygun buldu. Hepsinden önemlisi, İsrail'in hem bölgede hem de tüm dünyada bir meşruiyet problemi vardı; bu problemi aşmak için "barış karşılığı toprak" ilkesini kabul etmek zorunda kaldı.⁷⁴

1. Madrid Barış Konferansı

Uluslararası ve bölgesel dengelerin altüst olduğu bir dönemde, Ekim 1991'de uluslararası toplumun ve özellikle de ABD'nin baskısıyla Madrid Konferansı başladı. ABD'nin böyle bir konferans için İsrail'e baskı yapmasının sebebi kamuoyundaki şu soruydu: "Irak'ın Kuveyt'i işgali karşısında ABD ve uluslararası kamuoyu hemen tepki verirken, aynı şey niçin Filistin'i yıllardır işgal altında tutan İsrail için geçerli olmuyor?" ABD, Soğuk Savaş'ın ardından ilan ettiği "Yeni Dünya Düzeni"nin temellerinden birini de uluslararası hukuka saygı olarak belirtmişti ve Kuveyt'te uluslararası hukukun ihlali cezalandırılmıştı. Körfez Savaşı sırasında Irak'ın Filistin sorununu kendi amaçları için kullanmaya çalıştığını gören ve İsrail'in de savaşa müdahil olması tehlikesini yaşayan ABD, kendi kamuoyunu da tatmin etmek için sorunun çözümü amacıyla tarafları (Suriye, Lübnan, Ürdün-Filistin ve İsrail'i) masaya oturmaya teşvik etti.

Bu şartlar altında başlayan ve müteakip barış müzakereleri için bir zemin teşkil eden Madrid Konferansı'nı önemli kılan hususlar şunlardır:

- BM Güvenlik Konseyi'nin 242 ve 338 sayılı kararlarına (barış karşılığında topraklardan çekilme) dayanarak adil, sürekli ve kapsamlı bir barış çağrısında bulunulması.
- Barış anlaşması için İsrail ile Suriye, Lübnan, Ürdün ve Filistin arasında iki taraflı; silahların kontrolü, ekonomik gelişme, su, mülteciler ve çevre konularında ise çok taraflı görüşmelerin başlatılması.
- Filistinliler için geçici özerk yönetim ile başlayıp kalıcı özerklik ile sonuçlanacak iki aşamalı müzakere kavramının oluşturulması.⁷⁵

⁷⁴ Bülent Aras, "Filistin İsrail Barış Sürecinde Ulaşılan Nokta ve Barışın Geleceği", *Avrasya Dosyası*, Ankara: Yaz 1996, s. 24.

⁷⁵ <http://www.centerpeace.org/factsheets/fact-sheet-peaceprocess.htm>.

Kasım 1992’de yapılacak başkanlık seçimleri nedeniyle ABD’nin barış süreci üzerindeki etkisi azalırken, Aralık 1992’de İsrail’in HAMAS ve İslami Cihad üyelerini sınır dışı etmesi ile Madrid süreci askıya alındı. Mevcut problemleri çözme konusunda başarısız olan Madrid Konferansı, Arapların ve İsrail’in masaya oturup doğrudan görüşmeleri açısından sembolik bir öneme sahiptir.

2. Oslo I ve Oslo II Anlaşmaları

İkili ve çok taraflı müzakereler yoluyla ve “barış için toprak” prensibi çerçevesinde bölgesel barışa ulaşmanın öngörüldüğü Madrid Konferansı ile Ortadoğu Barış Süreci, 1979 İsrail-Mısır Barış Anlaşması’ndan sonra ilk defa ivme kazandı. Madrid sonrası diplomasinin başarısızlığı nedeniyle İsraililer ve Filistinliler kendi aralarında yeni görüşmeler yaptılar. Norveç’in başkanlığı Oslo’da gerçekleşen ve sekiz ay süren gizli görüşmeler, 13 Eylül 1993’te “Oslo I” olarak da tanımlanan “İsrail-FKÖ Prensipler Deklarasyonu” ile sonuçlandı. Oslo I’in temel maddeleri şunlardır:

- İsrail’in FKÖ’yü Filistin halkının meşru temsilcisi olarak kabulü ve FKÖ’nün İsrail’in güvenli sınırlar içinde var olma hakkını tanıması.
- İsrail hükümeti ile FKÖ arasında İsrail askerlerinin Gazze Şeridi ve Eriha’dan çekilmeleri ile başlayan beş yıllık bir geçiş dönemi uygulanması için anlaşma yapılması.
- Batı Şeria’nın büyük bir kesiminde yönetimin, savunma ve dış ilişkiler hariç, Filistin Ulusal Otoritesi’ne teslim edilmesi ile sonuçlanacak geçici bir dönemin belirlenmesi.
- Özerk yönetim oluşturma konusunda anlaşmanın ve Filistin Konseyi seçiminin nihai statü anlaşmasından evvel yapılması.⁷⁶

Bu anlaşma ile İsrail, FKÖ’yü Filistinlilerin resmî temsilcisi olarak tanıyor, barış karşılığında bazı topraklardan çekilmeyi kabul ediyor ve uzun vadede Filistinlilerin özerkliğini kabul edeceğini ifade ediyordu. Filistin tarafı ise İsrail’in varlığını ve güvenli sınırlar içinde yaşamasını kabul ediyordu.

Oslo I süreci, Gazze Şeridi ve Eriha ile ilgili Mayıs 1994’te imzalanan Kahire Anlaşması ile yürürlüğe girdi. Kahire Anlaşması’nın maddeleri şöyledir:

- İsrail’in askerî kuvvetlerinin Gazze Şeridi ve Eriha’dan üç hafta içinde çekilmesi.
- İsrail’in dış ilişkiler, iç güvenlik ve yerleşimler konusunda kontrolünü devam ettirmesi kaydıyla tüm sivil otoritenin Filistinlilere devredilmesi.
- Filistin Ulusal Otoritesi’nin yetkilerinin tanımlanması ve bir polis gücünün oluşturulması.
- Prensipler Deklarasyonu’nda tanımlanan beş yıllık geçiş sürecinin başlaması.⁷⁷

İşte bu anlaşmayla birlikte, 1999’da imzalanması beklenen nihai anlaşmaya kadar İsrail’in geri çekildiği Filistin topraklarını yönetecek geçici

⁷⁶ <http://www.centerpeace.org/factsheets/fact-sheet-peaceprocess.htm>.

⁷⁷ <http://www.centerpeace.org/factsheets/fact-sheet-peaceprocess.htm>.

bir yapı olarak Filistin Ulusal Otoritesi kuruldu. Barış sürecinde Kahire Anlaşması'ndan sonra 28 Eylül 1995'te imzalanan "Oslo II" yani "Batı Şeria ve Gazze Şeridi Geçici Anlaşması" ile Filistin Ulusal Otoritesi, Batı Şeria'nın büyük şehirlerini de içine alacak şekilde genişletildi.

Oslo II'nin önemli maddeleri şunlardır:

- Batı Şeria'nın üç bölgeye ayrılması: El-Halil ve Doğu Kudüs dışındaki ana Filistin kentlerini kapsayan %7'lik A bölgesi (Filistin Ulusal Otoritesi), %21'lik B bölgesi (Filistin sivil yönetimi ve İsrail güvenlik kontrolü), %72'lik C bölgesi (İsrail yönetimi).
- İsrail'in Filistin seçimlerinden (Ocak 1996) 22 gün önce Batı Şeria şehirlerinden (Beytüllahim, Cenin, Nablus, Kalkilya, Ramallah, Tulkarim) çekilmesi.
- Filistin seçimlerini takip eden altı aylık aralarla üç aşamada C bölgelerinin B bölgelerine dönüştürülmesi.
- Ortak güvenlik amaçları için bir İsrail-Filistin Güvenlik ve İşbirliği Konseyi kurulması.
- Kudüs, yerleşimciler, sınırlar ve mültecilerin ele alınacağı nihai statü görüşmelerinin en geç 4 Mayıs 1996'da başlaması.⁷⁸

Oslo anlaşmalarında kolay konular gündeme alınırken çözümü zor konular nihai statü anlaşmasına ertelendi. Filistinlilerin amacı bağımsız bir devlete sahip olmaktı. Oslo anlaşmaları ile sivil yönetim Filistinlilere geçti; fakat İsrail dış ilişkiler, iç güvenlik ve yerleşimlerle ilgili kontrolünü sürdürdü. Yönetimi Filistinlilere devredilen bölgeler iktisadi açıdan İsrail'e bağımlı olmaya devam etti.

Oslo anlaşmalarının şartlarına göre Filistinliler uluslararası hukuka dayalı bazı haklarından taviz vermiş oldular. Edward Said'e göre Likud ve İşçi partilerinin liderleri Oslo sürecinin Filistinlilerin aleyhine olduğunu gizleme gereği dahi duymadılar. Said, Oslo sürecinin, Filistinlileri birbirinden ayrı tutarak kuşatma altındaki bölgelere ayırmak ve bu bölgeler arasına Yahudi yerleşimcileri yerleştirmek suretiyle kurulacak olan Filistin devletinin toprak bütünlüğünü engellemek üzere dizayn edildiğine dikkat çekmişti.⁷⁹ O tarihten bu yana İsrail'in uyguladığı politikalar bu öngörülerin doğruluğunu teyit etti.

ABD ve İsrail'in barış süreci ile ilgili beklentisi şuydu: Yıllardır baskı altında yaşayan Filistinliler taviz verecek ve barışı kabul edeceklerdi. Barış sürecinin başından itibaren İsrail'in uyguladığı gizli ambargolar nedeniyle Filistinlilerin ekonomik durumları gitgide kötüleşiyordu ve bu şartlar altında İsrail ve ABD, BM kararlarını ve uluslararası hukuku göz ardı eden bir anlaşmayı Filistinlilere kabul ettirebileceklerini düşünüyorlardı.⁸⁰ Ayrıca Oslo anlaşmaları vergilerin toplanması, turizm, kültür, sağlık ve tarım gibi konularda Filistin Ulusal Otoritesi'nin sorumluluğunu tam olarak belirtmiyordu. Bu süreçte İsrail'in yerleşimciler politikası, İslami grupların İsrail'e karşı faaliyetleri, radikal Yahudi grupların faaliyetleri

⁷⁸ <http://www.centerpeace.org/factsheets/fact-sheet-peaceprocess.htm>.

⁷⁹ Edward Said, "Oslo'nun Sonu", *Birikim*, Aralık 2000, s. 53.

⁸⁰ Ayselül Sever, "The Arab-Israeli Peace Process and Turkey since 1995 Interim Agreement", *Turkish Review of Middle East Studies*, Annual, 1996-1997, s. 114.

⁸¹ <http://www.centerpeace.org/factsheets/fact-sheet-peaceprocess.htm>.

gibi çeşitli engeller ortaya çıktı.⁸¹ Bu anlamda en önemli olay, kimi çevrelerce “ulusal bir aşağılanma” ve “ihamet” olarak algılanan Oslo Anlaşması’nın altına kerhen de olsa imza atarak FKÖ’yü ve özerklik planını tanıyan İsrail Başbakanı İzak Rabin’in 4 Kasım 1995’te öldürülmesiydi. Ardından 1996’da yapılan genel seçimlerden Likud Partisi’nin birinci çıkması ve aşırı sağcı Ben-yamin Netanyahu liderliğinde hükümet kurulması barış sürecine ket vuran bir gelişme oldu. Diğer önemli bir engel de İsrail hükümetlerinin Filistinlilere bırakılacak topraklar üzerinde yeni yerleşim bölgeleri inşasına devam etmeleriydi. Stratejik olarak belirlenen bu yerleşim bölgelerinden en önemlisi, Har Homa projesi ile Doğu Kudüs’te bir Yahudi yerleşim bölgesi inşasıydı. Netanyahu döneminde başlayan bu projenin amacı, Filistin’in Doğu Kudüs ile Batı Şeria arasındaki bağlantısını koparmaktı.

Oslo’dan sonra Ocak 1997’de İkinci Uygulama Anlaşması olan “El-Halil Anlaşması” imzalandı. Buna göre:

- İsrail el-Halil’in %80’inden hemen çekilecek,
- Mart 1997’de başlayacak ve Eylül 1998’de tamamlanacak kademeli çekilme için yeniden düzenlenmiş bir takvim belirlenecek.⁸²

3. Wye River Memorandumu

İsrail, daha önce pek çok defa olduğu gibi el-Halil Anlaşması’nı da tam olarak uygulamadı ve 23 Ekim 1998’de ABD’nin iki tarafa ama özellikle İsrail’e bir anlaşma yapılması için uyguladığı baskı sonucunda Wye River Memorandumu imzalandı. Bu anlaşma şunları öngörmekteydi:

- İsrail Batı Şeria’nın %13’ünden üç aşamada çekilecek ve bu arada B bölgesinin %14’ünün A bölgesine dönüştürülmesi için 12 haftalık program oluşturulacaktır.
- Belirli “terör şüphelilerinin” yakalanması, kanunsuz silahlara el konulması ve terörizmle mücadele için yazılı bir güvenlik planı dâhil olmak üzere Filistin güvenlik sorumlulukları tanımlanacaktır (CIA Filistin güvenlik planlarını gözden geçirecektir).
- FKÖ Yürütme Komitesi’nin dönemin ABD Başkanı Clinton’a gönderdiği ve FKÖ Sözleşmesi’nin İsrail’in ortadan kaldırılmasını isteyen maddesini iptal eden mektup yeniden doğrulanacaktır (Bu doğrulama süreci ABD Başkanı Clinton’ın da katılımıyla 10 Aralık 1998’de Gazze’de yapılacak olan Filistin Ulusal Konseyi toplantısını da içerecektir.).
- Gazze’de bir Filistin havaalanı ve Gazze-Batı Şeria arasında Filistinlilerin geçişini sağlayacak iki ulaşım koridoru açılacaktır.⁸³

Bu anlaşma, güven inşası ve tıkanan Oslo sürecindeki hukuki ve belirlenen alanlardaki toprak devirlerini sağlamak üzere bir takvim ortaya koysa da yeni bir başlangıç olmaktan uzaktı. Nitekim anlaşmanın imzalanmasıyla çatışmalar sona ermedi. Çünkü taraflar birbirlerini anlaşmanın maddelerine uymamakla suçladılar. İsrail, Filistinlilerin şu üç şartı yerine getirmediğini iddia etti:

⁸² <http://www.centerpeace.org/factsheets/fact-sheet-peaceprocess.htm>.

⁸³ *Washington Times*, 14.07.1999.

1. Terör şüphelilerinin İsrail'e verilmesi.
2. FKÖ Sözleşmesi'ndeki İsrail'in ortadan kaldırılması ile ilgili tüm maddelerin kaldırılmaması.
3. El-Halil Anlaşması'ndaki güvenlikle ilgili sorumlulukların tam olarak yerine getirilmemesi.⁸⁴

Bu bahanelerle İsrail, çekilmesi gereken yerlerden çekilmedi. Bunun üzerine Arafat, eğer ciddi görüşmeler gerçekleşmezse Mayıs 1999'da Filistin devletini ilan edeceğini açıkladı. İsrail ise tek taraflı açıklamaların misli uygulamaları beraberinde getireceği tehdidinde bulundu.

4. Camp David Görüşmeleri ve Filistin-İsrail Sorununda Temel Başlıklar

Daha önceki anlaşmalarda barış sürecinin finali olarak kararlaştırılan 13 Eylül 2000 tarihinden önce, 2000 yılının Temmuz ayında taraflar ABD'nin baskısıyla Camp David'de bir araya geldiler. Camp David görüşmeleri sırasında bir ara epeyce yol katedildiği izlenimi ortaya çıktıysa da sorunlar çözülemedi ve bir anlaşmaya varılamadı. Tartışmalar, Kudüs konusunda tıkanı. İsrail Başbakanı Ehud Barak, vereceği tüm tavizlerin ön şartı olarak Kudüs üzerinde İsrail egemenliğinin korunması konusunda ısrar etti. Arafat, İsrail'in kutsal mekânlarda kendi yönetimini devam ettiren Filistinlilere Kudüs'ün varoşlarında egemenlik veren teklifini kabul etmedi. Bu görüşmelerin başarısızlığının ardından Ariel Şaron'un provokatif Harem-i Şerif ziyareti ile İkinci İntifada başladı.

İkinci İntifada'nın başlamasının ardından ABD Başkanı Clinton, olaylar daha fazla büyümeden ve başkanlık süresi sona ermeden bir anlaşma yapılması için taraflara yeni şartlar içeren bir barış planı sundu. Yeni plana göre temel anlaşmazlık konularına dair alternatif çözüm önerileri şu şekilde sıralanıyordu:⁸⁵

Kudüs

Genel prensip, Arap bölgelerinin Filistinlilere, Yahudi bölgelerinin İsrail'e ait olmasıdır. İki taraf, her ikisi için de maksimum toprak bütünlüğü sağlayacak haritalar üzerinde çalışmalıdır. Harem-i Şerif ile ilgili olarak:

- A) Harem üzerinde Filistin egemenliği ve B) Ağılama Duvarı ve onun bir parçası olup Yahudilerce kutsal olan kısım ya da Ağılama Duvarı ve onun bir parçası olan "En Kutsal Yerler" üzerinde İsrail egemenliği; C) her iki tarafın da Duvar'ın arkasında veya Harem'in altında kazı yapılamayacağına dair bağlayıcı taahhütleri olacaktır.
- Harem üzerinde Filistin, Ağılama Duvarı üzerinde de İsrail egemenliğinin yanı sıra bir kazı yapılmadan önce her iki tarafın da rızasının aranması ve Harem'in altında ve Duvar'ın arkasında (kazı meselesi üzerinde) ortak fonksiyonel egemenlik olacaktır.

⁸⁴ Haaretz, 31.12.2000.

⁸⁵ Koray Çalışkan ve Münir Fahreddin, s. 30.

Mülteciler

Temel prensip, İsrail'in mültecileri kabul edeceği şartı olmaksızın Filistin devletinin bölgeye dönmek isteyen mülteciler için merkez olacağıdır. İsrail'e dönüş gibi belirli bir hak yoktur; fakat bu, Filistin halkının bölgeye dönme arzusunu inkâr etmez. Bu konuda iki alternatif öneri vardır:

- Tarafların her biri Filistinli mültecilerin tarihi Filistin'e dönme haklarını tanıyarak
- ya da
- Tarafların her biri Filistinli mültecilerin kendi anayurtlarına dönme haklarını tanıyarak. Bu anlaşma bu genel hakkın uygulanmasını iki devletli bir çözüme uygun olacak şekilde tanımlar. Bu öneride mülteciler için beş muhtemel dönüş bölgesi tanımlanmaktadır:
 1. Filistin devleti
 2. İsrail'den toprak transferiyle Filistin'e verilecek olan topraklar
 3. Mülteci olarak buldukları ülkede rehabilitasyon
 4. Üçüncü bir ülkeye yerleştirilmeleri
 5. İsrail'e kabul

Anlaşma, mültecilerin Batı Şeria, Gazze ve toprak değişiminde elde edilmiş bölgelere dönüşün tüm Filistinli mültecilerin hakkı olduğunu, ancak yaşadıkları ülkede rehabilitasyon, üçüncü bir ülkeye yerleştirilmeleri ve İsrail'e kabullerinin bu ülkelerin politikalarına bağlı olduğunu açıklamaktadır.

Sınırlar ve Yerleşimciler

Filistin devletinin toprakları Batı Şeria'nın %94-96'sını kapsayacak, İsrail Batı Şeria'nın %4-6'sını ilhak edecek, bu ilhak %1-3 arasındaki bir toprak devri ile tazmin edilecektir. Nihai harita, İsraili yerleşimcilerin %80'inin yerleşim bloklarında kalacakları, fakat Filistin devletinin toprak bütünlüğünü geliştirebilmek için ilhak edilen arazinin ve etkilenen Filistinlilerin en aza indirileceği şekilde çizilecektir. Filistin devleti silahsızlandırılmış bir devlet olacaktır. Filistin devleti kendi hava sahası üzerinde egemenliğe sahip olacak; ama iki taraf İsrail'in eğitim ve tatbikat ihtiyaçları konusunda özel düzenlemeler için çalışacaktır.

İsrail bu planı kabul etmişti; fakat Filistin tarafının bazı çekinceleri vardı. Sonuçta bu plan da uygulama imkânı bulamadı. Kudüs konusunda İsrail daha önce izlediği politikalara devam ederek şehrin fiili kontrolünü elinde tutmaya çalıştı, Doğu Kudüs'te yeni yerleşim yerleri inşa etti ve Yahudi göçünü teşvik etti. Bu nedenlerle İsrail Clinton'ın önerisine sıcak yaklaştı. Filistinlilerin bu teklife itirazları, daha çok bu planın Filistin devletini birbirinden ve Filistin'in kalan kısmından kopuk, bağlantısız adacıklar hâline getireceği konusunda yoğunlaştı.⁸⁶ Ayrıca Doğu Kudüs'te Filistinlilerin kontrolüne bırakılan bölgenin şehrin banliyölerinden ibaret olması da hem tarihî hem dinî hem de siyasi açıdan Filistin tarafı için kabul edilemezdi.

⁸⁶ "What took place at Camp David in 2000?", http://www.palestinefacts.org/pf_1991to_now_campdavid_2000.php.

Mülteciler konusunda ise İsrail, mültecilerin Filistin'e dönüş hakkını reddetti. Clinton'ın teklifinde İsrail'in bu politikasının dikkate alınmış olduğu görülmektedir. Filistinliler, mültecilerle ilgili maddeleri kabul etmediler. Dönüş hakkının uygulamaya konulabilmesinin İsrail'in kararına bağlı olması nedeniyle Amerikan teklifinin İsrail'in pozisyonunu yansıttığını savundular. Filistinli mülteciler, sürüldükleri evlerine dönüş de dâhil olmak üzere, kendi seçtikleri yere yerleşme seçeneğine sahip olmayı talep ettiler.⁸⁷

B. AKSA İNTİFADASI SONRASI BARIŞ SÜRECİ

Camp David görüşmelerinin başarısızlıkla sonuçlanmasının ardından Ariel Şaron'un provokatif ziyareti ile başlayan Aksa İntifadası sürecinde barış neredeyse tamamen gündemden düştü. İşgal altındaki Filistin'de çatışmaların yoğunlaşması ve İsrail'de 2001'deki seçimler sonucunda Likud Partisi lideri Şaron'un başbakanlık koltuğuna oturmasıyla birlikte değişen iç politik dengeler, 2002 yılına kadar herhangi bir barış pazarlığı için uygun zemin oluşmasını önledi.

Suudi Arabistan'ın devreye girmesiyle Mart 2002'de ortaya konan Ortadoğu Barış Planı tüm dünyada dikkatleri üzerine çekti. Ardından Ortadoğu Dörtlüsü (ABD, BM, AB ve Rusya) tarafından hazırlanan Yol Haritası Planı 2003'te Filistin ve İsrail tarafından kabul edilerek muhtemel bir barışın çerçevesi hâline geldi; ancak çatışmalar durmadı, kan akmaya devam etti. İsrail kâh tek taraflı adımlarla bölgenin geleceğini kendi başına tayin etmeye yöneldi (2005'te Gazze'den çekilmesi gibi), kâh savaş açarak ve katliamlara imza atarak muhataplarını sindirmeye çalıştı (2006'daki Gazze ve Lübnan savaşları gibi). Savaş ve iç çatışma döngüsüyle çıkmaza giren Ortadoğu'da ABD'nin baskısıyla Kasım 2007'de yeni bir barış sürecine girildi. Ne var ki Annapolis Konferansı ile başlayan barış sürecinin akıbeti de öncekilerden pek farklı olmadı. Aralık 2008'de İsrail'in Gazze'ye topyekûn saldırısı bir barış hikâyesinin daha sonuna işaret ediyordu.

1. Suudi Barış Planı

Suudi Arabistan'ın inisiyatifiyle hazırlanan Arap Barış Planı, aslında içerik itibarıyla Arap dünyasının çok da yabancı olmadığı bir barış taslağıydı. Ancak dünya kamuoyunda Arap Barış Planı'nın bu kadar geniş yankı uyandırması, metnin içeriğinden değil, planı ortaya koyanın Suudi Arabistan olmasından kaynaklandı. Suudi Arabistan'ın ABD ile yakın bir iş birliği içerisinde bulunması, zaman zaman Arap ülkeleri tarafından eleştirilmesine ve kararlarının ciddiye alınmamasına neden oluyordu. Filistin sorununun tirmandığı bir dönemde ABD'nin İsrail'e herhangi bir baskıda bulunmaması, Suudi Arabistan'ı zor durumda bıraktı. Ayrıca 11 Eylül saldırılarının ardından olayla ilgili olarak adı geçenler arasında Suudi asıllı kişilerin çoğunlukta olması, Suudi Arabistan'ı ABD ile ilişkilerinin geleceği konusunda endişeye sevk etti. Bütün bunlar göz önüne

⁸⁷ "Peace Plans", <http://www.us-israel.org/jsource/Peace/planstoc.html>.

alındığında Suudi Arabistan'ın böyle bir zamanda bir barış planı ortaya koymasını kendisi için oldukça anlamlıydı.⁸⁸

Suudi Arabistan Veliyaht Prensi Abdullah bin Abdülaziz tarafından ortaya konan ve Nisan 2003'te ilan edilen Yol Haritası'nda taraflar arasında çözüme ulaşmada bir çerçeve olarak kabul gören yedi maddelik planın önemli noktaları şunlardır:

- İsrail, politikalarını gözden geçirecek ve adil bir barışın stratejik tercih olduğunu ilan edecek.
- İsrail, Golan Tepeleri ve Lübnan'ın güneyinde hâlen işgal altındakiler de dâhil, 1967'de işgal ettiği bütün topraklardan geri çekilmeyi, BM'nin (1948'de kabul ettiği) 194 sayılı kararına uygun olarak Filistin mülteci sorununa adil bir çözüm bulunmasını ve 1967'de işgal edilen Batı Şeria ve Gazze üzerinde başkenti Doğu Kudüs olan bağımsız ve egemen bir Filistin devletinin kurulmasını kabul edecek.
- Buna karşılık Arap ülkeleri, Arap-İsrail çatışmasını sona ermiş kabul ederek İsrail ile bir barış anlaşması imzalayacak ve kapsamlı bir barış çerçevesinde İsrail ile ilişkileri normalleştirecek.
- Arap Barış Planı'nı İsrail hükümeti ve İsraililer kabul edecek.
- Uluslararası toplum ve bütün devletler ile organizasyonlar bu inisiyatif destekleyecek; bunu gerçekleştirebilmek için de Arap Birliği'nce özel bir komite kurulacak.⁸⁹

Yapılan birkaç değişiklikle 27 Mart 2002'de Lübnan'ın başkenti Beyrut'ta gerçekleştirilen Arap Birliği Zirvesi'nde onaylanan Suudi Barış Planı, Lübnan ve Suriye tarafından endişe ile karşılandı. Sınırları içerisinde 400.000 civarında Filistinli mültecinin yaşadığı Lübnan için en önemli mesele mülteciler meselesiydi. 1948'den bu yana mültecilere ev sahipliği yapan Lübnan, onların kendi topraklarına dönmesine izin verilmesinin şart olduğunu savundu. Suudi Barış Planı'nda İsrail'in BM'nin 1949'da mültecilerle ilgili olarak aldığı karara uyması istense de, bunu yeterli görmeyen dönemin Lübnan Cumhurbaşkanı Emil Lahud, Lübnan Anayasası'nın mültecilerin buldukları ülkede yerleşmesine imkân vermediğini belirterek barış planına bu yönde bir maddenin eklenmesini talep etti. Bunun üzerine metinde "mültecileri barındıran ülkelerin çıkarlarına aykırı bir çözümün benimsenmemesi" ifadesine yer verildi. Suriye ise Ortadoğu'da kalıcı bir barışın sağlanması için İsrail'in Golan Tepeleri'nden çekilmesinin şart olduğunu ifade etti. Lübnan ve Suriye'nin bir diğer endişesi, İsrail'in tanınması ve Filistin topraklarından çekilmesine ilişkindi. Zira önce Arap dünyasının İsrail'i tanımasını, İsrail'in anlaşmayı bozarak Filistin topraklarından çekilmemesi muhtemeldi.⁹⁰

Beklediği gibi ABD, Suudi Barış Planı'na olumlu baktığını ifade etti. Amerikan başkanı George W. Bush, planı överek girişiminden dolayı Prens Abdullah'a teşekkür etti. Filistin lideri Yaser Arafat da Suudi önerisini "çok

⁸⁸ "The plan behind the Saudi plan", <http://msnbc.msn.com/id/3340192>.

⁸⁹ "Text: Arab peace plan of 2002", http://news.bbc.co.uk/2/hi/middle_east/1844214.stm.

⁹⁰ "Arab leaders will adopt brave stances in Beirut summit", <http://www.arabicnews.com/ansub/Daily/Day/020320/2002032037.html>.

sağlam bir plan” olarak nitelendirdi ve planın uygulanabilmesi için ABD desteğinin şart olduğunu dile getirdi. Plana en büyük tepkiyi ise İsrail gösterdi. İsrail barış için öncelikle şiddet olaylarının durması ve güvenli bir ortamın sağlanması gerektiğini vurguladı. Ayrıca Filistinli mülteciler konusunda İsrail, “hem bağımsız Filistin devletinin tanınması hem de Filistinli mültecilerin dönüşüne izin verilmesinin mümkün olmadığını” ifade etti. Üstelik planın ilanının hemen ardından 29 Mart’ta, 1967 Savaşı’ndan sonra Batı Şeria’ya en büyük hava ve kara operasyonunu başlatan İsrail, Ramallah’ta Yaser Arafat’ın ofisini kuşattı; Tulkarım, Kalkilya, Beytullahim, Cenin ve Nablus şehirlerini işgal etti; dış dünyadan tamamen tecrit ettiği Cenin Mülteci Kampı’nda iki hafta boyunca çok büyük bir katliam yaptı. Bir aydan fazla süren “Koruyucu Kalkan Operasyonu” ile birlikte Suudi Barış Planı da rafa kalkmış oldu. Planın yeniden gündeme gelmesi beş yıl sonra Mart 2007’deki Arap Birliği’nin Riyad Zirvesi’nde söz konusu olacaktı. Temmuz ayında Arap Birliği, tarihinde ilk kez İsrail’e bir heyet göndererek 2002’de hazırlanan Arap Barış Planı’nı sunacaktı.

2. Ortadoğu Yol Haritası Planı

Yol Haritası, *Quartet* yani Ortadoğu Dörtlüsü tarafından hazırlanan ve 2005 yılına kadar Ortadoğu’daki çatışmaya iki devlet prensibi çerçevesinde son vermeyi amaçlayan performans temelli bir plandır. Haziran 2002’de ABD Başkanı George W. Bush’un Filistin-İsrail çatışmasının “iki devlet” prensibi çerçevesinde çözülmesi gerektiğini vurguladığı konuşması, Yol Haritası’nın temelini teşkil etti. 2002’de çeşitli defalar taraflara sunulan ancak yoğun itirazlarla karşılanan Yol Haritası, 30 Nisan 2003’te düzeltilmiş olarak yeniden taraflara sunuldu. Mahmud Abbas başbakanlığında Filistin tarafı planı koşulsuz olarak kabul ederken, İsrail tarafı adil ve kalıcı bir barışın önüne taş koyan 14 çekince” ileri sürdü.

Tarafların bu planı kabul etmelerinin pek çok sebebi vardı: İkinci İntifada boyunca Filistin direnişini tasfiye edebilmek için her yola başvuran ve şiddeti son raddesine kadar kullanan İsrail, yine de başarılı olamadı, direnişi yok edemedi. Üstelik İsrail şehirlerinin göbeğinde düzenlenen intihar saldırıları İsraililerin morallerini bozdu, hatta bir kısmı ülkelerini terk etmeye başladı. İsrail ekonomisi altüst oldu, askerî harcamalar ciddi oranda arttı. Bu şartlar altında İsrail, Yol Haritası’nı kabul ederek direnişi tasfiyeyi Filistin yönetimine bırakıp bunun getirdiği maddi ve manevi yüklerden kurtulma ve Arafat’ı saf dışı bırakarak kendisiyle iş birliği yapacak yeni yöneticileri muhatap alma arzusundaydı. İsrail, ayrıca önceki barış süreçlerinde olduğu gibi, işgallerini barış yoluyla meşrulaştırma ve Arap devletleriyle ilişkilerini normalleştirerek yalnızlıktan kurtulma niyetindeydi. Filistin tarafı ise İntifada sürecinde ağır kayıplar verdi; İsrail “teröre karşı mücadele” adı altında tüm altyapıyı yok etti; ekonomik faaliyetler durma noktasına geldi. 11 Eylül’ün ardından Filistin halkının mücadelesi “terör” kapsamına alınırken; direnişi maddi ve manevi yönden destekleyen ülkeler de “teröre destek” suçlamasına maruz kalarak

⁹¹ Çekinceler için bkz. *Anlayış*, Temmuz 2003, s. 49.

ABD'nin baskısıyla karşılaştılar ve bu durum, gerek sivillere gerekse direniş örgütlerine yönelik yardımların ciddi oranda azalmasına sebep oldu. Planın kabul edilmesi konusunda taraflara en yoğun baskıyı yapan ABD ise, bir yandan Ortadoğu'da hegemonyasını güçlendirme, diğer yandan 11 Eylül saldırılarının ardından Müslümanlara yönelik başlattığı cadı avına ve başta Irak ve Afganistan olmak üzere "Büyük Ortadoğu"daki askerî mace-ralarına karşı oluşan uluslararası tepkileri ve tehditleri Arap-İsrail barışıyla yumuşatma niyetindeydi.⁹²

Ortadoğu'da kalıcı barışı sağlama amacıyla hazırlanan ve zaman çizelgesi sunulmasına rağmen aslında tarafların performansına bağlı olan Yol Haritası üç aşamalı bir plandır: Birinci aşama, şiddete son verilmesinin, Filistin'de hayatın normalleşmesinin ve Filistin kurumlarının yeniden inşasının öngörüldüğü Mayıs 2003'e kadar olan dönemdir. İkinci aşama geçiş dönemi niteliğinde olup, Haziran-Aralık 2003 dönemini kapsamaktadır. Üçüncü aşama ise, nihai statü anlaşmasının imzalanmasının ve Filistin-İsrail çatışmasının sona ermesinin öngörüldüğü 2004-2005 dönemini içermektedir. Planın içeriğini şu şekilde özetlemek mümkündür:

I. Aşama

- Filistinliler derhâl ve koşulsuz olarak tüm şiddeti durdurmalı, İsrail tarafı ise destekleyici iyi niyet girişimlerinde bulunmalı.
- Arap ülkeleri terörü doğrudan veya dolaylı olarak destekleyen gruplara yönelik her türlü yardımı kesmeli.
- Filistin ve İsrail, terör ve şiddete sona erdirmek için Filistin güvenlik kurumlarının yeniden yapılandırılması konusunda iş birliğine devam etmeli.
- Filistinliler bir anayasa taslağı hazırlamalı ve kapsamlı siyasi reformlar yapmalı.
- İsrail 28 Eylül 2000 tarihinden itibaren işgal ettiği Filistin topraklarından çekilmeli.
- İsrail bütün yerleşim faaliyetlerini dondurmalı, Mart 2001'den bu yana inşa edilenleri boşaltmalı.

II. Aşama

- Filistin seçimleriyle başlayan bu aşama, özerkliğe ve geçici sınırlara sahip bir Filistin devletinin kurulmasıyla sona ermeli.
- Ortadoğu Dörtlüsü'nün katılacağı uluslararası bir konferans düzenlenmeli.
- Arap devletleri, İsrail ile İkinci İntifada öncesi kurulan ilişkilerini yeniden tesis etmeli.

III. Aşama

- Ortadoğu Dörtlüsü 2005'te İsrail ile Filistin arasında yapılacak olan ve sınırlar, Kudüs, mülteciler, yerleşimciler konularını içeren anlaşmayı onaylamak üzere bir uluslararası konferans düzenleyecektir.

⁹² Ahmet Varol, "Yol Haritası Planı", www.vahdet.com.tr (09.08.2003); İbrahim Turhan, "Bizim Filistin", *Anlayış*, Temmuz 2003, s. 35-36; Edward Said, "A Road Map to Where?", *London Review of Books*, Cilt. 25., Sayı. 12., 19 Haziran 2003, <http://www.lrb.co.uk/v25/n12/edward-said/a-road-map-to-where>.

- Bu konferansta İsrail ile Lübnan ve Suriye arasında Ortadoğu'da kapsamlı bir barışı sağlayacak görüşmelere destek verilecektir.
- Taraflar, BM Güvenlik Konseyi'nin 242, 338 ve 1397 sayılı kararlarını esas alarak 1967'de başlayan işgalin bitirilmesi; üzerinde uzlaşılmalı, adil, gerçekçi bir şekilde mülteci konusunun çözülmesi; siyasi ve dinî tarafları dikkate alarak ve dünya çapında Yahudi, Hristiyan ve Müslümanların duyarlılıklarını göz önünde bulundurarak Kudüs meselesinin çözülmesi konularını içine alan kapsamlı ve kalıcı bir Filistin-İsrail barışına 2005 yılında ulaşacaktır.
- Arap devletlerinin İsrail ile tamamen normal ilişki kurmayı kabul etmeleri ve kapsamlı bir Arap-İsrail barışı çerçevesinde bölgedeki tüm ülkelerde güvenliğin sağlanması ile bölgesel bir barışa ulaşılacaktır.⁹³

Ortadoğu'da kalıcı bir barış için büyük umutlar beslenen ve Rusya'nın girişimiyle 19 Kasım 2003'te BM Güvenlik Konseyi'nden oy birliği ile çıkan 1515 sayılı kararla "Ortadoğu barış arayışında tercih edilir bir araç" olarak kabul edilen Yol Haritası, önceki planlar gibi, kronikleşmiş Filistin-İsrail meselesine çözüm sunabilecek niteliklere sahip değildi. Zira İsrail işgali yerine Filistin direnişinin problem olarak görüldüğü ve herhangi bir adımın ön şartı olarak direnişin tamamen kırılmasına odaklanılan bu plan, yeni bir şey ortaya koymaktan uzaktı. Edward Said'in deyimiy-le bir barış planı olmaktan ziyade pasifleştirme planıydı.⁹⁴ Plan, İsrail işgalini daha da kurumsallaştıracak ve Filistin davasını tarihe gömecek mahiyeteydi. Meselenin esasını teşkil eden Kudüs, mülteciler ve sınırlar konularında çözüm için herhangi bir yol haritası sunmak yerine, yine bu konuları öteliyor, Filistin tarafını oyalyordu. Ve bir kez daha Filistin tarafına, devlet olmaktan oldukça uzak, sembolik bir yapı teklif ediliyor; kısmi özerklik karşılığında işgal gerçeğinin üstü örtülmeye çalışılıyordu.

Planın kabulünün ardından yaşanan gelişmeler ise, Yol Haritası'nın ölü doğmuş bir plan olduğunu açıkça ortaya koydu. Öncelikle, Filistin'in seçilmiş başkanı Arafat'ı saf dışı bırakmak isteyen ABD ve İsrail ikilisinin baskıları sonucu 19 Mart 2003'te ihdas edilen başbakanlığa getirilen Mahmud Abbas, Yol Haritası'nın kabulünün ardından Filistin direnişinin tasfiyesi konusunda yoğun dış baskılara maruz kaldı. Hükümetin uygulayacağı politikaların iç savaşta neden olabileceği ihtimalini göz önüne alan direniş örgütleri, 29 Haziran'da Abbas'ın ateşkes teklifini şartlı olarak kabul ettiler. Ancak İsrail'in saldırılarını ve HAMAS ile İslami Cihad'ın üst düzey yetkililerine yönelik suikastlarını sürdürmesi üzerine üç aylık şartlı ateşkes sadece 40 gün devam edebildi. 19 Ağustos'ta HAMAS'ın Kudüs'te düzenlediği saldırıda 21 İsrailinin ölmesinin ardından İsrail, örgütü askerî-siyasi kanat ayrıntı yapmaksızın bütünüyle yok etmek üzere hedef olarak aldığı açıkladı. Ardından Şeyh Ahmed Yasın, İsmail Heniyye, Abdülaziz el-Rantisi, Muhammed Zahhar, İsmail Ebu Şenneb, Muhammed Hanbeli gibi siyasi ve askerî kanat liderlerine yönelik suikastlar düzenledi ve bu suikastlar sonucu İsmail Ebu Şenneb ile Muhammed Hanbeli şehit oldu.

Filistinli direnişçileri şiddete teşvik ettiği suçlamasıyla 29 Mart 2002'den

⁹³ "Peace Plans", <http://www.us-israel.org/jsource/Peace/road.html>.

⁹⁴ Said, "A Road Map to Where?", <http://www.lrb.co.uk/v25/n12/edward-said/a-road-map-to-where>.

itibaren Arafat'ı Ramallah'ta tecrit eden İsrail, kendisini ziyaret eden yabancı ülke temsilcilerini de boykot ederek Arafat'ı her yönden kuşattı. İsrail'e yönelik intihar eylemlerinin ve başbakanlık koltuğunda ancak 100 gün oturabilen Abbas'ın 6 Eylül'de istifasının ardından 11 Eylül 2003'te toplanan İsrail kabinesi, "barışın önünde en büyük engel" olduğu gerekçesiyle Arafat'ı sürgüne gönderme yönünde bir ilke kararı aldı. İşte bu şartlar altında Ortadoğu Yol Haritası'nın ilk aşaması dahi hayata geçirilemedi ve bölgede şiddet tırmanmaya devam etti.

Bundan sonra İsrail, Filistin tarafında barış için müzakere edebileceği herhangi bir ortak bulunmadığı iddiasıyla tek taraflı adımlara yöneldi. Arafat'ın Kasım 2004'te vefatının ardından Ocak 2005'te yapılan başkanlık seçimleriyle, Oslo barış görüşmelerinin mimarı ve Batı'ya yakın bir isim olan Mahmud Abbas'ın yeni Filistin lideri olması da durumu değiştirmede. Her ne kadar Abbas, direniş örgütlerinin silahsızlandırılmasını, barış görüşmelerinin bir an önce başlatılmasını ve Filistin yönetimine çeki düzen verilmesini savunsa da ve ayrıca Şubat 2005'te Mısır'ın Şarm eş-Şeyh kentinde yapılan (Aksa İntifadası'nın bitirildiği deklare edilen) zirvede Yol Haritası Planı'nın gecikmeli de olsa uygulamaya geçirilmesi hedeflense de, İsrail yönetimi uzunca bir süre Abbas'ı "güvenilir bir ortak" olarak kabul etmedi. Yol Haritası çerçevesinde barış müzakerelerinin yeniden başlayabilmesi için ise, HAMAS'ın ve Ortadoğu'daki diğer direniş örgütlerinin (Hizbullah gibi) siyasi alanda yükselişe geçmesi ve iktidar alternatifi hâline gelmesi, böylece Abbas yönetimi ile İsrail ve ABD'nin tehdit algılamaları ile çıkarlarının örtüşmesi gerekecekti.

3. Müzakereden Tek Taraflı Adıma: Gazze'den Çekilme

2003 yılı sonunda Ariel Şaron, Filistin yönetiminin Yol Haritası Planı doğrultusunda "terörist örgütleri" kökünden temizlememesi, İntifada'ya son vermemesi ve barış görüşmelerinin başlamaması durumunda "tek taraflı hareket"e geçeceği yönünde bir ultimatoma verdi. "Şaron Planı" diye de adlandırılan bu ultimatoma temel noktaları şunlardı:

- İsrail Gazze'deki bütün yerleşimler ile Batı Şeria'nın kuzeyindeki dört yerleşimden çekilecek.
- Sınırdaki devriye gezmek üzere Gazze'yi Mısır'dan ayıran Filedelfi yolundaki geçici kontrolünü sürdürecektir.
- Gazze'nin Dahanieh bölgesindeki liman ve havaalanı kapalı kalacak.
- Erez'deki İsrail ile Filistin ortak sanayi bölgesi işlemeye devam edecek, yalnız sınır geçişi İsrail tarafına taşınacak.
- Nihai sınır, Filistinliler Yol Haritası'ndaki yükümlülüklerini yerine getirdiklerinde (terörü kontrol altına aldıklarında) müzakere edilecek.

Başkanlığını yaptığı Likud Partisi herhangi bir toprak parçasından geri çekilmeye ideolojik olarak karşı çıkarken Şaron, aradığı desteği Nisan 2004'te gittiği ABD'de buldu. Başkan Bush, Şaron'a tevdi ettiği mektupla İsrail-Filistin barışı için tek planın Yol Haritası olduğunu vurgulanmakla birlikte "tek taraflı hareket" etme planına tam destek verdi; uluslararası

kamuoyunun tepkisini çeken “güvenlik duvarı”nı geçici bir tedbir olarak kabul etti; gelecekte muhtemel bir barış için müzakere edilecek temel konularda İsrail’in görüşlerini benimsedi. Buna göre, mülteciler meselesi ancak mültecilerin Filistin topraklarına yerleştirilmesi ile çözülebilecek; Batı Şeria’daki Yahudi yerleşimleri “demografik realite” olarak görülecek ve İsrail 1949 Ateşkes Hattı’na çekilmeyecekti.⁹⁵ Böylece Bush’tan aldığı tam destekle Şaron, artık büyük bir maddi ve manevi yük hâline gelen Gazze’den çekilmek için masaya oturmak ve Filistin tarafına herhangi bir taviz vermek zorunda kalmayacak, üstelik İntifada sırasında kendi aleyhine yükselen uluslararası tepkileri bertaraf ederek Bush’un “barış adamı” iltifatına layık olduğunu “ispat” edecekti.

Plan Ocak 2005’te İsrail parlamentosunda 39’a karşı 51 oyla kabul edildi ve ardından 20 Şubat’ta bakanlar kurulundan geçti. Ağustos-Eylül 2005’te hayata geçirilen plan uyarınca Gazze’deki 8.000 Yahudi’nin yaşadığı 21 yerleşim birimi tamamıyla tahliye edilip buldozlerle dümdüz edildikten sonra bölgenin kontrolü Filistinlilere devredildi. Batı Şeria’da ise 600 Yahudi’nin yaşadığı 4 yerleşim birimi boşaltıldı.

1967’de işgal edilen Gazze’de yerleşimler, bugün “güvercin” olarak nitelendirilen İzak Rabin-Şimon Peres ikilisinin çabalarıyla 1974’te muhtemel Mısır saldırılarına karşı ön uyarı karakolları olarak Yahudilere açılmıştı. 365 kilometrekarelik küçücük bir bölge olan Gazze’de yaklaşık 8.000 yerleşimci, toprakların %33’ünü elinde tutarken kalan kısımda, çoğunluğu mülteci 1,5 milyon Filistinli, işgal altında hayatlarını sürdürmek durumunda kalmıştı. Peki, uluslararası basında büyük yankı uyandıran Gazze’den çekilme, gerçekte ne anlam ifade ediyordu? İsrail’i çekilmeye sevk eden sebepler nelerdi?

Gazze’den çekilme aslında sembolik bir adımdan öteye gitmiyordu; zira yüz ölçümü itibarıyla ileride kurulacak Filistin devletine vad edilen toprakların sadece %6’sına, tarihî Filistin topraklarının ise sadece %1’ine tekabül ediyordu. Bu küçücük ama nüfusu oldukça yoğun bölgede kalmaya devam etmek İsrail için büyük bir yükü. Zira bunun için her yıl 150 milyon dolar sarf etmek ve 20.000 askerini görevlendirmek zorunda kalıyordu. Üstelik İsrail’i Gazze topraklarında tutan iki temel sebep, yani “Büyük İsrail doktrini” ile “millî güvenlik stratejisi”, özellikle İkinci İntifada ile birlikte değişen tehdit algılamalarına paralel olarak değişime uğramıştı. Büyük İsrail doktrini, Filistinli nüfusunun hızla arttığı, buna karşın İntifada’nın neden olduğu güvenlik endişesiyle Yahudi göçünün durduğu bir ortamda, “İsrail devletinin Yahudi karakterinin muhafazası” kaygısıyla yer değiştirdi. Zira nüfus projeksiyonlarında 2010-15 döneminde “Büyük İsrail” topraklarında Filistinli-Arap nüfusunun Yahudi nüfusu aşacağına dair tahminler yapılıyordu. Böyle bir ortamda “vadedilmiş topraklar miti” eski önemini kaybetti ve Filistinli nüfusunun çok yoğun olduğu topraklardan “taviz” verilmesinin önü açıldı. İkinci hususa gelince, 1967’de işgal edilen Gazze toprakları, Mısır’dan gelecek herhangi bir tehdide karşı İsrail’e stratejik derinlik sağlama bağlamında önemliydi. Oysa Mısır ile barışın ardından artık klasik savaşların yerini gerilla savaş-

⁹⁵ Şaron Planı ile Bush’un mektubunun ayrıntıları için bkz. “Ariel Sharon’s Disengagement Plan (and George Bush’s letter accepting it)”, 14.04.2004, <http://www.mideastweb.org/disengagement.htm>.

ları almış; özellikle İkinci İntifada sırasında intihar eylemleri ve Kassam roketleriyle İsrail kendi evinde vurulur hâle gelmişti. 1994'ten itibaren etrafı çitlerle ve duvarlarla çevrilen Gazze'de direnişçilerin temel hedefi, içerdeki Yahudi yerleşim birimleri ile onları koruyan İsrail askerleri olmuştur. Dolayısıyla Filistin direnişi karşısında bu toprakları elde tutmanın anlamı değişmiş ve maliyeti iyice artmıştı.

Gazze'den çekilme göz boyamadan ibaretti. İsrail alışlageldiği üzere yine işgal politikasını pazarlamakta ve meşrulaştırmakta oldukça mahirdi. Gözyaşları ve direnişle tam bir trajedi havasında 8.000 yerleşimciyi çekerken -ki onları da Batı Şeria'ya yerleştirdi- uluslararası kamuoyunda sanki tüm yerleşimleri tahliye ediyormuş gibi bir imaj oluşturdu. Oysa Batı Şeria ve Doğu Kudüs'te 450.000'i aşkın Yahudi yerleşimci bulunuyordu. İntifada boyunca uyguladığı politikalarla büyük tepki çeken ve giderek yalnızlaşan İsrail, Gazze'den çekilerek uluslararası kamuoyunda "barışçı", "uzlaşmacı" ve hatta "mağdur" imajı yaratmaya çalıştı. Geri adım atıyor gibi görünerek İslam ve Arap ülkelerinin İsrail'i tanımalarının önünü açmak, bu ülkelerdeki "ılımlıların" yanına çekerek kendisine karşı yekvücut olunmasını engellemek ve uyguladığı gayrimeşru politikaların hesabını vermektan kurtulmak istiyordu. Nitekim bundan sonra Müslüman ülke liderleri İsrail'i kutlama ve hatta görüşme yarışına girdi; Pakistan ile İsrail kapalı kapılar ardında bir araya geldi.

Şaron, -2005'te bir Filistin devletinin kurulmasını öngören- Yol Haritası'nın ilanından sadece yedi ay sonra bu planı tek taraflı ortaya atarak süreci dondurmayı ve gündemden düşürmeyi tercih etti. Böylece Filistin devletinin kurulmasını, mültecilerin geri dönüşünü, Kudüs'ün statüsünü, Batı Şeria'daki yerleşim birimleri ile utanç duvarının müzakere edilmesini engelleyerek Filistinlilerin Gazze'de kurulacak sembolik bir devletle yetinmelerini sağlamaya çalıştı. İsrail'in geri çekilmesiyle kontrol noktaları kalkacak ve bu sayede Filistinliler Gazze içinde hareket serbestisine kavuşacaklardı. Fakat sınırları kara, hava ve denizden tamamen İsrail'in denetiminde olan, Batı Şeria ve Doğu Kudüs ile coğrafi bütünlüğü bulunmayan böyle bir yapının, bağımsız ve yaşayabilir bir devletin nüvesi olması bir yana; bölgenin bir açık hava hapisanesine dönüşeceği ve İsrail'in askerlerini ve yerleşimcileri tahliye ettiği bir ortamda artık daha rahat saldırabileceği bir alan hâline geleceği aşıkardı. Nitekim tahliyeden çok kısa bir süre sonra İsrail'in güneyine roket atıldığı gerekçesiyle Şaron hükümeti Gazze'ye saldırma konusunda orduya sınırsız yetki verecek ve ardından 25 Eylül'de havadan ve karadan saldırılar başlayacak; HAMAS ve İslami Cihad üyelerine yönelik Batı Şeria'da da geniş çaplı bir tutuklama operasyonuna girişilecekti.

Bütün bunlara rağmen İsrail'in Gazze'den çekilmesi Filistin direnişinin büyük bir başarısıydı. Nitekim bu çekilme, uzun yıllardır devlet kurma özlemiyle yaşayan Filistin tarafında büyük bir sevinçle karşılandı; tam bağımsız bir Filistin devletine gidişin ilk adımı olarak görüldü. Bu süreçte özellikle bölgedeki en güçlü direniş örgütü olan HAMAS'ın yıldızı

daha da parladı. 90'lı yıllardan itibaren el-Fetih'in müzakere masasında yapamadığını silahlı direnişin başardığı kanaati yaygınlaştı. Ve bu, Filistin'de siyasi denklemin değişmesinde ve ardından silahlı iç mücadelelerin turmanmasında önemli bir başlangıç oldu.⁹⁶

a. Gazze'den Çekilmenin Filistin ve İsrail İç Siyasetine Etkisi

İsrail'in kuruluşundan itibaren Araçlarla yaptığı tüm savaşlara aktif olarak katılan ve pek çok katliama imza atan, siyasete girmesinin ardından tüm barış girişimlerine en sert tepkileri gösteren ve başbakanlığı döneminde Filistinlilere karşı tavizsiz mücadelesiyle hafızalarda yer eden Şaron'un Gazze'den tek taraflı olarak çekilme kararı, gerek İsrail'de gerekse Filistin'de iç siyasi dengeleri altüst etti.

Gazze'den çekilmeye karşı olanların meclis içinde ve sokaklarda başkaldırdığı bir ortamda, 21 Kasım'da, İsrail meclisi kendini feshetme ve erken genel seçim kararı aldı. Aynı gün Şaron, partisinden istifa edeceğini ve yeni bir parti kuracağını ilan etti. Aralık ayında 32 yıllık partisinden ayrılarak Kadima (İleri)'yi kurdu. Ocak ayında ise geçirdiği beyin kanamasının ardından komaya giren Şaron'un bu son siyasi oyunu yarım kaldı. Mart ayında yapılan seçimleri, ABD'nin tam desteğini alan ve "kendi kaderlerini ancak kendilerinin tayin edebileceği" söylemiyle "kalıcı sınırları tek taraflı belirleme"yi vadeden Kadima Partisi kazandı. Seçimleri bir nevi referanduma da dönüştüren Şaron'un vârisi Ehud Olmert'in bu tek taraflı çekilme propagandası, Kudüs de dâhil olmak üzere Batı Şeria'nın en az %42'sinin ilhakını içeriyordu. Şaron'un eski partisi Likud ise tarihinin en ağır yenilgisini alarak seçimleri beşinci sırada tamamladı.⁹⁷

Filistin'de ise yepyeni bir süreç başlıyor, el-Fetih'in siyasi alandaki hâkimiyeti çatırdıyordu. Aslında bu süreç 2005 yılı başlarına kadar götürülebilir. Zira Mahmud Abbas 9 Ocak 2005'te başkan seçilmesinin ardından İsrail'e karşı geçici ateşkesi kabul ederken HAMAS'ın siyasallaşacağına sinyallerini vermişti. Ve HAMAS, önce 2005 yılı boyunca dört aşamada yapılan ülkenin ilk belediye seçimlerinde el-Fetih'in kalelerini bir bir aldı; ardından da Değişim ve Reform Listesi adı altında girdiği 25 Ocak 2006'daki genel seçimlerde hiç beklenmedik bir çıkış yaparak 132 sandalyeli mecliste %60'ın üzerinde bir oy oranıyla 74 milletvekilliği çıkardı. 1960'lı yıllardan bu yana Filistinlilerin temsilciliğini üstlenen ve 1994'te Filistin Ulusal Otoritesi'nin kurulmasından itibaren tek başına ülkeyi yöneten el-Fetih ise ancak 45 sandalye alarak büyük bir şok yaşadı. Diğer küçük partiler ve bağımsız adaylar ise 13 sandalye kazandı.

Seçimlere katılmasına müsaade edilirken aslında kendisine ana muhalefet rolü biçilen HAMAS'ın tek başına iktidar olacak ölçüde Filistin halkından destek almasının sebepleri nelerdi? 1987'de patlak veren Birinci İntifada'dan bu yana işgale karşı silahlı direnişin temel aktörü olan HAMAS; eğitim, sağlık ve sosyal faaliyetler, şehit ve gazi ailelerine

⁹⁶ Z. Tuba Kor, "Gazze'de işgal sona ererken...", *Anlayış*, Sayı. 25, Eylül 2005, s. 62-63; Z. Tuba Kor, "Filistin'in çetin imtihanı", *Anlayış*, Sayı 30, Kasım 2005, s. 66-67.

⁹⁷ Z. Tuba Kor, "Filistin 'Hamas' dedi", *Anlayış*, Sayı. 33, Şubat 2006, s. 64-65; Z. Tuba Kor, "Orta Doğu'da umut yenilerde", *Anlayış*, Sayı. 35, Nisan 2006, s. 64-65.

yönelik yardımlar ve diğer hayır faaliyetleri ile toplumsal tabanını genişletmiş ve halkın güvenini kazanmıştı. 12 yıldır ülkeyi yöneten el-Fetih'in halka vadettiği bağımsızlığı ve güvenliği sağlayamaması, üstelik adının artık yolsuzluklarla özdeşleşmesi sebebiyle güven kaybetmesi, efsanevi lideri Arafat'ın Kasım 2004'te vefatının ardından yerine güçlü bir ismin geçememesi ve tabii İsrail'in geri çekilmesinden sonra Gazze'de sergilenen yönetim zafiyeti HAMAS'ın önünü açtı. Örgütün iç ve dış ilişkileri geliştirme, idari ve hukuki reform, yolsuzlukla mücadele ve İslami bir siyasi çizgi takip etme gibi iç siyaset odaklı vaatleri de halkın beklentileriyle örtüştü. Seçimlerden sadece dört ay evvel İsrail'in HAMAS'ın kalesi olan Gazze'den çekilmek zorunda kalmasının örgütün başarılı direniş hanesine yüklenmesi de bu denli yüksek oy almasında etkili oldu. Seçimleri erteleme ve HAMAS'ı seçimlere sokmama girişimleri ile ABD, AB ve İsrail'in HAMAS'ın yer alacağı bir Filistin hükümetini tanımayacaklarını daha baştan ilan etmeleri, halkın örgüte olan teveccühünü arttırdı. Zira her ne kadar el-Fetih uluslararası alanda Filistinlilerin "meşru temsilcisi" olarak muhatap alınıyor ve destekleniyor olsa da, Filistinli seçmenler, yakından tanıdıkları, kendi içlerinden çıkan ve kendi dertleriyle hemhâl olan HAMAS adaylarını, o güne kadar halkın menfaatlerini pek de gözetmeyen "meşru temsilcileri"ne tercih ettiler.⁹⁸

Ne var ki HAMAS'ın ve ona oy veren kesimin iktidar sevinci pek uzun sürmedi. Zira sadece Filistin'in değil bütün Ortadoğu'nun gelmiş geçmiş bu en dürüst ve adil seçiminin sonuçlarını içine sindiremeyen, HAMAS iktidarıyla çıkarları zedelenen ve hesapları altüst olan iç ve dış odakların (özellikle İsrail, ABD ve el-Fetih içinden bir grubun) el ele vermesiyle ya HAMAS'ı "ılımlılaştırmak" ya da hükümetten düşürmek üzere düğmeye basıldı. Örgütün şiddetten vazgeçmesi, İsrail'i tanınması ve mevcut anlaşma ile (Yol Haritası gibi) yükümlülükleri kabul etmesi, kısaca "el-Fetihleşmesi" istendi; aksi takdirde uluslararası diplomatik ve ekonomik tecritle tehdit edildi. İsrail'in saldırı ve katliamlarının yanı sıra iç çatışmalarla geçen bu süreçte HAMAS'ın önüne konan her iki seçeneğe de direnmesi ve kolaylıkla harcanabilir olmadığını ispatlaması, bir yandan örgütün dışlanarak el-Fetih'le yeni bir barış sürecinin başlatılmasına, öte yandan ateşkes için dolaylı da olsa muhatap alınmasına yol açtı. Özellikle İsrail'in 2008 yılı sonunda başlattığı ve yeni katliamlara imza attığı Gazze saldırısında örgütün gösterdiği direniş, HAMAS'ız bir çözümün mümkün olamayacağını tüm dünyaya bir kez daha ispatladı. Bu bakımdan barış süreçlerinin ele alındığı bu bölümde bir parantez açarak HAMAS'ın üç yıllık iktidar tecrübesini de değerlendirmek gerekmektedir.

b. HAMAS'ın İktidar Tecrübesi

HAMAS'ı iktidara gelirken oldukça zorlu bir süreç bekliyordu. Dış güçler ile içerideki güç odaklarının birbirlerinin oyunlarını tamamlayıcı mahiyetteki müdahaleleri, HAMAS daha hükümeti kurmadan önce baş-

⁹⁸ Kor, "Filistin 'Hamas' dedi", *Anlayış*, s. 64-65.

ladı. Ortadoğu Dörtlüsü, HAMAS hükümetinin uluslararası kamuoyunda tanınması ve muhatap alınmasının yanı sıra Filistin ekonomisini ayakta tutan yıllık 2 milyar dolar civarındaki dış yardımların devamını, örgütün direnişi bırakıp İsrail'i tanınması şartına bağladı. İsrail, HAMAS mensubu bakan ve milletvekillerinin Gazze Şeridi ile Batı Şeria arasındaki geçişini engelleme kararının yanı sıra Filistin yönetimine ait aylık 45 milyon doları bulan gümrük ve vergi gelirlerinin ödenmesini askıya aldı. Filistin'de ise bir önceki meclisin giderayak aldığı son kararla İçişleri Bakanlığı'nın görevleri budandı; sınır ve geçiş noktalarının denetimi ile güvenlik birimlerinin kontrolü Filistin Ulusal Otoritesi Başkanı Mahmud Abbas'a devredildi. Kısaca, yönetime geldiği anda (28 Mart 2006) kucaklarında 750 milyon dolara varan borçla boş bir hazine ve yetkileri elinden alınmış bakanlıklar bulan HAMAS hükümeti, devreye sokulan ekonomik ve diplomatik ambargolarla ya geri adım atmaya yahut da istifaya zorlandı.

HAMAS başlangıçta ambargoları sükûnetle karşıladı. Zaten yıllardır hayatta kalma mücadelesi veren Filistinliler için bu tehditlerin hiçbiri yeni değildi. İsrail, el-Fetih yönetimine karşı da gümrük vergileriyle dış yardımların dondurulması ve Batı Şeria ile Gazze arasındaki geçişlerin engellenmesi gibi taktikleri uyguluyordu; hatta Yaser Arafat gibi bir sembol ismi dahi iki buçuk yıldan fazla bir süre Ramallah'taki karargâhında tecrit etmişti. HAMAS'ın Batı'nın ambargolarını aşmada en büyük umudu, kendisine yardım sözü veren Arap ve İslam ülkeleriydi. Ancak HAMAS'ın attığı her adım ABD ve İsrail'in "teröre karşı mücadele" kampanyasına takıldı. Toplanan paralar, ABD'nin "HAMAS'a kaynak aktaran bankalara teröre destek verdikleri gerekçesiyle yaptırım uygulanacağı" tehdidinin ardından hükümete ulaştırılamaz hâle geldi. HAMAS yetkililerinin bu sorunu çözmek üzere, gittikleri ülkelerde kendilerine verilen paraları bizzat sınırdan bavullar içinde geçirme girişimleri ise çoğu zaman Mısır polisine takıldı. Yine HAMAS'ın, mevcut güvenlik güçlerinin Abbas'a bağlı olduğu ve sık sık hükümete karşı başkaldırdıkları bir ortamda, içeride asayişin sağlamak üzere İçişleri Bakanlığı bünyesinde kendi özel güvenlik birimini kurması gerilimi daha da tırmandırdı.⁹⁹

Bu kadarla da kalmadı; henüz üçüncü ayını dolduran HAMAS hükümeti, bir de beş ay boyunca İsrail'in 400'ü aşkın Filistinliyi katledip yaklaşık 1.000'ini de yaraladığı saldırılarıyla karşı karşıya kaldı. İsrail'in haziran ayında HAMAS'ın yeni güvenlik şefini suikastla öldürmesi ve Beyt Lahiya plajında piknik yapan bir aile başta olmak üzere ardı ardına sivillere yönelik gerçekleştirdiği katliamlar bütün dünyanın tepkisini çekerken, HAMAS da 16 aydır sürdürdüğü tek taraflı ateşkesi 10 Haziran'da bozdu. 25 Haziran'da Filistinli üç ayrı direniş grubunun birlikte, İsrail'in bütün askerî doktrinlerine ve güvenlik tedbirlerine âdeta meydan okuyan bir yöntemle (Mısır'dan Gazze'ye kargo sevkiyatında kullanılan Kerem Şalom geçiş noktasına yer altından bir tünelle sızarak) düzenlediği şok baskın ve bu baskında iki İsrail askerini öldürüp birini (Gilad Şalit'i)

⁹⁹ Kor, "Ortadoğu'da umut yenilerde", *Anlayış*, s. 64-65; Z. Tuba Kor, "İç siyasete dış ayar: Sezer'in İsrail ziyareti", *Anlayış*, Sayı. 38, Temmuz 2006, s. 68-69.

kaçırmalarının ardından İsrail, 28 Haziran'da HAMAS'a savaş ilan etti. Kaçırılan bir askerine karşılık, Filistinli bakanların üçte biri ile milletvekillerinin dörtte birini tutuklayarak hükümetin elini kolunu bağlamaya ve Filistin meclisini işlevsiz hâle getirmeye çalıştı. Yine, Filistin bankalarına ve döviz bürolarına baskınlar düzenleyerek "terör eylemlerine finansman sağladıkları" iddiasıyla milyonlarca dolara el koydu. Ambargo altında inleyen halka insani yardım ulaştırılan kuruluşlara baskınlar düzenledi, bazı kuruluşları kapattırdı.

Bu süreçte ekonomik ve diplomatik ambargolarla HAMAS'ı tedip etmeye çalışan ABD, "ılımlı cephe"ye dâhil ettiği HAMAS muhaliflerini ve el-Fetih'e bağlı güvenlik birimlerini güçlendirmek üzere milyonlarca dolarlık nakdi ve askerî yardım yapmayı ihmal etmedi.

Bu dönemde HAMAS yönetimini sadece Batılı güçlerin ambargoları ve İsrail saldırıları zorlamadı; sık sık el-Fetih mensuplarının tahrikleriyle ve Filistin lideri Abbas'ın referandumdan erken seçime kadar çeşitli tehdit ve şantajlarıyla da mücadele etti. Yönetimin ve güvenlik birimlerinin her alanına tam manasıyla hâkim olan el-Fetih mensupları, verilen emirleri yerine getirmezken maaşların ödenememesini bahane ederek Haziran 2006'dan itibaren sık sık sokaklara döküldüler, grevler yaptılar, hükümet binaları ile meclisi bastılar, hatta Başbakan İsmail Heniyye dâhil HAMAS yetkililerine yönelik saldırılarda bulundular. HAMAS'ın oluşturduğu güvenlik birimlerinin müdahalesiyle gerilim daha da tırmandı ve özellikle sonbahardan itibaren çatışmalar çığırından çıktı.¹⁰⁰

Bütün bu olaylar yaşanırken taraflar arasındaki tansiyonu düşürmek için çeşitli girişimlerde bulunuldu. Bunların en önemlilerinden biri, seçimlerden sonra HAMAS ile el-Fetih arasında ilk ciddi çatışmaların yaşanmasının akabinde 10 Mayıs 2006'da ilan edilen Mahkûmlar Planı'ydı. İsrail hapishanelerinde tutuklu bulunan HAMAS, el-Fetih, İslami Cihad, FKÖ ve Filistin Demokratik Kurtuluş Cephesi (FDKC) örgütlerine bağlı liderlerin, Filistin mücadelesinin hedef ve ilkelerini ortaya koymak üzere hazırladıkları 18 maddelik bu plan özetle şunları içeriyordu:

- 1967 sınırları içinde başkenti Doğu Kudüs olan bir Filistin devletinin kurulması.
- Mültecilerin geri dönüş hakkının tanınması.
- Ulusal birlik hükümeti kurulması.
- Her türlü silahlı çatışmaya son verilmesi.
- FKÖ'ye biat edilmesi.
- Güvenlik güçlerinin yeniden organize edilmesi ve siyaset yapmalarının yasaklanması.
- İsrail'e yönelik direnişin sadece 1967 sınırları dâhilindeki Filistin topraklarında sürdürülmesi.
- Bütün Filistinli mahkûmların serbest bırakılması.

Uzun müzakerelerin ve Abbas'ın referandum tehdidinin ardından HAMAS 24 Haziran'da plan üzerinde uzlaştı ve diplomatik müzakerelerde

¹⁰⁰ Z. Tuba Kor, "Filistin'de iç mücadele çığırından çıktı", *Mostar*, Sayı. 32, Ekim 2007, s. 52-54.

Abbas'ın önderliğini kabul etti.¹⁰¹ Filistin'i mevcut uluslararası tecritten kurtarması ümit edilen ulusal birlik hükümetinin kurulması hususunda ise aylarca süren pazarlık netice vermedi. İplerin tamamen kopmasının ardından Filistin lideri Mahmud Abbas, HAMAS'ın karşısına bir kez daha referandum ve erken seçim kartlarını çıkardı.¹⁰² Yönetim kadrosunda bunlar yaşanırken taban da kaynıyor, silahlar konuşuyordu. Bu süreçte her iki gruba bağlı üst düzey yetkililerin evlerine ateş açılmasından kaçınılmalarına ve hatta öldürülmelerine kadar intikamı körükleyen şiddet olayları yaşandı. Yüzlerce Filistinlinin hayatını kaybettiği çatışmalarda defalarca ilan edilen ateşkes, tarafların silahlı güçleri üzerinde tam denetime sahip olmamalarının da etkisiyle her seferinde kısa sürede bozuldu.

Bütün bu gelişmeler yaşanırken çatışmaları sona erdirmek ve siyasi krize bir çözüm bulmak amacıyla Suudi Arabistan Kralı Abdullah'ın ev sahipliğinde Mekke'de bir araya gelen HAMAS ve el-Fetih yetkilileri, 9 Şubat 2007'de ulusal birlik hükümeti kurulması konusunda anlaşma imzaladılar. Daha önce defalarca ulusal birlik hükümeti kurabilmek için bir araya gelen ancak bunu bir türlü başaramayan taraflar açısından Mekke Anlaşması hiç şüphesiz oldukça önemliydi. Yine HAMAS'ın sürgündeki siyasi lideri Halid Meşal'in geçmiş hükümetlerin İsrail'le yaptığı anlaşmalara "bağlı" değil "saygılı" olacaklarını bildirmesi ve Başbakan İsmail Heniyye'nin, hükümetin temel amacınının 1967'de işgal edilen topraklar üzerinde Filistin devletini kurmak olduğunu söylemesi, HAMAS hareketindeki değişimin bir işaretiydi.¹⁰³

Ancak daha Mekke Anlaşması'nın mürekkebi kurumadan Filistin sokaklarında çatışmalar yeniden alevlendi, tabandaki mevcut gerilim dindirilemedi. Yeni hükümet 18 Mart'ta meclisten güvenoyu alsada da ABD'nin marifetiyle tecrit kalkmadı, Arap ülkeleri de sözlerini tutmadı. Filistin lideri Mahmud Abbas'ın, güvenlik biriminin başına 90'lı yıllardan bu yana Gazze'de HAMAS'a ve diğer direniş gruplarına yönelik süreli avının başaktörü konumundaki Muhammed Dahlan'ı getirmesi bile başlı başına "ulusal birliğin" yürümeyeceğinin bir habercisiydi. Dolayısıyla bu uzlaşma, ne uluslararası tecridi kırmada ne de iç savaş tehlikesini bertaraf etmede etkili olabildi. Haziran ayında taraflar arasındaki şiddet had safhaya çıktı. Ve sonunda hiç beklenmedik bir şekilde 15 Haziran 2007'de HAMAS güçleri Gazze'yi tamamen kontrolleri altına aldı. Buna karşı Mahmud Abbas, ulusal birlik hükümetini görevden alarak olağanüstü hâl ilan etti. Batı Şeria'da Maliye Bakanı Selam Feyyad ve Gazze'de İsmail Heniyye başbakanlığında iki ayrı hükümet kuruldu; yani Filistin fiilen ikiye bölünmüş oldu. HAMAS'ın el-Fetih'i Gazze'den "temizleme"sinin ardından bu kez Batı Şeria'da HAMAS'a yönelik tutuklamalar ve saldırılar yaşandı. Yüzlerce Filistinlinin hayatını kaybettiği iç çatışmalar sırasında tarafların birbirlerine reva gördükleri gayriinsani şiddet ve yağma, Filistin davasına duyulan saygıya zedeleyecek boyutlardaydı.¹⁰⁴

Aslında Filistin'de daha önce defalarca farklı gruplar arasında çeşitli nedenlerle silahlı mücadele yaşanmış, iç savaş senaryoları gündeme gel-

101 Kor, "İç siyasete dış ayar: Sezer'in İsrail ziyareti", *Anlayış*, s. 68-69.

102 Z. Tuba Kor, "İşgal ve iç savaşın adı BOP", *Anlayış*, Sayı. 42, Kasım 2006, s. 62-63.

103 Hatice Boyunukalın Şenkardeşler, "Mekke Anlaşması Filistin'e barış getirir mi?", *Anlayış*, Mart 2007, s. 70-71.

104 Kor, "Filistin'de iç mücadele çığından çıktı", *Mostar*, s. 52-54.

mişti. Özellikle 1990'lı yıllar boyunca devam eden barış sürecinde İsrail'e karşı mücadele yöntemini değiştirerek diplomasiyi benimseyen el-Fetih'e biçilen misyonların başında "Filistinli grupların silahsızlandırılması" ve "direnişin tasfiyesi" geliyordu. Bu süreçte özellikle HAMAS ve el-Fetih, İsrail'in de kıskırtmalarıyla defalarca karşı karşıya gelseler de her seferinde sağduyu galip çıkmış ve Filistin direnişinin amacından sapmasına izin verilmemişti.¹⁰⁵ Bu son süreci diğerlerinden farklı kılan ise dış güçlerin doğrudan müdahalesiydi. Amerikan dergisi *Vanity Fair*'de ortaya konduğu üzere, Bush yönetimi HAMAS'ın seçim zaferinin ardından örgütü iktidardan uzaklaştırmak için gizli bir plan hazırlamış ve bu konuda Abbas, Dahlan ve çeşitli Arap ülkeleri ile iş birliği yapmıştı. Bir Filistin iç savaşının kıskırtıldığı bu süreçte Dahlan liderliğinde bir grup, ABD'den tedarik ettiği yeni silahlarla HAMAS liderliğindeki hükümeti yıkmak için harekete geçmişti. Ancak HAMAS'ın hiç beklenmedik bir hamleyle Gazze Şeridi'nde kontrolü tamamen ele geçirmesi üzerine Dahlan grubu Mısır'a, oradan da Batı Şeria'ya kaçmak zorunda kalmıştı.¹⁰⁶

Filistin'in iki parçaya ayrılmasının ardından, Batı Şeria'ya yönelik uluslararası ambargolar 15 aydan sonra ilk defa ve derhâl kaldırıldı. İsrail dondurduğu gümrük ve vergi gelirlerini Mahmud Abbas yönetimine aktardı ve Filistinli birkaç yüz tutukluyu serbest bıraktı. ABD, HAMAS'a karşı mücadelede Abbas ve Feyyad yönetiminin elini güçlendirmek ve güvenlik güçlerine destek vermek için 80 milyon dolar hibe ve askeri teçhizat yollama kararı alırken, barış görüşmelerini yeniden başlatmak üzere harekete geçti. Kasım 2007'de Annapolis'te barış sürecinin yeniden başlatılmasının ardından Abbas liderliğindeki Filistin yönetimine kaynak aktarmak üzere uluslararası yardım konferansları düzenlendi.

Bu süreçte Gazze'ye yönelik ambargolar ise tüm sınır kapılarının kapatılmasıyla iyice ağırlaştı. Öyle ki artık dayanacak gücü kalmayan Gazzeliler Ocak 2008'de sınırdaki duvarları yıkarak temel ihtiyaçlarını temin edebilmek üzere Mısır tarafına geçtiler. Öte yandan Filistin lideri Mahmud Abbas, HAMAS hükümetinin daha önce yaptığı tüm atamaları iptal etti ve örgütle tüm bağları kopardı; HAMAS'ın diyalog çağrılarını reddetti; üstelik seçim kanununda değişikliklere giderek FKÖ'nün Filistin halkını temsil etme hakkını kabul etmeyen partilerin seçimlere girmesini yasakladı. Yine Batı Şeria'da 1.000'e yakın muhalif tutuklama, siyasi sendirme, sosyal yardım kuruluşlarının kapısına kilit vurma gibi icraatlara imza attı. Eylül 2007'ye gelindiğinde İsrail, Gazze Şeridi'ni "düşman bölge" ilan etti. Ancak ABD yönetiminin Ortadoğu'da barış sürecini yeniden canlandırmaya yönelik girişimleri İsrail'in Gazze'ye daha "mütevazı" saldırılar düzenlemesine neden oldu. 2008 yılının ortalarına gelinirken, Kasım 2008'de yapılacak ABD başkanlık seçimlerine kadar Ortadoğu'da tansiyonu düşürme çabaları bağlamında, HAMAS ile İsrail arasında Mısır'ın arabuluculuğunda yürütülen dolaylı ateşkes görüşmeleri sonuçlandı.

19 Haziran 2008'de ilan edilen ateşkes uyarınca, Gazze'den roket atışları sona erecek, İsrail de sınırları açarak ablukayı kaldıracak ve askerî

¹⁰⁵ Kor, "Filistin'de iç mücadele çığından çıktı", *Mostar*, s. 52-54.

¹⁰⁶ David Rose, "The Gaza Bombshell", *Vanity Fair*, Nisan 2008.

saldırıları durduracaktı. Ancak İsrail, ablukayı kaldırmak bir yana saldırılarını sürdürerek çoğunluğu kasım ayında olmak üzere 40'tan fazla Filistinliyi katletti.¹⁰⁷ İsrail'in anlaşma şartlarına uymadığı bir ortamda, 19 Aralık'ta sona eren ateşkesi uzatma girişimleri doğal olarak başarısız kaldı. Bu tarihin üzerinden henüz bir hafta geçmişti ki HAMAS'ın attığı roketleri bahane eden İsrail hükümeti, şubat ayında yapılacak erken genel seçimler arifesinde ve yeni ABD Başkanı Barack Obama henüz koltuğuna oturmadan 27 Aralık'ta Gazze'ye son kırk yılın en büyük saldırısını başlattı. Hedef belliydi; daha önce ekonomik ve diplomatik tecritle yıldırılmayan HAMAS yönetimini, bu kez topyekûn askerî güç kullanarak devirmektir.¹⁰⁸ Ancak bu plan gerçekleşmedi. Gazze halkının HAMAS'a ve direnişe yürekten bağlı olduğu bir ortamda, oynanan son kartın da işe yaramamasıyla artık anlaşıldı ki, HAMAS Filistin'in bir gerçeği ve bölgede HAMAS'sız bir çözüm mümkün değil.

4. Annapolis Barış Konferansı

2007 senesi başlarında ABD Dışişleri Bakanı Condoleezza Rice, ılımlı Arap rejimlerine, Ortadoğu'da yükselen İran etkisine karşı mücadelede yardım etmeleri karşılığında Arap-İsrail barışı için daha fazla çaba harcamaya yönünde bir taahhütte bulunmuştu.¹⁰⁹ Haziran 2007'de ulusal birlik hükümetinin feshedilerek HAMAS ile el-Fetih arasındaki bütün iplerin kopması ve ardından Gazze'de İsmail Heniyye, Batı Şeria'da ise Abbas'ın atadığı teknokrat Selam Feyyad yönetiminde iki ayrı hükümet kurulması, bu taahhüdün hayata geçirilmesinin önünü açtı. Bu bağlamda 30 Temmuz-2 Ağustos tarihleri arasında ABD dışişleri ile savunma bakanlarının, HAMAS'a karşı Abbas ve Feyyad yönetiminin elini güçlendirmek ve Ortadoğu barışını canlandırarak bir bölgesel konferans için gerek Mısır ve Suudi Arabistan'da gerekse Filistin ve İsrail'de nazı yokladıkları gezide, sonbaharda ABD'de bir barış konferansı düzenlenmesi kararı çıktı. Rice, Yol Haritası Planı'nı canlandırmak üzere sekiz defa bölgeye gelerek Abbas ve Olmert ile görüştü ve dört ay boyunca iki taraf, temel konulara ilişkin Prensipler Deklarasyonu üzerinde çalıştı.

27 Kasım 2007'de ABD'nin Annapolis şehrinde, toplam 49 ülke ve uluslararası örgüt temsilcisinin katılımıyla gerçekleşen Ortadoğu Barış Konferansı için aslında konjonktür oldukça müsaitti. Bölgede giderek güçlenen direniş cephesi (HAMAS-Hizbullah-İran-Suriye) karşısında güç kaybeden ve iç politikadaki sıkışmışlıklarını dışarıdaki bir "zafer"le aşmaya çalışan tarafların (ABD-İsrail-Abbas yönetimi-"ılımlı" Arap rejimleri) suni bir barış havasına ihtiyacı vardı.

Öncelikle, ABD yönetiminin 11 Eylül saldırılarının ardından yürürlüğe koyduğu "teröre karşı savaş stratejisi" de "Büyük Ortadoğu Projesi

¹⁰⁷ Ahmet Emin Dağ, "Gazze çıkmazında 'modeller çatışması'", *Anlayış*, Şubat 2009, s. 74-75.

¹⁰⁸ Z. Tuba Kor, "Gazze'nin dramı bitmiyor", *Anlayış*, Sayı. 68, Ocak 2009, s. 24-26. Bu saldırının, dönemin İsrail hükümeti açısından iki gerekçesi daha vardı: Birincisi, Bush'a göre daha ilımlı görünen ve 20 Ocak'ta görevi devralacak olan yeni ABD Başkanı Barack Obama'yı henüz koltuğuna oturmadan (İsrail'in istediği yönde) belirli politikalara zorlamaktı. İkincisi, 2007 yılından beri Filistin ve Suriye taraflarıyla barış görüşmelerini yürüten koalisyon hükümetinin başındaki Kadima Partisi'nin 10 Şubat'ta yapılacak erken genel seçimlerde, barış sürecine karşı çıkan ve HAMAS'a karşı çok sert politikalar vadeden rakibi Likud Partisi'ne oyları kaptırtmamak istemesiydi.

¹⁰⁹ Carol Migdalovitz, "Israeli-Palestinian Peace Process: The Annapolis Conference", *CRS Report for Congress*, <http://www.fas.org/sgp/crs/mideast/RS22768.pdf>, (07.12.2007).

(BOP)" de iflas etmişti. Terörle mücadele bahanesiyle Afganistan ve Irak'a saldıran ABD, hem bu ülkeleri ve buldukları bölgeleri kaosun ve terörün kucağına itmiş hem de İran'ın en büyük düşmanları olan Taliban ve Saddam rejimlerini devirerek Tahran'ı kendi elleriyle bölgede güçlü bir oyuncu hâline getirmişti. BOP çerçevesinde Ortadoğu'ya daha fazla demokrasi yolunda yaptığı baskılar ise -Washington yönetiminin beklentilerinin aksine- Filistin'de HAMAS'ı, Mısır'da Müslüman Kardeşler'i ve Irak'ta Şii İslamcı grupları ya iktidara taşımış ya da önemli birer iktidar alternatifini hâline getirmişti. Daha da önemlisi, gerek kendi ülkesinde gerekse dünyada yürürlüğe koyduğu politikalarla Arapların ve Müslümanların hayat alanlarını daraltmış; işgalleri, katliamları ve insanlık dışı uygulamalarıyla bölge çapında ABD'ye karşı nefretin zirveye ulaşmasında etkili olmuştu. İşte, şiddet politikası ters tepen George W. Bush, bıraktığı kötü mirası "temizlemek" üzere görev süresinin dolmasına bir sene kala bu kez de barış oyunuyla dengeleri kendi lehine çevirmeyi denedi.

İsrail'i yeniden "barış" masasına oturtan sebeplere gelince; 2000'de Lübnan'dan, 2005'te ise Gazze'den tek taraflı bir kararla geri çekilen İsrail'de bu seçeneğe destek verenlerin sayısı, 2006'da önce HAMAS'ın tek başına iktidar olması, ardından da Lübnan Savaşı ile giderek azaldı. İşte bu sebeplerle Ehud Olmert, Mart 2006'daki seçimlerin arifesinde Batı Şeria'dan tek taraflı çekilerek kalıcı sınırları belirleme vaadini başbakan olduktan sonra yerine getirmede ve şiddet ve terör politikasıyla HAMAS'ın bastırılmaması karşısında el-Fetih ile barış masasına oturmaya zorunda kaldı. Böylece Başbakan Olmert, hem 2006'da Hizbullah karşısında aldığı yenilgiyi unutturmaya hem de kamuoyunun dikkatini hakkındaki rüşvet ve yolsuzluk soruşturmalarından uzaklaştırmaya çalıştı. HAMAS karşısında iç kamuoyunda eli giderek zayıflayan, üstelik Gazze'de bütün kontrolü kaybeden Abbas ve ekibine gelince, onlar da dış güçlere dayanarak iktidarlarını koruma ve rakibini tamamen saf dışı bırakma derdindeydi. Direnişin yükselişinden ve İran'ın bölgede güçlenmesinden rahatsız olan ve HAMAS'ın başarısının ülkelerindeki İslamcı muhalefete ilham kaynağı olmasından çekinen "ılımlı" Arap ülkeleri de, zaten 2002 Suudi Barış Planı doğrultusunda İsrail ile barışmaya hazır; hatta bunun için Arap Birliği tarihinde ilk kez 2007 Temmuz'unda İsrail'e bir heyet dahi gönderilmişti.

Barış için "son şans" olarak sunulan Annapolis Konferansı'nın ana gündem maddeleri, barış süreci için uluslararası destek sağlama, kurumsal reform ve kapasite inşası, İsrail-Suriye ve İsrail-Lübnan ayaklarının da dâhil edilmesiyle kapsamlı bir barışa ulaşma, İsrail ile Arap ülkeleri arasında ilişkilerin normalleştirilmesi ve güvenliğin sağlanmasıydı. Konferansın yedi sene sonra barış sürecini tekrar başlatması anlamlıydı. Ancak neticeye ulaşılamayacağı daha baştan belliydi. Zira aylardır üzerinde çalışılan ve konferansta ilan edilmesi beklenen Prensipler Deklarasyonu, taraflar arasındaki derin görüş ayrılıkları nedeniyle hazırlanamadı (Filistin tarafı işgalin sona ereceğini ve bir Filistin devleti kurulacağını garanti edecek net bir deklarasyon isterken, İsrail tarafı herhangi bir tavize mahal vermeyecek muğlak bir deklarasyon peşindeydi.). Dolayısıyla görüşmele- re temel oluşturacak bir belge yerine, müzakere sürecinin işleyişiyle ilgili

“Ortak Anlaşış” metni, Başkan Bush’un da baskılarıyla ancak son dakikada ilan edilebildi. Buna göre, barış ve güvenlik içinde İsrail ve Filistin’in yan yana yaşayacağı iki devletli çözüm için:

- Önceki anlaşılmalarda belirlenmiş olan bütün temel konuları istisnasız çözecek bir barış anlaşmasına varabilmek için iyi niyet temelinde ikili müzakereler derhâl başlayacak.
- Anlaşmanın 2008 sonuna kadar imzalanabilmesi için müzakereler ara verilmeksizin sürdürülecek.
- Müzakerelerle ilgili kurul 12 Aralık’ta ilk toplantıya başlayacak ve sürekli toplanmaya devam edecek.
- Abbas ile Olmert iki haftada bir buluşacak.
- Taraflar, Yol Haritası’ndaki yükümlülüklerini derhâl yerine getirecekler ve her iki tarafın yükümlülüklerini yerine getirip getirmediğini ABD takip edecek ve denetleyecek.
- Gelecekteki barış anlaşmasının uygulanması Yol Haritası’nın uygulanmasına bağlı olacak.¹¹⁰

Washington açısından en önemli “başarı”, zirveye bölgeden geniş bir katılımı sağlayabilmesi, özellikle de başta Suriye olmak üzere Suudi Arabistan dâhil Arap ülkeleri ile İsrail’i aynı masaya oturtabilmesiydi. Zira adil bir barışa giden yolu açamayacak olsa da konferans, Suriye-İran bloğunun kırılabilceğinin ve Suriye’nin belli tavizler karşılığında Ortadoğu denklemindeki pozisyonunun değışebileceğinin bir işaretini vermişti.¹¹¹

Annapolis’te varılan karar uyarınca “barış müzakereleri” 12 Aralık’ta başladı. Ancak “müzakere” masasına oturan İsrail, Gazze’ye yönelik ardı arkası kesilmeyen saldırıları, Doğu Kudüs’teki Yahudi yerleşimlerini genişletme kararı, uluslararası tepkiler karşısında durdurmak zorunda kaldığı Harem-i Şerif avlusundaki kazı çalışmalarına tekrar başlanması talimatı ve benzeri uygulamaları ile âdeta muhatabıyla dalga geçiyordu. Aslında İsrail hükümetinin daha masaya oturmadan aldığı bu kararlar hiç de şaşırtıcı değildi. Zira 90’lı yıllar boyunca yapılan barış görüşmelerinde de benzer durumlar yaşanmıştı. Belki tek şaşırtıcı olan, bu kararların Annapolis’ten sadece birkaç gün sonra alınması ve başta Arap dünyası olmak üzere uluslararası toplumun bu kararlar karşısında suspus olmasıydı. Bu da İsrail’in, Annapolis’le barıştan ziyade bölgede meşruiyetini sağlama ve oldubittilerine ses çıkarılmasını engelleme hedeflerine bir ölçüde ulaştığını ortaya koyuyordu.¹¹²

Bölgede uzlaşma için uygun siyasi zemin de, buna cesaret edecek güçlü bir siyasetçi de olmadığı hâlde, sallantıda olan koltuklarını barış “mucizesi”yle koruma derdindeki Abbas ile Olmert yönetimleri arasında müzakereler devam etti. Bush’un 2004’te Şaron’a verdiği mektuptan da cesaret alan İsrail tarafı, Yahudi yerleşimleri ve mültecilerin geri dönüşü konularında herhangi bir tavize yanaşmadığı gibi, Batı

¹¹⁰ <http://www.reliefweb.int/rw/rwb.nsf/db900sid/THOU-79E2G9?OpenDocument>.

¹¹¹ Z. Tuba Kor, “Annapolis’te barışçılık oyunu”, *Anlaşış*, Sayı. 55, Aralık 2007, s. 70-71.

¹¹² Z. Tuba Kor, “Annapolis’in ardından Lübnan ve Filistin”, *Anlaşış*, Sayı. 56, Ocak 2008, s. 76-77.

Şeria'nın yaklaşık yarısı ile Doğu Kudüs'ün çoğunu elden çıkarma niyetinde de değildi; masaya koyduğu teklif, askerî kontrol noktaları ve geniş yerleşim birimleriyle kuşatılmış mini kantonlardan ibaretti.¹¹³ Yine her iki taraf da herhangi bir barışın ön şartı olarak öne sürülen Yol Haritası'nı ne uygulama gücüne ne de isteğine sahipti. Filistin lideri Mahmud Abbas'ın Ocak 2009'da görev süresi dolacaktı; hakkındaki yolsuzluk soruşturmaları nedeniyle iyice köşeye sıkışan İsrail başbakanı Olmert ise Temmuz 2008'de istifa edeceği kararını duyurmuştu. Günleri sayılı olan ve küresel mali krizle boğuşan Bush yönetimi de tarafları bu konuda zorlayacak durumda değildi. Dolayısıyla tarafların bizzatıhi ciddiyetle sahip çıkmadığı ancak iç meşruiyetlerini sağlamada ve uluslararası alanda yalnızlıklarını aşmada bir araç olarak kullandıkları Annapolis süreci, gereksiz bir ümit dışında hiçbir yenilik getirmede; bir de İsrail'in 2007'den itibaren planladığı Gazze'ye yönelik geniş çaplı saldırıyı, ABD başkanlık seçimlerinin sonrasına ötelemiş oldu. İsrail'in ABD'nin de baskısıyla bir yandan el-Fetih ile yürüttüğü barış müzakereleri diğer yandan HAMAS tarafıyla Mısır arabuluculuğunda yaptığı ateşkes pazarlıklarıyla geçen 2008 yılında tansiyon nispeten düşük seyretti. 2009 yılına girerken İsrail'in Gazze'de başlattığı katliam ise bir barış oyununun daha sonuna geldiğinin habercisiydi.

Bundan sonraki barış oyunu yeni aktörlerle 2010 Eylül'ünde yeniden start aldı. Ancak "barış" için ileri sürülen kural(sızlık)ların değışmediği bir ortamda oyuna katılanlardan medet ummak elbette anlamsızdı. Üstelik, yeni oyuncuların biri Bush dönemi enkazını temizlemesi beklenen ve sadece bu ümit nedeniyle Ekim 2009'da Nobel Barış Ödülü'ne layık görülen ABD'nin ilk Afrika kökenli başkanı Barack Obama olsa da, muhatapları Filistin'de artık bütün itibarını kaybetmiş uzatmalarına oynayan Mahmud Abbas ile İsrail'in gelmiş geçmiş en aşırı sağcı hükümetinin başındaki Benyamin Netanyahu idi. Yani biri barış yapabilecek gücü ve yeteneği kaybetmiş, diğeri barış yapma derdi olmayan bir isimdi. Bu şartlar altında 2 Eylül'de Washington'da başlatılan ve 14 Eylül'de Mısır'ın Şarm eş-Şeyh kentinde devam ettirilen doğrudan müzakerelerin hedefi, "bir sene içerisinde, Filistin ve Yahudi halkları için iki devletli bir çözüme ulaşarak Filistin-İsrail çatışmasına resmen son vermek" olsa da bunun gerçekleşmesi mümkün değildi. Zira Obama yönetimi, barış sürecini yeniden başlatabilmek için Batı Şeria'daki Yahudi yerleşimi inşaatlarının dondurulmasına yönelik İsrail'i yaklaşık sekiz ay boyunca ikna etmeye çalışırken, yarım asrı aşkın bir süredir çözülemeyen temel meselelerin müzakeresinin bir sene de tamamlanacağına ve nihai barışa ulaşılabileceğine inanmak safdillik olurdu. Üstelik İsrail'in "barış" için sıraladığı şartlar da kabul edilebilir cinsten değildi: İsrail'in bir Yahudi devleti olduğunun kabul edilme-si, Kudüs'ün tamamını kontrolünde tutma, Filistinli mültecilerin geri

113 Z. Tuba Kor, "İsrail Araplarla ne zaman barışır?", *Anlayış*, Sayı. 62, Temmuz 2008, s. 66-68. Filistin Yönetimi hâlihazırda işgal altındaki Batı Şeria'nın %17,2'sini kontrol etmekte olup bu bölgeler birbirleriyle herhangi bir bağlantısı bulunmayan 13 ayrı bölge niteliğindedir. Gazze toprakları da eklendiğinde Filistin Yönetimi'nin kontrolündeki topraklar 1967'de işgal edilen toprakların %21,7'sine, tarihi Filistin topraklarının %5'ine tekabül etmektedir. "Palestine Monitor factsheet: Checkpoints", 17 Mart 2010, <http://palestinemonitor.org/spip/spip.php?article8>.

dönüş hakkından vazgeçmesi, Batı Şeria'daki Yahudi yerleşimlerinin "doğal büyüme" hakkının tanınması ve ordusuz bir Filistin devleti...

Obamalı yeni barış müzakerelerinin birinci ay sonunda geldiği nokta, sürecin akıbetini de ele veriyordu. Taraflar sadece "toprak takası" nı prensipte kabul etti; ancak takas oranında uzlaşamadı. Filistinliler, Yahudi yerleşimler için Batı Şeria'dan ne kadar toprak gaspedildiyse İsrail'den o kadar toprak talep etti, İsrail tarafı ise aynı oranda toprak takasına karşı çıktı. Diğer meselelerde bu kadar bile "ilerleme" sağlanamadı. Üstelik 26 Eylül 2010 itibarıyla İsrail'in Batı Şeria'daki Yahudi yerleşim inşaatlarını 10 ay boyunca askıya alma kararının süresi dolar dolmaz yerleşimciler çok yoğun bir şekilde inşaatlara yeniden başladı. Filistin tarafı müzakerelerin sürmesi için inşaatların yeniden dondurulması konusunda ısrarcı olurken, İsrail'in bu kadar küçük bir adım için dahi "Filistinlilerin İsrail'in Yahudi bir devlet olduğunu kabul etmesi" noktasındaki ısrarı, müzakereler "barış" ile sonuçlanacak olsa Filistinlilerin elinde geriye ne kalır sorusunu akıllara getirdi.

Oyunun mevcut kuralları değişmediği sürece Ortadoğu'da adil ve kalıcı bir barış, tıpkı 62 yıl öncesi kadar uzak, tıpkı 62 yıl öncesi kadar ümitsiz.

IV. BÖLÜM
İNSAN HAKLARI İHLALLERİ

A. İSRAİL'İN FİLİSTİNLİLERE YÖNELİK KATLIAMLARI¹¹⁴

Kral Davud Oteli Katliamı (22 Temmuz 1946)

İsrail terör örgütü Irgun'un İngiliz manda yönetiminin karargâh olarak kullandığı Kral Davud Oteli'ne düzenlediği saldırıda, aralarında İngilizlerin, Arapların ve Yahudilerin bulunduğu 96 kişi hayatını kaybetti, 45 kişi de yaralandı. Otelin, çetelerin terör eylemlerini en üst Siyonist kuruluş olan Yahudi Ajansı ile iş birliği içinde gerçekleştirdiğine dair belgeleri yok etmek amacıyla havaya uçurulduğu iddia ediliyor. Literatürde bu saldırı, modern terörizmin ilk örneği olarak kabul edilir.

Hayfa Katliamı (20 Haziran 1947)

Irgun ve Stern çetelerinin Hayfa'daki bir pazaryerinde patlattıkları bomba nedeniyle 74 Filistinli hayatını kaybetti, 24'ü de yaralandı.

Semiramis Oteli Katliamı (5 Ocak 1948)

Arapların karargâhı olduğu iddiasıyla Kudüs'teki Semiramis Oteli'ne Haganah terör örgütünün Yahudi Ajansı ile iş birliği içinde düzenlediği bombalı saldırı sonucu 26 Filistinli hayatını kaybetti, 20'si de yaralandı. Katliamın asıl amacı Filistinlileri Kudüs'ten kaçırtmaktır.

Deir Yasin Katliamı (9 Nisan 1948)

Irgun terör örgütüne bağlı militanlar tarafından Deir Yasin köyünde gerçekleştirilen katliamda 254 Filistinli sivil katledildi. Evler havaya uçuruldu, köyde kalan herkes kurşuna dizildi ve cesetleri kuyulara atıldı. Deir

¹¹⁴ Salman Abu Sitta, *Palestinian Right to Return*, The Palestinian Return Center, Mays 1999, s. 36-37; Halloum, s. 39.; Robin Miller, "Deir Yassin Massacre; Other Zionist/Israeli Massacres and Terrorism", *Research Guide to the Palestinian-Israeli Conflict*, <http://www.robincmiller.com/melinkfr.htm>; Mohammed Tareq Al-Khadra, "The Zionist Massacres Committed Against the Palestinian Arab People in the 20th Century", <http://web.archive.org/web/20040622004225/en.falastiny.net/books/massacres/index.htm>; "Israeli Massacres: Details and Numbers", <http://www.soundofegypt.com/Palestinian/adult/massacres.htm>; Nizr Sakhnini, "History of Massacre After Massacre in Palestine", http://www.khaleejtimes.com/DisplayArticleNew.asp?col=§ion=opinion&xfile=data/opinion/2008/December/opinion_December117.xml, (29.12.2008).

Yasin köyünün haritadan silindiği katliamın amacı, Kudüs yolunu Arap güçlerinden “temizlemek” ve Araplar arasında korku salmaktır.

Nasruddin Katliamı (13-14 Nisan 1948)

Arap savaşçıların kıyafetlerini giyerek köye giren Stern ve Irgun militanları, kendilerini karşılamaya gelen köy sakinlerini öldürdü. 90 nüfuslu köyde 50 kişi katledildi; kalan 40 kişi çevre köylere sığınırken köydeki bütün binalar yerle bir edildi.

Hayfa Katliamı (22 Nisan 1948)

Hayfa şehrini işgal eden Yahudi çeteler 50 Filistinliyi katletti, 200’ünü de yaraladı. Akka kentine doğru kaçmakta olan kadın ve çocukların da 100’ü katledildi, 200’ü yaralandı.

Ebu Şuşa Köyü Katliamı (14 Mayıs 1948)

Çeşitli defalar saldırıya uğrayan 870 nüfuslu Ebu Şuşa köyünde İsrail’in bağımsızlığını ilan ettiği gün olan 14 Mayıs’ta 60 ila 70 Filistinli katledildi. Köyü boşaltmamak için direnenler 21 Mayıs’ta köyden zorla çıkarıldı ve köy İsrail birliklerince dümdüz edildi.

Lida Katliamı (9-18 Temmuz 1948)

Moşe Dayan’ın öncülüğündeki birlikler Lida’yı kuşattı ve toplam 426 Filistinli katledildi. Lida ve Ramle sakinleri (yaklaşık 60.000 kişi) bütün eşyalarını bırakarak topraklarını terk etmek zorunda kalırken susuzluk ve güneş çarpması nedeniyle 350 kişi daha yolda hayatını kaybetti.

Safsaf Köyü Katliamı (29 Ekim 1948)

Safsaf köyüne düzenlenen saldırıda İsrail askerlerinin rastgele açtığı ateşle 70 kişi katledildi.

Davayıma Köyü Katliamı (29 Ekim 1948)

İsrail işgal ordusuna bağlı üç ayrı bölük el-Halil’deki Davayıma köyüne girdi. Önce “çatışma olmaksızın” kadın ve çocuklar da dâhil olmak üzere 80 ila 100 Filistinliyi katletti, ardından cuma namazı için camiye gitmiş olan 75 kişiyi daha öldürdü. Köyün dışında saklandığı fark edilen 35 aile de makineli tüfeklerle tarandı. Çevre köylerdeki Filistinlilerin sığınmış olduğu Davayıma’da toplamda 580 kişi katledildi.

Kibya Katliamı (14-15 Ekim 1953)

Ariel Şaron liderliğindeki 600 İsrail askerinin, 2 İsrailiyi öldürdüğü iddia edilen kişilerin kaçtıkları Batı Şeria’daki Kibya köyüne düzenledikleri baskında 67 Filistinli katledildi, 75’i de yaralandı. Aralarında bir cami, iki okul ve su deposunun da bulunduğu 56 bina yıkıldı. İki Filistin köyü ateşe verildi.

Kalkilya Katliamı (10 Ekim 1956)

Batı Şeria’daki Kalkilya bölgesine giren İsrail askerleri 70 Filistinliyi katletti.

Kufr Kasem Katliamı (29 Ekim 1956)

İsrail’in Mısır’ı işgali arifesinde bölgedeki bir Filistin köyüne saldıran askerler, önce sokağa çıkma yasağı ilan etti, ardından olan bitenden habersiz tarlalarından evlerine dönen aralarında kadın ve çocukların da bulunduğu 49 Filistinli sivil katletti.

Han Yunus Katliamı (3-4 ve 12 Kasım 1956)

Süveyş Krizi sırasında Mısır’a saldıran İsrail ordusu, “direniş olduğu” gerekçesiyle Gazze’deki Han Yunus şehri ve mülteci kampını işgal etti.

Rastgele yapılan baskınlar sonucu iki günde tamamı silahsız 325 Filistinli katledildi. Dokuz gün sonra yeni bir katliama girişen İsrail ordusu bu defa da 250'den fazla Filistinliyi katletti.

Samu Katliamı (13 Kasım 1956)

Batı Şeria'daki Samu köyüne saldıran işgalci askerler köyü yerle bir ederken imha operasyonunda 18 Filistinli hayatını kaybetti, 134'ü de yaralandı.

Kudüs Katliamı (5-7 Haziran 1967)

İsrail birlikleri Kudüs'ü havadan ve karadan yangın bombası yağmuruna tuttu. Katliamda 300 sivil hayatını kaybetti. Yüzlerce ev ve iş yeri tahrip oldu ve yağmalandı.

Ürdün Katliamları (15 Şubat, 4 Haziran 1968)

İsrail uçakları Ürdün Nehri boyunca 15'ten fazla Filistin köyüne havadan napalm bombası yağdırdı. Saldırıda resmî rakamlara göre 56 kişi feci şekilde can verdi. Haziran ayında İrbid şehrini bombalayan İsrail uçakları 30 Filistinlinin ölümüne neden oldu.

Sabra ve Şatilla Katliamları (15-16 Eylül 1982)

1982'de Lübnan'ı işgal eden İsrail Savunma Bakanı Ariel Şaron'un gözetimi ve koruması altında Lübnanlı Hristiyan Falanjist milisler, 36 saat içinde 2.000'e yakın Filistinli mülteciyi cesetleri tanınmaz hâle gelecek şekilde katletti. Katliam sırasında ve sonrasında yüzlerce kişi İsrail'in Güney Lübnan'daki sorgulama merkezlerine götürüldü ve pek çoğundan bir daha haber alınamadı.

Kudüs Katliamı (8 Ekim 1990)

Mescid-i Aksa'yı yıkarak yerine Süleyman Mabedi'ni yeniden inşa etmek isteyen "Mabed Koruyucuları"nın çağrısıyla sembolik olarak mabedin temel taşı koymak üzere 200.000 Yahudi Harem-i Şerif'e doğru yola koyuldu. Yahudilerle Filistinliler arasında çıkan tartışmalara İsrail askerleri gaz bombaları ve silahlarla müdahale etti. 35 dakika süren ateş sonucu 30 Filistinli öldürüldü, 850'si yaralandı, 250'si de gözaltına alındı.

Hz. İbrahim Camii Katliamı (25 Şubat 1994)

Batı Şeria'nın el-Halil şehrinde bulunan Hz. İbrahim Camii'nde Ramazan ayında sabah namazı sırasında Yahudi yerleşimcilerden Baruch Goldstein'in gerçekleştirdiği katliamda, başlangıçta aralarında çocukların da bulunduğu 29 Filistinli hayatını kaybetti, 125'i de yaralandı. 10 dakika süren ilk saldırının ardından camiye giren İsrail askerleri ve Yahudi yerleşimciler Goldstein'in etrafındaki Filistinlileri öldürdü. Yaralılar hastaneye taşınırken ve hayatını kaybedenler defnedilirken de devam eden olaylarda toplam 50'yi aşkın Filistinli katledildi, yaklaşık 300'ü de yaralandı. Katliamdan sonra cami Müslümanlar ile Yahudiler arasında iki bölüme ayrıldı ve girişler İsrail askerlerince kontrol edilmeye başlandı.

Kudüs Katliamı (24-27 Eylül 1996)

Mescid-i Aksa'nın altında kazılan tünelin İsrail yönetimince açılması sürecinde Filistinliler ayaklandı. İsrail askerleri 27 Eylül'de cuma namazı sırasında 12 Filistinliyi katletti, birçoğunu da yaraladı. Bu süreçte toplam 76 Filistinli öldürüldü, yaklaşık 2.000 Filistinli de yaralandı.

Koruyucu Kalkan Operasyonu (29 Mart-3 Mayıs 2002) ve Cenin Katliamı

İntihar eylemlerinin artması üzerine terörün altyapısını çökertmek bahanesiyle İsrail, 1967 Savaşı'ndan sonra Batı Şeria'ya yönelik en büyük hava ve kara operasyonunu gerçekleştirdi. Filistin yönetiminin merkezi Ramallah'a giren İsrail, Yaser Arafat'ın ofisini kuşattı. Ardından Tulkarim, Kalkilya, Beytüllahim, Cenin ve Nablus şehirlerini işgal etti. Pek çok resmî binayı ve altyapıyı hedef aldı. Direnişçilerin sığındığı Beytüllahim'deki Milat Kilisesi'ni kuşattı. Asıl katliam ise 3-15 Nisan 2002 tarihinde dış dünyadan tamamen tecrit edilen Cenin Mülteci Kampı'nda yaşandı. 1.300 Filistinlinin katledildiği, 1.500'ünün yaralandığı ve 4.258'inin de tutuklandığı operasyon sırasında kampın %80'i oturulamaz hâle geldi, 4.000 kişi evsiz kaldı. Kamp tahminen 360 milyon dolarlık maddi zarara uğradı.

Nuseyrat Katliamı (Mart 2004)

Gazze'deki Nuseyrat ve Bureyc mülteci kamplarına giren İsrail askerleri, aralarında 4 çocuğun da bulunduğu 14 sivil katletti.

Refah Katliamı (18-23 Mayıs 2004)

İsrail'in "Gökkuşağı Operasyonu" sırasında Gazze'deki Refah Mülteci Kampı'na düzenlediği saldırılarda 53 Filistinli hayatını kaybetti, 120'si de yaralandı. 155 bina yıkıldı, 1960 Filistinli evsiz kaldı. Katliamın bahanesi kaçakçılık yapılan tünelleri bulmak, yasa dışı füze sevkiyatını engellemek ve öldürülen 13 İsrail askerinin intikamını almaktır.

"Tövbe Günleri" Operasyonu (30 Eylül-16 Ekim 2004)

İsrail'in Gazze'deki Beyt Hanun, Beyt Lahiya ve Cebaliye mülteci kamplarına yönelik saldırılarında 133 Filistinli hayatını kaybetti. 77 ev yıkıldı ve yüzlerce tahrip edildi. Okullar, camiler ve kamu binaları vuruldu; tarım arazilerine zarar verildi.

"Yaz Yağmurları" ve "Güz Bulutları" Operasyonları (28 Haziran-26 Kasım 2006)

İsrail'in, HAMAS'ın yeni güvenlik şefi Filistin Halk Direniş Komitesi örgütünün kurucusu Cemal Ebu Samhadana'yı suikastla öldürmesi ve Beyt Lahiya plajında piknik yapan bir aileyi yok etmesi başta olmak üzere bir hafta içinde 7'si çocuk 28 Filistinliyi katletmesinin ardından HAMAS, 16 aydır sürdürdüğü tek taraflı ateşkesi 10 Haziran'da bozdu. 25 Haziran'da açtıkları bir tünelle İsrail'in Kerem Şalom kontrol noktasına sızan üç ayrı direniş örgütüne mensup Filistinlilerin iki askeri öldürüp birini kaçırması üzerine İsrail HAMAS'a savaş açtı. 29 Haziran'dan itibaren HAMAS'ın bakanları, milletvekilleri ve belediye başkanlarının da aralarında bulunduğu 64 yetkiliyi tutukladı. 30 Haziran'da Gazze'yi bombalamaya başlayan İsrail'in, kesintilerle beş ay süren saldırılarında 400'ü aşkın Filistinli hayatını kaybederken yaklaşık 1.000 Filistinli de yaralandı. Saldırılarda 1.000'den fazla bina tahrip edildi.

"Sıcak Kış" Operasyonu (28 Şubat-3 Mart 2008)

Filistin direniş örgütlerinin altyapısını çökertmek ve Kassam roketlerini yok etmek gerekçesiyle Gazze'ye operasyon düzenleyen İsrail, en az 117 Filistinliyi öldürdü, 200'ünü de yaraladı. Yaklaşık 800 Filistinlinin evi tahrip edildi.

B. FİLİSTİNLİ MÜLTECİLER

1. Genel Bilgiler

Filistin İstatistik Bürosu'nun verilerine göre, 2009 yılı itibarıyla 10,9 milyona ulaşan dünyadaki Filistinlilerin %43,4'ü mülteci'dir. 1950'de 914.000 olan UNRWA'ya kayıtlı Filistinli mülteci¹¹⁶ sayısı 2010 yılı itibarıyla 4,8 milyona yükselmiştir. Bu mültecilerin %42'si Ürdün'de, %23'ü Gazze'de, %16'sı Batı Şeria'da, %10'u Suriye'de ve %9'u Lübnan'da yaşamaktadır. Bunların da üçte biri (1,4 milyonu) bu beş bölgedeki UNRWA'ya bağlı 58 mülteci kampında hayatlarını idame ettirmeye çalışmaktadır.¹¹⁷ UNRWA'nın resmi rakamlarına göre Filistinli mültecilerin beş bölgeye dağılımı şu şekildedir:¹¹⁸

UNRWA'nın faaliyet alanları	Resmî kampların sayısı	Kamplardaki kayıtlı mültecilerin sayısı	Toplam kayıtlı mülteci sayısı
Ürdün	10	341.494	1.983.733
Lübnan	12	226.533	425.640
Suriye	9	127.831	472.109
Batı Şeria	19	197.763	778.993
Gazze Şeridi	8	197.763	1.106.195
Toplam	58	1.396.368	4.766.670

Bu rakamlar mültecilere ilişkin asgari rakamlardır. Nitekim Filistin vatandaşları ve mültecilerin hakları ile ilgilenen BADIL araştırma merkezine göre, mülteciler ile yerinden edilmişlerin¹¹⁹ %45'i UNRWA'ya kayıtlı değildir. BADIL, 1948 ve 1967 mültecileri ile yerlerinden edilmişlerin rakamlarını şu şekilde vermektedir:¹²⁰

- ¹¹⁶ UNRWA'ya göre Filistinli mülteciler, Haziran 1946 ile Mayıs 1948 arasındaki dönemde Filistin topraklarında ikamet eden ancak 1948 Savaşı yüzünden evlerini ve geçim kaynaklarını kaybedenlerdir. Bunlardan gittikleri bölgelerde UNRWA'ya kayıt yaptırılanlar ve onların baba tarafından devam eden sonraki nesilleri mülteci statüsündedir. 1948 Savaşı sırasında ülke dışında bulunan ancak geri dönemeyenler, savaşta bu kurumun faaliyeti gösterdiği beş bölgenin dışında bir yere sığınmış olanlar, 1949-67 arasında yerinden edilenler, daha önce mülteci olmayıp da 1967 Savaşı ile topraklarından çıkarılanlar ve ihtiyaç sahibi olmayanlar UNRWA'nın mülteci tanımına girmemektedir.
- ¹¹⁷ Iqbal Tamimi, "Changes in Palestinian Demographics", <http://palestinethinktank.com/2008/06/20/iqbal-tamimi-changes-in-palestinian-demographics>, (20.06.2008); UNRWA in Figures, 1 Ocak 2010, <http://www.unrwa.org/userfiles/20100628261.pdf>; Palestinian Central Bureau of Statistics, "Special Report on the 62nd Anniversary of Nakba", 12 Mayıs 2010, <http://www.pcbs.gov.ps/DesktopModules/Articles/ArticlesView.aspx?tabID=0&lang=en&ItemID=1532&mid=11394>.
- ¹¹⁸ UNRWA, "Statistics", <http://www.unrwa.org/etemplate.php?id=253>.
- ¹¹⁹ 1951 Sözleşmesi'nin 1. maddesine göre "mülteci"; ırkı, dini, milliyeti, belli bir toplumsal gruba mensubiyeti veya siyasi düşünceleri nedeniyle zulüm göreceği konusunda haklı bir korku taşıyan ve bu yüzden ülkesinden ayrılan ve korkusu nedeniyle geri dönemeyen veya dönmek istemeyen kişi olarak tanımlanmaktadır. "Yerinden edilmiş" yani "iç göçe zorlanmış kişiler" ise, esasen Sözleşme'deki sebeplerden birinin varlığı nedeniyle yaşadığı topraklardan ayrılan fakat vatandaşlığı olduğu ülkeden çıkmayanlardır ve bunlar BM Mülteciler Yüksek Komiserliği'nin ilgi alanına girmemektedir.
- ¹²⁰ BADIL Resource Center for Palestinian Residency and Refugee Rights, [http://www.internal-displacement.org/idmc/website/countries.nsf/\(httpEnvelopes\)/98F0726BF7D6AA45C12574B300558D32?OpenDocument](http://www.internal-displacement.org/idmc/website/countries.nsf/(httpEnvelopes)/98F0726BF7D6AA45C12574B300558D32?OpenDocument), (12.09.2007).

	UNRWA'ya kayıtlı 1948 mültecileri	UNRWA'ya kayıtlı olmayan 1948 mültecileri (tahmini)	1967 mültecileri (tamini)	1948'de yerinden edilmişler (tahmini)	1967'de yerinden edilmişler (tahmini)
1950	914.221	304.740		47.610	
1970	1.425.219	475.073	266.092	94.734	15.235
2007	4.510.510	1.503.503	950.222	338.297	115.349

Dünya çapında 2010 yılı itibarıyla yaşadıkları topraklardan ayrılmak zorunda kalmış Filistinli sayısı 7,1 milyondur. Bunların 4,8 milyonu kayıtlı olmak üzere 6,6 milyonu mülteci, 427.000'i iç göçe zorlanlardır. Bu hâliyle Filistinlilerin %67'si mülteci veya iç göçe zorlanmış statüsündedir.¹²¹

Savaşlar nedeniyle ülkelerinden ayrılmak zorunda kalan Filistinliler, sadece mülteci durumuna düşmekle kalmamış; aynı zamanda vatandaşlıklarını da kaybetmişlerdir (Ürdün'dekiler hariç). Bugün dünyanın en büyük vatansız topluluğunu Filistinliler oluşturmakta ve vatandaşlığın getirdiği haklardan yararlanamamaktadırlar. Eğitim ve sağlık hizmetleri ile hukuki korumadan yararlanma, çalışma imkânı, mülkiyet hakkı, hareket serbestisi gibi en temel hukuki, sosyal ve ekonomik haklardan dahi mahrumdurlar. Herhangi bir şekilde buldukları ülkenin güvenliği tehlikeye girdiğinde bedel ödeyen ilk grup hep mülteciler olmaktadır. 1970'lerde Ürdün'deki iç çatışmalar, Lübnan İç Savaşı (1975-90) ve 1982'de İsrail'in Lübnan'ı işgalinin baş müsebbibi sayılan Filistinli mültecilerin buldukları ülkelerdeki hayat alanları daha da daraltılmış ve yeni göç dalgaları oluşmuştur. Ayrıca 1991 Körfez Savaşı sırasında FKÖ'nün Saddam Hüseyin'e verdiği destek, Kuveyt'teki 300.000 Filistinli mültecinin kovulmasını beraberinde getirmiş; 1995'e gelindiğinde barış süreci kabul edildiği için Libya'daki mülteciler de kovulmuşlardır. Yine 1979'da İsrail ile imzalanan Camp David Anlaşması'ndan dolayı FKÖ ile ters düşen Mısır yönetimi, ülkesinde bulunan Filistinlilerin sosyal ve sivil haklarını bir gecede geri almıştır.¹²²

Öte yandan hayat şartları açısından 1948 ile 1967 mültecileri arasında da fark vardır. 1948 mültecileri yaşadıkları ülkelere büyük oranda entegre olabilmış ve nispeten iyi şartlarda yaşarken, 1967 mültecileri ile özellikle yerinden edilmiş Filistinliler çok kötü şartlar altında hayatta kalma mücadelesi vermektedir. Aslında bu ikinci grup da nispeten "şanslı" sayılabilir. Zira sığındıkları ülkelerde hiçbir kaydı bulunmadığı için tamamen yok sayılan ve hiçbir yardımdan faydalanamayarak son derece kötü koşullarda yaşayan on binlerce Filistinli bulunmaktadır.

121 "Palestinian refugee factbox/timeline", 22 Temmuz 2010, <http://www.reliefweb.int/rw/rwb.nsf/db900sid/MMAO-86NCNG?OpenDocument>.

122 Abbas Shibliak, "Statelessness among Palestinian Refugees", http://network.idrc.ca/uploads/user/S/10576078220Session_2_Abbas_Shibliak_paper1.doc, s. 6-9.

2. Filistinli Mültecilerin Geri Dönüş Hakkı

a. Tarihi Arka Plan

Filistinlilerin yerlerinden edilmelerinin üzerinden yarım yüzyıldan daha uzun bir zaman geçmiştir. Bu olay Ortadoğu'nun en önemli sorunlarından birinin de başlangıcını teşkil etmektedir. Filistin-İsrail çatışmasının baş sorumlusu olmasına rağmen İsrail, kendi tezlerini ortaya koymada her zaman Araplardan daha güçlü ve daha etkili olmuştur.

1948 yılındaki İsrail saldırıları nedeniyle yaklaşık 531 köy boşaltılmıştır. İsrail saldırıları, sadece toprakları işgal etme değil, aynı zamanda Filistinlileri mümkün olduğunca bölgeden uzaklaştırma ve kendi kurumlarını bu bölgelere yayma amacı taşımaktadır. Bu, Filistinlilere karşı yapılan topyekün bir savaştır. Sadece 9-18 Temmuz 1948'de, yani savaşın ikinci bölümünde 82 bölge, 15 Ekim 1948 ile 6 Ocak 1949 tarihleri arasındaki üçüncü bölümde ise 98 bölge boşaltılmıştır. Geri kalan 60 bölge ise ya daha sonra boşaltılan ya da boşaltılma tarihi belirlenemeyen yerlerdir.

Filistinlilerin yaşadıkları bölgelerden göç etmeleri İsrail askerleri ile çetelerinin saldırıları sırasında veya sonrasında gerçekleşmiştir. Ne var ki bu dram sadece 1948 Savaşı ile sınırlı kalmamış, sonrasında ardı arkası kesilmeyen katliamlar, askerî operasyonlar ve savaşlarla yeni göç dalgaları oluşmuştur. 1967'dekilerin bir kısmı hariç, sonraki dalgaların mağdurları ise çoğunlukla "yerinden edilmişler" olarak nitelendirilmiştir.

b. Uluslararası Hukukta Filistinli Mülteciler Meselesi

Edward Said, Filistin'in İsrail tarafından işgalini "yüzyılın en uzun işgali" olarak tanımlar. Bu işgal 20. yüzyılın sadece en uzun değil, sonuçları itibarıyla da en yıkıcı işgaldir. ABD Mülteciler Komitesi'ne göre, dünyadaki her dört mülteci den biri Filistinlidir.¹²³ İlk işgalin gerçekleştiği 1948 yılından itibaren Filistinlilerin nüfus artışına paralel olarak mülteci durumuna düşenlerin sayısı da artmıştır. Bugün Filistinlilerin %67'si mülteci veya yerinden edilen konumundadır.

Ortadoğu'da sürekli ve kalıcı bir barışın sağlanabilmesi için çözümlü şart olan mülteciler meselesi, Filistin-İsrail meselesini oluşturan diğer parçaların (yerleşimciler, Filistinlilerin kendi kaderini tayin hakkı, Filistin devletinin kurulması vb.) her birinin çözümü ile de yakından ilgilidir. Mültecilerin hakları uluslararası hukuk ve BM'nin uygulamaları ile garanti altına alındığı için, Filistinlilerin geri dönüş hakkını kullanmasından yalnızca İsrail değil, aynı zamanda uluslararası toplum da insani, yasal ve siyasi anlamda sorumludur. Bununla beraber Filistinlilerin bu haklarını kullanmaları konusunda gerekli mekanizmalar sağlanamamıştır. Bugün Filistinli mülteciler, "mülteci" statüsü alamadıkları için uluslararası hukuki korumadan yoksundur; uluslararası alanda temsil problemiyle karşı karşıyadır. Sahip olmaları gereken hakları talep edebilecekleri bir uluslararası forum yoktur ve Filistinli mülteciler meselesi, bireysel ve kolektif hakların kullanımı konusunda belirsizliğin olduğu, özgün bir örnektir.¹²⁴

Mülteciler meselesine ilişkin uluslararası hukukta iki önemli araç

¹²³ "The Palestinian Right of Return: New Understanding of International Law" Report from a CPAP briefing with Susan Akram and Phyllis Bennis, *Palestine Center- News&Analysis*, (08.08.2000).

¹²⁴ Bennis, a.g.m.

mevcuttur. Bunlardan biri 1951 tarihli Mültecilerin Hukuki Statüsüne İlişkin Cenevre Sözleşmesi, diğeri ise 1967 tarihli Mültecilerin Hukuki Statüsüne İlişkin New York Protokolü'dür. Fakat 1951 Sözleşmesi'nin 1-D maddesi gereğince Filistinli mülteciler bu kapsamın dışında tutulmaktadır. Bu maddeye göre, "Bu Sözleşme, BM Mülteciler Yüksek Komiserliği (UNHCR)'nin dışında, BM'nin herhangi bir organı veya kuruluşundan yardım alan kişileri kapsamaktadır." Filistinli mülteciler, BM Filistin Uzlaştırma Komisyonu (UNCCP) ve Yakın Doğu'daki Filistinli Mülteciler için BM Yardım ve Çalışma İdaresi (UNRWA)'nin koruması altında bulunmalarından dolayı 1951 Sözleşmesi ve UNHCR'nin korumasından mahrumdurlar. UNRWA gibi uluslararası kuruluşların çalışmaları ise, mültecilerin belli başlı sürgün mahallerindeki bireysel sorunlarını çözmek ve yardımcı olmaktan öteye gitmemiştir. UNRWA, BM Genel Kurulu'nun İsrail'e mültecileri alması için yaptığı çağrı doğrultusunda genelde taraf-sız ve hümanist bir politikayla hareket etmiş, ancak giderek daha çok politize olan Filistinlilerin taleplerine tam anlamıyla cevap verememiştir.¹²⁵ Edward Said'in şu sözleri bu gerçeği açık bir şekilde ortaya koymaktadır: "Filistinlilerin apaçık bir biçimde sergiledikleri ulusal bilinçlerine karşın, UNRWA'nın oynadığı rol, yemek ve giysi dağıtan, sağlık ve eğitim hizmetlerini veren, apolitik bir baba rolüdür. Filistinlilerin uğradığı siyasi felakete kıyaslandığında 'UNRWA-iyilikseverliği' felaketi, doyurulacak mide sayısı; giydirilecek, tedavi edilecek beden sayısı gibi kuru rakamlara dönüştürmekten öte bir şey değildir."¹²⁶

UNRWA çalışanlarının büyük kısmı Filistinlidir. Mülteci kamplarının yoğun olduğu Lübnan ve Ürdün'deki yer değiştirmelerde bu Filistinli memurların önemli bir rol üstlendikleri söylenebilir. Çünkü her iki ülkede de sosyal hizmetlerin sorumluluğunu artık Filistinliler devralmaya başlamışlardır. Nitekim FKÖ'nün sürgündeki Filistinliler üzerinde bu ve benzeri kuruluşlardan giderek daha fazla etkin olması, Filistinlilerin daha çok politize olmaları ve ulusal mücadeleye daha çok katılmaları sonucunu doğurmuştur. UNRWA gibi kuruluşların yetersizliği ve soruna geçici çözümler getirmesi bir yana, ne geçen zaman ne de İsrail'in kurulmasıyla meydana gelen siyasi değişiklikler Filistinlilerin geri dönüş hakkını geçersiz kılabilmiştir. Son zamanlarda yerinden edilmiş pek çok insanın ülkelerine geri döndüğüne dair örnekler vardır. Özellikle Yugoslavya'nın dağılması esnasında, Bosna ve Kosova savaşları sebebiyle memleketlerini terk etmek zorunda kalan milyonlarca insanın ülkelerine geri dönmele-ri konusunda BM çok sayıda proje üzerinde çalışmıştır. Yine II. Dünya Savaşı sırasında Almanya ile iş birliği yaptıkları gerekçesiyle komünist otoriteler tarafından sınır dışı edilen Kırım Tatarları'nın önemli bir kısmı, Sovyetler Birliği'nin dağılmasının ardından ülkelerine geri dönebilmiştir. Yarın yüzyıldan daha fazla bir zamandır mülteci konumunda yaşayan Filistinlilerin geri dönmeleri konusunda BM'de karar çıkarmak dışında hiçbir şey yapılmaması, Filistinli mültecilerin özgün konumlarını daha net ortaya koymaktadır.¹²⁷

125 "Worldwide Refugee Information", http://www.refugees.org/world/articles/palestinians_wrs94.htm, (18.01.2003).

126 Edward Said, *Filistin Sorunu*, s. 194.

127 "Final Statement Issued by the Third Annual Meeting of the Palestine Right of Return Coalition, Copenhagen", 12-15 Aralık 2002, <http://www.badiil.org/en/press-releases/56-press-releases-2003/349-press280-03>.

Gerî dönüş hakkının hayata geçirilmesini kaçınılmaz kılan üç önemli faktör söz konusudur. Birincisi, Filistinlilerin gerî dönme iradesi ve kararlılığıdır. Filistinliler için bu hak kutsaldır. Dünyanın dört bir yanına dağılmış olan Filistinliler gerî dönüş azmini ve kararlılığını korumaktadırlar. 1948 mültecilerinin torunları da kendilerini Filistin'e ait hissetmektedirler. Pek çok ülkede faaliyet gösteren Filistinlilerin kurduğu cemaatler veya uzman ticari kuruluşlar, tüccarlar, öğrenciler ve sanatçılar Filistin'e aidiyetlerini korumaktadırlar. İkincisi, gerî dönüş hakkı güvenilir bir hukuki dayanağa sahiptir. Ne Balfour Deklarasyonu ve 1947 Taksim Planı ne de 1949 Ateşkes Anlaşmaları Filistinliler için bağlayıcıdır. Filistinliler bunların hiçbirine taraf değildir. Bunların hiçbirî Filistinlilere yeni bir hak vermediği gibi onları temel haklarından da mahrum edemez.¹²⁸

Gerî dönüş hakkını hukuki kılan en önemli dayanak noktalarından biri BM Genel Kurulu'nun 11 Aralık 1948'de kabul ettiği 194 sayılı karardır. Kararın 11. paragrafında şu ifadelere yer verilmektedir: "Genel Kurul, mültecilerin kendi iradeleri ile olabilecek en uygun zamanda evlerine dönmeleri ve komşularıyla barış içinde yaşamalarına izin verilmesi gerektiğine, dönmek istemeyenlerin zarar gören veya tamamen yitirilen mülklerinin bedelinin uluslararası hukuk ve adalet çerçevesinde, hükümetler ya da sorumlu otoriteler tarafından ödenmesi gerektiğine karar vermiştir."

BM tarafından alınan bu karar incelendiğinde şu sonuçlar ortaya çıkmaktadır: Bu kararda ilk göze çarpan, gerî dönme seçeneğinin mültecilerin kendilerine bırakılmış olmasıdır. Gerî dönmeye karar verdiklerinde ise onlara izin verme zorunluluğu vardır. Gerî dönmeyi engelleyici bir davranış, Güvenlik Konseyi tarafından kınanmayı gerektiren bir saldırı faaliyeti olarak görülecektir. Mülteciler, düşmanlıkların sona erdiği "en kısa ve en uygun zamanda" gerî dönebilmeliydiler. Örneğin, Mısır'la ateşkesin imzalandığı Şubat 1949'dan Suriye ile ateşkesin imzalandığı Temmuz 1949'a kadar geçen dönemde mültecilerin dönüşünü geciktirmek, gerî dönüş hakkının ihlali anlamına geliyordu.¹²⁹ Karara göre yine, gerî dönmeyi tercih edenlerin yitirdikleri veya zarar gören mallarının, bahçelerinin, atölyelerinin, evlerinin, dükkânlarının ve kişisel eşyalarının bedeli ödenecekti. Toprak ve evleri mal sahiplerine geri verilecekti. "Sorumlu otorite ve hükümetler" tabiri ile kastedilen, elbette ki 1948 İsrail geçici hükümeti, İsrail ardıl hükümeti, Haganah, Irgun ve Stern çeteleri ile Yahudi Ulusal Fonu idi.

Gerî dönüş hakkı geçerliliğini yalnızca BM kararlarından almamaktadır. İnsan Hakları Evrensel Bildirisi'nin 13. maddesi, her insanın ülkesinden ayrılma ve ülkesine gerî dönme hakkının olduğunu kabul etmektedir. 1215 Magna Carta'da dahi bir insanın evine gerî dönmesi temel haklardan biri olarak belirtilmiştir. 1949 Cenevre Sözleşmesi de "herhangi bir nedene bağlı olmaksızın zor kullanılarak yapılan şahsi ya da toplu yer değiştirmeleri (tehcir)" yasaklamıştır.¹³⁰

¹²⁸ "Palestinian Refugees", http://www.badil.org/Refugees/Palestinian_Refugees.htm, (04.12.2002).

¹²⁹ Abu Sitta, s. 43.

¹³⁰ Abu Sitta, s. 45.

c. Geri Dönüş Hakkı ve İsrail'in Çıkardığı Engeller

Filistinli mülteciler meselesi Filistin meselesinin insani boyutunu oluşturmaktadır. Meselenin çözümü için devreye giren uluslararası insani hukuk karşısında İsrail'in aldığı tutum, hukuk ve adalete kesinlikle değer vermediğini göstermektedir. Filistinlilere göre, BM'nin 194 sayılı kararı geri dönüş için hukuki bir dayanak oluşturup işgal altındaki Filistin topraklarına dönüş hakkını garanti altına alırken, İsrail bu kararı bugüne kadar kabul etmemiştir. İsrail'in bunu kabul edip uygulaması ise demografik yapısının yıkımı anlamına gelmektedir. İsrail'i kararı kabul etmeme noktasında cesaretlendiren bir diğer etken, kararın BM Güvenlik Konseyi'nden değil BM Genel Kurulu'ndan çıkmış olması nedeniyle bağlayıcı olmayıp yalnızca tavsiye niteliği taşımasından kaynaklanmaktadır. Ayrıca kararda hiçbir şekilde "haklar" ya da "geri dönüş hakkı" gibi bir tabir kullanılmamış ve mülteciler tabiri ile spesifik bir milliyet kastedilmemiştir.¹³¹

İsrail, 1948'de devlet kurduğunu ilan ettiğinden bu yana mümkün olan her türlü yoldan geri dönüşleri engellemeye çalışmaktadır. İsrail'in resmi tutumuna göre, dönüş hakkı yalnızca döndükleri ülkenin vatandaşı olan mültecilere aittir. Filistinliler ise İsrail vatandaşı değildir. İsrail'in bu tezle yaptığı aslında, önce insanları kendi topraklarından çıkarmak, daha sonra da onları vatandaşlıktan ve geri dönüş hakkından mahrum etmektir.

İsrail'in bir diğer iddiası, mültecilerin geri dönmesi durumunda İsrail'in Yahudi karakterini kaybedeceğidir. Bu iddia, İsrail'in Ortadoğu'da demokratik bir ülke olduğu söyleminin çok uzağında durmaktadır. Ünlü bir hukuk uzmanının ifadesiyle, "Yahudi karakteri, İsrail'in insan hakları koşullarını ihlal eden Siyonist ayrımcı yasalarının bir söylemidir... BM, Güney Afrika Cumhuriyeti'nde ırk ayrımcılığının devamına karşı uyguladığı yasal yaptırımını İsrail'de Siyonizm'in devam etmesine karşı uygulamaktadır."¹³²

Arap ülkelerinde yaşayan Filistinlilerin çoğu buldukları ülkenin vatandaşı değildir. Arap ülkeleri onlara vatandaşlık verme hususunda ne kadar isteksizse, çoğu durumda Filistinliler de o ülkenin vatandaşı olma konusunda o kadar isteksizdir. Dünyadaki diğer mültecilerle kıyaslandığında Filistinliler en kötü sosyoekonomik şartlarda yaşayan grubu oluşturmaktadır. Tabii buldukları bölgeye göre de hayat şartları farklılık arz etmektedir. Örneğin Lübnan'daki Filistinliler diğer Arap ülkelerindekilere nazaran çok daha kötü şartlar altında yaşamakta ve ülkede ekonomik olarak en alt sınıfı teşkil etmektedirler.¹³³

Sosyoekonomik koşulların kötülüğü de Filistinlilerin geri dönüşünü zorunlu kılmaktadır. Geri dönüşün imkân dâhilinde olup olmadığı konusunda çoğu İsraili yazar olumsuz bir kanaat sergilemektedir. Onlara göre pratikte geri dönüş mümkün değildir. Çünkü zaten Filistin kasaba ve

131 Aluf Benn , "Resolution may be the Key to Palestinian Refugee Problem", *Ha'aretz*, 25.12.2000; Avraham Tal , "The Refugee Failure", *Ha'aretz*, 15.01.2001.

132 Mallison, s. 134.; Abu Sitta, s. 58-59.

133 Wadie Said, "May 24: The Status of Palestinian Refugees In Lebanon", *Palestine Center - News&Analysis*, www.palestinecenter.org, (24.05.2000).

köyleri yok edilmiş ve sınırları çoktan değişmiştir. Bunları eski halleriyle kurmak mümkün değildir. Ancak 1971’de İngiliz Filistin Araştırma Fonu tarafından yapılan bir araştırmada, 1920-49 yıllarını kapsayan döneme ilişkin Filistin haritaları çıkarılmıştır. 1948’de İsrail’in Filistin’i işgal etmesinin ardından hemen hemen aynı haritalar Arapça isimlerin yerine İbranice isimler konmak suretiyle değiştirilmiştir. Filistin topraklarını Yahudilere kiralayan İsrail yönetimi bu toprakların her parselinin kaydını tamamlamıştır.¹³⁴

1995 yılında, Oslo Anlaşması’nın mimarları olan Yossi Beilin ve Mahmud Abbas tarafından sunulan bir resmî doküman, meselenin halli için önemli bir açılım getirmeyi amaçlarken, çözüm noktasında uluslararası sorumluluğu da öngörmüştür.¹³⁵ Bu dokümana göre, mültecilerin çoğunluğu kurulacak Filistin devletine ve az sayıda mülteci de “ailelerin yeniden birleştirilmesi” programı çerçevesinde İsrail’e dönecek, geri kalanı ise Batılı ülkelere gidecekti. İsrail bu belgeye göre yeniden yerleştirme konusunda mali yardımda bulunacaktı. Beilin’in temel argümanı, BM’nin 194 sayılı kararında “İsrail” isminin hiçbir şekilde geçmemesi nedeniyle mülteci sorununun yaratılmasında İsrail’in suçlanamayacağı şeklindeydi. Nitekim Temmuz 2000’de yapılan Camp David görüşmelerinde de tartışılan bu doküman, İsrail Başbakanı Ehud Barak tarafından reddedilmiş ve İsrail’in mülteciler konusunda “hukuki veya ahlaki” hiçbir sorumluluğunun olmadığı iddiası yinelenmiştir.¹³⁶

Yahudilerin Yahudi Ulusal Fonu, Arap ülkelerindeki Yahudi mülkleri için kurulmuş *World Organization of Jews from Arab Countries* (WOJAC) ve Avrupa’daki Yahudilere ait mal ve mülkler için oluşturulmuş *World Jewish Restitution Organization* (WJRO) benzeri kuruluşlara sahip olması gibi, Filistinli mülteci haklarının korunması için Filistin Toprakları Cemiyeti (*Palestine Land Society-PLS*) adında bir kuruluşun oluşturulması tavsiye edilmiştir. PLS siyasi bir kuruluş değildir, FKÖ ve BM gibi kuruluşlarla birlikte çalışmaktadır. PLS Genel Meclisi, boşaltılmış 500 köy ve şehirden gelen 1.500 üyeden oluşmaktadır. Bu kuruluş süresiz olarak bu bölgelerde çalışmaya yapacaktır. PLS’nin görevleri şunlardır:

- İsrail dâhil olmak üzere Filistinlilerin tüm bölgelerdeki mülkiyet haklarını ortaya koymak.
- Filistin topraklarını belgelemek, yeniden bulmak, korumak, devam ettirmek.
- Mal sahipleri belirleninceye ve malları teslim edilinceye kadar sorumlu olmak.¹³⁷

Her ne kadar mülteciler meselesinde sorumluluk kabul etmediğini belirtse de İsrail’in Filistinlileri zorla yerinden ettiği tarihi bir gerçektir ve bu da mülteciler meselesini oluşturan taraf olarak İsrail’i sorumlu kılmaktadır. Zira Filistinlilerin %89’u doğrudan İsrail saldırıları ve %10’u psikolojik savaş nedeniyle topraklarını terk etmek zorunda kalırken, topraklarını

¹³⁴ Abu Sitta, s. 46.

¹³⁵ Aluf Benn, *Ha’aretz*, (25.12.2000).

¹³⁶ Aluf Benn, *Ha’aretz*, (25.12.2000).

¹³⁷ “Palestinian Refugees”, http://www.badil.org/Refugees/Palestinian_Refugees.htm, (04.12.2002).

kendi istekleriyle terk edenlerin oranı sadece %1'dir.¹³⁸ UNRWA, mülteciler anavatanlarına dönene kadar çalışmalarına devam etmeli; BM Uzlaş-tırma Komisyonu'nun rolü sürdürülmelidir. Zira geri dönüşten yalnızca İsrail değil, uluslararası toplum, ABD ve Avrupa ülkeleri de aynı şekilde sorumludur.¹³⁹

3. Filistinli Mültecilerin En Yoğun Yaşadıkları Bölgeler ve Sorunları

a. Ürdün

Ürdün, Arap ülkeleri içinde en fazla Filistinliyi barındıran ve onlara vatandaşlık hakkı veren tek ülkedir. UNRWA'da kayıtlı mültecilerin yaklaşık %42'sinin yanı sıra "yerinden edilmiş" Filistinlilerin de %90'ına ev sahipliği yapmaktadır. UNRWA'nın 2010 yılı verilerine göre 10 resmî mülteci kampının bulunduğu Ürdün'de kayıtlı toplam Filistinli mülteci sayısı 2 milyondur. Mültecilerin yaklaşık %17,2'si (341.494) kamplarda yaşamaktadır.¹⁴⁰ Filistin İstatistik Bürosu'na göre ise Ürdün'de 3,1 milyon Filistinli bulunmaktadır.¹⁴¹

1948 Savaşı sırasında 100.000 Filistinli mülteci Ürdün'e geçmiştir. 1967 işgaliyle birlikte, 140.000'i zaten mülteci statüsünde bulunan toplam 240.000 Filistinli Batı Şeria ve Gazze'den Ürdün'e sığınmıştır. 1948-1967 döneminde Ürdün'e bağlı olan Batı Şeria'dan gelen mültecilere ve yerinden edilmiş Filistinlilere Ürdün hükümeti vatandaşlık vermiştir. Bunlar, tıpkı diğer Ürdün vatandaşları gibi pasaport alabilmekte, seçimlerde oy kullanabilmekte, üniversitelerde okuyabilmekte, kamu sektöründe çalışabilmekte ve diğer kamu haklarından yararlanabilmektedirler. Ne var ki 1967'de Gazze'den sığınmış olan ve bugün sayıları 120.000'e ulaşan Filistinliler, Mısır yönetimindeki bölgeden geldikleri için vatandaşlığa kabul edilmemiş, onlara sadece geçici Ürdün pasaportu verilmiştir.¹⁴²

Ürdün'deki UNRWA'ya bağlı resmî mülteci kampları şunlardır: Baka, Vihdât (Yeni Amman), Markâ, (Hittin) Cebel el-Huseyn, Irbid, Ceraş (Gazze), Husn, Sûf, Zarkâ, Talbiye. UNRWA'ya bağlı olmayan gayiresmî kamplar ise şunlardır: Suhne, Madaba, el-Şallaleh.

Ürdün'ün öteden beri iç siyasi dengeler açısından hassas bir konu olarak gördüğü Filistinlilerin toplam nüfus içindeki oranı, uzun süredir tartışılan bir konudur. Resmî rakamlar Ürdün'de yaşayan Filistinli nüfusun %30'un üzerinde olmadığını söylemekle birlikte, konunun uzmanlarının verdiği oranlar %50 ile %60 arasında değişmektedir. Bu oldukça çarpıcı bir orandır. Bu kadar yüksek bir oranda Filistinli nüfusun varlığı, rejim için sadece bir güvensizlik -hatta zaman zaman tehdit- kaynağı olmakla kalmamış, Filistin-İsrail meselesinde Ürdün'ün izleyeceği politikaları da etkilemiştir. Ürdün'de yaşayan Filistinlilerin taleplerini göz ardı edilerek herhangi bir politika geliştirmek mümkün değildir; zira Filistinlilerin sadakati rejimin devamı açısından oldukça önemlidir.

¹³⁸ "Palestinian Refugees", <http://islamonline.net/English/intifada/Palestine-Special/index.shtml>, (27.01.2003).

¹³⁹ "Worldwide Refugee Information", http://www.refugees.org/world/articles/palestinians_wrs94.htm, (04.12.2002).

¹⁴⁰ UNRWA in Figures, 1 Ocak 2010, <http://www.unrwa.org/userfiles/20100628261.pdf>.

¹⁴¹ "Palestine in Figures-2007", Palestinian Central Bureau of Statistics, Mayıs 2008, s.11.

¹⁴² UNRWA, "Jordan Refugee Camp Profiles", <http://un.org/unrwa/refugees/jordan.html>, (31.12.2006).

Ürdün, 1948'de kontrolü altına aldığı Batı Şeria ve Doğu Kudüs'ün 1967'de İsrail tarafından işgal edilmesinin ardından bu topraklar üzerinde tam egemenliğini yeniden sağlamayı amaçlayan bir dış politika takip etmiştir. Ürdün için her zaman Doğu Şeria ile Batı Şeria (yani Şeria Nehri'nin doğu yakası ile batı yakası) arasında kutsal bir bağ var olmuştur. Her iki yakanın Ürdün yönetimi altında yeniden bir araya getirilmesi Amman'ın başlıca hedefleri arasındaydı. Ne var ki 1967 Savaşı'ndan sonra Filistin milliyetçiliğinin yükselişe geçmesiyle birlikte Ürdün yönetiminin ülkesindeki Filistin halkını asimile etme planları amacına ulaşamamıştır. Ürdün yönetimi söz konusu dış politika hedefleri nedeniyle 1974 yılına kadar kendisinin Filistin halkının tek meşru temsilcisi olduğunu iddia eden FKÖ'yü desteklememiştir.¹⁴³

1970'li yıllardan itibaren Ürdün, Filistin meselesine ilişkin tutumunu değiştirmeye başlamıştır. Ürdün Kralı, işgal altındaki topraklarda yaşayan Filistin halkının işgalden kurtulduktan sonra kendi kaderini tayin etme hakkının olduğunu kabul ettiğini açıklamıştır. Bu açıklama Ürdün dış politikasında büyük bir dönüşümün işareti olarak algılanmakla birlikte, sonradan ileri sürülen planlar Ürdün'ün geleneksel amaçlarından vazgeçmediğini göstermiştir.¹⁴⁴

Krallığın 1974 yılından sonra 1967 öncesi statükoya dönüşü sağlamak için FKÖ ile birlikte hareket etme çabaları da Ürdün yönetimine pek fazla manevra alanı sağlayamamıştır. Ürdün'ün FKÖ'ye, BM Güvenlik Konseyi'nden geçen İsrail'in 1967 öncesi sınırlarına geri dönmesi koşulunu içeren 242 sayılı kararını ve bağımsız bir Filistin devleti oluşturulmadan önce Ürdün'le gelecekte bir konfederasyon kurma planını kabul ettirme çabaları, Filistin tarafında kesinlikle kabul görmemiş ve büyük tepkiyle karşılanmıştır. 1987 yılında başlayan Birinci İntifada hareketi de Filistinlilerin özgüvenini artırmış ve Ürdün'ün statükoya geri dönme tutkusundan vazgeçmesinde etkili olmuştur.

Uzun yıllardır İsrail ile kapalı kapılar ardında ilişkilerini sürdüren Ürdün yönetimi, Filistin-İsrail arasındaki Oslo süreci ile birlikte rahatlamıştır. Ürdün'ün 1948-1967 arasında kontrol ettiği Batı Şeria üzerindeki tüm iddialarından vazgeçmesinin ardından iki ülke, 26 Ekim 1994'te Ürdün'ün Araba Vadisi'nde kapsamlı bir barış anlaşması imzalamıştır. Yine de Filistin-İsrail meselesi çözülene kadar, hatta ondan daha sonra bile, Ortadoğu'da kurulacak yeni dengelere de bağlı olarak, Ürdün'de yaşayan Filistinli nüfus bu ülkenin politikalarını etkilemeye devam edecektir.

¹⁴³ Raad Alkadiri, "Ürdün Dış Politikasında Filistin Etkeni, 1967-1988", (Edisyon: Kirsten E. Schulze, Martin Stokes, Colm Campbell), *Ortadoğu'da Milliyetçilik, Azınlıklar ve Diasporalar*, İstanbul: Sarmal Yayınevi, 1999, s. 103.

¹⁴⁴ Alkadiri, s. 106; Mart 1972 tarihli Birleşik Arap Krallığı (BAK) Planı bunlardan biridir. Plana göre, Doğu Şeria ile kurtulştan sonra Batı Şeria'da kurulacak Filistin oluşumu arasında bir federasyona gidilecek, her iki bölge özerk yapıda olacak ve her biri yasama ve yürütme organlarına sahip olacaktır. Ayrıca Kral Hüseyin'in başkanlığında bir merkezî yürütme organı bulunacak ve krallığın dış ilişkiler, savunma ve ekonomi politikalarından bu organ sorumlu olacaktır. Kral Hüseyin merkezî bir bakanlar kurulu ve her iki yakanın eşit olarak temsil edileceği ulusal bir meclisle birlikte çalışacaktır. Ayrıca plan, merkezî bir yüksek mahkemenin kurulmasını da içermektedir. "Jordanian King Hussein's Federation Plan, 15 March 1972", (Edisyon: Yehuda Lukacs), *The Israeli-Palestinian Conflict: A Documentary Record, 1967-1990*, Cambridge, 1992, s. 461-463; Raad Alkadiri, s. 106.

b. Lübnan

1948'deki Arap-İsrail Savaşı'nda 120.000 Filistinli Lübnan'a sığınmış; 1967 Savaşı ve 1970'te Ürdün'de yaşanan Kara Eylül olaylarıyla birlikte Lübnan'daki Filistinlilerin sayısı daha da artarak 1975'te 300.000'i aşmıştır. Bugün tüm dünyadaki Filistinli mültecilerin %9'u Lübnan'da bulunmaktadır. 2010 itibarıyla UNRWA'da kayıtlı Filistinli mülteci sayısı 425.640'tır ve bunların %53'ü (226.533) 12 resmî mülteci kampında hayatlarını sürdürmektedir.¹⁴⁵ Öte yandan UNRWA'nın mülteci tanımına uymadığı veya 1951 sayımında Lübnan'da bulunmadığı için kayıtlı olmayan Filistinli sayısı 30.000-35.000 olarak tahmin edilmektedir. Bunların dışında bir de kimlik kartını kaybeden veya haklarında hiçbir resmî belge bulunmadığı için kanunen varsayılmayan (*bidûnlar*) yaklaşık 3.000 ila 5.000 Filistinli bulunmaktadır.¹⁴⁶

Arap-İsrail savaşlarının, Lübnan'ın İsrail tarafından işgallerinin ve Lübnan İç Savaşı'nın kurbanları olan Filistinli mülteciler, yarım yüzyılı aşkın bir zamandır bu ülkedeki mülteci kamplarında hayat mücadelesi vermektedir. Bugün oran olarak Lübnan nüfusunun yaklaşık %12'sine tekabül eden ancak vatandaşlığa kabul edilmedikleri gibi en temel insan haklarından dahi mahrum olan Lübnan'daki Filistinliler, Gazze'dekilerden sonra mültecilerin en fakir grubunu teşkil etmekte ve büyük ölçüde UNRWA ile diğer yardım örgütlerinin desteğiyle hayatlarını idame ettirebilmektedirler. Yukarıda zikrettiğimiz birinci kategorideki kayıtlı mülteciler nispeten daha iyi durumda iken, kayıtsız olan Filistinliler, hele hele haklarında hiçbir belge olmayan *bidûnlar* tam bir insanlık dramı yaşamakta, evliliklerini ve çocuklarını kayıt altına aldırılmamakta, sağlık ve eğitim gibi temel konularda büyük problemlerle karşılaşmaktadırlar. Nitekim zor hayat şartları nedeniyle mültecilerin yaklaşık 130.000'i, iç savaş ve İsrail işgalinin devam ettiği 1970'ler ve 80'lerde güvenlik kaygılarıyla ve savaşın yaralarının sarıldığı 1990'lar ile 2000'lerde ise ayrımcı politikalar nedeniyle ve iş bulma arzusuyla Lübnan'ın dışına, özellikle Körfez ülkeleri ile Avrupa'ya göç etmiştir. Dolayısıyla Lübnan'da hâlihazırda yaşayan mülteci nüfusunun 300.000'e dahi varmayacağı yönünde çeşitli saha çalışmaları sonuçları bulunmaktadır.¹⁴⁷

Filistinlilerin Lübnan'a sığınmalarının ardından Lübnan hükümeti 16 tane mülteci kampı kurulmasına müsaade etmiş ve bunları UNRWA'nın kontrolüne vermiştir. Ancak bu kamplardan biri İsrail bombardımanı ile (Güney Lübnan'daki Nebatıyye Kampı-1974), ikisi ise Lübnanlı Hristiyan Falanjist milislerce (Beyrut'taki Tel ez- Za'tar ve Cısr el-Bâşâ Kampları-1976) yerle bir edilmiş ve tekrar inşa edilmemiş; Baalbek'teki Çuru Kampı da 1963'te Lübnan hükümeti tarafından tahliye ettirilmiştir.¹⁴⁸ Ayrıca ülkenin ikinci büyük mülteci kampı olan Nehru'l-Bârid, 2007 yılında kamptaki yabancı küçük bir silahlı grup ile hükümet güçleri arasında 3,5 ay süren çatışmalarda büyük ölçüde yerle bir olmuş ve yeniden inşa edilmeyi beklemektedir.

¹⁴⁵ "UNRWA in Figures", 01.01.2010, <http://www.unrwa.org/userfiles/20100628261.pdf>.

¹⁴⁶ Muhammed Hanefi, "El-Vâku'l-Kânûni li-Lâciin el-Filistinîn fi Lubnân", *Evdâ' el-Lâciin el-Filistinîyin fi Lubnân*, Muhsin Muhammed Salih (ed.), Beyrut: Zeytune Merkezi, 2008, s. 61-62.

¹⁴⁷ Z. Tuba Kor, *Ortadoğu'nun Aynası Lübnan*, İstanbul: İHH Yayınları, 2009, s. 117-118.

¹⁴⁸ UNRWA, "Lebanon Refugee Camp Profiles", <http://un.org/unrwa/refugees/lebanon.html>, (31.12.2006); "Statistics", <http://un.org/unrwa/publications/index.html>, (30.06.2008).

Dolayısıyla hâlihazırda Lübnan'daki UNRWA'ya bağlı 12 resmî mülteci kampı şunlardır: Ayn el-Hilva, Nehru'l-Bârid, Raşîdiyye, Burc eş-Şimali, Beddavi, Burc el-Baracna, el-Bass, Şatila, Vivel, Miye ve Miye, Dbayya, Mar İlyas.

Mülteci kamplarındaki hayat şartları hiç de iyi değildir. Sık sık kesilen elektriğin bazen aylarca gelmediği vakidir. Hiç güneş ışığı girmeyen ve yağmur suyu sızan rutubetli evleri, temiz su ihtiyacı, büyük ölçüde çökmüş altyapısı, kanalizasyon ve yağmur sularının kimi yerlerde sokaklardan akması, çöplerin toplanmaması gibi nedenlerle kamplar salgın hastalıklara âdeta davetiye çıkartmaktadır. Zaten istatistiklere göre kamplardaki her beş mülteci den biri kronik bir rahatsızlıktan muzdariptir.¹⁴⁹ Aşırı kalabalık olan bu kamplarda açlık ve işsizlik de kol gezmektedir. Lübnan hükümetlerinin sorumsuzluğu ve acımasızlığı ile İsrail hükümetinin geri dönüş konusundaki inatçı tutumu nedeniyle mülteciler çok kötü şartlar altında, sadece UNRWA'nın sağladığı hizmetler ve yerli vakıf ve derneklerin yardımlarıyla hayatlarını idame ettirebilmektedirler.

Lübnan hükümeti, 1950'de Mültecilerin İşlerinden Sorumlu Komite adında özel bir yapı oluşturmuş; 1959'da 42 ve 927 sayılı kararnamele İçişleri Bakanlığı'na bağlı Filistinli Mülteci Sorunları Dairesi'ni kurmuştur.¹⁵⁰ Mülteciler, bölgeye gelen ve bölgeden ayrılan mültecilerin kayıtlarını tutma ve kamplarda bulunanların kayıtlarını koruma gibi görevleri olan bu daireye doğum, evlilik, yer değiştirme ve benzeri diğer sosyal değişiklikleri bildirmekle yükümlüdür. Bu daire aynı zamanda mültecilere pasaport dağıtımından sorumludur ve dışarıdan gelen mali yardımların mültecilere ulaştırılmasını onaylama yetkisine sahiptir. Sosyal hizmetlerin sağlanmasında bu dairenin işlevi, UNRWA ile iletişim kurmaktan ibarettir; yoksa sosyal hizmetlerin sağlanması sorumluluğu sadece UNRWA'ya aittir.

Lübnan yönetimi koyduğu kanunlar ve uyguladığı politikalarla mültecilere karşı âdeta savaş açmıştır. Vatandaşlıklar olmayan mültecilerin siyasi haklarının yanı sıra 2001'den bu yana mülk edinme ve miras bırakma hakkı da yoktur; özellikle Güney Lübnan'daki Filistinlilerin hareket serbestileri olabildiğince kısıtlanmıştır. Devlet hastanelerine ve okullarına gidebilmek ve sosyal hizmetlere erişebilme imkânları da çok sınırlıdır. Kalabalık nüfusa rağmen sınırlı ikamet alanları, dip dibe yükselen evleri, iki kişinin yan yana yürümekte güçlük çektiği daracık sokaklarıyla mülteci kampları artık yetersizdir; ancak hükümet bunların genişletilmesine izin vermemekte, kamp içi inşaatlara da sınırlamalar getirmektedir. Mültecilerin ölümlerini gömdükleri mezarlıklar dahi artık yetersizdir. Mültecilere yönelik bu sert uygulamaların ardındaki sebep, bir tehdit olarak görülen Filistinlilerin kalıcı olarak Lübnan'a yerleşmelerini engellemek, hatta hayatlarını dayanılmaz bir hâle getirerek her türlü çözüme razı etmek ve göç etmelerini sağlamak. Zira iç savaşın ve İsrail işgalinin baş müsebbibi olarak görülen Filistinliler, Lübnan'ın istenmeyen kesimini oluşturmaktadır.¹⁵¹

¹⁴⁹ Exodus: A Photopack of the Palestinian Expatriation in Lebanon, s. 95-102; Kor, Ortadoğu'nun Aynası Lübnan, s. 122.

¹⁵⁰ Wadie Said, "The Status of Palestinian Refugees in Lebanon", www.palestinecenter.org/news&analysis, (24.05.2000).

¹⁵¹ UNRWA, "Lebanon Refugee Camp Profiles", <http://un.org/unrwa/refugees/lebanon.html>, 31.12.2006; Rosemary Sayigh, "The Prospects for the Palestinian Economy", *Middle East International*, http://www.arts.mcgill.ca/mepp/new_prm/research/papers/sayigh.htm, 10.08.2001, s. 2-3; Kor, Ortadoğu'nun Aynası Lübnan, s. 121-122.

“Lübnan’a Giriş, Yerleşme ve Lübnan’dan Çıkışa İlişkin Kanun”un (10 Temmuz 1962) 1. maddesine göre, Lübnan’daki bir Filistinli mülteci, İşgücü ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı tarafından -maksimum iki yıl olmak üzere- verilmiş geçerli çalışma izni olmaksızın herhangi bir işte çalışamaz. Çünkü Filistinli mülteciler Lübnan vatandaşı değildir. Mesela Lübnan barosunda ya da hükümete bağlı bir birimde çalışabilmek için en az 10 yıldır Lübnan vatandaşı olma şartı bulunduğundan Filistinlilerin nitelikli işlerde çalışabilme imkânı yoktur.¹⁵² Lübnan’daki Filistinli mülteciler, yalnızca UNRWA’da, Filistin Kızılhaçı’nda ve bazı sivil toplum örgütleriyle resmî çalışma izni gerektirmeyen tarım, hayvan bakıcılığı, kamplardaki küçük teşebbüsler ve bunun gibi alanlarda çalışabilmektedir. 1994 yılı itibarıyla 218.000’e ulaşan potansiyel iş gücünün yalnızca %4,86’sı bu alanlarda çalışabilmekteydi. Toplam iş gücünün yalnızca %0,14’ü çalışma iznine sahipti. Geri kalan %95’lik kısım ise ya işsizdi ya da inşaat ve mevsimlik tarım gibi sektörlerde, düşük ücretle ve tehlikeli koşullarda çalışmak durumundaydı.

Lübnan’da yaşayan mültecilerin içinde bulunduğu maddi koşullar 1990’da sona eren iç savaşın ardından daha da kötüleşmiştir; özellikle FKÖ’nün Körfez Savaşı sırasında Irak’ın yanında yer alması üzerine Filistinli mültecilerin Körfez ülkelerinde iş bulma imkânlarını kaybetmeleri bunda etkili olmuştur. Eylül 1993’te İsrail ile FKÖ arasında imzalanan Oslo Anlaşması ile FKÖ, Batı Şeria ve Gazze dışındaki bölgelerde yaşayan mültecilere yapılan yardımları kesmiştir. Aynı şekilde UNRWA da Lübnan’daki mültecilere Batı Şeria ve Gazze’deki mültecilere yapılandan daha az yardım yapmaya başlamıştır.¹⁵³ Bütün bu sıkıntılar dikkate alındığında, bugün Avrupa’daki Filistinli mültecilerin %80’inin Lübnan’dan göçenler olması¹⁵⁴ hiç de şaşırtıcı değildir.

c. Suriye

UNRWA’ya kayıtlı Filistinli mültecilerin %10’u Suriye’de yaşamaktadır. 2010 yılı itibarıyla 472.109 mültecinin 127.831’i ülkedeki dokuz mülteci kampında hayatını sürdürmektedir.¹⁵⁵

1948’de Suriye’ye sığınan Filistinlilerin çoğu kuzey bölgelerden gitmiştir. 1967 Savaşı sırasında Filistinlilerin yanı sıra işgal edilen Golan Tepeleri’nde oturanların bir kısmı da Suriye’nin iç bölgelerine sığınmıştır. Yine birkaç bin Filistinli mülteci 1982’de Lübnan’ın İsrail tarafından işgalinin ardından Suriye’ye göçmüştür.

Suriye yönetimi, mültecilere vatandaşlık vermemekte; ancak siyasi haklar dışında tüm hakları tanımakta ve kendi vatandaşlarıyla eşit muamelede bulunmaktadır. Mülteciler devlet okulları, üniversiteleri ve hastanelerinden faydalanabilmektedirler. UNRWA, kamplarda temel hizmetleri veren Suriye devletini tamamlayıcı mahiyette hizmetler vermektedir (kanalizasyon, katı atıkların toplanması, sineklerle mücadele gibi). Ancak kamplarda su ve kanalizasyon şebekesinin yenilenmesi, temiz içme

¹⁵² “Middle East”, <http://www.refugees.org/downloads/wrs02/meast1.pdf>.

¹⁵³ “Palestinian Refugees”, <http://islamonline.net/English/intifada/Palestine-Special/index.shtml>. (27.01.2003).

¹⁵⁴ Tareq Arar, “Palestinians Exiled in Europe”, *Al-Majdal*, No. 29, 2006.

¹⁵⁵ UNRWA in Figures, 01.01.2010, <http://www.unrwa.org/userfiles/20100628261.pdf>.

suyunun sağlanması ve binaların rehabilitasyonu alanlarında problemler yaşanmaktadır.¹⁵⁶

Suriye'deki UNRWA'ya bağlı resmî mülteci kampları şunlardır: Kabr Essit, Sbeine, Niyârâb, Han Eshieh, Homs, Dera'a, Ceramânâ, Hama, Han Danun. UNRWA'ya bağlı olmayan gayiresmî kamplar ise şunlardır: Yermük, Lazkiye, Ayn et-Tal.

Öte yandan Irak'ta yaşayan Filistinli mülteciler, 2003'teki savaş sırasında ve ertesinde maruz kaldıkları baskılar ve tacizler dolayısıyla evlerini terk etmek zorunda kalmış ve bir kısmı Irak ile Suriye arasındaki tampon bölgede oluşturdukları Tenef Mülteci Kampı'na sığınmıştır; Irak'a da Suriye'ye de ait olmayan bu bölgede çadırlarda hayat mücadelesi vermektedirler. Hem vatansız ve uyruksuz hem de kaçak olan bu Filistinliler buldukları yerden iki ülkeye de geçememekte ve çalışmamaktadırlar. Dolayısıyla tamamen dışarıdan gelecek yardımlara bağımlı hâledirler.¹⁵⁷

d. Batı Şeria

UNRWA'ya kayıtlı Filistinli mültecilerin %16'sı Batı Şeria'da yaşamaktadır ve bölge nüfusunun %31'i mülteci'dir. 2008 yılı itibarıyla BM'de kayıtlı 778.993 mültecinin dörtte biri (197.763) Batı Şeria'da bulunan toplam 19 kampta, diğerleri ise bölgedeki kasaba ve köylerde yaşamaktadır. Batı Şeria, UNRWA'nın görev yaptığı yerler arasında en fazla kampın bulunduğu bölgedir. Bununla birlikte Batı Şeria'nın en büyük kampı olan Balata'nın nüfusu (23.000), Gazze'nin en küçük kampının nüfusuna neredeyse denktir.

1993 yılında imzalanan Oslo Anlaşması'nın ilgili maddeleri gereğince, Batı Şeria'daki kamplar farklı kontrol bölgelerine ayrılmıştır. Buna göre, Kudüs belediye sınırlarındaki Şufat Kampı İsrail kontrolünde, Kalandia Kampı İsrail'in tam kontrolü altında olması öngörülen C bölgesinde, altı kamp (Deir Ammar, el-Calazon, el-Favvar, el-Arrub, el-Far'a ve Nur Şems) Filistin-İsrail ortak yönetimindeki B bölgesinde, geri kalan kamplar ise Filistin Yönetimi'nin tam otoritesi altındaki A bölgesinde kalmıştır. 1998 yılında imzalanan Wye River Memorandumu'ndan sonra el-Far'a ve Nur Şems kamplarının da A bölgesine geçmesiyle Filistin Yönetimi'nin tam kontrolünde bulunan kamp sayısı 13'e yükselmiştir.

Kamplarda bulunan mülteciler, çoğunlukla İsrail'e gidip çalıştıkları için İkinci İntifada'nın ardından güvenlik bahanesiyle sınırların kapatılmasından büyük ölçüde etkilenmiştir. İşsizliğin giderek arttığı kamplarda, sosyoekonomik koşullar da kötüleşmiştir. UNRWA'ya ait 94 okul ile 34 sağlık ocağının bulunduğu kamplarda, eğitim ve sağlık alanında çok önemli sorunlar yaşanmaktadır. Okulların pek çoğu İsrail saldırılarında hasar görmüştür ancak tüm bu olumsuzluklara rağmen yine de Batı Şeria kampları aktif sosyal birimler olarak tanımlanabilir. Zira UNRWA'nın sürdürdüğü programların yanında, kamp sakinlerinin kendilerinin yürüttüğü sosyal faaliyetler de vardır. Sivil toplum kuruluşlarının yanında, Filistin Yönetimi'ne bağlı bakanlık lar da Batı Şeria'da etkin sosyal hizmetler yürütmektedir.¹⁵⁸

¹⁵⁶ UNRWA, "Syria Refugee Camp Profiles", <http://un.org/unrwa/refugees/syria.html>, (31.12.2006); "Statistics", <http://un.org/unrwa/publications/index.html>, (30.06.2008).

¹⁵⁷ "Filistin kamplarından yoksulluk görüntüleri", *Haber7*, www.haber7.com/.../Filistin-kamplarından-yoksulluk-goruntuleri.php, (07.12.2009).

¹⁵⁸ UNRWA, "West Bank Refugee Camp Profiles", <http://un.org/unrwa/refugees/westbank.html>, (31.12.2006); "Statistics", <http://un.org/unrwa/publications/index.html>, (30.06.2008).

Batı Şeria'daki UNRWA'ya bağlı resmî mülteci kampları şunlardır: Deir Ammar, el-Calazon, el-Fevvar, el-Arrub, el-Far'a, Nur Şems, Cenin, Tulkarim, Balata, Askar, 1 Numaralı Kamp, Kalandia, Aida, el-Deişe, Akabet Cebr, Ayn es-Sultan, Şufat, Beyt Cibrin, el-Amari.

e. Gazze Şeridi

Gazze nüfusunun ekseriyeti mültecidir ve UNRWA'ya kayıtlı Filistinli mültecilerin %23'ü burada yaşamaktadır. Sekiz mülteci kampının bulunduğu Gazze Şeridi'nde 2010 yılı itibarıyla 602.747'si kamplarda olmak üzere 1.106.195 mülteci yaşamaktadır. Yani Gazze nüfusunun yaklaşık %70'i mültecidir. Kilometrekare başına düşen 4.140 kişiyle dünyada nüfusun en yoğun olduğu bölgelerinin başında gelen Gazze'de, mülteci kampları da oldukça kalabalıktır. Mesela sadece bir kilometrekarelik alana kurulu olan eş-Şati Kampı'nda 80.000'i aşkın mülteci yaşamaktadır. Kampların nüfusu 20.000 (Deir el-Balah) ile 107.000 (Cebaliye) arasında değişmektedir.¹⁵⁹

Gazze'deki UNRWA'ya bağlı resmî mülteci kampları şunlardır: Cebaliye, Refah, eş-Şati', Han Yunus, Nuseyrat, el-Bureyc, el-Mağazi, Deir el-Balah.

1940'lı yılların ortalarına kadar tek bir Yahudi'nin bile yaşamadığı Gazze, BM'nin 1947 Taksim Planı'nda, ileride bir Arap devleti kurulmak üzere İngiliz manda bölgesi olarak gösterilmiştir. 1948 Arap-İsrail Savaşı'nda İsrail ordusu bölgenin üçte ikisini işgal etmiş, 1949 Ateşkesi ile Gazze Şeridi Mısır askeri yönetimine bırakılmıştır. Bu dönemde bölgede yaşamakta olan 80.000 kişiye, çoğunluğu Yafa ve Berşeva bölgesinden göçen 180.000 Filistinli mülteci eklenmiştir. 1956 Sina Savaşı'na kadar, Gazze'de, mülteci hareketleri sonucu nüfus 400.000'e ulaşmıştır. 1965 yılına gelindiğinde kilometrekare başına düşen 850 mülteci ile Gazze, daha o dönemde dünyada nüfus yoğunluğu en fazla olan bölge hâline gelmiştir.¹⁶⁰

1967 İsrail işgalinden sonra getirilen yüksek vergiler, hammadde ithalinde kısıtlamalar ve gümrük vergileri nedeniyle Gazze'de yaşayanların iş yerleri ve fabrikaları da kapanmıştır. İşsizlik oranı önemli oranda artmıştır. 50.000 yasal ve 30.000 yasal olmayan işçi her gün saatler süren yolculukla Gazze'den İsrail kentlerine çalışmak için gitmek zorunda kalmış; bu insanlar zor ve çok düşük ücretli işlerde çalışmak suretiyle İsrail'de çalışan işçi sınıfının en alt tabakasını oluşturmuştur. Aksa İntifadası'ndan sonra ise Gazzeliler bu işlerde çalışma imkânını da kaybetmişlerdir. İsrail tarafından 1994'te inşasına başlanan beton duvarlar ve tel örgüler 2000'lerle birlikte sağlamlaştırılmıştır. 2005'te İsrail işgali sona erse de dört bir yandan kuşatılan, ekonomik ambargoyla beli bükülmeye çalışılan bölge, en son örneğine 2008 sonu-2009 başında şahit olunan İsrail saldırılarına sık sık maruz kalmıştır. Zaten UNRWA'nın ve çeşitli yardım kuruluşlarının yardımlarıyla hayatta kalmaya çalışan Filistinli mültecilerin durumu bu şartlar altında daha da kötüleşmiştir.

¹⁵⁹ UNRWA, "Gaza Refugee Camp Profiles", <http://un.org/unrwa/refugees/gaza.html>, (31.12.2006); "Statistics", <http://un.org/unrwa/publications/index.html>, (30.06.2008).

¹⁶⁰ Jean Genet (ve diğerleri), *Dünyanın Bugünün DeFTERleri Dünya Sorunları 1988/1-Ortadoğu Dosyası, Filistin Ayaklanması, İsrail, İran ve Irak*, İstanbul: Alan Yayıncılık, 1988, s. 23.

f. Avrupa ve Amerika'daki Filistin Diasporası

Avrupa

1948 olayları başladığında bölgenin yerlisi olmayan 80.000'den fazla Arap ve hemen hemen bunun yarısı kadar da Avrupalı Filistin'de yaşamaktaydı. Manda yönetiminin sona erdiği yıla kadar İngiliz sivil ve askerî personeli de bu rakamlara dâhildir. Avrupa, Filistinliler tarafından göç edilecek bir yer olarak görülmezken, tam tersine, Osmanlı yönetimi altında bulunduğu dönemde pek çok Avrupalı Filistin'e göç etmiştir. Üç semavi dinin kutsal mekânlarını barındırmasının doğal bir sonucu olarak Filistin, Osmanlı idaresi altında bulunan bölgeler içinde Avrupalıların en çok rağbet ettiği mekân olmuştur. Bu dönemde Avrupa'dan Filistin'e gelenler arasında çoğu Müslüman olan Boşnaklar, Çeçenler ve Ermeniler vardır.¹⁶¹

1948 yılında Filistinlilerin anayurtlarından çıkarılması sonrasında da pek az Filistinli Avrupa'ya gitmeyi tercih etmiştir. Gidenlerin çoğu, ailelerinden ayrılmış öğrenciler ya da İngiliz manda yönetiminde çalışan personeldir. 1960'lı yıllarda çoğunluğu Ürdün pasaportu taşıyan birkaç yüz Filistinli, Ürdün ve Almanya arasında yapılan bir anlaşma gereğince işçi olarak çalışmak üzere Almanya'ya gitmiştir. 1967 yılındaki İsrail işgalinden sonra neredeyse yarım milyon Gazzeli ve Batı Şeritali mülteci durumuna düşmüş, ancak bu insanların büyük bölümü Avrupa ülkeleri yerine bölge ülkelerine gitmeyi tercih etmiştir. Bu durum, kültürel ve coğrafi uzaklığın yanı sıra Filistinlilerin kendi yurtlarına geri dönme isteği ile de açıklanabilir. Bu dönemde sadece birkaç yüz Filistinli işçi olarak Batı Şeria'dan Almanya'ya göç etmiştir.

1970'li ve 1980'li yıllara gelindiğinde Avrupa'ya gitme konusunda Filistinlilerin yaklaşımında bazı değişiklikler olmuştur. Filistin direniş hareketinde yaşanan dönüşüm ve Arap ülkelerindeki Filistinlilerin yaşadığı güvenlik problemleri Avrupa'ya göçü teşvik etmiştir. Ürdün ve Lübnan'daki askerî çatışmalar, Filistinlilerin kitlesel olarak bu ülkelerden kovulmaları ya da buralarda hareket özgürlüklerinin kısıtlanması, Arap coğrafyasından uzaklaşmalarına neden olmuştur. Lübnan'da güvenli olarak yatırım yapamayacaklarını fark eden Filistinli girişimciler İngiltere ve Amerika'ya göç etmeye başlamıştır. İş adamlarının göçünü Filistinli doktor, profesör, mühendis ve öğretmenlerin göçü takip etmiştir.

Bireysel göçler, daha sonra toplu göçleri beraberinde getirmiştir. 1975'te başlayıp 15 sene süren Lübnan İç Savaşı ve İsrail'in 1982'de Beyrut'u ve Güney Lübnan'ı işgalinin ardından bu ülkede yaşayan mülteciler, başta Almanya ve İskandinav ülkeleri olmak üzere Batı Avrupa'ya göç etmiştir. Hatta Orta ve Doğu Avrupa'daki sosyalist ülkelere gidenler bile olmuştur. Hâlen yaklaşık 80.000 Filistinli Almanya'da yaşamaktadır ve bunlar Avrupa'daki en büyük Filistinli gruptur. Ayrıca son yıllarda 3.000'e yakın Filistinli İngiltere'ye göç etmiştir.

Avrupa'da yaşayan Filistinliler konusunda kesin bir rakam vermek zor olmakla birlikte, AB'ye üye ülkelerde en az 200.000 Filistinlinin bulunduğu söylenebilir. Avrupa'daki Filistinlilerin çoğu bugün vatansız olarak mülteci belgeleri ile hayatlarını sürdürmektedir.

¹⁶¹ Abbas Shibliak, "Palestinian Refugee Communities in Europe, an Overview", *Sham! Newsletter*, Mayıs 2000.

Avrupa'da yaşayan iki ayrı Filistinli gruptan söz edilebilir: Daha yaşlılardan oluşan ve sayıları az olan birinci grup, bunlar buldukları toplumla oldukça bütünleşmiştir. Diğer grup daha büyüktür ve son 20 yıl içinde gelen mültecilerden oluşmaktadır.¹⁶²

Amerika

Amerika'da en büyük üçüncü Arap toplumu oluşturmuş Filistinliler yoğun olarak Chicago'da yaşamaktadır. 60.000 ile 100.000 arasında Arap kökenli Amerikalının yaşadığı Chicago'da Arap nüfusun %70'ini Filistinliler oluşturmaktadır.¹⁶³ Buradaki Filistinliler tıp ve mühendislik gibi değişik meslek dallarında çalışmaktadır. Chicago'da Arap nüfusunu temsil eden çok sayıda örgüt bulunmaktadır. Sayıları 142'yi bulan bu örgütler Ortadoğu Barış Süreci'ne yönelik olarak seslerini duyurma gayreti içerisindeyler. Ayrıca Filistin'e eğitim, yatırım ve ekonomik programlar yoluyla yardım etmektedirler.

C. İKİNCİ İNTİFADA VE İNSAN HAKLARI İHLALLERİ

İkinci İntifada, diğer adıyla Aksa İntifadası, 28 Eylül 2000 tarihinde ana muhalefet partisi Likud'un lideri Ariel Şaron'un Mescid-i Aksa'ya yaptığı provokatif ziyaret ve ardından 29 Eylül Cuma günü Başbakan Ehud Barak'ın polis ve asker gücünü Harem-i Şerif'e yığmasıyla başlayan Filistin halkının İsrail'e karşı topyekûn başkaldırısıdır. İntifada sırasında İsrail, sayısız insan hakları ihlali yapmış ve savaş suçu işlemiştir: asker-sivil ayırımı yapmaksızın aşırı güç kullanımı; kasıtlı öldürmeler ve yaralamalar; sivillerin hareket özgürlüğünün kısıtlanması ve sokağa çıkma yasakları; evlerin, mülklerin ve altyapının tahrip edilmesi; eğitim faaliyetlerinin ve sağlık hizmetlerinin engellenmesi; Filistinlilere ait toprakların gaspı ve mahsullere zarar verilmesi; yargısız infazlar, gelişigüzel kitlesel gözaltılar ve tutuklamalar, işkence... Ancak bu denli geniş çaplı ihlaller nedeniyle insanlığın ortak meselesi olması gereken Filistin, bugün sadece Ortadoğu meselesi ya da FKÖ ile İsrail arasındaki bir mesele olarak öne çıkarılmaya çalışılmaktadır. İsrail'dekiler de dâhil olmak üzere farklı uluslararası ve ulusal insan hakları örgütlerinin hazırlamış olduğu raporlar, Filistin'de yaşanan vahşet ve soykırımın boyutlarını ortaya koymaktadır.

İsrail, işgal ettiği topraklarda gerçekleştirdiği bu ihlallerin hiçbirini kabul etmemekte; Oslo Anlaşması'yla bu bölgelerde, özellikle de Batı Şeria'da Filistin nüfusunun çoğunluğunun yerleştiği A bölgelerinde etkin kontrolün Filistin Yönetimi'ne devredildiğini öne sürerek işgalci bir güç olarak tanımlanamayacağını savunmaktadır. İsrail, 1949 Dördüncü Cenevre Sözleşmesi'ne taraf olmasına rağmen, bu sözleşmedeki pek çok maddeyi, yukarıda bahsedilen uygulamaları nedeniyle defalarca ihlal etmiştir. Bu sözleşme insan hakları ihlallerine müdahaleyi öngörmesine rağmen bugüne kadar uluslararası toplum, ihlalleri engellemek üzere İsrail'i kınama dışında herhangi bir caydırıcı önlem almamıştır.

¹⁶² Abbas Shibliak, "Palestinian Refugee Communities in Europe, an Overview", *Shaml Newsletter*, Mayıs 2000.

¹⁶³ Josef J. Barton, "Palestinians in the United States and Chicago", 09.03.1996, <http://www2.h-net.msu.edu/~ethnic/archives/logs/mar96/0064.html>.

1. İsrail'in Bilinçli Hedefi Siviller

Aksa İntifadası'nın başladığı 29 Eylül 2000'den 31 Aralık 2009 tarihine kadar geçen dokuz yılı aşkın süre içerisinde gerek işgal altındaki topraklarda gerekse yurt dışında 540'ı kadın, 6.695'i erkek toplam 7.235 Filistinli, İsrail askerlerinin ve yerleşimcilerin saldırıları sonucunda hayatını kaybetmiştir. Hayatını kaybedenlerin bölgelere göre dağılımı ise şu şekildedir: Batı Şeria'da 124'ü kadın 2.059'u erkek toplam 2.183; Gazze Şeridi'nde ise 414'ü kadın 4.601'i erkek toplam 5.015 Filistinli. Kalan 37 Filistinliden 21'i 1948'de işgal edilen topraklarda ve 16'sı ise yurt dışında katledilmiştir.¹⁶⁴ 29 Eylül 2000'den 31 Aralık 2008'e kadar geçen süre içinde yaralananların sayısı ise 35.099'dur. Yaralananların yıllara ve yaralanma sebeplerine göre dağılımı şu şekildedir:¹⁶⁵

	Gerçek mühimmat	Gerçek mermi	Gaz	Kötü muamele (dayak, işkence vb.)	Toplam
2000	2.168	4.067	3.318	1.050	10.603
2001	1.442	1.237	1.484	2.223	6.386
2002	1.659	244	536	1.943	4.382
2003	1.010	327	215	1.440	2.992
2004	1.318	433	777	1.481	4.009
2005	237	232	174	350	993
2006	451	303	118	909	1.781
2007	214	174	29	269	686
2008	791	460	258	1.758	3.267
Toplam	9.290	7.477	6.909	11.423	35.099

Tankları, uçakları ve savaş gemileri ile tam teçhizatlı bir orduya Filistinli gençler ve çocuklar çoğu zaman taş, sopa ve sapanlarla, kimi zaman da bedenleriyle karşı koymaktadır. Filistin hastaneleri, okulları, mülteci kampları ve sivil yerleşim alanları İsrail askerlerinin helikopterler, F-16 savaş uçakları ve Merkava tankları ile yaptıkları saldırılarına hemen her gün maruz kalmaktadır.¹⁶⁶ Filistin tarafındaki ölüm ve yaralanmaların çoğu gerçek mermi, plastik mermi ve göz yaşartıcı bombalarla gerçekleşmekte; bunlar daha çok A bölgesi çevresinde, yerleşim bölgelerine giden yollarda veya bunların kavşak noktalarında meydana gelen gösteri ve çatışmalarda vuku bulmaktadır. Filistinlilerin ölüm ve yaralanmalarından sorumlu olan, ağır silahlarla onlara saldıran İsrail askerlerinin öldürüldüğüne veya ağır bir biçimde yaralandığına dair örnekler ise oldukça azdır.

¹⁶⁴ Palestinian Central Bureau of Statistics, "Killed Palestinians (Martyrs) in Al-Aqsa Uprising (Intifada), by District of Residence, Age Group and Sex (29 September 2000-31 December 2009)", http://www.pCBS.gov.ps/Portals/_pCBS/intifada/3aba3ecf-86f1-42d6-aaab-ac290f7adda3.htm.

¹⁶⁵ Palestinian Central Bureau of Statistics, "Injured Palestinians in Al-Aqsa Uprising (Intifada), by Year and Tool of Injury 29 September 2000-31 December 2008", http://www.pCBS.gov.ps/Portals/_pCBS/intifada/2095d332-40f8-4b1e-9cb1-422bcd6f6a01.htm.

¹⁶⁶ Edward Said, "Filistin'i Ayağa Kaldırmak İçin", *Radikal*, 07.04.2002, <http://www.radikal.com.tr/haber.php?haberno=34171>.

İntifada'nın başlarında İsrail'in kullandığını iddia ettiği plastik mermiler, aslında ince kauçuk ile çevrili, belirli bir hedefe dağılıp maksimum zarar veren metal mermilerdir. Dolayısıyla İsrail askerleri, iddia ettikleri gibi, çatışmayı sınırlayıcı bir taktik yerine tam tersine karşısındakine bedensel zarar vermeyi ve hatta öldürmeyi hedefleyen metotlarla savaşmaktadır.

Siviller kasten, yollardaki araçlar ise gelişigüzel hedef alınmaktadır. Yoğun nüfuslu yerleşim bölgelerine ağır ateş açılmaktadır. "Aranan" kişilerin veya canlı bombacıların ailelerinin evleri, çevredeki diğer bütün binalara da ağır hasar verilerek havaya uçurulmaktadır.

İsrail ordusu, 1949 tarihli Üçüncü ve Dördüncü Cenevre Sözleşmelerinin 3. maddesini de ihlal ederek, silahlı çatışma durumlarında özel koruma görmesi gereken kadın ve çocukların buldukları yerleri bombalamakta, esirleri de öldürmektedir. Bu madde, "uluslararası olmayan silahlı çatışmalar"da silahlı çatışmaların doğrudan tarafı olmayan kişilere, her koşulda ve ayrımcılık yapılmaksızın insani biçimde davranılmasını öngörmekte olup şu fiilleri hangi durumda, yerde ve koşullarda olursa olsun yasaklamaktadır: a) yaşama ve kişiye yönelik şiddet, özellikle her tür cinayet, uzuv kesme, zalimce muamele ve işkence, b) rehin alma, c) kişilerin onurlarına tecavüz, özellikle hakaretvari ve haysiyet kırıcı muamele, d) uygar ülkelerin vazgeçilmez saydıkları adil yargılama özelliklerine sahip bir mahkeme tarafından önceden bir yargılama olmaksızın mahkûmiyet kararı verme ve idam cezalarını infaz.¹⁶⁷

2. Savaşın Masum Kurbanları: Filistinli Çocuklar

Öldürülen Filistinlilerin birçoğunun çocuk olması, ihlallerin önemli bir yönüne işaret etmektedir. Aksa İntifadası ile birlikte İsrail güçleri tarafından öldürülen Filistinli çocukların sayısında önemli bir artış gözlenmiştir. 29 Eylül 2000 ile 14 Eylül 2010 arasında, 360'ı Batı Şeria'da ve 975'i Gazze'de olmak üzere toplam 1.335 Filistinli çocuk İsrail askerleri tarafından öldürülmüştür. Bu çocukların 260'ı çatışmalarda, 655'i hava ve kara saldırılarında, 109'u suikast girişimleri esnasında, 242'si rastgele açılan ateş sonucu, 44'ü patlamamış maddeler/mühimmat yüzünden, 19'u geçişlerin kapatılması nedeniyle, 6'sı da diğer gerekçelerle hayatını kaybetmiştir.¹⁶⁸

Çocuk ölümleri ile ilgili olarak İsrail, çocukları vurmaya mecbur kaldığını, çünkü bu çocukların aileleri tarafından savaşın içine itildiklerini iddia etmektedir. Ancak Filistinlilerin yürüttüğü hareket topyekûn bir direniş hareketidir. Doğdukları andan itibaren askerî işgal altında yaşamaya başlayan Filistinli çocukların gösteri ve çatışmalarda ön planda olmaları, İsrail'in iddia ettiği gibi Filistin Yönetimi'nin organizasyonuyla ortaya çıkmış bir olgu değil, tam tersine uzun yıllar baskı altında yaşa-

¹⁶⁷ UNDP, "Yol Gösterici İlkeler: Hukuksal Kökenler ve Uluslararası Yükümlülükler", <http://www.undp.org.tr/pressRelDocuments/YGIHukuksalKokenlerD3.doc>.

¹⁶⁸ Defence for Children International-Palestine Section, "Fatalities", 14.09.2010, <http://www.dci-pal.org/english/Display.cfm?DocId=284&CategoryId=11>.

yan bu insanların gösterdiği haklı bir tepki ve direniştir. İntifada'nın ilk günlerinde babasının arkasına sığınan Muhammed Cemal ed-Durre'nin vurulmasının ekranlara yansıyan görüntüsü, İsrail askerlerinin çocukları özellikle hedef aldığı açıkça göstermiştir. 15 Mart 2001'de el-Halil'de bulunan İbrahimi İlköğretim Okulu öğrencilerinin üzerlerine, teneffüste bahçede oyun oynarlarken İsrail askerleri tarafından açılan ateş sonucu 6 öğrencinin ciddi şekilde yaralanması, çocukların doğrudan hedef alındığı olaylardan sadece biridir.¹⁶⁹ Nisan 2003'te 4'ü ağır 29 Filistinli çocuğun yaralanmasına neden olan Batı Şeria'nın Cenin kenti yakınında bir kasabadaki okula yönelik bombalı saldırı, İsrail'in sivil kurumlara ve çocuklara yönelik ihlallerinin boyutunu gösteren bir diğer önemli örnektir.¹⁷⁰

İsrail, işgal altındaki topraklarda yaşanan insan hakları ihlallerine müdahaleyi öngören 1949 Dördüncü Cenevre Sözleşmesi'ne taraf olmasına rağmen, sivillerin ölümüne neden olan İsrail askerleri ceza almamaktadır. Bir İsrail gazetesinde yer alan makaleye göre, İsrail'in "Koruyucu Kalkan Operasyonu"nu başlattığı Mart 2002'den Ekim 2003'e kadarki dönemde sadece 6 asker hakkında sivillerin ölümüne neden oldukları gerekçesiyle dava açılmıştır.¹⁷¹

Öte yandan Filistinli çocuklar, tıpkı yetişkinler gibi tutuklanmakta ve çeşitli işkencelere maruz kalmaktadırlar. İsrail, 12-14 yaş arası çocukların da tutuklanmasına izin veren 231 sayılı askerî yönergesini 1999'da yeniden uygulamaya koyarak binlerce çocuğu tutuklamıştır. Çocukların tutuklamalarda ve sorgulamalarda oldukça kötü muamelelere maruz kaldıkları çeşitli insan hakları raporları ile de doğrulanmıştır.¹⁷² Aksa İntifadası'nın başlangıcından itibaren 8.000 çocuk işgal güçleri tarafından gözaltına alınmıştır. Ağustos 2010 itibarıyla 286 çocuk hâlâ İsrail tarafından tutuklu bulunmakta; bunlardan 2'si mahkeme kararı olmadan alıkonulmaktadır.¹⁷³

3. İsrail'in Suikast Politikası

İsrail, kuruluş aşamasından bugüne, kasıtlı ve sistematik biçimde Filistinlilere yönelik suikast politikasını hiç çekinmeden uygulayagelmiştir. Güvenliğini tehdit eden bireylere karşı "meşru müdafaa" olarak savunduğu suikastlarını bir devlet politikası hâline getirmiştir. Aksa İntifadası'ndan sadece bir yıl sonra ABD'de 11 Eylül hadiselerinin meydana gelmesiyle oluşan yeni ortamda, "teröre karşı savaş"ta her yolun mübah sayılmaya başlamasına paralel olarak İsrail'in suikast politikası da hız kazanmış; suikastlarını "teröre karşı savaşta en önemli metot" propagandasıyla meşrulaştırmaya çalışmıştır.

Bölgede şiddetin durdurulmasını ve 2005 yılında bağımsız Filistin devletinin kurulmasını öngören "Yol Haritası"nın Nisan 2003'te kabul

169 Defence for Children International, Palestine Section, www.dci-pal.org.

170 "Filistinli Çocuklar Hedef Alındı", *Radikal*, 10.04.2003.

171 "Three Years of Israeli Violations of International Humanitarian Law in the Occupied Palestinian Territories: The Need for Accountability", The Palestinian Centre for Human Rights, www.pchrgaza.org.

172 A.g.k.

173 Defence for Children International-Palestine Section, "Child Detainee Figures", <http://www.dci-pal.org/english/Display.cfm?DocId=902&CategoryId=11>, (20.09.2010).

edilmesinin ardından, İsrail'in başta HAMAS olmak üzere direniş örgütlerinin lider kadrolarına yönelik suikast girişimleri artmıştır. İsrail devletinin bizzat yönlendirdiği suikastlar, belli kişileri hedef almakla birlikte, çok sayıda masum Filistinlinin de hayatını kaybetmesine neden olmaktadır. İntifada'nın başından Haziran 2008 sonuna kadarki dönemde İsrail ordusunun Filistin topraklarında gerçekleştirdiği 348 suikast saldırısında toplam 754 Filistinli katledilmiştir. Kurbanların 521'i doğrudan hedef alınmış olanlar, 233'ü ise olay yerinde bulunan sıradan insanlardır. Hayatını kaybedenlerin 405'i Gazze'den (248'i hedefti), 350'si ise Batı Şeria'dandır (274'ü hedefti).¹⁷⁴

İsrail, çoğunlukla öldürmek istediği şahsın evine, iş yerine ya da arabasına saldırı düzenlemek suretiyle bu suikastları gerçekleştirmektedir. Saldırı araçları ise bazen havadan, karadan veya denizden fırlatılan füzeler, bazen tank ateşi, bazen Filistinli kılığında giren ajanların yakın mesafe atışları, bazen de pusular olmaktadır.¹⁷⁵

İsrail, İntifada boyunca pek çok defa katliam gibi suikast saldırılarını düzenlemiştir. Kimi zaman bu suikastlarda bütün bir aile yok edilmiştir; tıpkı 23 Temmuz 2002'de HAMAS'ın askerî kanadı İzzettin Kassam Tugayları'nın bir numaralı ismi Salah Şehade suikastında olduğu gibi. F-16'dan atılan bombalarla Şehade ve ailesinin yaşadığı bina, çevredeki iki bina ile birlikte yerle bir edilirken saldırıda 32 bina da hasar görmüştür; Salah Şehade ile birlikte aralarında aile fertlerinin de bulunduğu 16 kişi katledilirken, 77 kişi de yaralanmıştır.¹⁷⁶ Haziran 2002'de İsrail, Apache helikopterleriyle Gazze'nin Refah bölgesinde iki ticari taksiye altı füze fırlatmış; bu saldırıda HAMAS'ın askerî kanadına mensup kişilerin (Yasir Ebu Rızk, Emir Kafa, Bessam Ebu Rızk, Yusuf Ebu Bessam ve Yusuf Ebu Rızk kardeşler) de aralarında bulunduğu 6 Filistinli hayatını kaybetirken 10 Filistinli de yaralanmıştır.¹⁷⁷ Temmuz 2002'de de el-Aksa Şehitleri Tugayı'nın Gazze sorumlusu Cihad el-Ömeryen bombalı bir suikastla öldürülmüştür. Yine Haziran 2003'te HAMAS'ın siyasi liderlerinden Abdülaziz el-Rantisi'ye yönelik füzeli suikast girişiminden Rantisi yaralı olarak kurtulurken korumasıyla birlikte 3 kişi hayatını kaybetmiş, 27 kişi yaralanmıştır.¹⁷⁸

İsrail, Ağustos 2003'te HAMAS'ı askerî-siyasi kanat ayrımı yapmaksızın bütünüyle yok edeceğini ilan etmiş ve bundan sonra örgütün lider kadrosuna yönelik ardi ardına pek çok saldırı düzenlemiştir. İsrail'in insan hakları ihlalleri, yargısız infazlar ve uluslararası sözleşmeleri ihlal konusundaki umursamaz tutumuna en çarpıcı örneklerden biri, hiç kuşkusuz HAMAS'ın kurucusu ve manevi lideri Şeyh Ahmet Yasin'e yönelik füze saldırısı olmuştur. 22 Mart 2004'te gerçekleştirilen suikastla 68 yaşındaki Şeyh Yasin, tekerlekli sandalyesi ile sabah namazından dönerken

174 "Extra-Judicial Executions of Palestinians by the (IOF) / 1 April-30 June 2008", Palestinian Centre For Human Rights, Fact Sheet No. 7, ref. no: 2/2008, <http://www.reliefweb.int/rw/rwb.nsf/db900sid/Y5AR-7HXPEL?OpenDocument>.

175 Stephan Lendman, "Extrajudicial Killings as Official Israeli Policy", <http://www.mathaba.net/news/?x=611938>, (19.11.2008).

176 A.g.k.

177 "Filistin Kuşatma Altında", *Yeni Şafak*, 25.06.2002.

178 "HAMAS Liderine Füzeli Suikast", *Zaman*, 11.06.2003.

yanındaki 9 kişi ile birlikte şehit edilmiştir. Kendisini savunamayacak de-
recede fiziksel özü bulunan sivil bir lideri katletme vahşetini göstermesi,
İsrail'in Filistin halkını topyekûn yok etme hedefinin önemli bir göstergesi
olmuştur. Direnmenin hiçbir fayda sağlamayacağını Filistinlilerin bilinci-
ne yerleştirmeye çalışan İsrail, henüz Şeyh Yasin'in şehadeti üzerinden bir
ay dahi geçmemişken 17 Nisan 2004'te HAMAS'ın yeni lideri Abdülaziz
Rantisi'yi, aracına düzenlediği füze saldırısıyla şehit etmiştir.

Sonraki süreçte de gerek HAMAS'ın gerekse diğer direniş örgütlerinin
liderlerine yönelik suikastlar devam etmiştir. HAMAS hükümetinin gü-
venlik biriminin başına getirdiği Filistin Halk Direniş Komiteleri örgütü-
nün kurucusu Cemal Ebu Samhadana (9 Haziran 2006), el-Aksa Şehitleri
Tugayı'nın Batı Şeria'daki en üst düzey yetkililerinden Fadi Kafisha (31
Ağustos 2006), Filistin Demokratik Kurtuluş Cephesi lideri İbrahim Mu-
hanned Ebu Ulba (14 Nisan 2008) ve daha niceleri; suikast listesi böylece
uzayıp gitmektedir.

İsrail'in işgal altında bulunan Filistin topraklarında devlet eliyle biz-
zat hedef alarak sivillere saldırması, uluslararası hukuka ve taraf olduğu
Cenevre Sözleşmesi'ne aykırıdır. Sözleşme, işgal altındaki topraklarda ya-
şayan sivillerin silahlanması ya da saldırgan tavırlar içerisine girmesine
dair kesin hükümler içermektedir. Uluslararası hukukta yer alan genel
prensiplere ve Cenevre Sözleşmesi'ne göre, işgal gücüne karşı silahlı bir
eylem içerisinde bulunan siviller, sadece "gerçekleştirdikleri eylem sıra-
sında" korunma statüsünden mahrumdurlar. Siviller eylemlerinden do-
layı sorguya çekilebilir ve yargılanabilirler; ancak çatışma durumu ya da
silahlı saldırıda buldukları zaman dilimleri dışında saldırıların hedefi
olamazlar.¹⁷⁹

4. İsrail'in Tutuklu ve Gözaltındaki Filistinlilere Yönelik İşkence Politikası

Kuruluşundan bugüne İsrail'in en sık işlediği insan hakları ihlallerin-
den biri, Filistinlilere karşı sistematik olarak işkence uygulamasıdır. İsrail
zindanlarındaki Filistinli tutukluların tam bir insanlık dramı yaşadıkları,
işgal yönetiminin görevlileri tarafından her türlü insanlık dışı muameleye
ve işkencenin her şekline maruz bırakıldıkları çeşitli insan hakları örgüt-
lerinin raporları ile doğrulanmıştır. Bugün İsrail cezaevlerinde binlerce
Filistinli tutuklu bulunmaktadır. Filistin Ulusal Otoritesi'ne bağlı Esirler
Bakanlığı'nın hazırladığı bir rapora göre, 1967 işgalinden bu yana Batı
Şeria, Doğu Kudüs ve Gazze'de 760.000 Filistinli¹⁸⁰ işgalci İsrail askerleri
tarafından tutuklanmıştır ki bu, Filistinlilerin %20'den fazlasının İsrail
hapishanelerine girdiği anlamına gelmektedir. Sadece erkek nüfus açısın-
dan ele alındığında da bu rakam Filistinli erkeklerin yaklaşık %40'ına
tekbül etmektedir. Bu hâliyle Filistinliler dünyada en fazla esir alınan
toplumdur.¹⁸¹

Birinci İntifada (1987-1993) sırasında İsrail güvenlik güçleri yaklaşık
23.000 Filistinliyi tutuklayıp sorgulamıştır.¹⁸² Aksa İntifadası'nın başladığı

179 "Three Years of Israeli Violations of International Humanitarian Law in the Occupied Palestinian Territories: The Need for Accountability", The Palestinian Centre for Human Rights, www.pchrgaza.org.

180 "2010: Palestinian Prisoners Day", *Palestine Monitor*, 22.04.2010, <http://www.palestinemonitor.org/spip/spip.php?article1366>.

181 "Palestine Monitor factsheet: Prisoners" 17.12.2008, <http://palestinemonitor.org/spip/spip.php?article9>.

182 "Palestine Monitor factsheet: Torture", 11.02.2008, <http://palestinemonitor.org/spip/spip.php?article10>.

günlerde tutuklu sayısı 543 iken, Esirler Bakanlığı'nın 2010 yılı raporu-na göre, direnişin yükselişe geçtiği bundan sonraki 10 yılda 900'ü kadın, 8.000'i çocuk olmak üzere toplam 70.000 Filistinli tutuklanmıştır.¹⁸³ Tutuklamalar özellikle 25 Haziran 2006'da İsrail askeri Gilad Şalit'in esir alınmasından sonra daha da artmış ve İsrail bir sene içinde, aralarında HAMAS mensubu meclis başkanının, bakanların, milletvekillerinin ve belediye başkanlarının da bulunduğu 9.500 kişiyi daha gözaltına almıştır. Eylül 2007 itibarıyla 30 farklı İsrail hapishanesinde 108'i kadın ve 320'si çocuk toplam 11.600 Filistinli tutuklu bulunmaktaydı. Tutukluların 890'ı Gazze'den, 9.970'i Batı Şeria'dan, 506'sı Kudüs'ten ve 48'i 1948 yılında işgal edilen Filistin topraklarındandı.¹⁸⁴ Kasım 2007'deki Annapolis Barış Konferansı'nı müteakip başlayan Filistin-İsrail müzakere sürecinde İsrail, "güven artırıcı tedbirler" mahiyetinde Filistinli tutukluların bir kısmını salıvermiştir. Bu nedenle Filistin'de Esirler Günü olarak anılan 17 Nisan (2010'da yayımlanan son raporlara göre İsrail hapishanelerindeki Filistinli tutukluların sayısı 8.500'dür. Bunların 35'i kadın, 337'si çocuk, 15'i milletvekili ve 1'i bakandır. 313 tutuklu ise 1993 Oslo Anlaşması'ndan önce İsrail hapishanelerine girmiş olup 115'i 20 yıldan, 14'ü 25 yıldan uzun bir süredir hapistedir.¹⁸⁵

İsrail hapishanelerindeki Filistinlilerin bir bölümü de "idari tutuklu" kategorisindedir. Herhangi bir suç isnadı veya mahkeme kararı olmaksızın, gerekçe gösterilmeden tutuklanıp bazen aylarca bazen yıllarca alıkonulan bu mahkûmların sayısı 2010 itibarıyla 257'dir.¹⁸⁶ Filistin Merkezî İstatistik Bürosu verilerine göre 2002 ile 2010 yılları arasında toplam 19.000 Filistinli "idari tutuklu" statüsünde İsrail hapishanelerine girmiştir.¹⁸⁷ İngiliz mandasından bu yana devam eden bu uygulamaya göre İsrail, "şüpheli" addettiği Filistinlileri istediği gibi tutuklamakta; ancak tutuklanma gerekçeleri güvenlik nedeniyle "devlet sırrı" kategorisine girmektedir. Alıkonulma süreleri keyfi olarak uzatılan bu insanlar, düzmece mahkemelerde ne ile suçlandıklarını bilmeden yargılanmakta ve yıllarca hapiste tutulmaktadır.

İsrail hapishanelerindeki durum hiç de iç açıcı değildir. Havalandırmanın ve ışığın bulunmadığı insanlık dışı koşullardaki tutukluların tecridi ve maruz kaldıkları kötü muamele vaka-i âdiyidedir. 17 Nisan 2010'da yayımlanan rapora göre İsrail hapishanelerindeki yaklaşık 2.000 tutuklu çeşitli hastalıklardan muzdariptir. Bunların 16'sı kanser, 160'ı kalp, böbrek ve tansiyon hastası, 80'i şeker hastası, 12'si kısmi felç, 40'ı (İsrail iç istihbarat servisi ŞABAK'ın ve cezaevi yönetimlerinin işkenceye dayalı sorgulama metotları nedeniyle) zihinsel ve psikolojik hastalıklarla ma-

183 "2010: Palestinian Prisoners Day", *Palestine Monitor*, 22.04.2010, <http://www.palestine-monitor.org/spip/spip.php?article1366>.

184 "Aksa İntifadası'nın 8. Yılında Filistinli Esirler", <http://www.kudusyolu.com/index.php?adres=intifada&dil=tr&id=33>, (30.09.2007).

185 Reham Alhelhi, "A Nation Behind Bars: Palestinian Political Prisoners in Israeli Detention", 25.04.2010, <http://www.intifada-palestine.com/2010/04/a-nation-behind-bars-palestinian-political-prisoners-in-israeli-detention/>.

186 "Policy of arresting Palestinians on the rise", http://english.pnn.ps/index.php?option=com_content&task=view&id=4890&Itemid=27, (03.03.2009).

187 "2010: Palestinian Prisoners Day", *Palestine Monitor*, 22.04.2010, <http://www.palestine-monitor.org/spip/spip.php?article1366>.

lündür. Hasta olan tutuklulara gerekli tıbbi müdahale yapılmamaktadır.¹⁸⁸ Avukatların ve ailelerin Filistinli tutukluları ziyaret etmesine çoğunlukla izin verilmemekte; yiyecek ve giyecek tedarikinde sıkıntılar yaşanmaktadır. Odaların temizlenmemesi ve havalandırılmaması, kötü muamele, sosyal faaliyetlerden mahrumiyet ve işkence -ki esirlerin %99'u işkenceye maruz kalmaktadır- yaygın problemlerdir.¹⁸⁹ Aslında bunlar diğerlerine göre yine de şanslı grubu teşkil etmektedir. Zira İsrail, İkinci İntifada'dan bu yana çölün ortasındaki askerî toplama kamplarını yeniden kullanıma açmıştır; tutukluların bir kısmı çölde çadırlarda kalmaktadır. Filistin'de tutuklamalar her yerde her an olabilmektedir: evde, sokakta, İsrail kontrol noktalarında... Ama tutuklamalar çoğunlukla gece yarısı yapılan ev baskınlarında gerçekleşmektedir.¹⁹⁰ Herhangi bir gerekçe göstermeksizin ateş açarak evlere baskın yapan işgalci askerler, aile üyelerini döverek veya kendilerine kalkan olarak kullanarak ve küçük düşürücü metotlarla tutuklama işlemlerini gerçekleştirmektedir. Tutuklular, genellikle İsrail'de işkence mekanizması durumundaki iç istihbarat örgütü ŞABAK'ın diğer adıyla Şin-Bet'in sorgulama odalarından geçmektedir. Filistinliler, zindana atılmadan önce işkenceye tabi tutulmaktadır. Bu işkenceler sırasında hayatını kaybedenlerin yanı sıra birçok Filistinli de sakat kalmaktadır. İsrail insan hakları örgütü *B'Tselem*'in raporlarına göre Birinci İntifada'nın başladığı 8 Aralık 1987'den Şubat 1995'e kadar geçen süre içinde işkenceyle öldürülenlerin sayısı 35'tir.¹⁹¹ Esirler Bakanlığı'nın 2010 yılı raporunda ise İsrail hapishanelerinde hayatını kaybedenlerin sayısının 1967'den itibaren 198 olduğu belirtilmekte; bunlardan 70'inin işkenceyle, 71'inin tutuklanma sonrası öldürme nedeniyle, 50'sinin tıbbi ihmâl nedeniyle ve 7'sinin de cezaevi yetkililerince kasıtlı olarak öldürüldüğü vurgulanmaktadır.¹⁹²

FKÖ ile imzalanan özerklik anlaşmalarına göre, İsrail hapishanelerindeki Filistinli tutukluların büyük bir çoğunluğunun serbest bırakılması gerektiği hâlde, İsrail yönetimi, söz konusu anlaşmaları desteklediklerine ve İsrail'e karşı tavır almayacaklarına dair bir belge imzalamaları şartıyla tutukluların çok az bir kısmını serbest bırakmıştır. Onlardan boşalan yerleri de çok geçmeden yeni tutuklularla doldurmuştur. Öte yandan İsrail Yüksek Mahkemesi'nin Filistinlilere elektrik şoku verilerek işkence edilmesinin yasaklanması için İsraili bir hukuk derneğinin açtığı davayı reddetmesi ve benzeri pek çok karar, işkenceye yasal bir boyut kazandırmıştır. İsrail başsavcısı bu davanın reddedilmesiyle ilgili açıklamasında, elektrik şokuyla veya diğer metotlarla yapılan işkencenin Filistinli savaşçıların planladığı birçok eylemin önüne geçilmesini sağladığını ileri sürmüştür.¹⁹³

188 Reham Alhelsi, "A Nation Behind Bars: Palestinian Political Prisoners in Israeli Detention", 25.04.2010, <http://www.intifada-palestine.com/2010/04/a-nation-behind-bars-palestinian-political-prisoners-in-israeli-detention/>.

189 "Aksa İntifadası'nın 8. Yılında Filistinli Esirler", <http://www.kudusyolu.com/index.php?adres=intifada&dil=t&id=33>, (30.09.2007).

190 "Palestine Monitor factsheet: Prisoners" 17.12.2008, <http://palestinemonitor.org/spip/spip.php?article9>.

191 Ahmet Varol, "İşkence ve İsrail", www.vahdet.com.tr/filistin/dosya2/0386.html.

192 Reham Alhelsi, "A Nation Behind Bars: Palestinian Political Prisoners in Israeli Detention", 25.04.2010, <http://www.intifada-palestine.com/2010/04/a-nation-behind-bars-palestinian-political-prisoners-in-israeli-detention/>.

193 "İşkence ve İsrail", www.vahdet.com.tr.

İsrail askerlerinin gözaltındaki ya da tutuklu Filistinlilere yönelik işkence metotlarını şu şekilde özetlemek mümkündür:¹⁹⁴

- Gözaltına alınanların ve akrabalarının evlerini aramak ve evlerine zarar vermek.
- Tutuklular için özel olarak hazırlanan tesislerde çeşitli yöntemlerle fiziksel işkenceye maruz bırakmak.
- Tutukluları saatlerce zincirli tutmak.
- Aşırı sıcak ve aşırı soğukta savunmasız bırakmak.
- Hayatta kalmalarına imkân verecek kadar hava ve güneş alan, 1-1,5 metre karelik tek kişilik, tuvalet imkânının olmadığı hücrelerde tutmak.
- Soyunmaya zorlamak, üzerlerine köpek salarak korkutmak, diğerlerine yapılan işkenceyi izletmek vb.

5. İsrail'in Guantanamo: Tutuklama Merkezi-1391

İsrail'in tutuklu Filistinlilere yönelik uyguladığı işkencenin bir boyutu da gizli hapisanelerdir. Gizli hapisaneler Cenevre Sözleşmesi'nin 4. maddesine ve İsrail yasalarına aykırı olduğu hâlde, İsrail iç istihbarat servisi Şin-Bet'in gözaltına alınan Filistinlileri haftalarca gizli bir hapisanede tuttuğu ortaya çıkmıştır. Tutuklama Merkezi-1391 (*The Detention Facility-1391*) adı verilen ve "İsrail'in Guantanamo" olarak nitelendirilen bu hapisane, İsrail'in merkezinde yüksek duvarlar ve ağaçlarla çevrili bir kaleyi andırmakta ve dış görünüş itibarıyla da 1930'larda İngiltere tarafından inşa edilen karakollara benzemektedir. 1949'da imzalanan ateşkes uyarınca 1967'ye kadar Batı Şeria ile işgalci İsrail arasında sınır olarak kabul edilen Yeşil Hat'ta yakın olan tesisin bölgeye ait haritalarda, fotoğraflarda ve yol işaret levhalarında yer almaması ise dikkat çekicidir.¹⁹⁵

İsrail bu merkezi kamuoyundan gizlemek için her türlü yola başvurmuş-tur. Ancak İsrail yönetiminin tüm uğraşlarına rağmen hapisane, yerel bir gazete tarafından açığa çıkarılmış ve İsrail Savunma Bakanlığı bu merkezin varlığını Nisan 2002'de kabul etmek zorunda kalmıştır. Ancak açıklanmasının ulusal güvenliği tehlikeye sokacağı gerekçesiyle gizli bir askerî üste olduğu belirtilen hapisanenin yeri kesin olarak belirtilmemiştir.

İsrail'in uyguladığı politikalarla hakları ihlal edilen işgal altındaki topraklarda yaşayan Filistinlilere yardımcı olmak üzere kurulan bir İsrail insan hakları örgütü olan *HaMoked*'in çalışmaları ile haberdar olunan bu merkezde işlenen çok sayıda insan hakları ihlali gündeme taşınmakla birlikte, merkezle ilgili yeterli bilgiye ulaşmak mümkün olamamıştır. Bu hapisanelerde tutuklu bulunanların sayısı saklanmaktadır. İsrail otoriteleri, buradan kayıp durumuna düşen Filistinliler hakkında her türlü bilgi talebini geri çevirmiştir. Normal durumlarda, ordu ve gizli ajanlar tarafından yakalanan Filistinlilerin adları ordu, polis veya hapisane

¹⁹⁴ "Back to a Routine of Torture: Torture and Ill-treatment of Palestinian Detainees during Arrest, Detention and Interrogation", Public Committee Against Torture in Israel, Eylül 2001-Nisan 2003, <http://www.stoptorture.org.il/files/back%20to%20routine.pdf>.

¹⁹⁵ Jonathan Cook, *Le Monde Diplomatique*, Kasım 2003.

yetkilileri tarafından kayda geçirilmekte ve bunların listeleri yayınlanmaktadır. Ancak gizli hapisanede tutulanlar, adları hiçbir listede yayınlanmadığı için fiilen “kayıp” durumuna düşmektedir.¹⁹⁶

Merkeze dair mevcut tek bilgi, İsraili Leah Tsemel adında bir avukatın buradan çıkan az sayıda Filistinli tutuklu ile yaptığı görüşmeler sonucu elde edilmiştir. Filistinliler, duvarları siyah hücrelerde tutulduklarını, nerede olduklarını sorduklarında da “Aydasınız!” yanıtını aldıklarını ifade etmişlerdir. Görüşmeler sonucu merkezde tutulan Filistinlilerin fiziksel ve psikolojik olarak çok sayıda insanlık dışı muameleye maruz bırakıldıkları tespit edilmiştir. İsrail’in burada az sayıda Filistinlinin bulunduğunu ve bunların tutuklu olmadığını söylemesine rağmen, Tsemel’in görüştüğü Filistinliler, bu tesislerde çok sayıda tutuklunun bulunduğunu ve bunlar arasında Filistinlilerin yanı sıra Lübnanlı, Ürdünlü, Suriyeli, İranlı, Faslı ve Iraklı tutukluların da olduğunu ifade etmişlerdir.¹⁹⁷ El-Fetih’in üst düzey liderlerinden Mervan Barguti ile İsrail’in Lübnan’da kaçırdığı Hizbullah liderlerinden Şeyh Abdülkerim Ubeyid ve Mustafa Dirani’nin de bu gizli hapisanede bir süre tutuldukları ileri sürülmektedir.¹⁹⁸

Gizli tutuklama merkezinin varlığının ifşa edilmesinin ardından çok sayıda insan hakları örgütü ile Kızılhaç buradaki tutuklular hakkında bilgi talebinde bulunmuş ancak bu talepleri reddedilmiştir.

6. Dolaşım Özgürlüğüne Yönelik Kısıtlamalar

İsrail, Birinci İntifada ile birlikte Filistinlilerin dolaşım özgürlüğüne ciddi kısıtlamalar getirmeye başlamıştır. 1988’de Batı Şeria ile Gazze arasında geliş-gidişi engelleyen İsrail, 1991’deki Körfez Savaşı’nın akabinde geçiş izinleri sisteminde yeni kısıtlamalara giderek her Filistinliye özel izin zorunluluğu getirmiştir. 1993’te Batı Şeria ile İsrail, Batı Şeria ile Doğu Kudüs ve Batı Şeria şehirleri arasına askerî kontrol noktaları kurmuştur.¹⁹⁹ İkinci İntifada boyunca İsrail, Batı Şeria ve Gazze topraklarında dolaşım özgürlüğüne yönelik kısıtlamalarını iyice artırmış ve bu nedenle Filistin ekonomisi çok büyük zarar görmüştür. Dolaşım/hareket özgürlüğünün kısıtlanması işsizliğin artmasına neden olmuş ve yoksulluk sınırının altında yaşayan Filistinlilerin sayısı yükselmiştir. İkinci İntifada’dan önce İsrail işgal topraklarında 110.000 Filistinli çalışırken, bu kişilerin iş yerlerine ulaşımı dolaşım sınırlamaları nedeniyle engellenmiştir.

İntifada’nın ilk beş ayında sınır içi dolaşım sınırlamaları ve engellemeleri Batı Şeria’nın tamamında ve Gazze’nin %89’unda uygulanır hâle gelmiştir. Gazze Şeridi içindeki Gazze, Han Yunus ve Refah şehirleri arasındaki hareket engellenmiş; Batı Şeria’da İsrail askerlerine ait yüzlerce kontrol noktası inşa edilmiştir. 2002’den itibaren ise İsrail’in gerek Batı Şeria içerisinde ve etrafında inşa ettiği gerekse Gazze çevresinde yeniden tahkim ettiği duvarlar, sınır kapıları, geçiş ve kontrol noktaları, Filistinlilerin hayatını durma noktasına getirmiştir.²⁰⁰ İsrail’in işgal ettiği toprak-

¹⁹⁶ Jonathan Cook, “Jewish state’s secret jail holds Arab prisoners, who speak of torture and health conditions”, *The Daily Star*, 15.11.2003.

¹⁹⁷ A.g.k.

¹⁹⁸ “İsrail Gizli Hapishaneleri Kabul Etti”, 30.06.2003, *Hürriyet*, <http://webarsiv.hurriyet.com.tr/2003/07/01/311125.asp>.

¹⁹⁹ “Palestine Monitor factsheet: Checkpoints”, 17.03.2010, <http://palestinemonitor.org/spip/spip.php?article8>.

larda çalışan ve iş yerlerine ulaşamayan Filistinliler, işlerini kaybetmiş ve ailelerinin geçimlerini temin edemez duruma gelmiştir. Geçimini tarımdan sağlayan Filistinliler, yine kontrol noktaları ve bariyerler nedeniyle tarım arazilerine ulaşamamaktadır. Batı Şeria ve Gazze'ye ithal ürünlerin girmesi de çok sınırlı olduğu için ekonomi durma noktasına gelmiştir. Dolaşım yasakları, Filistinlilerin işlerine, okullarına, tarım arazilerine veya sağlık merkezlerine erişimlerini engellemektedir. 2007 yılında, yasal prosedürler için bekletilen beş kadının kontrol noktasında doğum yaptığı, kontrol noktalarında bekletildiği için acil tedavileri yapılamayan ve hayatını kaybedenlerin sayısında artış olduğu rapor edilmiştir.²⁰¹ Dolaşım yasakları, sağlık kurumlarının, okulların ve diğer kamu kurumlarının da işleyişine zarar vermektedir. Örneğin, dolaşım yasağına muhatap olan doktor ve öğretmenler iş yerlerine ulaşamamakta veya hastane ve okullar için gerekli olan materyaller temin edilememektedir. İsrail askerlerinin aşırı güç kullanımı ve uluslararası hukukla uyumsuzluğu, hasta ve yaralıları taşıyan ambulansları engellemelerinde de görülmektedir. İsrail askerleri bu araçlara defalarca saldırmakla kalmayıp ambulans ve özel araçların hastanelere ulaşmasını da engellemektedir.

Batı Şeria'daki ana yolların %74'ü ya kontrol noktaları ile İsrail'in kontrolü altında tutulmaktadır ya da tamamen kapatılmış durumdadır. Eylül 2008'de Batı Şeria'da 699 yol kapatma uygulaması söz konusu idi ki, bunların yaklaşık 130'u Kasım 2007'deki Annapolis Konferansı sonrası yeniden başlayan barış müzakereleri sürecinde gerçekleşmiştir.²⁰²

Dolaşım özgürlüğünün kısıtlanması, Gazze ve Batı Şeria'dan işgal topraklarına geçişi engellediği gibi, Gazze ve Batı Şeria arasındaki bağlantıyı da koparmaktadır. Öte yandan Gazze'de giriş-çıkışları kontrol altında tutmakta olan İsrail, Mart 2006'da HAMAS'ın hükümeti kurmasından sonra bölgeye ekonomik ve diplomatik ambargoya başlamış; 2007 Haziran'ında örgütün Gazze'nin yönetimini tamamen ele almasından sonra, bütün sınır kapılarını kapatarak bölgenin dış dünya ile olan tüm irtibatını kesmiştir. Gazze'nin İsrail dışındaki bir ülkeye -Mısır'a- açılan tek noktası olan Refah Sınır Kapısı da kapalı tutulduğu için bölge dünyadan tamamen tecrit edilmiştir. Ambargo sonucunda Gazze'de hayat durma noktasına gelmiştir. Hatta 2008 yılı başında dayanılmaz boyutlara ulaşan ambargo nedeniyle Gazze halkı temel ihtiyaçlarını karşılayabilmek için sınırdaki duvarları yıkıp Mısır tarafına geçmiştir. HAMAS 19 Haziran 2008'de altı aylık ateşkesi kabul ederken sınır kapılarının açılmasını ve ambargonun kalkmasını şart koşmuşsa da İsrail bu taahhüdünü yerine getirmemiştir. Sanayisinin %95'i hammadde ithalatına dayalı olan Gazze'de, ambargo sonucunda ticari işletmelerin %80'i kapanmıştır.²⁰³ İsrail'in 2008 yılının son günlerinde başlattığı ve 22 gün sürdüğü Gazze'ye yönelik saldırılarının ağır bilançosu ise bölgedeki hayatı dayanılmaz hâle getirmiştir.

²⁰⁰ Batı Şeria'da inşa edilen duvarın güncel durumu ve İsrail yerleşim birimlerinin konumu hakkında bilgi veren interaktif harita için bkz. <http://www.guardian.co.uk/flash/page/0,,2088220,00.html>.

²⁰¹ "Infringement of the right to medical treatment in the West Bank", http://www.btselem.org/english/Medical_Treatment/Index.asp.

²⁰² "Palestine Monitor factsheet: Checkpoints", 17.03.2010, <http://palestinemonitor.org/spip/spip.php?article8>.

²⁰³ "The siege on the Gaza Strip", http://www.btselem.org/english/Gaza_Strip/20070724_Siege_on_Gaza.asp.

7. 21. Yüzyılın Utanç Duvarları

İsrail'de Yahudilerle Filistinlileri fiziki bir engelle ayırma fikrini ilk defa ortaya atan 1992'de Başbakan İzak Rabin olmuştur. 1994-96 arasında barış süreci devam ederken Gazze-İsrail sınırına çekilen tel örgüler,²⁰⁴ 2004-2005 yıllarında Gazze-Mısır sınırına örülen duvarların²⁰⁵ ve 2002'den itibaren Batı Şeria'yı çevrelemeye başlayan utanç duvarlarının öncüsü ve modeli olmuştur. İsrail'in "güvenlik çiti" dediği 21. yüzyılın bu ilk devasa duvarları, Filistinlilerce "utanç duvarı", "ırkçı duvar", "ayrılık duvarı", "sömürgeleştirme duvarı" gibi tabirlerle anılmaktadır.

İsrail'in ısrarla intihar eylemcilerinin sızmasını engellemek üzere güvenlik amacıyla geçici olarak inşa ettiğini iddia ettiği duvar, aslında güvenliği sağlamaktan ziyade zaten zor şartlarda yaşamakta olan Filistinlileri gettolara hapsederek hayatlarını daha da çekilmez bir hâle getirmektedir. İsrail'in amacının salt güvenlik olmadığını en önemli göstergelerinden biri duvarın güzergâhıdır. Zira duvar, 1949 Ateşkes Hattı olan Yeşil Hat'tan geçmek yerine, Yahudi yerleşimlerinin çoğunu, en verimli Filistin topraklarını, su yollarını ve yer altı su kaynaklarını kapsayacak, İsrail'in stratejik noktalar üzerindeki hâkimiyetini sağlamlaştıracak ve fiili sınırları çezecek şekilde Filistin toprakları içinde kıvrıla kıvrıla, hatta kimi bölgelerde 5 ila 20 kilometre kadar içeride inşa edilmektedir. Ayrıca duvar, Filistin şehirleri ile kırsalını birbirinden ayırmakta, hatta bazı Filistin bölgelerini çepeçevre kuşatmaktadır. Bu hâliyle duvar, işgal altındaki Filistin topraklarında İsrail'in yavaşça ve sessizce gerçekleştirdiği etnik temizlik stratejisinin bir parçasıdır.²⁰⁶

Duvar, çoğu yerde 8 metre yükseklikte olup tamamlandığında Berlin Duvarı'nın uzunluğunun on katından fazla ve yüksekliğinin iki katı olacaktır. Sensörlerin ve kameraların yanı sıra her 200 metrede bir gözleme kulesi bulunan duvar, elektrikli tel örgülerle, iki metre derinlikte ve dört metre genişlikte hendeklerle çevrilidir. Duvarın bazı yerlerinde uzaktan kumandalı silahlar bulunmaktadır. Kimi bölgeler ayak izlerinin takip edi-

²⁰⁴ Gazze Şeridi'ni çevreleyen duvarlar ve dikenli teller, kuzeybatıdaki Beyt Lahiya'dan başlayıp güneydoğudaki Refah'a kadar toplam 55 kilometredir. Duvar boyunca 300 ila 600 metre genişlikte tampon bölge mevcuttur ve bu bölgeye yaklaşımların vurulma riski ile karşı karşıyadır. Toplamda 87 kilometrekarelik toprağı gasp ederek oluşturulan bu tampon bölge yüzünden, zaten küçük bir alan olan ve dünyanın en yoğun nüfusunu barındıran Gazze'nin %25'i Filistinliler tarafından kullanılamaz hâle gelmiş; üstelik aynı zamanda bölgenin en verimli tarım arazilerini oluşturması nedeniyle Gazze çiftçilerinin %15'i işsiz kalmıştır.

"Six Years After the International Court of Justice Advisory Opinion on the Barrier: The Impact of the Barrier on Health", OCHA-WHO Barrier update, Temmuz 2010, [http://www.reliefweb.int/rw/RWFiles2010.nsf/FilesByRWDocUnidFilename/ASAZ-875HV8-full_report.pdf/\\$File/full_report.pdf](http://www.reliefweb.int/rw/RWFiles2010.nsf/FilesByRWDocUnidFilename/ASAZ-875HV8-full_report.pdf/$File/full_report.pdf);

"The Apartheid Wall (updated 2009)", <http://www.stopthewall.org/downloads/pdf/Wall-fc-En.pdf>, s. 3.

²⁰⁵ Mısır'ın Gazze ile sınırında 1979 Mısır-İsrail Barış Anlaşması uyarınca 100 metre genişlikte bir tampon bölge (Filadelfi Koridoru) oluşturulmuştur. İsrail'in Gazze'den Ağustos 2005'te çekilmesinden evvel, 12 kilometrelik Mısır-Gazze sınırına beton bir duvar örülmüştür, tıpkı Gazze-İsrail sınırında olduğu gibi. Mısır bununla da yetinmemiş ve 2009 yılı sonunda, dört bir yandankuşatılmış durumdaki Gazze'nin nefes aldığı tek kanal olan yer altı tünellerini engellemek üzere sınır boyunca yerin 18 ila 30 metre altına kadar inen çelikten devasa duvarlar inşa etmeye başlamıştır. 18 ayda tamamlanması planlanan bu çelik yer altı duvarına gerekçe olarak Mısır hükümeti, silah ve akaryakıt başta olmak üzere kaçakçılığı engellemeyi ve Mısır'ın ulusal güvenliğini sağlamayı ileri sürmektedir. Christian Fraser, "Egypt starts building steel wall on Gaza Strip border", BBC, 09.12.2009.

²⁰⁶ "Israel's Apartheid Wall Fact Sheet", Palestine Media Center, 10.07.2003, <http://www.palestine-pmc.com/details.asp?cat=3&id=291>; "Online Petition: The National Initiative to Resist the Wall", 09.11.2003, <http://www.miftah.org/Display.cfm?DocId=2655&CategoryId=15>.

lebilmesi amacıyla kumlarla kaplanmıştır. Duvarın her iki tarafında da İsrail askerlerinin sürekli devriye gezdikleri birer yol vardır. Bu hâliyle duvar, kimi bölgelerde 60 ila 100 metre genişlikte bir alanı kaplamaktadır. Yüksek duvarlar, hendekler ve ileri teknoloji ile donatılmış böylesi bir yapı, gerçek amaçın geçici bir güvenlik tedbiri olmadığıının en açık kanıtıdır.

2010 yılı itibarıyla %61,4'ü tamamlanmış ve %8,4'ünün inşası devam etmekte olan duvar (tahminen 2020 yılında) tamamlandığında:

- 707 kilometreyi bulacak ve bu hâliyle 1949 Ateşkes Hattı'nın iki katından daha uzun olacaktır.
- Sadece %15'i Yeşil Hat'tın üzerinden, geri kalan %85'i ise Batı Şeria ve Doğu Kudüs'ün içinden geçecektir.
- Batı Şeria'nın sadece %54,5'i Filistinlilere kalacak; İsrail, bölgenin %45,5'ini duvarın dışında bırakarak el koyacaktır.
- Doğu Kudüs hariç Batı Şeria'daki toplam 210.000 Yahudi'nin (yani yerleşimcilerin %69'unun) yaşadığı 48 yerleşim birimi duvarın dış tarafına çıkarılmış olacaktır.²⁰⁷ Doğu Kudüs'tekiler de dâhil edildiğinde 385.000 Yahudi yerleşimci duvarın dışında kalacaktır. Böylece %28,5'i Ürdün Vadisi'nde olmak üzere toplam %36,5'lik toprak Yahudi yerleşimleri için Batı Şeria'dan koparılacaktır.
- Batı Şeria'da 36 bölgede yaşayan Filistinlilerin yaklaşık 33.000'i (ki bunların 22.000'i Beytullahim'in kırsalındaki 9 bölgede ikamet edenlerdir) ile Doğu Kudüs'teki 250.000 Filistinlinin ekseriyeti duvarın dışında, yani duvar ile Yeşil Hat arasında kalacak (toprakların %9'undan fazlası); Batı Şeria ile Doğu Kudüs'ün bağlantısı kesilecektir.
- Doğu Kudüs hariç, başta Kalkilya şehri olmak üzere 31 bölgede yaşayan yaklaşık 126.000 Filistinli üç tarafından duvarla çevrilecektir.
- Doğu Kudüs hariç, 9 bölgede yaşayan yaklaşık 28.000 Filistinli dört tarafından duvarla çevrilecek; bunlar sadece bir tünel veya yol ile Batı Şeria'ya bağlanabilecektir.
- Duvarın tamamlanmasıyla birlikte iç göçe maruz kalan Filistinli sayısının 90.000'e ulaşacağı tahmin edilmektedir.²⁰⁸

Duvar tamamlandığında Batı Şeria üç büyük kantona ayrılacaktır: Cenin, Tulkarim, Nablus ve Kalkilya'nın bulunduğu Kuzey Kanton; Salfit, Ramallah, kuzeydoğu ve kuzeybatı Kudüs'ü içeren Orta Kanton; Beytullahim ve el-Halil'i kapsayan Güney Kanton. Bu kantonlar da duvarlar, kapalı askerî bölgeler, sadece Yahudilere mahsus yollar ve Yahudi yerleşimleri ile çepçevre kuşatılmış 95 küçük parçaya ayrılmak üzeredir. Bu şartlar altında Filistinlilerin bir bölgeden diğerine gidebilmeleri iyice zorlaşacaktır.²⁰⁹

²⁰⁷ Nadav Shragai, *Ha'aretz*, 16.08.2007.

²⁰⁸ "The Humanitarian Impact of the Barrier: Four Years After the Advisory Opinion of the International Court of Justice on the Barrier", BM, Temmuz 2008, güncelleme no. 8, s. 6; "Apartheid Roads: Promoting Settlements, Punishing Palestinians", Ma'an Development Center, Aralık 2008, s. 21; "Occupied Palestinian Territory: Forced displacement continues", Internal Displacement Monitoring Centre, 10.09.2008, <http://pdfbooksz.com/ebook-occupied-palestinian-territory-forced-displacement+cont-inues-pdf-1.html>; "Six Years After the International Court of Justice Advisory Opinion on the Barrier: The Impact of the Barrier on Health", OCHA-WHO Barrier update, Temmuz 2010, [http://www.reliefweb.int/rw/RWFiles2010.nsf/FilesByRWDocUnidFilename/ASAZ-875HV8-full_report.pdf/\\$File/full_report.pdf](http://www.reliefweb.int/rw/RWFiles2010.nsf/FilesByRWDocUnidFilename/ASAZ-875HV8-full_report.pdf/$File/full_report.pdf).

²⁰⁹ "Apartheid Roads: Promoting Settlements, Punishing Palestinians", Ma'an Development Center, Aralık 2008, s. 22, 24.

Duvar inşasının Filistinliler üzerindeki olumsuz etkilerine en çarpıcı örneklerden biri Kalkilya'dır. 42.000 nüfuslu bir zamanların zengin pazar şehri, Batı Şeria'nın su kaynaklarının yaklaşık yarısının bulunduğu, bölgenin meyve-sebzesinin %42'sini üreten ve hatta ürettiklerini İsrail ile Körfez ülkelerine ihraç eden Kalkilya'nın şu anda üç tarafı duvarlarla çevrilidir. Batı Şeria'ya tek ulaşım imkânı, doğu tarafındaki açıklık ile duvarın altından geçerek güneye giden tüneldir. Duvar inşası için Kalkilya'nın üçte birine el konmuş; tarım arazilerinin çoğu, su kaynaklarının üçte biri ve dokuz köy 18.000 sakini ile birlikte duvarın diğer tarafında kalmıştır. Tarımla uğraşan 32 köyün arazileri ile bağlantısı tamamen kesilmiştir.

Çiftçilerin arazilerine gidebilmek için İsrail'den izin belgesi almaları da tek başına yeterli değildir; zira bir işgalci askerin çıkış noktasını keyfi olarak kapatmasıyla bölge hapisshaneye dönüşebilmekte ve çiftçiler ürünlerini pazara ulaştıramadan ürünler kapılarda çürüyebilmektedir.²¹⁴ Doğu Kudüs'e gelince, buradaki 168 kilometre uzunluğundaki duvar bir yandan bölgeyi Batı Şeria'dan kopararak diğer yandan eğitim, sağlık gibi temel hizmetlere ulaşımı engellenen ve ekonomik gücü iyice zayıflatılan halkı iç göçe zorlayarak "Kudüs'ün Yahudileştirilmesi politikası"na hizmet etmektedir. Zira duvar nedeniyle Doğu Kudüs'te yaşayan Filistinlilerin dörtte birinin şehir ile bağlantısı kesilmiş ve gettolara hapsedilmiştir. Duvarın dışına itilen bu kişiler daimi ikamet haklarını kaybetme riskiyle karşı karşıyadır.²¹⁵

Bugüne kadar duvarın hukuki boyutuna ilişkin kararların en önemlisi, BM Genel Kurulu'nun 8 Aralık 2003'teki kararı uyarınca, duvar inşasının uluslararası hukuka göre meşru olup olmadığını inceleyen Lahey'deki Uluslararası Adalet Divanı'nın 9 Temmuz 2004'te ilan ettiği istişari görüşüdür. Divan, duvarın planlanan güzergâhıyla Filistinlilerin haklarını ağır biçimde ihlal ettiğini, kendi kaderlerini tayin hakkını ellerinden aldığını ve ulusal güvenlik gerekçesiyle bunların meşrulaştırılmayacağını bildirmiş; duvar inşasına derhâl son verilmesi, tamamlanan kısımların en kısa zamanda yıkılması ve topraklarına el konulan ve evleri yıkılan Filistinlilere tazminat ödenmesi kararını vermiştir. Duvar tartışmalarını Filistin-İsrail arasında sınırlı bir konu olarak görmeyip uluslararası barış ve istikrarın bir parçası olarak değerlendirmiş; bununla da yetinmeyip tüm devletleri duvarla birlikte ortaya çıkan gayrimeşru durumu tanımlamaları, inşaatın devamını sağlayacak yardımları kesmeleri ve İsrail'in uluslararası hukuka uymasını sağlamaları hususunda uyarmıştır. İsrail hükümetinin duvarın geçici olduğu ve kalıcı bir anlaşmaya varılması durumunda kaldırılacağı güvencesini inandırıcı bulmayarak, duvarı ve ortaya çıkardığı sonuçları "emrivaki" olarak nitelendirip bunun ileride *de facto* (fiili) ilhak hâline gelebileceğine dikkat çekmiştir.

Bütün bu ihlallere neden olan duvar inşasına başlangıçta uluslararası toplum büyük tepki gösterse de ABD'nin tam desteğini ve maddi

214 "Israel's Apartheid Wall Sheet", PMC, www.aljazeera.info, 10.07.2003;

"Online Petition: The National Initiative to Resist the Wall", <http://www.miftah.org/Display.cfm?DocId=2655&CategoryId=15>, (09.11.2003).

215 "Occupied Palestinian Territory: Forced displacement continues", Internal Displacement Monitoring Centre, 10.09.2008, <http://pdfbooksz.com/ebook-occupied-palestinian+territory+forced+displacement+continues-pdf-1.html>.

yardımlarını arkasına alan İsrail geri adım atmamış ve gelinen noktada -Uluslararası Adalet Divanı'nın da tehlikeye işaret ettiği üzere- "duvar gerçeği" artık büyük ölçüde kabullenilmiştir. Hatta öyle ki İsrail'e tepki gösteren bazı Arap ve İslam ülkeleri, daha sonra güvenlik gerekçesiyle komşularıyla sınırlarına duvarlar örmeye başlamışlardır.²¹⁶ Bu durum güvenlik için duvar inşasının "meşru" bir gerekçe olarak genel kabul görür hâle geldiğinin bir göstergesidir. Hiç şüphesiz bu gelişmeler, utanç duvarına karşı verilen mücadelede Filistinlilerin elini zayıflatmaktadır.

8. Mülkiyet Haklarının İhlali

İsrail'in Filistin topraklarında sıkça işlediği bir başka insan hakları ihlali mülkiyet haklarına yöneliktir. Daha kuruluşundan evvel başlayan Filistin topraklarına ve mülklerine zorla el koyma ve evleri yıkmaya gibi ihlaller, 1948'den sonra bizzat devlet eliyle yürütülmüş ve Filistin topraklarının Yahudileştirilmesi politikasının önemli bir ayağını teşkil etmiştir. Zira mülkiyet hakkına yönelik ihlallerle Filistinliler yaşadıkları bölgelerden zorla göç ettirilmeye çalışılmıştır. İsrail'in bu alandaki ihlalleri İkinci İntifada sonrasında daha da artmıştır.

İsrail'in 28 Eylül 2000 ile 30 Nisan 2007 arasında Filistin topraklarında tamamen veya kısmen yıktığı binaların sayısı aşağıdaki tabloda verilmiştir. Bugüne kadar en fazla bina yıkımına sahne olan Batı Şeria'daki şehirler Nablus (9.951), Cenin (9.204), Beytüllahim (8.060), Ramallah (6.328) ve el-Halil (6.866) iken, Gazze'dekiler ise Refah (13.039) ve Han Yunus (9.206)'tur.²¹⁷

Bölgeler	Kısmen yıkılan binalar	Tamamen yıkılan binalar	Yıkılan kamu binaları	Yıkılan güvenlik birimlerine ait binalar	Toplam
Batı Şeria	42.752	2.855	155	83	45.845
Gazze Şeridi	26.578	5.248	88	-	31.914
Toplam	69.330	8.103	243	83	77.759

Filistin Merkezî İstatistik Bürosu'nun 2010'da yayımladığı son raporuna göre ise, 1967'den Mayıs 2009'a kadar geçen 42 yılda İsrail, Filistinlilere ait toplam 23.100 evi yıkmıştır. Aksa İntifadası'ndan itibaren yıkılanların sayısı ise 13.400'dür. Bu sayıya, son Gazze operasyonunda tamamen yerle bir edilen 4.100 ev ile kısmen yıkılan 17.000 ev de dâhil edilince bilanço daha da ağırlaşmaktadır.²¹⁸ Ev Yıkımlarına Karşı İsrail Komitesi (ICAHN) ne göre yıkımlar için İsrail'in öne sürdüğü temel gerekçeler üç tanedir: İlki, bir ceza olarak evlerin yıkılmasıdır; mesela intihar eylemi

²¹⁶ Konuyla ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. Z. Tuba Kor, "Güvenlik duvarlara 'emanet'", *Anlayış*, Sayı. 57, Şubat 2008, s. 78-79.

²¹⁷ Palestinian Central Bureau of Statistics, "Number of Damaged Building in the Palestinian Territory from 28\09\2000 to 30\04\2007 by Governorate\District and Building Type", http://www.pcbs.gov.ps/Portals/_pcbs/intifada/damage.htm.

²¹⁸ Palestinian Central Bureau of Statistics, "Special Report on the 62nd Anniversary of Nakba", 12 Mayıs 2010, <http://www.pcbs.gov.ps/DesktopModules/Articles/ArticlesView.aspx?tabID=0&lang=en&ItemID=1532&mid=11394>, s. 5.

düzenleyenlerin ailelerinin yaşadıkları evlerin yıkılması gibi. İkinci İntifada sırasında cezai amaçla 668 evi yıkan²¹⁹ İsrail ordusu, bu yolla caydırıcı olmaktan ziyade saldırıları daha da teşvik ettiği sonucuna vararak bu uygulamaya 2005 yılı başında son vermiştir. Cezalandırma amaçlı yıkımların oranı %5'tir. İkincisi idari yıkımlardır ki, inşaat izni için başvuruların çok karmaşık, pahalı ve uzun bir süreç olması ve İsrail'in keyfi engeller çıkarması²²⁰ nedeniyle Filistinliler kaçak inşaat yapmaktan başka çare bulamamaktadır. İsrail'in bu kategorideki yıkımları, Oslo anlaşmalarının ardından Batı Şeria'da C bölgesi ve Doğu Kudüs ile sınırlı hâle gelmiştir. Yine de B bölgesinde, askerî üslere veya ordunun ve yerleşimcilerin sıkça kullandığı yollara yakın bölgelerde bulunan evler de yıkılmaktadır. İdari yıkımların oranı %35'tir. Yıkımlara karşı direnenlerin para cezası, şiddet veya gözaltı ile karşılaşabildiğini, evlerin yıkılma bedelinin ev sahiplerinden alındığını da belirtmek gerekir. Üçüncüsü askerî yıkımlardır. Bunlar askerî operasyonlar sırasında keyfi olarak rastgele yapılan yıkımları içermektedir. Yine İsrail'in suikast politikası çerçevesinde, arananlar listesindeki kişilerin bulunduğu veya bulunduğu zannedilen binalar yerle bir edilmektedir. Yol inşa etmek, güvenlik bölgesi oluşturmak gibi sebeplerle de Filistinlilerin evleri yıkılabilmektedir. Özellikle 2002'den bu yana duvar inşası için pek çok Filistinlinin evi yıkılmış ve topraklarına el konmuştur. Bu kategorideki yıkımların oranı ise %65'tir. 1967'den 2007'ye kadar olan dönemde cezalandırma amacıyla 1.521, idari sebeplerle 4.076, askerî amaçla 7.399 ve diğer sebeplerle 1.334 olmak üzere toplam 18.616 ev yıkılmıştır.²²¹

ICAHD'nin, İsrail'in Gazze'ye yönelik Dökme Kurşun Operasyonu'nun bilançosunu da kattığı 1967-2009 dönemini kapsayan güncellenmiş raporunda ise rakamlarda dikkat çekici bir artış söz konusudur. Buna göre, 1967'den Nisan 2009'a kadar geçen dönemde gerçekleşen yıkımlar arasında cezalandırma amaçlılar 1.523, idari sebeplerle 4.694, askerî amaçlı olanlar 11.798 olmak üzere toplam 24.145'e yükselmiştir. Böylece 2009'un ilk dört ayı, 1967'deki 6.317 yıkımın ardından, 4.290 ev yıkımı ile son 32 yılın en fazla yıkım gerçekleştirilen dönemi olmuştur.²²²

Her ne kadar özel veya kamu mülklerinin yıkımı ve sivillere ait olan varlıkların hedef almak uluslararası hukuka ve insan haklarına aykırı olsa da İsrail yıkımları kendini koruma ve terörist tehdidi gibi gerekçelerle meşrulaştırmaya çalışmaktadır. Mülklerin müsadere, ruhsat sınırlamaları, ev yıkımları ve tahliyelerin önemli bir kısmı Yahudi yerleşimciler ve yerleşim birimleri arasında bağlantıyı sağlayacak altyapı için gerçekleştirilmektedir. Bunlar dışında bizzat Yahudi yerleşimciler de Filistinlilere

219 "Statistics on demolition of houses as punishment 1987-2004", http://www.btselem.org/english/Punitive_Demolitions/Statistics_Since_1987.asp.

220 Mesela tapu kayıtları 30 yıldır dondurulmuş olan bölgelerde başvuruların çoğu, toprak mülkiyeti ispat edilemediği için geri çevrilmekte, bazen de inşaat kurallarına uyulmamış olması gibi bahaneler ileri sürülebilmektedir.

221 "Statistics on House Demolitions (1967-2007)", Israeli Committee Against House Demolitions, Ekim 2008, [http://www.internal-displacement.org/8025708F004CE90B/\(httpDocuments\)/BB5153683B8162BBC12574E3002FD653/\\$file/House+demolition+statistics+\(2\).doc](http://www.internal-displacement.org/8025708F004CE90B/(httpDocuments)/BB5153683B8162BBC12574E3002FD653/$file/House+demolition+statistics+(2).doc).

222 "Statistics on House Demolitions (1967-2009)", Israeli Committee Against House Demolitions, Nisan 2009, [http://www.internal-displacement.org/8025708F004CE90B/\(httpDocuments\)/8AFE29E642C7D3B7C125768D005D5621/\\$file/ICAHd_StatOnHouseDemol_09.pdf](http://www.internal-displacement.org/8025708F004CE90B/(httpDocuments)/8AFE29E642C7D3B7C125768D005D5621/$file/ICAHd_StatOnHouseDemol_09.pdf).

saldırarak mülklerine el koymakta, yıkmakta veya çalmaktadır. Bu tip vakalar özellikle C bölgesinde yaşanmaktadır.²²³

9. Filistin Topraklarında İsrail Karakolları: Yahudi Yerleşimleri

Ortadoğu Barış Süreci'nin başladığı günden itibaren iki taraf arasındaki çözülmesi en zor problemlerden biri, Yahudi yerleşim birimleri meselesi olmuştur. 1967'de İsrail'in Batı Şeria'yı ve Gazze'yi işgal etmesiyle birlikte bu bölgelerdeki demografik yapı hızla değişmeye başlamıştır. 1967 Savaşı'nın hemen ardından dönemin İşçi Partisi liderliğindeki İsrail hükümeti, işgal altındaki toprakları İsrail ile birleştirmek için harekete geçmiş, Doğu Kudüs'ü ilhak etmiş, Golan Tepeleri'nde ve Batı Şeria'daki Kfar Etzion'da birer Yahudi yerleşim birimi kurmuştur. Sonradan sivil bir görünüm kazanacak olan bu yerleşimler aslen yarı askerî merkezlerdir. Sina, Gazze ve Golan ile Batı Şeria'da Ürdün Nehri boyunca sınır bölgelerinde kurulan komşu ülkelerden gelebilecek saldırılara karşı ön uyarı karakolları niteliğindeki Yahudi yerleşimleri, birer tampon bölge işlevi görmüştür. Dönemin Savunma Bakanı Moşe Dayan, bu topraklarda kurulmuş olan yerleşim birimlerinin sonsuza kadar kalacaklarını ve gelecekteki sınırların bu merkezleri İsrail'in bir parçası olarak kapsayacağını ifade etmiştir.²²⁴

İsrail'in bugünkü yerleşimci haritası 1960'lı yıllardakinden çok farklıdır. Batı Şeria'daki yeni Yahudi yerleşim merkezlerinin sayısının gün geçtikçe artması haritayı oldukça değiştirmiştir. Özellikle 1977'de ilk kez iktidara gelen radikal sağcı Likud Partisi'nin de etkisiyle, önceki yıllardan farklı olarak, 1970 ve 80'lerde İsrail'in yerleşim politikalarını ekonomik veya askerî kaygılardan ziyade siyasi kaygılar ön plana çıkmuştur. Buna göre, Batı Şeria'nın hayati bölgelerini İsrail'in büyük kentlerine organik olarak bağlayacak büyük merkezlerin oluşturulması öngörülmektedir. Bundaki amaç, ikili bir toplum yaratmak, Arap kent ve köylerini -tümü işlevsel otoyollarla birbirine bağlanmış- koğuşkent niteliğindeki büyük Yahudi banliyölerinin, yerleşim merkezlerinin ve askerî kampların çevrelediği gettolar hâline getirmektir. Özellikle Likud Partisi lideri Netanyahu döneminde uygulamaya konulan ve Doğu Kudüs'te yeni yerleşim birimleri kurmayı amaçlayan Har Homa Projesi barış sürecinin önünde önemli bir engel teşkil etmiştir. Söz konusu projeye Doğu Kudüs'teki radikal Yahudilerin nüfusunu artırmak, proje tamamlandığında ise Doğu Kudüs ile Batı Şeria arasındaki bağlantının kesilmesi suretiyle Filistinlilerin Kudüs üzerindeki haklarını sona erdirmek hedeflenmiştir.

Batı Şeria ve Gazze'de genişlemeye devam eden Yahudi yerleşim bölgeleri İkinci İntifada'da önemli bir rol oynamıştır. Yerleşim bölgelerinin inşasının devam etmesi, barış süreci için önemli bir engel ve uluslararası hukuk açısından da önemli bir sorundur. İşgalci gücün işgal ettiği top-

²²³ "Occupied Palestinian Territory: Forced displacement continues", Internal Displacement Monitoring Centre, 10.09.2008, <http://pdfbooksz.com/ebook-occupied+palestinian+territory+forced+displacement+continues-pdf-1.html>.

²²⁴ Noam Chomsky, *Kader Üçgeni ABD, İsrail ve Filistinliler*, İstanbul: İletişim Yayınları, 1993, s. 135-136.

raklara kendi insanlarını yerleştirmesini yasaklayan Dördüncü Cenevre Sözleşmesi'nin 49. maddesi uyarınca, bu yerleşim bölgelerinin tamamı hukuk dışıdır. Lahey Düzenlemelerinin 55. maddesi ise işgal devletinin, güvenlik ihtiyacı ve yerel nüfusun faydası için olan durumlar hariç, devlet mülkiyetinin karakter ve doğasını değiştirmesini yasaklamaktadır. İsrail'in İsraili siviller için Batı Şeria ve Gazze'de yerleşim yerleri, yollar ve ilgili altyapıyı inşa etmesi, bu iki istisnai durum kriterine uymamaktadır.²²⁵ Uluslararası toplum da bu konuda Filistinlileri desteklemektedir. Nitekim BM'nin yayınladığı çok sayıda kararda İsrail'in yerleşimcilerle ilgili politikaları kınanmıştır. Güvenlik Konseyi 22 Mart 1979 tarihinde aldığı bir kararında, "İsrail'in Filistin'de ve 1967'den bu yana işgal altında olan diğer Arap topraklarında yerleşim kurma politikalarının ve uygulamalarının yasal geçerliliği olmadığını ve Ortadoğu'da kapsamlı, adil ve kalıcı barışın sağlanmasına ciddi bir engel teşkil ettiğini" ifade etmiştir.²²⁶ Son olarak, 2001 yılında başlatılan Cenevre girişiminin 2003'te ilan ettiği alternatif Ortadoğu planı, Filistin egemenliğindeki topraklarda ikamet eden Yahudi yerleşimcilerin İsrail'e yerleştirilmesini, binalar ile altyapının Filistin tarafına bırakılmasını öngörmektedir.²²⁷

Tüm çabalara rağmen Oslo Barış Süreci'nde (1993-2000), Batı Şeria ve Gazze'deki Yahudi yerleşimcilerin sayısı %50'den fazla artış göstermiştir. Batı Şeria ve Gazze'de yerleşimlerin artması nedeniyle sıklıkla Filistinlilerin saldırılarına uğrayan yaklaşık 380.000 Yahudi yerleşimcinin güvenliğini ve hareket özgürlüğünü teminat altına almak için İsrail, burada yaşayan yaklaşık 3,5 milyon Filistinliyi belli bölgelere hapsedmiş; bölge kapatma, sokağa çıkma yasağı gibi çeşitli hareket kısıtlamaları uygulamıştır.²²⁸ Yerleşim birimleri 1967'de işgal altındaki toprakların sadece %3'ü üzerinde kurulmuş olsa da inşa edilen altyapı ve sunulan geniş imkânlar nedeniyle işgalciler Batı Şeria'nın %40'ını ellerinde tutmaktadır.²²⁹ İsrail yerleşimleri ve bunların etrafındaki büyük alanlar sadece Yahudi yerleşimciler tarafından kullanılabilir. Mesela Batı Şeria'da yerleşimcilere ve İsrail ordusuna Filistin yerleşim bölgelerine uğramadan geçme imkânı tanıyan 400 kilometreye yakın çok geniş bir yol, Filistinlilerin 1.600 dönüm toprağına el konulmak suretiyle inşa edilmiştir. Filistinlilerin bu bölgede bina inşa etmesi ya da toprağı işlemesi de yasaktır. Ayrıca İsrail yerleşimleri önemli ölçüde su tüketmektedir; bu durum da sıklıkla yakındaki Filistin köy ve şehirlerinin sudan mahrum kalmasına neden olmaktadır. Toprağın İsrail yerleşimleri, yan yollar ve gerekli altyapı için gasp edilmesi ve su dâhil hayati kaynakların ayrımcı biçimde tahsisi, bölgedeki Filistin nüfusunun yeterli geçim, barınma, sağlık, eğitim ve çalışma gibi temel hakları üzerinde son derece yıkıcı bir etki yapmaktadır.²³⁰

Yerleşimciler yukarıda zikredilen özellikleri nedeniyle İkinci İntifada sırasında sık sık Filistinlilerin hedefi olmuştur. Filistinliler İsrail'in yerleşimci politikasının ileride kurulması muhtemel Filistin devleti için

225 "İsrail ve İşgal Altındaki Topraklar: Yerleşimciler Sorunu", www.amnesty-turkiye.org.

226 "Yahudi Yerleşimciler Sorunu", http://www.haberaliz.com/israil_filistin_yahudi_yer.php.

227 "Cenevre Mutabakatı'nın ana unsurları", *Zaman*, 02.12.2003

228 "İsrail ve İşgal Altındaki Topraklar: Yerleşimciler Sorunu", www.amnesty-turkiye.org.

229 Palestine Monitor, "2009 Factbook", s. 77, http://www.palestine-monitor.org/spip/IMG/pdf/factbook_Final_online-2.pdf.

230 "İsrail ve İşgal Altındaki Topraklar: Yerleşimciler Sorunu", www.amnesty-turkiye.org.

önemli bir engel teşkil ettiğinin farkındadır. Zira yerleşim birimleri, toprak bütünlüğünü engelleyecek şekilde stratejik bölgelerde bulduklarından, Filistin devletinin bütünlüğüne zarar verecektir. Ayrıca İsrail askerlerinin, Filistinlilerin ölümüne ve yaralanmasına yol açan şiddet uygulamaları da çoğunlukla sıkı korunan yerleşim bölgelerinin yakınlarında meydana gelmektedir. Yerleşim bölgeleri İsrail işgaline karşı öfkenin en yakın hedefidir. Çünkü İsrail askerleri yerleşimcilerin çıkarı için Filistinlilerin mülklerini yıkmaktadır. Evler, meyve ve zeytin ağaçları, tarım arazileri yerleşimcilerin daha güvenli yollarla yerleşim bölgelerine ulaşımını sağlamak için yok edilmektedir.

İlk defa 1982’de Mısır ile barış karşılığında Sina’dan geri çekilirken 18 Yahudi yerleşim biriminin tamamını boşaltan İsrail, özellikle İkinci İntifada sırasında direnişin ana hedefi olan ve artık büyük bir maddi ve manevi yük hâline gelen Gazze’deki 21 Yahudi yerleşim birimini de 2005 yılında “tek taraflı” bir adımla tamamen tahliye etmiştir. Ne var ki 2008 yılı itibarıyla Batı Şeria’daki 139 yerleşim biriminde 295.380, Golan Tepeleri’ndeki 32 yerleşimde 19.083 ve Doğu Kudüs’teki 14 yerleşimde 193.091 olmak üzere 500.000’i aşkın Yahudi yerleşimci bulunmaktadır.²³¹ İsrail’in işgal altındaki topraklarda kendi kontrolünü sağlamlaştırmak ve fiili durum yaratmak üzere barış süreçlerinde dahi hız kesmeden büyüttüğü bu yerleşimler, Filistin’in toprak bütünlüğünü engelleyerek bağımsız ve yaşayabilir bir devlet kurulabilmesinin önüne geçmektedir. Üstelik bu yerleşim birimlerine İsrail’in askerî üsleri de eklendiğinde sayıları 440’a ulaşmaktadır.²³²

1972’den bugüne İsrail başbakanlarının görev yaptıkları dönem içinde inşa edilen yeni yerleşim birimleri sayısı şu şekildedir (en çoktan en aza doğru):²³³

1977-83 Menahem Begin	: 80’e yakın (Bu dönemde Mısır ile barış anlaşması imzalanmıştır.)
2001-06 Ariel Şaron	: 55 (Gazze’deki yerleşimler boşaltılmıştır.)
1999-2001 Ehud Barak	: 50’ye yakın (Camp David barış süreci devam etmektedir.)
1996-99 Benyamin Netanyahu:	30
1969-74 Golda Meir	: 28
1974-77 İzak Rabin	: 27
1984-86 Şimon Peres	: 22
1967-69 Levi Eshkol	: 20
1986-92 İzak Şamir	: 12
2006-08 Ehud Olmert	: 5
1992-95 İzak Rabin	: 2

231 “Settlements in West Bank”, “Settlements in Golan Heights” ve “Settlements in East Jerusalem” Foundation for Middle East Peace, http://www.fmep.org/settlement_info/settlement-info-and-tables/stats-data.

232 Palestinian Central Bureau of Statistics, “Special Report on the 62nd Anniversary of Nakba”, 12 Mayıs 2010, <http://www.pcbs.gov.ps/DesktopModules/Articles/ArticlesView.aspx?tabID=0&lang=en&ItemID=1532&mid=11394>.

233 “New Settlements Constructed by Administration, 1972-2008”, Foundation for Middle East Peace, http://www.fmep.org/settlement_info/settlement-info-and-tables/stats-data/new-settlements-constructed-by-administration-1972-2008. Bu sayılara genişletilen yerleşim birimleri dâhil değildir.

Aşağıdaki tablo Yahudi yerleşimlerinin nüfusundaki artışı ortaya koymaktadır.²³⁴

	Batı Şeria	Gazze Şeridi	Doğu Kudüs	Golan Tepeleri	Toplam
1972	1.182	700	8.649	77	10.608
1983	22.800	900	76.095	6.800	106.595
1993	111.600	4.800	152.800	12.600	281.800
2000	192.976	6.678	172.250	15.955	387.859
2006	268.400	-	186.857	18.105	473.362
2008	295.380	-	193.091	19.083	507.554
2009	304.569	-	192.000	20.000	516.569

10. 11 Eylül Saldırıları'nın Ardından ABD'de Filistinlilere Yönelik İnsan Hakları İhlalleri

11 Eylül saldırılarının ardından oluşan “teröre karşı savaş” atmosferinde potansiyel terörist olarak algılanan Arap ve Müslümanlar aleyhinde yapılan propaganda başarıya ulaşmış gözükmektedir. Taliban, Bin Ladin, el-Kaide, Vahhabi gibi terimlerin ve isimlerin bugün insanların zihninde olumsuz birer imge olarak kazanmış olması bunun en önemli göstergesidir.

İsrail, 11 Eylül sonrası oluşan yeni atmosferi değerlendirmede gecikmemiştir. Saldırıların “masum(!) hedefi” olan ABD üzerinden planlarını uygulamaya koyan İsrail istihbarat örgütü, âdeta ABD’de hiçbir Arap ve Müslüman bırakmamak üzere harekete geçmiştir. İlk olarak ABD’deki Filistin direnişine maddi ve manevi destek veren STK’lardaki Filistinli Araplar takibe alınıp teröre destek olmakla suçlanmış faaliyetleri durdurulmuş ve mal varlıklarına el konulmuştur. Ardından da geçmişte İsrail’e karşı herhangi bir eylemde bulunan Filistinlileri yakalayıp cezalandırmak üzere ABD emniyet güçleri MOSSAD’ın bütün bilgilerini değerlendirmeye almış ve Filistinlilere karşı harekete geçmiştir. Filistinlilere ait bütün STK’lar kapatılmış, aktif çalışan ve İntifada ile gönül bağı bulunan çok sayıda Filistinli ya yakalanmış ya da sınır dışı edilmiştir. Florida Üniversitesi öğretim üyelerinden Prof. Sami Aryan bu örneklerden sadece birisidir. Aryan, 20 yıl önce yaptığı bir konuşmada İsrail’e hakaret ettiği için görevinden alınarak tutuklanmış ve kendisine federal yetkililer tarafından gerekli araştırma belgelerinin tamamlanması için 2005 yılına kadar mahkemeye çıkarılmayacağı ve tutukluluk hâlinin devam edeceği bildirilmiştir.²³⁵

²³⁴ “Comprehensive Settlement Population 1972-2008”, Foundation for Middle East Peace, http://www.fmep.org/settlement_info/settlement-info-and-tables/stats-data/comprehensive-settlement-population-1972-2006; 2009 yılına ait son rakamlar ise şu kaynaktan alınmıştır: Wikipedia, “Israeli Settlement” http://en.wikipedia.org/wiki/Israeli_settlement.

²³⁵ Eş-Şark el-Avsat, 16.06.2003.

Sonuç olarak, İsrail ile Filistinliler arasındaki çatışmalar, İsrail'in iddia ettiği gibi iki eşit siyasi taraf arasında gerçekleşen bir savaş olarak değerlendirilemez; tam aksine taraflar arasındaki güç asimetrisi çok büyüktür. Sivil insanların oluşturduğu bir direniş hareketine karşı İsrail, ekonomik ambargo, ablukalar, dolaşım sınırlamaları dâhil olmak üzere tüm psikolojik ve teknik araçlarını kullanarak ve büyük güçlerin tam desteğini arkasına alarak bir savaş yürütmektedir. Bununla birlikte İkinci İntifada ile Filistin direnişine Arap kökenli İsrail vatandaşlarının destek vermesi İsrail'i korkutan bir olgudur. Nitekim Aksa İntifadası olarak da bilinen İkinci İntifada, ilk İntifada'ya göre çok daha canlı ve kapsamlıdır. İkinci İntifada genci-yaşlısı, Hristiyan'ı-Müslüman'ı ile tüm Filistin halkını ve tüm direniş örgütlerini bir araya getirmiştir.

V. BÖLÜM
FİLİSTİN DİRENİŞ ÖRGÜTLERİ
VE ŞAHSİYETLER

I. Dünya Savaşı sonrasında meydana gelen iki gelişme, Filistin direnişinin ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır. Bunların ilki Osmanlı Devleti'nin dağılışı ve yeni kurulan Türk Devleti'nin Ortadoğu politikalarına dâhil olmaması, ikincisi ise Şerif Hüseyin'in büyük Arap devleti hayalinin Sykes-Picot Anlaşması ve Balfour Deklarasyonu ile sonuçsuz kalmasıdır. Bu iki gelişme Filistin sorununun tamamıyla İngiltere'nin inisiyatifine bırakılmasına ve Filistin direnişinin başlamasına neden olmuştur.

Başlangıcı 1920'li yıllara kadar giden Filistin direnişinin 1950'li yıllara kadarki sembol ismi Hacı Emin el-Hüseyini'dir. Siyasi boşluğun hâkim olduğu bir ortamda Hüseyini, lider olarak sıvırlmıştır. Filistin direnişinin başlamasında önemli rol oynayan Hacı Emin el-Hüseyini kendinden sonra gelen Filistin liderlerinin bilinçlenmesinde etkili olmuştur.

1960'lar, Filistinlilerin bir şeyler yapacaklarına inandıkları Arap ülkeleri ve uluslararası kuruluşlara karşı olan güvenlerinin iyice azaldığı yıllardır. Bu nedenle kendi sorunlarını ancak kendi güçleriyle çözebileceklerine inanan Filistinliler, özellikle 1967 Savaşı ve sonrasında örgütlü Filistin direniş hareketine ağırlık vermişlerdir.

Sürgünde yaşayan Filistinlilerin Arap yönetimlerinden bir şeyler beklemeyi bırakıp kendi çabalarıyla silahlı mücadeleye girişmelerinin ilk örneği, 1952 yılında Beyrut'ta George Habbaş liderliğinde bir grup üniversite öğrencisinin başlattığı harekettir. Bir komite olarak ortaya çıkan bu grubun bazı üyeleri, daha sonra özellikle Suriye Baas Partisi'ne rakip olacak "Arap Milliyetçi Hareketi"ni kurmuşlardır. Bu hareket Pan-Arap bir karaktere sahip olmasına rağmen 1948 Savaşı ve sonuçlarından Arap yönetimlerini sorumlu tutmuş ve Filistin'in kurtuluşu için silahlı mücadeleyi esas almıştır.²³⁶ Bu özelliği nedeniyle 1960'lı yılların sonlarında Arap

²³⁶ M. Suleiman, *Political Parties in Lebanon*, New York: 1967, s. 155-172; Karaman, s. 82.

birlik hareketinden bağımsız olarak ortaya çıkan Filistin direniş hareketinin ruhuna yaklaşıdır. Yine de 1950'li yıllarda Filistinlilerin başlattığı hareketler, o yıllarda yükselen Arap milliyetçiliğinden bütünüyle soyutlanamaz.

A. DİRENİŞ ÖRGÜTLERİ

1. El-Fetih

1960'ların başında sürgünde kurulmuş 40 civarında Filistin teşkilatı içinde en önemli grup el-Fetih'tir. Filistin sorununun gerçek anlamda Filistinlileştirilmesi el-Fetih örgütünün kurulmasıyla başlamıştır. Filistin direnişinin en önemli kilometre taşlarından biri olan el-Fetih, Yaser Arafat'ın (Ebu Ammar) önderliğinde 1959'da kurulmuştur. Teşkilatın kurucuları arasında, bu dönemde Arafat'ın en yakın arkadaşları olan Ebu İyad (Salah Halef) ve Ebu Cihad (Halil el-Vezir) da bulunmaktadır. Arafat ve arkadaşları, Süveyş Kanalı bölgesinde İngilizlerle çatışmaya giren Filistinlilerin başında yer almıştır. Silahlı mücadele ile ilk defa burada tanışan Arafat ve arkadaşları, 1955'te İsrail'in giriştiği Gazze harekâtından sonra, başarıya ulaşmak için silahlı mücadelenin tek çıkar yol olduğu fikrinde birleşmişlerdir. 1957'de Mısır'dan ayrılıp mühendis olarak çalışmak üzere Kuveyt'e gitmişler ve burada gizli faaliyetlerin yanı sıra *Filistinuna* (Filistinimiz) adlı dergiyi çıkarmaya başlamışlardır. El-Fetih 1950'li yılların sonunda İsraili hedeflere karşı küçük çaplı hareketleriyle silahlı direniş başlatan en dikkat çekici gruplardan biri olmuştur. En belirgin niteliği ise Filistin direnişini, öncelikle Arap hükümetlerinden bağımsızlaştırma yolunu seçmesidir.²³⁷

El-Fetih 1968 yılındaki ünlü Karameh direnişiyile öne çıkmış ve Filistin Kurtuluş Örgütü (FKÖ) içinde etkin olmaya başlamıştır. 21 Mart 1968 tarihinde saldırıya geçen İsraililer, Ürdün'ün Karameh bölgesinde hiç beklemedikleri bir direnişle karşılaşmış; Arap ordularının başaramadığını küçük bir gerilla grubu başarmıştır. Karameh zaferiyle büyük prestij kazanan Arafat ve el-Fetih bu tarihten sonra Filistinlilerin umut kaynağı olmuştur. 1971 yılında Ebu Ali İyad'ın öldürülmesi üzerine el-Fetih'in içinden kopan "Kara Eylül" adındaki grup, 1972 Münih Olimpiyatları'nda 11 İsraili sporcuyla öldürerek adını duyurmuştur. 1975'te başlayan Lübnan İç Savaşı'nın önemli aktörlerinden biri olan el-Fetih, komünist ve Nasırcı cepheyle iş birliği hâlinde Lübnanlı milliyetçi ve Falanjistlere karşı çarpışmıştır. 1982 yılında İsrail'in Lübnan'ı işgali sırasında bu ülkeyi terk eden el-Fetih liderliği Tunus'a taşınmıştır. El-Fetih'in diğer kurucularından Ebu Cihad ise 1988'de Tunus'ta İsraili bir komando grubunun gerçekleştirdiği silahlı saldırıda hayatını kaybetmiştir.²³⁸

Bu süreçte el-Fetih içinde Arafat'ı uzlaşmacı olarak suçlayan bazı gruplar ortaya çıkmış; fakat 1987 yılında yapılan FKÖ Konseyi toplantısında Arafat'ın önderliği teyit edilmiştir.²³⁹

237 Karaman, s. 87.

238 Turan, s. 189.

239 Halloum, s. 168-174.

El-Fetih hareketi, özellikle 1993 Oslo Anlaşması'ndan sonraki süreçte ciddi bir değişim geçirmiş ve İsrail'e karşı mücadelede "müzakere" yöntemine ağırlık vermeye başlamıştır. 2004 yılında Yaser Arafat şüpheli bir şekilde öldükten sonra karizmatik liderlik sorunu yaşayan el-Fetih, Mahmud Abbas'ı hem grup hem de ülke lideri olarak seçerken, Ocak 2006'da yapılan genel seçimlerde oy oranının HAMAS'tan daha düşük çıkması ile hareketin direnişteki öncülük rolü de tartışılmaya başlanmıştır. Grubun karizmatik liderlerinden biri olan hapisteki Mervan Barguti bağımsız bir parti kurarken, iktidar paylaşımında anlaşamayan el-Fetih ile HAMAS arasındaki siyasi gerilim, Haziran 2007'den itibaren Batı Şeria ve Gazze'de otoritelerin bölünmesine neden olmuştur.

2. Filistin Kurtuluş Örgütü (FKÖ)

FKÖ'nün temelleri Ocak 1964'te Kahire'de toplanan Arap Birliği Zirvesi ile atılmıştır. FKÖ'nün kurulmasına Filistinli direniş örgütleri değil Arap hükümetleri öncülük etmiştir. FKÖ'nün kurumsallaşması aşamasında Arap ülkeleri, Filistinlileri mücadele için yetiştirmek amacıyla askerî okullarına almayı teklif etmişlerdir. Ayrıca teşkilatın finansmanı için bir Filistin Millî Fonu oluşturulmuştur. Arap ülkelerinde FKÖ ofisleri açılmış ve o sıralarda Gazze ve Sina'da üslenen bir Filistin Kurtuluş Ordusu kurulmuştur.²⁴⁰

Bir anlamda Filistin davasının siyasi temsilcisi olan ve çok sayıda Filistinli örgütü bir çatı altında toplayan FKÖ, 1967 Arap-İsrail Savaşı'nda etkinliğini arttırmıştır. 1968 yılında yapılan Filistin Ulusal Konseyi'nin dördüncü toplantısında FKÖ yeniden örgütlenmiş; komando grupları üye yapılıırken sözleşme yeniden gözden geçirilmiş ve Filistin Kurtuluş Ordusu'nun komando kanadı kurulmuştur.²⁴¹

FKÖ'nün en önemli organı, Filistin parlamentosuna eş değer olan Ulusal Konsey'dir. Üyeler, Konsey'in mevcut kurulu, komando grupları, Filistin birlikleri, meslek örgütleri ve önde gelen Filistinlilerin görüşleriyle belirlenmektedir. Konsey, FKÖ'nün siyasetini ve programlarını oluşturan en üst kuruldur.²⁴²

FKÖ şemsiyesi altında bulunan gruplar içindeki en büyük örgüt olan el-Fetih'in lideri Arafat 1969'da FKÖ Yürütme Kurulu Başkanlığı'na getirilmiştir. Arafat yönetimi 1973 yılından itibaren diplomasiye ağırlık vererek FKÖ'ye sürgün hükümeti niteliği kazandırmıştır. 1974 yılında örgüt Arap Birliği, İKT ve BM tarafından Filistinlilerin tek meşru temsilcisi olarak tanınmıştır. 1980'li yılların başlarına kadar pek çok değişik grubu bünyesinde taşıyan FKÖ, Filistinlilerin önde gelen örgütü olma özelliğini korumuştur. Örgütün merkezi 1967 Savaşı'ndan sonra Ürdün'e, 1970'te Lübnan'a ve 1982'de İsrail'in Lübnan'ı işgalinin ardından Tunus'a taşınmıştır.

FKÖ lideri Arafat, Aralık 1988'de FKÖ adına terörizmi kınadığını açıklayan bir konuşma yapmıştır. ABD bu açıklamanın FKÖ içinde yer alan

240 A.g.e., s. 81-98.

241 A.g.e., s. 82.

242 A.g.e., s. 84.

el-Fetih, Güç 17, Havari Grubu, Filistin Halk Kurtuluş Cephesi (FHKC) ve Filistin Demokratik Kurtuluş Cephesi (FDKC) gibi örgütleri de bağıladığını düşünmüş; fakat ABD ile FKÖ arasındaki diyalog, FHKC'nin 30 Mayıs 1990'da İsrail kıyılarında saldırmasıyla bozulmuştur.

1994'teki Kahire (Gazze-Eriha) Anlaşması ve Eylül 1995'teki Oslo II Anlaşması'yla İsrail, Gazze Şeridi'nin tamamına yakınının, Batı Şeria'nın ise bazı bölgelerinin yönetimini Filistin Ulusal Otoritesi'ne bırakmıştır. Ocak 1996'da yapılan genel seçimler sonucunda 88 üyeli Filistin Yasama Konseyi oluşturulmuştur. Ayrıca seçimlerin sonunda Arafat, Filistin Ulusal Otoritesi'nin başkanı olarak göreve başlamıştır. Filistin Ulusal Otoritesi kabinesi 23 bakanlıktan oluşmaktaydı fakat önemli kararları alma yetkisi Arafat'a aitti. Ayrıca hükümette önemli pozisyonlar el-Fetih üyelerine verilmekteydi. FKÖ, bugün Filistin Ulusal Otoritesi'ni yürüten siyasi bir parti gibi işlev görmektedir.

Filistin direnişinin dinamikleri 1990'lı yılların ortasından itibaren değişirken, FKÖ'nün direnişteki merkezî konumu, kendi dışındaki HAMAS ve İslami Cihad gibi grupların artan eylemselliği ile sarsılmaya başlamıştır. Filistin halkı içindeki tabanı 2000'li yıllarda büyük bir genişleme gösteren HAMAS ve İslami Cihad'ın dâhil olmadığı FKÖ'nün yaşadığı taban sıkıntısı bir yana, bu iki grubun FKÖ'ye üyeliği konusundaki tartışmalar sarsıntılı bir süreci getirmiştir. Direnişin temel eksenine hâline gelen bu iki grup, FKÖ'nün mevcut yönetim yapısı değişmediği ve el-Fetih'in belirleyici rolü tasfiye edilmediği sürece örgüte üyeliği reddetmektedir. FKÖ ise Arafat'ın ölümünden itibaren yaşadığı taban kaybı ve meşruiyet tartışmalarından kurtulmak için tüm grupların katıldığı bir ulusal uzlaşma sürecinin zorunluluğunu görmeye birlikte buna hazır olmayan bir görüşüm sergilemektedir.

3. Filistin İslami Direniş Hareketi (HAMAS)

İlk defa 1978 yılında *el-Mucamma el-İslâmî* adlı bir hayır kuruluşu olarak Şeyh Ahmed Yasin tarafından Gazze'de kurulan ve daha sonra silahlı harekete dönüşen Filistin İslami Direniş Hareketi (HAMAS), 1987 yılındaki İntifada ile birlikte popüler bir nitelik kazanmıştır. Mısır merkezli Müslüman Kardeşler Örgütü (*İhvan-ı Müslimin*)'nün Filistin kanadı olarak da bilinmektedir. FKÖ'nün Filistinlileri ve Müslümanları temsil etmekten uzak olduğu ve İsrail'e karşı mücadelede pasif kaldığı gibi gerekçelerle kurulan HAMAS, Filistin'in kurtuluşu için silahlı mücadele ve cihat yolunu benimsemiş, bundan dolayı da Müslüman Kardeşler Örgütü'nün daha ılımlı olan kesimleri ile anlaşmazlığa düşmüştür. 1991 yılında İsrail ile barış görüşmelerine oturan FKÖ'nün anlaşmaya yönelik tutumu, Filistin'deki işgalin devam ettiği ve herhangi bir değişimin olmadığı gerekçesiyle HAMAS tarafından kabul görmemiş ve FKÖ'nün kendileri ile birleşme çağrılarını cevapsız bırakmışlardır. HAMAS, Filistin davasına destek bulmak amacıyla Hizbullah başta olmak üzere diğer Ortadoğu kökenli örgütlerle de iş birliği yapmıştır. HAMAS, 1992 yılında silahlı kanadı İzzettin Kassam'ı kurarak İsrail'e karşı silahlı eylemlerini yoğunlaştırmıştır. Hem siyasi hem de silahlı direnişi aynı anda yürüten HAMAS, İsrail'in yanı sıra ABD ve AB'nin terörist gruplar listesine alınmıştır. Özellikle 11

Eylül 2001 tarihinde meydana gelen saldırılardan sonra ABD'deki Filistinli gruplar üzerindeki baskılardan nasibini alan HAMAS'ın birçok bankadaki bağışlarına el konmuştur.

Giderek Filistin direnişinin merkezine yerleşen HAMAS, bu gücünü siyasete taşımak üzere girdiği 2006 genel seçimlerinden birinci çıkmasının ardından, Filistin siyasetinin de en önemli belirleyeni hâline gelmiştir. İç siyasetin dizaynı, dış politika uygulamaları ve İsrail'e karşı yürütülen direniş konusunda el-Fetih'ten tamamen ayrılan HAMAS'ın alternatif politika arayışları, rakip partilerin iç direncinin yanı sıra ciddi boyutta bir uluslararası tepkiyle karşılaşmıştır. Hükümete geldiği 2006 yılından bu yana büyük bir siyasi ve ekonomik ambargoya maruz kalan grubun birçok milletvekili ve üst düzey yetkilisi de hapse atılmıştır. 2007'den itibaren artan iç siyasi gerilimde HAMAS, üç uzlaşma anlaşmasına rağmen herhangi bir somut ilerleme kaydedilememesi üzerine, yaşanan çatışmaları durdurmak için Gazze bölgesinde yönetime el koyarak 2007 yılı ortasından itibaren kendi fiili iktidarı kurmuştur. O tarihten sonra HAMAS'ın en öncelikli gündemini, bir yandan Filistin iç barışını yeniden tesis edebilmek için yürütülen pazarlıklar, diğer yandan uluslararası aktörlerin atacağı adımlarda bir siyasi aktör olarak tanınma mücadelesi oluşturmuştur.

4. İslami Cihad

İslami Cihad, İran İslam Devrimi'nden hemen sonra, 1980 yılında Fethi Şikaki ve Abdülaziz Avde tarafından kurulmuştur. Bir öğretmen olan Şikaki, 1967 yılında girdiği Müslüman Kardeşler grubundan 1975'ten sonra ayrılmış ve İslam devriminden etkilenerek silahlı bir hareket oluşturmuştur. Örgütün adı ilk olarak 24 Mayıs 1982'de Fransız Sefareti'ne yapılan bombalı saldırıyı üstlenmesiyle duyulmuştur. FKÖ ve HAMAS'tan sonra Filistin topraklarında en güçlü üçüncü örgüt olan İslami Cihad, fikrî yapısı ve eylemleriyle diğer İslami direniş örgütleri ve cemaatlerinden ayrılmıştır. Örgütün fikrî oluşumunda Cemaleddin Afgani'den Seyyid Kutub'a kadar çok sayıda Müslüman düşünürün fikirleri etkili olmuştur.

Düşünce itibarıyla köklü bir yapıya sahip olan örgüt, fiili eylemleriyle de oldukça etkindir. Örgüt, eylemlerini daha çok intihar komandoları ile patlayıcı madde yüklü araçları kullanmak suretiyle gerçekleştirmektedir.

İslami Cihad, hedef olarak HAMAS'la yakın düşünceler taşısa da, Arap rejimleriyle ilişkiler ve İslami metodoloji konusunda HAMAS'tan ciddi anlamda ayrılmaktadır. İslami Cihad, İsrail ve Arap rejimlerini bir madalyonun iki yüzü olarak görürken, devrimci bir yöntemi savunmaktadır. İslami Cihad lideri Fethi Şikaki, Ekim 1995'te İsrail gizli servisi Mossad'ın düzenlediği bir saldırı sonucu Malta'da öldürülmüştür.

Özellikle 2000'de başlayan Aksa İntifadası sürecinde eylemlerinde büyük bir artış gözlenen İslami Cihad, HAMAS'tan sonra en fazla eylem gerçekleştiren grup hâline gelmiştir. Söz konusu büyüme, grubun Filistin davasındaki önemini pekiştirdiği kadar iç çekişmede de konumunu sağlamlaştırmıştır. Özellikle 2007 yılından itibaren yaşanan el-Fetih-HAMAS çekişmesinde tarafsız kalan İslami Cihad, iki taraf arasında yumuşama konusunda birçok girişimde bulunmuştur.

5. Filistin Halk Kurtuluş Cephesi (FHKC)

Arap Milliyetçi Hareketi'nin Filistin kolu, FKÖ'den ayrılarak Filistin Ulusal Kurtuluş Cephesi'ni oluşturmuş ve 1964 yılının Kasım ayından itibaren İsrail'e karşı çeşitli saldırılar gerçekleştirmiştir. 1967 yılının sonunda bu grup adını Filistin Halk Kurtuluş Cephesi (FHKC) olarak değiştirmiştir. Marksist nitelikli bir örgüt olan FHKC, Kudüslü Ortodoks bir aileden gelen George Habbaş tarafından kurulmuştur. FHKC uçak kaçırma eylemiyle adını uluslararası alanda duyurmuştur. Şubat 1969'da Nayef Havatme liderliğinde yaşanan bölünme sonucunda zayıflamıştır. 1970 yılında Ürdün'deki Haşimi Krallığı'nın Filistinlilere yaşattığı bozgunun (Kara Eylül olayları) ardından FHKC bakış açısını değiştirmiş ve 1971'de FKÖ'ye katılmıştır. FKÖ'nün Marksist kanadını oluşturan FHKC, örgüt içindeki "red cephesi"nin liderliğini üstlenmiştir.

1972'den itibaren İsrail hedeflerine sivil-asker ayrımı yapmaksızın saldırılar gerçekleştirmiştir. 1973'ten sonra FKÖ'nün ılımlı tavrına karşı en büyük tepki FHKC'den gelmiş; 1974'te FHKC, Yürütme Kurulu'ndan çıkarılmıştır. Mısır'ın İsrail ile imzaladığı Camp David Anlaşmalarının ardından Filistin birliğinin yeniden sağlanmasına çalışılmış ve 1981'de FHKC, FKÖ'ye yeniden dâhil edilmiştir. El-Fetih ile FHKC arasında var olan ayrımlar 1982 yılında Lübnan'ın işgali sırasında artmıştır. FHKC Ürdün'le yapılan görüşmelere karşı çıkarak kendisini yeniden Arafat karşıtı koalisyonun merkezi hâline getirmiştir. Bu sırada en çok desteği muhalif Filistinlilerin yaşadığı Şam'dan almıştır. Bununla birlikte FHKC "paralel bir FKÖ"nü ortaya konması fikrine Filistin hareketini zayıflatır gerekçesiyle karşı çıkmıştır. Madrid Konferansı ve Oslo anlaşmaları, diğer pek çok Filistinli grubu olduğu gibi FHKC'yi de daha marjinal hâle getirmiştir. Ağustos 1999'da FHKC ile Arafat ve el-Fetih arasında nihai statü görüşmeleri yapılmadan önce Kahire'de bir uzlaşmaya varılmıştır. Suriye, Lübnan, İsrail ve işgal altındaki topraklarda faaliyet gösteren FHKC, Suriye ve Libya'dan aldığı mali ve askerî yardımlarla varlığını devam ettirmiştir. 2000 yılından sonraki Aksa İntifadası sürecinde önemli eylemler gerçekleştiren grubun en ses getiren eylemi İsrail Turizm Bakanı Rehavam Zeevi'yi öldürmesidir. Arafat'ın ölümünden sonra yapılan 2005'teki başkanlık seçimlerine katılan FHKC, 2006 genel seçimlerinde 132 sandalyeli mecliste 3 milletvekili çıkarırken, HAMAS ile el-Fetih arasındaki çekişme de tarafsız kalmıştır.

6. Filistin Demokratik Kurtuluş Cephesi (FDKC)

Ortodoks Hristiyan asıllı sol görüşlü Nayef Havatme'nin FHKC'den Şubat 1969'da ayrılmasıyla Filistin Demokratik Halk Kurtuluş Cephesi kurulmuş; 1974 yılında örgütün ismi Filistin Demokratik Kurtuluş Cephesi (FDKC) olarak değiştirilmiştir. 1969 ile 1970 yılları arasında FHKC ile benzer bir tavır geliştiren FDKC, siyasi düzlemde FHKC'den ayrılmaktadır. FHKC'nin daha solunda bir siyasi çizgiye sahip olan örgüt, bugüne kadar çok sayıda silahlı saldırının sorumluluğunu üstlenmiştir. 1969'da "Yahudilerin denize dökülmesi" sloganını sıklıkla kullanan FDKC, 1970'te İsrail radikal solu ile diyalog başlatmıştır. 1973'te el-Fetih ve Filistinli komü-

nistlerle bir araya gelen FDKC, “iki devletli çözüm”ü kabul ederek önemli bir aşama kaydetmiştir. 22 Mart 1974’te Havatme, İsrail gazetesi *Yedioth Ahranot*’a yaptığı açıklamada iki tarafın önde gelen güçleri arasında diyalogun başlatılması gerektiği yönünde ifadeler kullanmıştır.

1977 yılında FDKC el-Fetih’ten uzaklaşmış; Havatme, Arafat ile Arafat karşıtlarına eşit uzaklıkta bir pozisyon almaya özen göstermiştir. Havatme 1982 yılında gerçekleşen Lübnan işgalinden sonra Şam’daki Filistinli muhalif gruplara katılmayı reddetmiştir. FDKC iki devletli çözümü kabul etmesine rağmen Madrid Konferansı’na katılmamış; 1993 yılında Oslo Anlaşması’nın imzalanması, FKÖ içinde yer alan diğer fraksiyonlar gibi FDKC’yi de radikalleştirmiştir. 1999 yılında FDKC, Kudüs’ün statüsü, mültecilerin geri dönüşü ve bağımsız bir Filistin devletinin kurulması konularında taviz verilmemesi gerektiği yönünde Arafat’la Kahire’de uzlaşmaya (FHKC’de bu uzlaşma içinde yer almıştır.) varmıştır. Bu uzlaşma sırasında FDKC’nin nihai statü görüşmelerinin FKÖ liderliğinde yapılması ve İsrail ile nihai bir anlaşmaya varmadan önce Filistin halkı arasında referandum yapılması yönündeki talepleri kabul edilmiştir.

2000 yılında başlayan Aksa İntifadası sırasında ciddi bir askerî varlık gösteremeyen grup giderek zayıflamış, 2005’teki başkanlık seçimlerindeki adayı sadece %3 oranında oy alabilmiştir. 2006’daki parlamento seçimlerinde ise 132 sandalyeli mecliste 2 milletvekiliği alabilmiştir.

7- El-Saika

1966 yılında kurulan ve Suriye tarafından desteklenen el-Saika ya da diğer adıyla Halk Özgürlük Mücadelesinin Öncüleri grubu, daha çok Suriyelilerden oluşmuş ve Suriye’nin bölgesel politikalarıyla uyumlu eylemler düzenlemiştir. Lübnan İç Savaşı sırasında Suriye güçleri ile birlikte el-Fetih’e karşı savaşmıştır. Merkezi Şam’da bulunan örgütün eylem potansiyeli diğer örgütlere göre düşüktür. Hâlen 1.500 civarında üyesi olduğu bilinmektedir. 1990’lı yıllarda Madrid, Oslo ve Washington’da yapılan tüm barış görüşmelerine muhalefet etmiştir. Günümüzde yaygın biçimde eylemleri yoktur.

8. Filistin’in Özgürlüğü İçin Halk Cephesi- Genel Komutanlık (PFLP-GC)

Filistin’in Özgürlüğü İçin Halk Cephesi’nden ayrılan Ahmet Cibril liderliğinde sol fraksiyonda bir gruptur. 1968 yılında kurulan örgüt, orijinal bir program yerine Ahmet Cibril’in George Habbaş’a muhalefetiyle şekillenen bir eylemselliğe sahiptir. Habbaş’ın Suriye yanlısı tutumu, bölünmede en önemli rolü oynamıştır. İsrail ile her ne türlü olursa olsun siyasal bir uzlaşmaya karşı olan örgüt, Filistin Ulusal Otoritesi’ne karşı da önemli bir muhalefet yürütmektedir. Filistin içinde ciddi bir etkinliği bulunmayan grup daha çok Lübnan’daki mülteci kamplarında etkindir. Lübnan Hizbullahı’na da destek veren grup, Suriye’ye yakın duruşunu sürdürmektedir.

B. ŞAHSİYETLER

1. Hacı Emin el-Hüseyni (1895-1975)

1895 yılında Kudüs'te doğan Hacı Emin el-Hüseyni, Kahire'de Ezher Üniversitesi'ni bitirdikten sonra Osmanlı ordusuna katılmıştır. Bir süre ordu görev yaptıktan sonra, 1917 yılında İngiliz işgaline karşı mücadele vermek ve bağımsız bir Arap-İslam devleti kurmak üzere gizli faaliyetlere başlamıştır. 1918 yılında kurduğu Arap Kulübü ile açıktan propaganda yürütmesi sebebiyle bir süre tutuklu kalmış; hapisten çıktıktan sonra önce Ürdün'e oradan da Suriye'ye gitmiştir. Bundan sonraki ömrünün 55 yılını hep İngilizlere ve Siyonistlere karşı mücadele içinde geçirmiştir. 1935 yılında kurduğu komite ile Arap gönüllüleri organize ederek büyük bir ayaklanma başlatmışsa da kendisine destek olan diğer grupların isabetsiz kararları sebebiyle başarı sağlayamamıştır. 1948'de İsrail'in kurulmasının ardından zorunlu ikamet cezasına çarptırılmış ancak gizli yollarla Filistinli fedailere silah temin etme dâhil, direnişin içinde olmaya devam etmiştir. Devrimci kişiliği ve yılmak bilmeyen mücadele azmiyle Filistin tarihine damgasını vuran Hüseyni, 1975 yılında Lübnan'da vefat etmiştir.

2. Şeyh İzzeddin Kassam (1882-1935)

Filistin silahlı direnişinin sembol ismi Şeyh İzzeddin Kassam, 1882 yılında bugün Suriye sınırları içinde bulunan Lazkiye kentinde doğmuştur. Mısır'a giderek Ezher Üniversitesi'ne kaydolmuş; burada Mısır'ın İngiliz işgaline karşı verdiği mücadeleden etkilenerek din âlimliğinin yanı sıra silahlı mücadeleyle de yakından ilgilenmiştir. 1903 yılından sonra döndüğü Suriye'de kısa bir süre görev yapmasının ardından İtalyan işgaline uğrayan Libya'ya savaşmak için gitmiştir. Suriye'nin Fransız işgaline girmesine karşı verdiği mücadele ve 1919-20 döneminde yaşanan isyanlarda aldığı rol sebebiyle gıyabında idam cezası verilmiştir. Hayfa'da direniş çalışmalarına devam eden Kassam, İngilizlere karşı Cenin'de gizli örgütlenme gerçekleştirerek mücadelesini sürdürmüştür. 1935 yılında girdiği bir çatışmada arkadaşları ile birlikte şehit olmuştur.

3. Yaser Arafat (1924-2004)

Filistin direnişinin sembol ismi Yaser Arafat 1929 yılında Gazze'de doğmuştur. Tüccar bir babanın oğlu olan Arafat, genç yaşlarda siyasetle ve direnişle tanışmış; gençlik yıllarında İsrail'e karşı direnen mücahitlere silah taşıyarak başladığı mücadelesine, 1948 yılında mühendislik okumak için gittiği Kahire'de de devam etmiştir. Kahire'de kurduğu bir örgüt ile Filistinli öğrenciler arasında çalışmalar yaparak 1956 Süveyş Savaşı için savaşçı bulma işini organize etmiştir. Çalışmak için gittiği Kuveyt'te el-Fetih hareketini kurmuştur. 1969 yılında FKÖ'nün icra organı durumundaki Ulusal Konsey'in başkanlığına seçilmiştir. 1970 yılında Ürdün yönetimi ile Filistinli gerillalar arasında meydana gelen Kara Eylül çatışmalarından sonra Lübnan'a göç etmiştir. 1974'te yaptığı tarihî konuşmayla Fi-

listin davasını BM'nin gündemine taşımış ve BM'de Filistin için gözlemci üyelik statüsü verilmesini sağlamıştır. Uzun yıllar İsrail'e karşı silahlı mücadele verilmesini savunarak bu yönde çalışan Arafat, 1988'de BM Genel Kurulu'nda yaptığı konuşma ile İsrail'in var olma hakkını tanıdığını açıklamıştır. 1991 yılında Madrid'de başlayan Ortadoğu Barış Süreci'ne destek veren Arafat, 1993'te Oslo ve 1994'te Kahire Anlaşması ile Filistin Ulusal Otoritesi'nin kurulmasını sağlamış; bu çabaları nedeniyle kendisine 1994'te Nobel Barış Ödülü verilmiştir. 27 yıllık sürgün hayatından sonra 1994 yılında Filistin topraklarına yeniden dönen Arafat, 1996'da yapılan Filistin'in ilk seçimlerinde oyların %88,2'sini alarak başkan seçilmiştir. 2000 yılında başlayan Aksa İntifadası'ndan itibaren ABD ile ilişkileri giderek kötüleşen Arafat, İsrail karşısındaki tavrı ile Arap dünyasının takdirini kazanmıştır. 29 Mart 2002'den itibaren "Filistinli direnişçileri şiddete teşvik ettiği" suçlamasıyla Arafat'ı Ramallah'taki karargâhında tecrit eden İsrail, kendisini ziyaret eden yabancı ülke temsilcilerini de boykot ederek onu her yönden kuşatmış; 11 Eylül 2003'te, "barışın önünde en büyük engel" olduğu iddiasıyla Arafat'ı sürgüne gönderme yönünde ilke kararı almıştır. Bu şekilde son yıllarını İsrail kuşatması altında geçiren ve Kasım 2004'te şüpheli bir şekilde hayatını kaybeden Arafat, kendisinden sonra güçlü bir ikinci adam bırakamadığı için Filistin Ulusal Otoritesi ciddi bir liderlik krizine girmiştir.

4. Şeyh Ahmed Yasin (1936-2004)

HAMAS'ın kurucusu olan Şeyh Ahmed Yasin, 1936 yılında doğmuştur. 1948 yılında İsrail'in kurulmasından sonra ailesi ile birlikte göç ederek Gazze'ye yerleşmiştir. 16 yaşında geçirdiği bir kaza sebebiyle kalıcı felç olmuştur. Diğer Filistin İslami önderleri gibi Yasin de Mısır Ezher Üniversitesi mezunudur. 1965 yılında Müslüman Kardeşler hareketine yönelik operasyonlar sırasında tutuklanmış, ancak örgütsel bağlantıları ispat edilemediği için serbest bırakılmıştır. 1967 yılında Gazze'nin İsrail işgali altına girmesinin ardından direnişi teşvik eden söylem ve faaliyetlerini yoğunlaştıran Şeyh Yasin, kurduğu cemiyet aracılığı ile şehit ailelerine yardım etmiştir. Gizli silahlı örgüt kurma suçlamasıyla İsrail tarafından tutuklanan ve 1984'te 13 yıl hapis cezasına çarptırılan Yasin, esir değişimi anlaşması ile 1985 yılında serbest bırakılmıştır. 1987 yılında HAMAS'ı kurmuş ve İsrail'e karşı silahlı direnişe hız vermiştir. 1989'da tutuklanmış ve 1991'de ömür boyu hapis cezasına çarptırılmış; ancak 1997 yılında Ürdün'ün elindeki Halid Meş'al'i zehirleyen iki İsrail ajanına karşılık yapılan değişimde serbest bırakılmıştır. Amman'da tedavi gördükten sonra Gazze'ye geri dönmüştür. Tıpkı ilk İntifada'nın olduğu gibi, 2000 yılında başlayan Aksa İntifadası'nın da en önemli manevi önderi olmuştur. Haziran 2002'de Filistin Yönetimi tarafından Gazze'deki evinde göz hapsine alınan Şeyh Yasin, birkaç defa İsrail'in suikast girişiminden kurtulmuştur. Ne var ki 68 yaşındaki HAMAS'ın kurucusu ve manevi lideri Şeyh Ahmed Yasin, 22 Mart 2004'te tekerlekli sandalyesinde sabah namazından dönerken İsrail'in gerçekleştirdiği bir füze saldırısında yanındaki dokuz kişi ile birlikte şehit olmuştur.

5. Fethi Şikaki (1951-1995)

Filistin İslami Cihad hareketinin kurucusu olan Fethi Şikaki, 1951 yılında Gazze'deki Refah Mülteci Kampı'nda doğmuştur. Mısır'da Zakkazig Üniversitesi'nde tıp öğrenimini tamamladıktan sonra Filistin'deki Bir Zeit Üniversitesi'nde matematik eğitimi almıştır. Başlarda Cemal Abdünnasır'ın Arap milliyetçisi söylemine ilgi duyan Şikaki, 1967 yenilgisinden sonra İslami ideolojiye giderek yakınlaşmış, 1968 yılında Filistin'deki İslami oluşumlara katılmıştır. 1970'li yılların sonunda bir grup arkadaşı ile birlikte İslami Cihad hareketini kurmuştur. 1983 ve 1986 yıllarında iki defa İsrail tarafından tutuklanmıştır. 1987 yılındaki Birinci İntifada'nın başlamasında çok kritik ve önemli bir rol oynayan Şikaki, 1988 yılında Lübnan'a sürgün edilmiştir. Şehir gerilla taktiklerinde uzman olan Şikaki ve grubu, İsrail'e karşı büyük başarılar elde etmiştir. 1995 yılında Filistinli mültecilerin sınır dışı edilmeleri sorunu ile ilgili bazı temaslarda bulunmak üzere gittiği Libya'dan dönüşünde Malta Adası'nda MOSSAD tarafından düzenlenen bir suikast sonucu şehit olmuştur.

SONUÇ

Medeniyetlerin beşiği Ortadoğu, zengin kültürel birikimi, güçlü jeopolitik konumu ve ekonomik potansiyeli ile her zaman bölgesel ve küresel aktörlerin çekim alanı olmuştur. I. Dünya Savaşı ve sonrasında İngiltere ve Fransa'nın, tıpkı Afrika'da olduğu gibi bölge sınırlarını keyfi olarak çizip parçalara ayırmaları, bölge içi mücadeleyi beraberinde getirirken, bu kargaşa içerisinde ince ince dokunmaya başlanan İsrail projesi II. Dünya Savaşı sonrasında hayata geçirilmiş ve bu şekilde Ortadoğu'da Batı'nın gözü kulağı olacak bir İsrail devleti ortaya çıkarılmıştır.

İsrail bir işgal devleti olarak âdeta bölgenin kalbine saplanırken aynı zamanda Arap birliğinin sağlanması yolunda güçlü bir motivasyon kaynağı olarak görülmüştür. Lakin Arap ülkelerinin birlik konusundaki iradesizlikleri hesaplanamamıştır. Bölgede yapılan dört büyük savaş İsrail'in varlığını daha da güçlendirmiş, Filistin tarafı katliamlara, göçlere ve her alanda mahrumiyete maruz kalmıştır. BM'de İsrail'in aleyhinde alınan yüzlerce karara rağmen Filistin için durum dünden daha iyi olmamıştır. Hemen her gün birkaç masumun hayatını kaybettiği Filistin'de, hiçbir kararın ve sözde barış anlaşmasının İsrail'in kanun tanımaz tavırları karşısında şansı olamamaktadır.

İsrail bölgede düzenin ve barışın önündeki en büyük engel olduğu nu hemen her gün gerçekleştiği fiili uygulamaları ile ortaya koymaktadır. 1990'larda Madrid Konferansı ve Oslo Barış Süreci ile başlayan arayışları, aslında İsrail'in bölgeyi istikbalde görmek istediği düzenin ara çözümleri olarak algılamak mümkündür. Zira İsrail kendi aleyhine gibi görünen kararları fiili uygulamalarla boşa çıkartabileceğinin ve bunun bir yaptırım getirmeyeceğinin farkındadır. İsrail'i bu kadar keyfi davranmaya sevk eden temel unsurun Yahudi-Anglosakson birliği olduğu kadar, siyasi ve ekonomik birlikten yoksun İslam dünyasının dağınık hâli olduğu da söylenebilir.

Bugün Filistin, İslam dünyasının üzerinde hemen hemen ittifak içerisinde bulunduğu tek konudur. Buna rağmen İslam dünyası, Soğuk Savaş döneminde de, sonrasında da atılan nutuklar ve saman alevi mesabesinde birkaç çıkış dışında güçlü bir irade sergileyememiştir. 1969 Mescid-i Aksa olaylarının ardından gösterilen hızlı refleks ve akabinde İslam Konferansı Teşkilatı'nın inşası, daha sonra aynı kararlılıkla devam ettirilememiştir. Hâlbuki Kudüs'ün ve Mescid-i Aksa'nın İslam dünyasındaki tartışmasız önemi bile tek başına güçlü bir motivasyondur. Buna rağmen gerek bölge ülkeleri gerek coğrafya dışındaki Müslüman ülkeler, küresel güçleri küstürmeme telaşı ve dünyadan tecrit edilme korkuları ile Filistin'in yaşadığı drama göz yumabilmişler, Filistin'i siyasi manada "ümmetin yetim evladı" olarak bırakabilmişlerdir.

Filistin uluslararası alanda sahiplenilmemektedir. Mart 2004'te Filistin ve İslam âlemi için sembol bir şahsiyet olan Şeyh Ahmet Yasin'e karşı düzenlenen hunharca saldırı ve sonrasında uluslararası arenada kuşanılan siyasi kayıtsızlık, İsrail'in BM nezdinde kınanmasının önündeki ABD vetosu ve Arap Birliği'nin Tunus görüşmelerinin iptali, bizleri yine İsrail'in yaptığıнын yanına kalması gerçeği ile karşı karşıya bırakmıştır. Suikast sonrası yaşananlar bir anlamda cinayetlerin alkışlandığı ve sessiz kalınarak ödüllendirildiği yeni bir perspektifi çizmektedir. Yaşanan bu alabildiğine hukuksuz ortamın ya da bu yeni çarpık hukuk anlayışının bir gün sahiplerini de yutabileceği unutulmamalıdır.

11 Eylül sonrası dönemde bölgede kesin olarak gerçekleşen bir şey varsa, o da İsrail'e uygun bir Ortadoğu'nun yaratılması projesinin doludizgin devam ettiğidir. Irak'ın parçalanmaya doğru gitmesi, İran'a ve Suriye'ye gözdağı verilmesi ve ABD'nin Büyük Ortadoğu Projesi hep bu doğrultudaki gelişmelerdir. Ortadoğu, İsrail ve ABD merkezli olarak bilinçli bir istikrarsızlaştırmaya tabi tutulmaktadır. Fakat bölge aktörleri fiili anlamda bu tehlikenin farkına varmadan daha kaç tane "Yol Haritası"nın tarihin çöplüğündeki yerini bulması gerekecektir, bu konuda bir şey söylemek zor.

Aksa İntifadası'ndan bu yana geçen 10 senede, doğrudan İsrail saldırılarıyla 7.300'ü aşkın Filistinlinin katledildiği ve 35.000 Filistinlinin yaralandığı, seçilmiş yöneticiler dâhil hiçbir Filistinlinin can emniyetinin bulunmadığı, Batı Şeria'nın 700 kilometreyi aşan utanç duvarı ile parçalara ayrılmış dünyadan tecrit edildiği, Gazze'nin bir açık hava hapishanesine dönüştürüldüğü, Filistin topraklarında sık sık katliamlara imza atıldığı, oylarıyla HAMAS'ı iktidara taşıyan Filistin halkının ambargolarla cezalandırıldığı, 7 milyon mültecinin ve yerinden edilmiş evlerine dönmek üzere beklediği ve dünyanın sessizliği kuşandığı bir dönemde hiç şüphesiz Filistin'in yanında olmak ve acısını paylaşmak büyük bir onur ve ayrıcalıktır.

Filistin, Kudüs ve Mescid-i Aksa tüm Müslümanların şeref ve onurudur. Müslümanlar şeref ve onurlarını savunma konusunda tembellik göstermemeli, Filistin'de adil ve kalıcı bir barışın temini için elinden geleni yapmalıdır.

“Ölülerimiz dağılmış dört bir bucağa. Bazen ölülerimizin cenazeleriyle nereye gideceğimizi bilemedik; bizi diri olarak kapılarında görmek istemeyen dünya başkentleri ölü olarak da istemediler bizi. Ve şayet gurbet yüzünden ölenler, kurşunla vurularak ölenler, özlemden ölenler ve sadece ecelle ölenler hep şehitse ve şayet şiirler doğruyu söylüyorsa, her şehit bir gülse, dünyayı bir gül bahçesine çevirdiğimizi iddia edebiliriz.”²⁴³

²⁴³ Barghouti, s. 158-159.

KRONOLOJİ

- 1897:** I. Siyonist Kongre İsviçre'nin Basel kentinde toplandı. Filistin'de Yahudiler için bir devlet kurulması çağrısı yapıldı.
- Mayıs 1901:** Sultan II. Abdülhamid, Siyonist hareketin lideri Theodor Herzl'in Filistin'e Yahudi göçüne izin verilmesi talebini reddetti.
- 1916:** I. Dünya Savaşı devam ederken İngiltere ve Fransa arasında Osmanlı'nın Arap topraklarının paylaşımını öngören gizli Sykes-Picot Anlaşması imzalandı.
- 2 Kasım 1917:** İngiltere, Yahudi halkına Filistin topraklarında devlet kurma yolunu açan Balfour Deklarasyonu'nu yayınladı.
- Nisan 1920:** Sen Remo Konferansı'nda Filistin topraklarında İngiliz mandası kurulması resmen kabul edildi. Böylece 1917'de fiilen başlayan İngiliz yönetimi garanti altına alınmış oldu.
- 29 Eylül 1923:** Filistin'de İngiliz mandası resmen yürürlüğe girdi.
- 1936-1939:** Filistin halkı İngiliz manda yönetimine karşı topyekûn ayaklandı. Batılılar, Filistin'de Yahudi olmayan halkın varlığından bu meşhur Arap isyanıyla haberdar oldu.
- 22 Temmuz 1946:** Yahudi terör örgütü Irgun'un, İngiliz manda yönetiminin karargâhı olarak kullandığı Kral Davud Otel'i'ne düzenlediği saldırıda 96 kişi hayatını kaybetti. Bu saldırı literatürde modern terörizmin ilk örneği kabul edilir.
- 29 Kasım 1947:** BM Genel Kurulu, Filistin topraklarının Filistin (%43,53) ile İsrail (%56,47) arasında bölünmesini öngören Taksim Planı'nı kabul etti.
- 9 Nisan 1948:** Irgun terör örgütüne bağlı militanlar tarafından Deir Yasin köyünde gerçekleştirilen katliamda 254 Filistinli katledildi.
- 14 Mayıs 1948:** İsrail devleti kuruldu. Birkaç saat sonra Arap devletlerinin İsrail'e saldırmasıyla Birinci Arap-İsrail Savaşı başladı.

- 15 Mayıs 1948:** İngiltere, Filistin topraklarını terk etmeye başladı.
- Şubat-Temmuz 1949:** İsrail, savaştığı her Arap ülkesi ile ayrı ayrı ateşkes anlaşmaları imzaladı ve böylece ilk Arap-İsrail Savaşı sona erdi.
- 11 Mayıs 1949:** İsrail BM'ye kabul edildi.
- 23 Aralık 1950:** İsrail Kudüs'ü başkent ilan etti.
- 29-30 Ekim 1956:** Mısır Devlet Başkanı Cemal Abdünnasır'ın Süveyş Kanalı'nı millileştirmesinin ardından İsrail, Fransa ve İngiltere, Mısır'a saldırdı (İkinci Arap-İsrail Savaşı). 7 Kasım'daki ateşkesin ardından, Aralık 1956-Mart 1957 arasında üç ülke Mısır topraklarından geri çekildi.
- 7 Ekim 1959:** El-Fetih'in kuruluş kongresi Kuveyt'te yapıldı.
- 29 Mayıs 1964:** Filistin Kurtuluş Örgütü (FKÖ) kuruldu.
- 5 Haziran 1967:** İsrail; Mısır, Suriye ve Ürdün'e saldırdı ve altı günde Sina Yarımadası, Golan Tepeleri, Batı Şeria, Gazze Şeridi ve Doğu Kudüs'ü işgal etti (Üçüncü Arap-İsrail Savaşı).
- 21 Mart 1968:** İsrail birlikleri, Ürdün'ün Karameh bölgesinde hiç beklemedikleri bir direnişle karşılaştı; Arap ordularının başaramadığını küçük bir gerilla grubu (el-Fetih) başardı. Arafat ve el-Fetih, Filistinlilerin umudu hâline geldi.
- 22-25 Eylül 1969:** 21 Ağustos 1969'da Mesih'in gelişini hızlandırma iddiasındaki Avustralyalı Evanjelik bir Hristiyan tarafından Mescid-i Aksa'nın yakılma girişimi İslam dünyasında tepkilere yol açtı ve bunun üzerine Fas'ın Rabat şehrinde toplanan İslam ülkeleri temsilcileri İslam Konferansı Teşkilatı'nın temelini attı.
- 16-25 Eylül 1970:** Ürdün Kralı Hüseyin'e yönelik başarısız darbe girişiminin ardından Filistinli Fedailere karşı İsrail'in de desteğiyle başlatılan operasyonda 3.500 kişi hayatını kaybetti. "Kara Eylül" olaylarının ardından FKÖ Ürdün'den sürüldü ve Lübnan, İsrail'e yönelik Filistin direnişinin merkezi hâline geldi.
- 8 Ağustos 1973:** Filistin Ulusal Cephesi işgal altındaki topraklarda kuruldu.
- 6 Ekim 1973:** Mısır ve Suriye'nin Sina Yarımadası ve Golan Tepeleri'nde bulunan İsrail kuvvetlerine saldırmasıyla Yom Kippur Savaşı başladı (Dördüncü Arap-İsrail Savaşı). 26 Ekim'de BM'nin devreye girmesiyle savaş sona erdi.
- 13 Kasım 1974:** FKÖ lideri Yaser Arafat BM Genel Kurulu'nda ilk defa konuştu.
- 22 Kasım 1974:** BM Genel Kurulu, Filistinlilerin kendi kaderini tayin hakkını tanıdı ve FKÖ'ye gözlemci statüsü verdi.
- 6 Eylül 1976:** FKÖ Arap Birliği'ne tam üye oldu.
- 17 Mayıs 1977:** İsrail genel seçimlerinde ilk kez Menahem Begin'in liderliğindeki sağcı Likud Partisi iktidara geldi.
- 17 Eylül 1978:** Mısır, İsrail ve ABD arasında Camp David Anlaşmaları imzalandı.
- 26 Mart 1979:** Mısır ile İsrail arasında barış anlaşması imzalandı. Bu, İsrail'in bir Arap ülkesi ile imzaladığı ilk barış anlaşmasıydı.
- 30 Temmuz 1980:** İsrail parlamentosunda alınan bir kararla Kudüs, İsrail'in "ebedi ve bölünmez başkenti" olarak ilan edildi.

- 14 Aralık 1981:** İsrail, 1967'den beri askerî idare altında tuttuğu Golan Tepeleri'ni ilhak ettiğini açıkladı.
- 6 Haziran 1982:** İsrail Lübnan'a girdi ve bir hafta içinde Beyrut'u kuşattı. 70 gün süren direnişin ardından ateşkesi kabul eden Arafat liderliğindeki FKÖ, eylül ayına kadar Beyrut'tan ülkenin kuzeyine çekildi. Filistinliler arasındaki kanlı iç çatışmaların ardından ise Aralık 1983'te Arafat liderliğindeki FKÖ Tunus'a sürüldü.
- 15-16 Eylül 1982:** Ariel Şaron'un gözetimi ve korumasında Lübnanlı Hristiyan Falanjist milisler, Beyrut'taki Sabra ve Şatilla mülteci kamplarına girerek 36 saat içinde 2.000'e yakın Filistinli mülteciyi, cesetleri tanınmaz hâle gelecek şekilde katlettiler.
- 1 Ekim 1985:** İsrail Tunus'taki FKÖ karargâhına hava saldırısı düzenledi. Arafat saldırı esnasında karargâhta bulunmadığı için kurtulurken, 70 FKÖ mensubu hayatını kaybetti.
- 8 Aralık 1987:** Gazze'de bir Yahudi'ye ait kamyonetin Filistinli işçileri taşıyan bir araca çarparak 4 Filistinlinin ölümüne 9'unun yaralanmasına neden olmasının ardından Birinci İntifada başladı.
- 12-15 Kasım 1988:** Cezayir'de toplanan Filistin Ulusal Konseyi, Filistin devletini ilan etti.
- 13 Aralık 1988:** FKÖ lideri Yaser Arafat, BM Genel Kurulu'nda yaptığı konuşmada İsrail'in var olma hakkını tanıdığını açıkladı.
- 20 Haziran 1990:** Sovyet Yahudileri ocak ayında İsrail'e yoğun bir şekilde göç etmeye başladı. Bu göç hareketi Filistinliler ile İsraililer arasında büyük sorun oldu. Bunun üzerine Filistinli bir komando grubu İsrail'e girmeye kalkıştı. ABD Başkanı Bush bu olaydan dolayı ABD-Filistin görüşmelerini askıya aldı.
- 8 Ekim 1990:** Kudüs'te Mescid-i Aksa'da katliam gerçekleştirildi. Olayda 30 Filistinli hayatını kaybederken 850 Filistinli de yaralandı.
- 30 Ekim 1991:** ABD Başkanı George Bush ile SSCB lideri Mihail Gorbaçov'un Madrid Konferansı'nı başlatmalarından sonra, İsrail ile Arap komşuları arasında ilk görüşmeler yapıldı. Filistin, Birleşik Ürdün-Filistin delegasyonunun parçası olarak görüşmelere katıldı.
- 1992:** HAMAS, silahlı kanadı İzzettin Kassam Tugayları'nı kurarak İsrail'e karşı silahlı eylemlerini yoğunlaştırdı.
- 16 Nisan 1993:** Filistinli bir grup tarafından Ürdün Vadisi yakınında ilk intihar saldırısı düzenlendi. Havaya uçurulan otobüsteki 2 kişi öldü, 5 kişi yaralandı.
- 13 Eylül 1993:** İsrail Başbakanı İzak Rabin ve FKÖ lideri Yaser Arafat arasında Washington'da, beş yıl sonra Filistin'de özerk bir devletin kurulmasını öngören Filistin Özerklik İlkeleri Deklarasyonu (Oslo I Anlaşması) imzalandı.
- 25 Şubat 1994:** Batı Şeria'nın el-Halil kentinde bulunan Hz. İbrahim Camii'ne sabah namazı sırasında bir Yahudi yerleşimci tarafından gerçekleştirilen saldırıda aralarında çocukların da bulunduğu 50'nin üzerinde Filistinli hayatını kaybetti, yaklaşık 300 kişi de yaralandı.
- 4 Mayıs 1994:** İzak Rabin ve Yaser Arafat arasında Oslo Anlaşması'nı tamamlayıcı düzenlemeler içeren Kahire (Gazze-Eriha) Anlaşması im-

zalandı. Bu anlaşmayla birlikte (beş yıl içinde varılması öngörülen) nihai anlaşmaya kadar İsrail'in çekildiği Filistin topraklarını yönetecek geçici bir yapı olarak Filistin Ulusal Otoritesi kuruldu.

- 1 Temmuz 1994:** FKÖ lideri Yaser Arafat 27 yıl süren sürgünden sonra Gazze'ye döndü.
- 14 Ekim 1994:** Ortadoğu Barış Süreci'ne verdikleri destek nedeniyle FKÖ lideri Yaser Arafat ve İsrail Başbakanı İzak Rabin ile Dışişleri Bakanı Şimon Peres, Nobel Barış Ödülü aldı.
- 26 Ekim 1994:** İsrail ve Ürdün arasında barış anlaşması imzalandı. Ürdün, barış karşılığında 300 kilometrekarelik toprağı geri aldı; 1948-67 arasında kontrol ettiği Batı Şeria üzerindeki tüm haklarından vazgeçti.
- 28 Eylül 1995:** Oslo II Anlaşması (Batı Şeria ve Gazze Şeridi Geçici Anlaşması) Washington'da imzalandı.
- 26 Ekim 1995:** İslami Cihad lideri Fethi Şikaki, İsrail gizli servisi Mossad'ın düzenlediği bir saldırı sonucu Malta'da öldürüldü.
- 4 Kasım 1995:** Oslo Anlaşması'nın altına imza atan İsrail Başbakanı İzak Rabin, aşırı sağcı Yigal Amir tarafından öldürüldü.
- 20 Ocak 1996:** Filistin'de yapılan ilk seçimlerde, FKÖ lideri Yaser Arafat %88,2'lik oy oranıyla Filistin Ulusal Otoritesi'nin başkanı seçildi. Aynı gün yapılan Yasama Meclisi seçimlerinde el-Fetih'e yakın adaylar 88 sandalyenin 68'ini kazandı. Seçimleri sol örgütlerin yanı sıra HAMAS ve İslami Cihad boykot etti.
- 29 Mayıs 1996:** İsrail seçimlerini Benyamin Netanyahu liderliğindeki Likud Partisi'nin kazanması barış sürecine darbe vurdu.
- 27 Eylül 1996:** Mescid-i Aksa'nın altında kazılan tünellerin açılması sürecinde patlak veren olaylarda üç günde 76 Filistinli hayatını kaybetti, 2000'e yakın Filistinli de yaralandı.
- 15 Ocak 1997:** II. Uygulama Anlaşması olan el-Halil Protokolü imzalandı.
- 1 Ekim 1997:** Ürdün'ün baskısıyla İsrail, 16 Ekim 1991'de müebbet hapis cezasına çarptırılan HAMAS'ın manevi lideri Şeyh Ahmed Yasin'i serbest bırakmak zorunda kaldı.
- 14 Mayıs 1998:** İsrail devletinin kuruluşunun 50. yıl dönümünde, Filistinlilerin protesto gösterileri sırasında çıkan çatışmalarda 9 Filistinli hayatını kaybetti, 1.200'ü de yaralandı.
- 21 Haziran 1998:** İsrail hükümeti, Başbakan Netanyahu'nun Büyük Kudüs planını onayladı.
- 7 Temmuz 1998:** BM Genel Kurulu, Filistin delegasyonuna tartışmalara katılma başta olmak üzere yeni haklar tanıdı.
- 23 Ekim 1998:** İsrail ile Filistin arasında Wye River Memorandumu imzalandı.
- 18 Aralık 1998:** İsrail hükümeti Wye River Memorandumu'nu uygulamayı askıya aldığını bildirdi.
- 4 Mayıs 1999:** ABD Başkanı Clinton'ın Arafat'a nihai statü görüşmelerinin bir yıl içinde sonuçlanacağı garantisini vermesi dolayısıyla Filistin Merkez Konseyi bağımsız Filistin devletinin ilanını erteledi.
- 17 Mayıs 1999:** İsrail'de yapılan seçimleri Ehud Barak liderliğindeki İşçi Partisi kazandı.

- 25 Temmuz 2000:** II. Camp David Zirvesi ABD Başkanı Clinton'ın "anlaşmaya varamadılar" şeklindeki açıklamasıyla sona erdi.
- 13 Eylül 2000:** Oslo Anlaşması'nda Filistin'in özerkliği için verilen beş yıllık süre doldu.
- 28 Eylül 2000:** Ana muhalefet partisi Likud'un lideri Ariel Şaron'un Mescid-i Aksa'ya yaptığı provokatif ziyaret Filistinlilerin tepkisine neden oldu ve Aksa İntifadası başladı.
- 6 Şubat 2001:** İsrail'de yapılan erken genel seçimleri Likud Partisi lideri Ariel Şaron ezici bir üstünlükle kazandı ve başbakan oldu.
- Ekim 2001:** HAMAS'ın askerî kanadı İzzettin Kassam Tugayları ilk roketini fırlattı. 3 mil menzilli olan roket Gazze içinde boş bir alana düştü.
- 17 Ekim 2001:** Filistinlilere hakaretleriyle dikkat çeken ve İsrail-Filistin barış anlaşmalarına karşı çıkan Turizm Bakanı Rehavam Zeevi silahlı bir saldırıda öldürüldü. Saldırıyı FHKC üstlendi.
- 19 Kasım 2001:** 1982 yılında gerçekleştirilen Sabra ve Şatilla katliamından kurtulan Filistinlilerin suç duyurusu üzerine Belçika, katliamın sorumlusu olan İsrail Başbakanı Şaron'u ifade vermeye çağırdı. Ancak ABD ve İsrail'in engellemeleri ve tehditleri nedeniyle Belçika dava açılmasına imkân veren yasayı değiştirdi ve dava 2002'de düştü.
- 23 Kasım 2001:** İsrail ordusunun füze saldırısında HAMAS'ın askerî kanat liderlerinden Muhammed Ebu Hanud hayatını kaybetti.
- 3 Aralık 2001:** Bir gün önce HAMAS'ın üstlendiği, Kudüs'te ve Hayfa'da 26 kişinin ölümü, 220 kişinin de yaralanması ile sonuçlanan dört patlamanın ardından İsrail, Gazze Şeridi ve Batı Şeria'ya saldırdı. Batı Şeria'da birçok eve füze isabet ederken Gazze'deki hedef Arafat oldu.
- 13 Aralık 2001:** İsrail Güvenlik Kabinesi, Filistin lideri Arafat'la tüm ilişkilerini kesme kararı aldı ve Arafat'ı saldırı dalgasının doğrudan sorumlusu olmakla suçladı.
- 10 Şubat 2002:** İsrail işgali altındaki topraklara ilk Kassam roketi düştü.
- 27 Mart 2002:** Suudi Arabistan Veliaht Prensi Abdullah'ın Filistin-İsrail sorununun çözümüne yönelik olarak hazırladığı "Arap Barış Planı", Beyrut'ta gerçekleştirilen Arap Birliği Zirvesi'nde onaylandı.
- 29 Mart 2002:** İsrail birliklerinin Batı Şeria'daki tüm Filistin kentlerine tanklarla girmesiyle "Koruyucu Kalkan Operasyonu" başladı. Arafat'ın Ramallah'taki karargâhı kuşatıldı ve karargâh tahrip edilerek elektrik, su ve telefon bağlantısı kesildi. 1967 Savaşı'ndan sonra Batı Şeria'ya yönelik bu en büyük hava ve kara operasyonu 3 Mayıs'ta sona erdi.
- 3-15 Nisan 2002:** Batı Şeria'daki Cenin Mülteci Kampı'nı dış dünyadan tamamen tecrit eden İsrail, burada 1.300 Filistinliyi katletti, 1.500'ünü de yaraladı. Kampın %80'i oturulamaz hâle geldi.
- 1 Mayıs 2002:** 19 Nisan 2002'de BM Güvenlik Konseyi tarafından Cenin'deki katliamı araştırmak üzere kurulmasına karar verilen komisyon, İsrail'in gösterdiği tepkiler nedeniyle dağıtıldı.
- 2 Mayıs 2002:** Arafat'ın karargâhına sığınan ve İsrail Turizm Bakanı Rehavam Zeevi'nin öldürülmesinden sorumlu tutulan altı kişinin Eriha'daki hapishaneye gönderilmesi karşılığında karargâh çevresindeki kuşatma kaldırıldı.

- 3 Haziran 2002:** Başbakan Ariel Şaron, Batı Şeria'yı çepeçevre kuşatacak olan yaklaşık 700 kilometrelik sözde "güvenlik duvarı"nın 110 kilometrelik ilk etabının inşasını onayladı.
- 23 Temmuz 2002:** İzzettin Kassam Tugayları'nın bir numaralı ismi Salah Şehade, İsrail F-16'larından atılan bombalarla katledildi. Şehade ile birlikte, aralarında aile fertlerinin de bulunduğu 16 kişi daha hayatını kaybederken 77 kişi de yaralandı.
- 30 Eylül 2002:** Kudüs'ü İsrail'in başkenti olarak tanıyan yasa ABD Kongresi'nden geçti.
- 5 Ekim 2002:** ABD Kongresi'nin kararına karşılık Arafat, iki yıl önce Filistin Konseyi'nden geçen Doğu Kudüs'ü Filistin devletinin başkenti olarak kabul eden yasayı imzaladı.
- 17 Kasım 2002:** İsrail Dışişleri Bakanı Benyamin Netenyahu Oslo anlaşmalarının tamamen iptal edildiğini bildirdi.
- 30 Kasım 2002:** İsrail kuvvetleri BM Gıda Programı'nın Gazze'deki gıda deposunu yerle bir etti.
- 28 Ocak 2003:** İsrail'de yapılan erken genel seçimlerde Ariel Şaron başkanlığındaki Likud Partisi, milletvekili sayısını ikiye katlayarak seçimin galibi oldu.
- 19 Mart 2003:** Filistin lideri Arafat'ı muhatap almak istemeyen dış güçlerin baskılarıyla Filistin'de başbakanlık kurumu ihdas edildi ve Arafat, Mahmud Abbas'ı ilk başbakan olarak atadı.
- 30 Nisan 2003:** Ortadoğu Yol Haritası ilan edildi.
- 25 Mayıs 2003:** İsrail hükümeti, Yol Haritası'nı 14 çekince ile birlikte 7'ye karşı 12 oyla onayladı.
- 3-5 Haziran 2003:** Mısır'ın Şarm eş-Şeyh ve Ürdün'ün Akabe kentinde Yol Haritası'nın hayata geçirilmesine ilişkin ABD Başkanı Bush'un öncülüğünde iki zirve gerçekleştirildi.
- 9 Haziran 2003:** Akabe Zirvesi'nin sonuçlarını reddeden Filistinli direniş örgütleri ilk kez ortak silahlı eylem gerçekleştirerek 4 İsrail askerini öldürdü.
- 10 Haziran 2003:** HAMAS liderlerinden Dr. Abdülaziz el-Rantisi'ye yönelik füzelili saldırıda 1'i bebek 4 kişi öldürüldü, 27 kişi de yaralandı. Rantisi saldırıdan yara almadan kurtuldu.
- 15 Temmuz 2003:** İsrail Parlamentosu 8'e karşı 26 oyla Doğu Kudüs, Batı Şeria ve Gazze Şeridi'nin tarihi açıdan da, uluslararası hukuk ve İsrail devletinin daha önce imzaladığı anlaşmalar açısından da "işgal edilmemiş" topraklar olduğu yönünde bir karar çıkardı.
- 31 Temmuz 2003:** İsrail, Batı Şeria ve Kudüs çevresine inşa edilen "güvenlik duvarı"nın ilk etabını tamamladı.
- 19 Ağustos 2003:** Başta HAMAS, İslami Cihad ve el-Aksa Şehitleri Tugayı olmak üzere direniş örgütlerinin 29 Haziran 2003'te ilan ettikleri üç aylık şartlı ateşkes, İsrail'in saldırılarına devam etmesi nedeniyle bozuldu.
- 20 Ağustos 2003:** HAMAS ve İslami Cihad'ın Kudüs'te ortaklaşa düzenledikleri saldırıda 20 İsraili öldü, 120'si de yaralandı. İsrail Filistin yönetimiyle ilişkilerini dondurdu.

- 21 Ağustos 2003:** İsrail'in Gazze'ye düzenlediği füze saldırısında HAMAS liderlerinden Ebu Şenneb iki korumasıyla birlikte şehit edildi.
- 6 Eylül 2003:** Filistin'in ilk başbakanı Mahmud Abbas görevinden istifa etti. Aynı gün HAMAS'ın kurucusu ve manevi lideri Şeyh Ahmed Yasin, İsrail saldırısından hafif yaralı olarak kurtuldu.
- 10 Eylül 2003:** HAMAS'ın önde gelen isimlerinden Mahmud Zahhar, İsrail'in füze saldırısından yaralı olarak kurtuldu, ancak saldırıda Zahhar'ın oğlu hayatını kaybetti.
- 11 Eylül 2003:** İsrail hükümeti, Filistin lideri Yaser Arafat'ı sürgüne gönderme yönünde ilke kararı aldı. Aynı gün 15 AB üyesi, HAMAS'ı AB'nin terör örgütü listesine alma konusunda uzlaştı.
- 25 Eylül 2003:** 20. yüzyılın önemli düşünürlerinden Filistin asıllı Edward Said öldü.
- 5 Ekim 2003:** İsrail, bir önceki gün Hayfa'da düzenlenen saldırıya misilleme olarak, 30 yıl sonra ilk kez Suriye topraklarını bombaladı.
- 15 Ekim 2003:** Gazze'de içinde CIA mensuplarının da bulunduğu dört araçlık konvoyu düzenlenen saldırıda 3'ü CIA mensubu 4 kişi öldü, 1 kişi de yaralandı.
- 9 Kasım 2003:** Berlin'deki "Utanç Duvarı"nın yıkılışının yıl dönümü olan 9 Kasım, İsrail'in Filistin'de inşa ettiği "İrkçi Ayrım Duvarı"na uluslararası tepki günü olarak ilan edildi.
- 19 Kasım 2003:** BM Güvenlik Konseyi'nden oy birliği ile geçen 1515 sayılı kararlar Yol Haritası Planı taraflar açısından bağlayıcı hâle geldi.
- 1 Aralık 2003:** Cenevre İnisyatifi'nin Yol Haritası'na alternatif olarak hazırladığı deklarasyon ilan edildi.
- 24 Kasım 2003:** İsrail Başbakanı Ariel Şaron, Filistin tarafının Yol Haritası'ndaki yükümlülüklerini yerine getirmemesi hâlinde, "tek taraflı hareket"e geçerek Gazze Şeridi'ndeki Yahudi yerleşim birimlerini boşaltılacağını ilan etti.
- 22 Mart 2004:** Filistin'in manevi lideri Şeyh Ahmet Yasin sabah namazı çıkışında bizzat Şaron tarafından yönetilen bir askerî operasyon sonucu 8 Filistinli ile birlikte hunharca katledildi. Yasin katliamı sonrası İsrail terörünün sınırlarının artık kalmadığı anlaşılırken BM'nin katliamı kınaması yine ABD vetosu ile engellendi.
- 14 Nisan 2004:** ABD Başkanı George W. Bush, Gazze'den tek taraflı çekilmeyi öngören Şaron Planı'nı kabul etti; gelecekte muhtemel bir barış için müzakere edilecek temel konularda (özellikle sınırlar ve mülteciler) İsrail'in görüşlerini benimseyen bir mektubu Şaron'a verdi.
- 17 Nisan 2004:** Şeyh Ahmet Yasin'in şehadetinin ardından HAMAS liderliğine getirilen Abdülaziz el-Rantisi, Şeyh Yasin'e karşı düzenlenen suikasta benzer bir yöntemle şehit edildi.
- 18-23 Mayıs 2004:** İsrail'in Gazze Şeridi'ndeki Refah Mülteci Kampı'na düzenlediği saldırılarda 53 Filistinli hayatını kaybetti, 120'si de yaralandı. Silah kaçakçılığında kullanılan tünellerin çıkışı olabileceği gerekçesiyle 155 bina yıkıldı, 1.960 Filistinli evsiz kaldı.
- 9 Temmuz 2004:** BM Genel Kurulu'nun 8 Aralık 2003'teki kararı doğrultusunda istişari görüşünü açıklayan Uluslararası Adalet Divanı, Batı Şeria'yı çevreleyen "güvenlik duvarı"nın Filistinlilerin haklarını ağır

biçimde ihlal ettiği ve ulusal güvenlik gerekçesiyle meşrulaştırmayacağı sonucuna vardı.

- 30 Eylül-16 Ekim 2004:** İsrail'in Gazze Şeridi'ndeki Beyt Hanun, Beyt Lahiya ve Cebaliye mülteci kamplarına yönelik saldırılarında 133 Filistinli hayatını kaybetti. 77 ev yıkıldı ve yüzlercesi de tahrip edildi.
- 11 Kasım 2004:** 2,5 yıldır İsrail tarafından Ramallah'taki karargâhında tecrit edilen Filistin'in efsanevi lideri Yaser Arafat, şüpheli bir şekilde hayatını kaybetti.
- 9 Ocak 2005:** Filistin'de ikinci defa yapılan ve yedi adayın yarıştığı başkanlık seçimlerini %62,52 ile Mahmud Abbas kazandı. Seçimleri HAMAS, İslami Cihad ve FHKC boykot etti.
- Ocak 2005:** Gazze Şeridi'nde 10 bölgede ilk kez yapılan yerel seçimlerde HAMAS, belediye meclislerindeki 118 sandalyenin 77'sini kazandı.
- 8 Şubat 2005:** Mısır'ın Şarm eş-Şeyh kentinde bir araya gelen Filistin'in yeni lideri Mahmud Abbas ile İsrail Başbakanı Ariel Şaron, çatışmaya son verdiklerini açıkladılar.
- 13 Mart 2005:** HAMAS, Temmuz 2005'te yapılması planlanan genel seçimlere katılacağını açıkladı.
- Mayıs 2005:** Yerel seçimlerin ikinci turu yapıldı.
- 15 Ağustos-12 Eylül 2005:** İsrail, Gazze Şeridi'ndeki 8.000'e yakın Yahudi'nin yaşadığı 21 yerleşim biriminin tamamı ile Batı Şeria'daki 600 Yahudi'nin yaşadığı 4 yerleşim birimini boşalttı.
- 25 Eylül 2005:** İsrail, çekilmesinin üzerinden henüz iki hafta bile geçmeden Gazze Şeridi'ne ilk hava saldırısını gerçekleştirdi.
- Eylül 2005:** Yerel seçimlerin üçüncü turu yapıldı.
- Aralık 2005:** Yerel seçimlerin dördüncü turu yapıldı.
- 5 Ocak 2006:** İsrail'in kuruluşundan itibaren Araplarla yaptığı tüm savaşlara aktif olarak katılan ve pek çok katliama imza atan, İkinci İntifada'yı bizzat kışkırtan Başbakan Ariel Şaron, beyin kanaması geçirerek hastaneye kaldırıldı.
- 25 Ocak 2006:** Daha önce defalarca ertelenen Filistin'in ikinci genel seçimleri yapıldı. 132 sandalyeli mecliste, HAMAS öncülüğündeki Değişim ve Reform Listesi 74, el-Fetih 45, diğer küçük partiler ve bağımsız adaylar ise 13 sandalye kazandı. İslami Cihad seçimleri boykot etti.
- 30 Ocak 2006:** Ortadoğu Dörtlüsü (ABD, AB, BM ve Rusya) Filistin'e yardımların sürmesi için HAMAS'ın şiddetten vazgeçmesi, İsrail'i tanıması ve mevcut anlaşma ve yükümlülükleri (Yol Haritası) kabul etmesi gerektiği yönünde bir karar aldı. Rusya HAMAS hükümetiyle çalışmaya hazır olduğunu bildirdi.
- 14 Şubat 2006:** El-Fetih'in kontrolündeki bir önceki meclis, yaptığı son toplantıda Filistin Devlet Başkanı Mahmud Abbas'ı yeni yetkilerle donattı. Ancak 7 Mart 2006'da toplanan yeni meclis ilk iş olarak bu kararı iptal etti.
- 16 Şubat 2006:** ABD Filistin'e yardımı durdurdu.
- 19 Şubat 2006:** İsrail Filistin'e yönelik ekonomik yaptırımları uygulama kararı aldı.
- 22 Şubat 2006:** İsrail, Filistinli milletvekillerinin Gazze Şeridi ile Batı Şeria arasındaki seyahatlerinde geçiş kolaylığı sağlayan VIP statülerini iptal etti.

- 12 Mart 2006:** İsrail, Gazze'ye yolcu giriş-çıkışına izin verilen tek nokta olan Erez geçiş noktasını kapattı.
- 28 Mart 2006:** İsrail seçimlerini, komaya giren Ariel Şaron'un varisi, Kadima Partisi lideri Ehud Olmert kazandı.
- 28 Mart 2006:** İsmail Heniyye başbakanlığında kurulan HAMAS hükümeti, 36'ya karşı 70 oyla meclisten güvenoyu aldı.
- 7 Nisan 2006:** AB, Filistin hükümetine doğrudan yardımları askıya aldığını açıkladı.
- 10 Mayıs 2006:** İsrail hapisanelerinde tutuklu bulunan bazı örgütlerin liderleri, Filistin mücadelesinin hedef ve ilkelerini ortaya koymak üzere 18 maddelik bir planı ilan ettiler (Mahkûmlar Planı).
- 8 Haziran 2006:** İsrail, HAMAS hükümetinin, güvenlik biriminin başına getirdiği Filistin Halk Direniş Komiteleri (FHDK) örgütünün kurucusu Cemal Ebu Samhadana'yı Gazze Şeridi'nin güneyine düzenlenen bir hava saldırısında öldürdü.
- 9 Haziran 2006:** İsrail, Gazze Şeridi'nin Beyt Lahiya sahilinde piknik yapan 6'sı aynı aileden 8 kişiyi katletti; müteakip saldırılarda ölü sayısı 20'yi aştı.
- 10 Haziran 2006:** HAMAS 16 aydır uyguladığı ateşkesi bozduğunu ilan etti.
- 24 Haziran 2006:** Filistin Devlet Başkanı Mahmud Abbas ile Başbakan İsmail Heniyye, Mahkûmlar Planı'nın önemli maddeleri üzerinde anlaşmaya vardı. HAMAS diplomatik müzakerelerde Abbas'ın önderliğini kabul etti.
- 25 Haziran 2006:** Sekiz Filistinli eylemci, yeraltından tünel vasıtasıyla ulaştıkları Kerem Şalom sınır kapısında İsrail askerlerine saldırı düzenledi. İki İsrail askeri öldürülürken Gilad Şalit adlı onbaşı kaçırıldı; Filistinlilerden ikisi hayatını kaybetti, dördü yaralandı. Olayın sorumluluğunu FHDK, İzzettin Kassam Tuğayları ve İslam Ordusu üstlendi.
- 26 Haziran 2006:** İsrail, kaçırılan askeri için iki gün süre verdi. Filistinliler ise kaçırılan asker hakkında bilgi karşılığında cezaevlerindeki Filistinli kadın ve çocukların tahliyesini istedi.
- 28 Haziran 2006:** İsrail ordusu, Gazze Şeridi'ne yönelik "Yaz Yağmurları Operasyonu"nu başlattı. Saldırıda elektrik santrali, köprüler ve hükümet binaları hedef alındı.
- 29 Haziran 2006:** İsrail, aralarında bakanlar, milletvekilleri ve belediye başkanlarının da bulunduğu 64 HAMAS mensubunu gözaltına aldı.
- 12 Temmuz 2006:** 28 Haziran'dan itibaren 80'den fazla Filistinli hayatını kaybetti. İsrail, Hizbullah'ın iki askerini kaçırmaması ve sekizini de öldürmesi üzerine Lübnan topraklarına altı sene sonra tekrar girdi.
- 31 Ağustos 2006:** İsrail askerleri, el-Aksa Şehitleri Tuğayı'nın Batı Şeridi'ndeki en üst düzey yetkililerinden Fadi Kafisha'yı öldürdü.
- 11 Eylül 2006:** 16 Ağustos'ta başlayan görüşmeler sonunda Filistin Devlet Başkanı Mahmud Abbas ile Başbakan İsmail Heniyye, ulusal birlik hükümeti kurma konusunda anlaşta.
- 20 Eylül 2006:** İsrail ordusu, Filistin bankalarına ve döviz bürolarına düzenlediği baskınlar sonucu yaklaşık bir buçuk milyon dolara el koy-

duğunu açıkladı. İsrail bu paranın terör eylemleri düzenlenmesi için kullanıldığını öne sürdü.

- Ekim 2006:** Filistin'de ulusal birlik hükümeti kurma çabaları sonuçsuz kaldı ve HAMAS ile el-Fetih ilişkileri daha da gerginleşti.
- 7 Kasım 2006:** İsrail ordusunun 1 Kasım'da başlattığı ve altı gün süren "Güz Bulutları Operasyonu"nda 50'yi aşkın Filistinli hayatını kaybetti.
- 26 Kasım 2006:** Beş ay boyunca devam eden ve 400'ü aşkın Filistinlinin hayatına mal olan İsrail saldırıları, ateşkesle sona erdi.
- 15 Aralık 2006:** Başbakan İsmail Heniyye, çıktığı ilk yurt dışı gezisinden dönüşünde uzun süre Refah Sınır Kapısı'nda bekletildi ve ancak Arap ülkelerinden topladığı 35 milyon doları Mısır'da bırakarak Gazze Şeridi'ne girebildi. Sınırdan geçerken el-Fetih'e bağlı güvenlik güçleri tarafından açılan ateş sonucu koruması hayatını kaybederken oğlu da yaralandı.
- 25 Aralık 2006:** Filistin lideri Mahmut Abbas ulusal birlik hükümeti kurulması, aksi takdirde erken seçimlere gidilmesi konusunda HAMAS'a 10 günlük bir süre tanıdı.
- 5 Ocak 2007:** ABD, Filistin Devlet Başkanı Mahmud Abbas'a bağlı güvenlik güçlerine 86,4 milyon dolarlık yardım yapacağını açıkladı.
- 6 Ocak 2007:** Filistin Devlet Başkanı Mahmud Abbas, HAMAS'ın Gazze Şeridi'nde görev yapan silahlı güçlerini yasa dışı ilan etti.
- 26 Ocak 2007:** Filistin Dışişleri Bakanı Mahmud Zahar'ın Gazze'deki evine ateş açıldı.
- 29 Ocak 2007:** Filistin İçişleri Bakanı Said Siyam'ın evine saldırı düzenlendi. El-Fetih yanlısı Ulusal Güvenlik Güçleri'nin başkanı Tuğgeneral Seyid Şaban Gazze Şeridi'nde kaçırıldı.
- 9 Şubat 2007:** Suudi Arabistan'ın Mekke kentinde bir araya gelen Filistin Devlet Başkanı Mahmud Abbas ve HAMAS'ın siyasi lideri Halid Meşal öncülüğündeki taraflar, ulusal birlik hükümeti kurma konusunda anlaşma imzaladı.
- 12 Şubat 2007:** İsrail, 7 Şubat'ta başlattığı Ağlama Duvarı ile Harem-i Şerif'i birbirine bağlayan Faslılar Yolu'nu (Magrip Kapısı) yıkma çalışmalarını tepkiler üzerine durdurdu.
- 11 Mart 2007:** Gazze Şeridi'nde el-Fetih ile HAMAS arasındaki çatışmalar yeniden baş gösterdi.
- 17 Mart 2007:** İsmail Heniyye başbakanlığında HAMAS, el-Fetih, bağımsızlar ve sol milletvekillerinin desteğiyle kurulan ulusal birlik hükümeti 3'e karşı 83 oyla meclisten güvenoyu aldı. İsrail cezaevlerindeki 41 milletvekili ise oylamaya katılmadı.
- 21 Mart 2007:** ABD ve AB, HAMAS'ın da yer aldığı ulusal birlik hükümetini tanımama ve yaptırımların sürdürülmesi konusunda anlaştı.
- 24 Nisan 2007:** 7 Nisan'dan itibaren İsrail'in Gazze Şeridi'ne yeniden saldırması üzerine HAMAS'ın silahlı kanadı, ateşkesin sona erdiğini ilan etti ve İsrail'e yeniden roket atmaya başladı.
- 13 Mayıs 2007:** El-Fetih'in sözcüsü Tefvik Ebu Husa ile el-Aksa Şehitleri Tugayı'nın liderlerinden biri, Gazze'de HAMAS'a bağlı silahlı kişiler tarafından öldürüldü. Çıkan olaylarda 5 kişi öldü, 19 kişi de yaralandı ve çoğunluğu HAMAS üyesi 70 kişi kaçırıldı.

- 14 Mayıs 2007:** Ulusal birlik hükümetinin İçişleri Bakanı istifa etti.
- 19-20 Mayıs 2007:** Son bir haftada Gazze Şeridi'nde 51 kişinin hayatına mal olan iç çatışmalar, yeni bir ateşkesle duruldu.
- 23 Mayıs 2007:** İsrail ordusu, Batı Şeria'da aralarında bir bakan, üç milletvekili ve dört belediye başkanının bulunduğunu 33 HAMAS yetkilisini tutukladı.
- 9 Haziran 2007:** Mısır, Refah Sınır Kapısı'nı kapattı. 15 Haziran 2007'den 1 Haziran 2010'a kadar geçen üç yıl boyunca olağanüstü durumlar hariç sınırdan giriş-çıkışa izin vermedi.
- 11 Haziran 2007:** HAMAS ve el-Fetih, Mısır'ın arabuluculuğunda yeni bir ateşkes imzaladı.
- 12 Haziran 2007:** HAMAS'lı Ulaştırma Bakan Yardımcısı Faiidi Sabane kaçırıldı. El-Fetih ile el-Aksa Şehitleri Tugayı'nın Kuzey Gazze sorumlusu Cemal Ebu Cidyen, İzzeddin Kassam Tugayları'nın saatler süren kuşatmasının ardından öldürüldü.
- 14-15 Haziran 2007:** Gazze Şeridi'nin büyük bölümünü kontrolü altına alan HAMAS, buradaki el-Fetih karargâhını ve Filistin Devlet Başkanlığı binasını ele geçirdi. Filistin Devlet Başkanı Mahmud Abbas, olağanüstü hâl ilan etti ve ulusal birlik hükümetini feshederek Maliye Bakanı Selam Feyyad'ı yeni başbakan olarak atadı. Son bir haftada Filistin'deki iç çatışmalarda ölenlerin sayısı 100'ü aştı.
- 17 Haziran 2007:** Filistin Devlet Başkanı Mahmud Abbas, HAMAS örgütüne bağlı silahlı grupları yasa dışı ilan etti.
- 18 Haziran 2007:** Filistin Devlet Başkanı Mahmud Abbas, 16 Nisan'da el-Fetih ve HAMAS tarafından oluşturulan Ulusal Güvenlik Konseyi'ni feshetti. ABD, 15 ay sonra Batı Şeria'daki Filistin hükümetine ekonomik yardımı tekrar başlatmaya karar verdi.
- 24 Haziran 2007:** İsrail hükümeti, daha önce dondurulan 350 milyon dolarlık vergi iadelerinin Filistin Devlet Başkanı Mahmud Abbas'a aktarımını onayladı.
- 20 Temmuz 2007:** İsrail, Mahmud Abbas yönetimine destek vermek için 255 Filistinli mahkûmu serbest bıraktı.
- 2 Ağustos 2007:** ABD, HAMAS'a karşı mücadele eden güvenlik güçlerine destek için Mahmud Abbas'a 80 milyon dolar hibe etti.
- 8 Ağustos 2007:** Mahmud Abbas, HAMAS'ın diyalog çağrısını bir kez daha reddetti.
- 18 Ağustos 2007:** Filistin Devlet Başkanı Mahmud Abbas, HAMAS hükümetinin daha önce yaptığı tüm atamaları iptal etti ve örgütle tüm bağları kopardı.
- 2 Eylül 2007:** HAMAS'ı devre dışı bırakmak üzere seçim yasasında değişikliğe gidildi ve FKÖ'nün Filistin halkını temsil etme hakkını kabul etmeyen partilerin seçimlere girmesi yasaklandı.
- Eylül 2007:** İsrail, Gazze Şeridi'ni düşman bölge ilan etti.
- 27 Kasım 2007:** ABD'nin Annapolis şehrinde, toplam 49 ülke ve uluslararası örgüt temsilcisinin katılımıyla Ortadoğu Barış Konferansı yapıldı ve barış müzakereleri 12 Aralık'tan itibaren yeniden başladı.
- 23 Ocak 2008:** Uygulanan ambargoya daha fazla dayanamayan Gazzeliler, Refah sınırdaki duvarları yıkarak temel ihtiyaçlarını satın

alabilmek için Mısır tarafına geçtiler. 11 gün sonra, 3 Şubat'ta Mısır güvenlik güçleri geçişleri yasakladığında, toplamda 800.000'e yakın Gazzeli Mısır'a girip çıkmıştı.

- 28 Şubat-3 Mart 2008:** İsrail'in Gazze Şeridi'ne düzenlediği operasyonda en az 117 Filistinli hayatını kaybetti, 200 Filistinli de yaralandı. Yaklaşık 800 Filistinlinin evi tahrip edildi.
- 14 Nisan 2008:** FDKC'nin askerî kanadının lideri İbrahim Ebu İlba İsrail saldırısı sonucu hayatını kaybetti.
- 19 Haziran 2008:** Mısır'ın arabuluculuğunda gerçekleşen pazarlıklar sonucu HAMAS ile İsrail arasında altı aylık ateşkes imzalandı. HAMAS roket atmama, İsrail de Gazze'ye yönelik ambargoyu kaldırma ve su ikastları durdurma sözü vermişti.
- 19 Aralık 2008:** HAMAS ile İsrail arasındaki altı aylık ateşkes sona erdi. Ateşkes sürecinde ambargo hafifletilmediği gibi saldırılar azalsa da kesilmedi.
- 27 Aralık 2008:** Roket atışlarını gerekçe gösteren İsrail, mezuniyet töreninin yapıldığı bir polis merkezini vurarak aralarında HAMAS'ın üst düzey güvenlik görevlilerinin de bulunduğu 140 polisi şehit etti ve Gazze Şeridi'nde "Dökme Kurşun Operasyonu"na başladı. 60 savaş uçağının katıldığı operasyonun sadece ilk saatlerinde 200'ü aşkın Filistinli hayatını kaybetti.
- 31 Aralık 2009:** İsrail; ABD, AB, BM ve Rusya'nın oluşturduğu Ortadoğu Dörtlüsü'nün ateşkes çağrısını reddetti.
- 1 Ocak 2009:** İsrail uçakları Hamas'ın üst düzey liderlerinden Nizar Rayyan'ı evini bombalayarak öldürdü.
- 3 Ocak 2009:** İsrail Gazze Şeridi'nde kara operasyonuna başladı.
- 9 Ocak 2009:** Filistin Devlet Başkanı Mahmud Abbas'ın görev süresi fiilen doldu. Ancak başkanlık seçimleri ertelendi.
- 15 Ocak 2009:** HAMAS hükümetinin İçişleri Bakanı Said Siyam, oğlu, erkek kardeşi ve ailesi ile birlikte İsrail'in füzeli saldırısında hayatını kaybetti.
- 16 Ocak 2009:** Gazze'ye silah kaçakçılığının önelenmesi konusunda ABD ve İsrail dışişleri bakanları arasında bir anlaşma imzalandı.
- 18 Ocak 2009:** 22 gün süren katliamın ardından İsrail ateşkesi kabul ederek yerle bir ettiği Gazze Şeridi'nden çekilmeye başladı. Çekilme işlemi 21 Ocak'ta tamamlandı.
- 10 Şubat 2009:** İsrail genel seçimleri yapıldı. Tzipi Livni'nin Kadima Partisi Benyamin Netanyahu'nun Likud Partisi'nden bir milletvekiliği fazla çıkarsa da sağ partilerin çoğunluğu alması nedeniyle hükümeti kurma görevi Netanyahu'ya verildi. 31 Mart'ta Likud Partisi'nin aşın sağ partilerle kurduğu koalisyon hükümeti İsrail meclisinden güvenoyu aldı.
- 14 Ağustos 2009:** Gazze'nin Refah bölgesinde HAMAS'a bağlı güvenlik güçleri ile el-Kaide'yle bağlantısı bulunduğu iddia edilen Cünd ü Ensarullah grubu arasında çıkan silahlı çatışmada, örgüt liderinin de aralarında bulunduğu 22 kişi öldü, en az 100 kişi yaralandı. Cünd ü Ensarullah, Gazze'de bir "İslami Emirlik" ilan etmiş ve HAMAS'ı dinden uzaklaşır Batı'ya yaşamakla suçlamıştı.

- 5 Kasım 2009:** İsrail'in, Gazze'ye yönelik "Dökme Kurşun Operasyonu"nda orantısız güç kullanması nedeniyle savaş suçu işlemekle itham edildiği Goldstone Raporu, BM Genel Kurulu'nda kabul edildi.
- 13 Kasım 2009:** 24 Ocak 2010'da yapılması planlanan devlet başkanlığı ve meclis seçimleri, HAMAS yönetimindeki Gazze Şeridi'nde oylama işleminin gerçekleşemeyeceği gerekçesiyle Filistin Seçim Komisyonu tarafından ertelendi.
- 6 Ocak 2010:** 6 Aralık'ta İngiltere'den yola çıkan ve insani yardım malzemesi taşıyan "Filistin'e Yol Açık" konvoyu, uzun ve meşakkatli bir yolculuğun ardından Gazze'ye ulaştı.
- 19 Ocak 2010:** HAMAS'ın askerî kanadı İzzeddin Kassam Tuğayları'nın kurucularından ve komutanlarından Mahmud el-Mebhuh, Dubai'de kaldığı bir otelde Mossad ajanları tarafından boğularak öldürüldü.
- 31 Mayıs 2010:** "Rotamız Filistin Yükümüz İnsani Yardım" sloganıyla yola çıkan Gazze'ye Özgürlük Filosu'na İsrail donanması uluslararası sularda saldırdı. Mavi Marmara gemisindeki 9 Türk yardım gönüllüsü katledildi, 50'yi aşkın gönüllü de yaralandı.
- Haziran 2010:** Mavi Marmara katliamının ardından artan uluslararası baskılar karşısında Mısır, Refah Sınır Kapısı'nı üç yıl sonra süresiz olarak açarken; İsrail de 20 Haziran'da ambargoyu hafifletme kararı alarak Gazze'ye girebilecek malların listesini yeniledi.
- 2 Eylül 2010:** İsrail'in Gazze'ye saldırması üzerine Aralık 2008'de rafa kaldırılan doğrudan barış müzakereleri, Filistin lideri Mahmud Abbas ile İsrail Başbakanı Benyamin Netanyahu tarafından Washington'da yeniden başlatıldı. Müzakerelerin bir yıl içinde sonuçlanması hedefleniyor.
- 22 Eylül 2010:** BM İnsan Hakları Konseyi yayımladığı raporunda, İsrail'in 9 Türk'ün ölümü ile sonuçlanan Mavi Marmara baskınına "yasa dışı, orantısız ve kabul edilemez gaddarlık" olarak nitelendirdi ve Filistin toprağına deniz ablukası uygulamasının "yasa dışı" olduğunu belirtti.

KAYNAKÇA

Kitaplar

- Bowman, Glen. *Yitik Ülke Masalları: Kimlik ve Yer Sorunsalı*, İstanbul: Sarmal Yayınları, 1996.
- Chomsky, Noam. *Kader Üçgeni ABD, İsrail ve Filistinliler*, İstanbul: İletişim Yayınları, 1993.
- Davutoğlu, Ahmet. *Stratejik Derinlik, Türkiye'nin Uluslararası Konumu*, İstanbul: Küre Yayınları, 2001.
- Genet, Jean (ve diğerleri). *Dünün Bugünün Defterleri Dünya Sorunları 1988/1-Ortadoğu Dosyası, Filistin Ayaklanması, İsrail, İran ve Irak*, İstanbul: Alan Yayıncılık, 1988.
- Halloum, Ribhi. *Belgelerle Filistin*, İstanbul: Alan Yayıncılık, 1989.
- Karaman, M. Lütfullah. *Uluslararası İlişkiler Çıkamazında Filistin Sorunu*, İstanbul: İz Yayınları, 1991.
- Kor, Z. Tuba. *Ortadoğu'nun Aynası Lübnan*, İstanbul: İHH Yayınları, 2009.
- Lukacs, Yehuda. *The Israeli-Palestinian Conflict: A Documentary Record, 1967-1990*, Cambridge: 1992.
- Öke, Mim Kemal. *Siyonizm ve Filistin Sorunu (1880-1914)*, İstanbul: Üçdal Neşriyat, 1982.
- Said, Edward. *Filistin Sorunu*, İstanbul: Pınar Yayınları, 1985.
- Schulze, Kirsten E.; Stokes, Martin; Campbell, Colm. *Ortadoğu'da Milliyetçilik, Azınlıklar ve Diasporalar*, İstanbul: Sarmal Yayınevi, 1999.
- Sitta, Salman Ebu. *Palestinian Right to Return*, The Palestinian Return Center, Mayıs 1999.
- Suleiman, M. *Political Parties in Lebanon*, New York: 1967.
- Tahhan, Mustafa M. *Filistin'e Büyük Komplo*, İstanbul: Azim Yayıncılık, 1995.
- Taylor, Alan R. *İsrail'in Doğuşu*, İstanbul: Pınar Yayınları, 1992.

Turan, Ömer. *Tarihin Başladığı Nokta Ortadoğu*, İstanbul: Step Ajans, 2002.
Uğur, Ali. *Dünya Gündemindeki İsrail*, İstanbul: Burak Yayınları, 1998.
Yazar, Yusuf. *Ortadoğu Değişen Dengeler*, Ankara: Rehber Yayıncılık, 1991.

Makaleler

- Arar, Tareq. "Palestinians Exiled in Europe", *Al-Majdal*, no. 29, 2006.
- Aras, Bülent. "Filistin İsrail Barış Sürecinde Ulaşılan Nokta ve Barışın Geleceği", *Avrasya Dosyası*, Ankara, Yaz 1996.
- Boynukalın Şenkardeşler, Hatice. "Mekke Anlaşması, Filistin'e barış getirir mi?", *Anlayış*, Mart 2007.
- Brown, Kenneth. "Iron and a king: the Likud and oriental Jews", *Merip Reports*, no. 114, 1983.
- Brown, Kenneth ve Mohr, Jean. "Journey through the labyrinth: a photographic essay on Israel/Palestine", *Studies in Visual Communication* 8, 2, 1982.
- Çalışkan, Koray ve Fahreddin, Münir. "Yeni İntifada ve Filistin Sorunu", *Birikim*, Aralık 2000.
- Dağ, Ahmet Emin. "İşgalin görünmeyen mağduru: Filistin ekonomisi", *Çerçeve*, Ekim 2008.
- . "Gazze çıkmazında 'modeller çatışması'", *Anlayış*, Şubat 2009.
- Dugard, John- Hossain, Kamal ve Falk, Richard. "Filistin Dâhil İşgal Edilmiş Arap Topraklarındaki İnsan Hakları İhlalleri Sorunu", BM Ekonomik ve Sosyal Konseyi, 19.10.2000.
- Ercan, Suna. "İsrail'de Arap Azınlığın Kimlik Sorunu", *Avrasya Dosyası*, İsrail Özel sayısı, İlkbahar 2000, Cilt. 6, Sayı. 1.
- Erdemli, Özgül. "İsrail-Filistin Çatışma Sürecinde Uluslararası Bir Çözüm Arayışı: Mitchell Komisyonu Raporu", *Stratejik Analiz*, Sayı. 17, Eylül 2001.
- Kanafani, Nu'man. "Trade-A Catalyst for Peace", *The Economic Journal*, Haziran 2001.
- Karagül, İbrahim. "HAMAS ve İslami Cihad'a İktidar Rüsveti: Ateşkes Barış Getirir mi?", *Kudüs Dergisi*, Sayı. 2.
- Kor, Z. Tuba. "Gazze'de işgal sona ererken...", *Anlayış*, Sayı. 25, Eylül 2005.
- . "Filistin'in çetin imtihanı", *Anlayış*, Sayı. 30, Kasım 2005.
- . "Filistin 'Hamis' dedi", *Anlayış*, Sayı. 33, Şubat 2006.
- . "Orta Doğu'da umut yenilerde", *Anlayış*, Sayı. 35, Nisan 2006.
- . "İç siyasete dış ayar: Sezer'in İsrail ziyareti", *Anlayış*, Sayı. 38, Temmuz 2006.
- . "İşgal ve iç savaşın adı BOP", *Anlayış*, Sayı. 42, Kasım 2006.
- . "Annapolis'te barışçılık oyunu", *Anlayış*, Sayı. 55, Aralık 2007.
- . "Annapolis'in ardından Lübnan ve Filistin", *Anlayış*, Sayı. 56, Ocak 2008.
- . "Güvenlik duvarlara 'emanet'", *Anlayış*, Sayı. 57, Şubat 2008.
- . "İsrail Araplarla ne zaman barışır?", *Anlayış*, Sayı. 62, Temmuz 2008.
- . "Gazze'nin dramı bitmiyor", *Anlayış*, Sayı. 68, Ocak 2009.
- . "İsrail'in Filistin'deki katliamları", *Anlayış*, Sayı. 69, Şubat 2009.
- . "Filistin'de iç mücadele çığrından çıktı", *Mostar*, Sayı. 32, Ekim 2007.

- Kösebalaban, Hasan. “İsrail, Batı medeniyetinin son şövalyesi mi?”, *Anlayış*, Şubat 2009.
- Owen, Roger ve Pamuk, Şevket. “A History of Middle East Economies in the Twentieth Century”, Harvard University Press, 1999.
- Rose, David. “The Gaza Bombshell”, *Vanity Fair*, Nisan 2008.
- Said, Edward. “Oslo’nun Sonu”, *Birikim*, Aralık 2000.
- Sever, Ayşegül. “The Arab-Israeli Peace Process and Turkey since 1995 Interim Agreement”, *Turkish Review of Middle East Studies*, 1996-1997.
- Söylemez, Haşim. “Filistinli mülteciler kimlik istiyor”, *Aksiyon*, Sayı. 486. “Palestine in Figures-2007” *Palestinian Central Bureau of Statistics*, Mayıs 2008.

Ansiklopediler

Encyclopedia of the Palestine Problem, New York: Intercontinental Books, 1991. *TDV İslam Ansiklopedisi*.

Belgeler

- “Development Under Adversity: The Palestinian Economy in Transition”, WB and MAS, 1999.
- The Palestinian Right of Return: New Understanding of International Law” Report From a CPAP briefing with Susan Akram and Phyllis Bennis, *Palestine Center-News&Analysis*.
- “Palestine in Figures-2007”, Filistin Merkezî İstatistik Bürosu, Mayıs 2008.
- “Apartheid Roads: Promoting Settlements, Punishing Palesitinians”, Ma’an Development Center, Aralık 2008.
- “The Humanitarian Impact of the Barrier: Four Years After the Advisory Opinion of the International Court of Justice on the Barrier”, BM, Temmuz 2008.

İnternet Kaynakları

- Abunimah, Ali. “Palestinians on the Verge of a Majority: Population and Politics in Palestine-Israel”, *Palestine Center Information Brief* No. 162, 12.05.2008, <http://www.thejerusalemfund.org/ht/display/ContentDetails/i/2244>.
- Akgündüz, Ahmet. “Kudüs’te Osmanlı Modeli ve Bütün Dinlerin Ortak Başşehri”, <http://www.osmanli.org.tr/dosyaara.php?bolum=4&id=329>.
- Alhelsi, Reham. “A Nation Behind Bars: Palestinian Political Prisoners in Israeli Detention”, 25.04.2010, <http://www.intifada-palestine.com/2010/04/a-nation-behind-bars-palestinian-political-prisoners-in-israeli-detention/>.
- Barton, Josef J. “Palestinians in the United States and Chicago”, 09.03.1996, <http://www2.h-net.msu.edu/~ethnic/archives/logsmar96/0064.html>.
- Al-Khadra, Mohammed Tareq. “The Zionist Massacres Committed Against the Palestinian Arab People in the 20th Century”, <http://web.archive.org/web/20040622004225/en.falastiny.net/books/massacres/index.htm>.
- Lendman, Stephan. “Extrajudicial Killings as Official Israeli Policy”,

- 19.11.2008, <http://www.mathaba.net/news/?x=611938>.
- Migdalovitz, Carol. "Israeli-Palestinian Peace Process: The Annapolis Conference", *CRS Report for Congress*, 7 Aralık 2007, <http://www.fas.org/sgp/crs/mideast/RS22768.pdf>.
- Miller, Robin. "Deir Yassin Massacre; Other Zionist/Israeli Massacres and Terrorism", *Research Guide to the Palestinian-Israeli Conflict*, <http://www.robincmiller.com/melinkfr.htm>.
- Said, Edward. "A Road Map to Where?", *London Review of Books*, Cilt. 25, Sayı. 12, 19.06.2003, <http://www.lrb.co.uk/v25/n12/edward-said/a-road-map-to-where>.
- . "A Road Map to Where?", <http://www.lrb.co.uk/v25/n12/edward-said/a-road-map-to-where>.
- . "Filistin'i Ayağa Kaldırmak İçin", *Radikal*, 07.04.2002, <http://www.radikal.com.tr/haber.php?haberno=34171>.
- Said, Wadie. "The Status of Palestinian Refugees in Lebanon", 24.05.2000, www.palestinecenter.org/news&analysis.
- Sakhnini, Nizr. "History of Massacre After Massacre in Palestine", 29.12.2008, http://www.khaleejtimes.com/DisplayArticleNew.asp?col=§ion=opinion&xfile=data/opinion/2008/December/opinion_December117.xml.
- Sayigh, Rosemary. "The Prospects for the Palestinian Economy", *Middle East International*, 10.08.2001, http://www.arts.mcgill.ca/mepp/new_prn/research/papers/sayigh.htm.
- Shiblak, Abbas. "Statelessness among Palestinian Refugees", http://network.idrc.ca/uploads/userS/10576078220Session_2_Abbas_Shiblak_paper1.doc.
- Tamimi, Iqbal. "Changes in Palestinian Demographics", 20.06.2008, <http://palestinethinktank.com/2008/06/20/iqbal-tamimi-changes-in-palestinian-demographics>.
- Varol, Ahmet. "Yol Haritası Planı", 09.08.2003, www.vahdet.com.tr.
- . "İşkence ve İsrail", www.vahdet.com.tr/filistin/dosya2/0386.html.
- BBC. "Text: Arab peace plan of 2002", http://news.bbc.0co.uk/2/hi/middle_east/1844214.stm.
- B'tselem. "Infringement of the right to medical treatment in the West-Bank", http://www.btselem.org/english/Medical_Treatment_Index.asp.
- . "The siege on the Gaza Strip", http://www.btselem.org/english/Gaza_Strip/20070724_Siege_on_Gaza.asp.
- . "Statistics on demolition of houses as punishment 1987-2004", http://www.btselem.org/english/Punitive_Demolitions/Statistics_Since_1987.asp.
- Central Bureau of Statistics. "Israel in Figures-2009", http://www.cbs.gov.il/publications/isr_in_n09e.pdf.
- Center for Middle East Peace. "Fact Sheet: Peace Process", <http://www.centerpeace.org/factsheets/fact-sheet-peaceprocess.htm>.
- Defence for Children International, Palestine Section. www.dci-pal.org.
- . "Child Detainee Figures", 20.09.2010, <http://www.dci-pal.org/english/>

- Displaycfm?DocId=902&CategoryId=11.
- . "Fatalities", 14.09.2010, <http://www.dci-pal.org/english/Displaycfm?DocId=284&CategoryId=11>.
- Foundation for Middle East Peace. "Comprehensive Settlement Population 1972-2008", http://www.fmep.org/settlement_info/settlement-info-and-tables/stats-data/comprehensive-settlement-population-1972-2006.
- . "New Settlements Constructed by Administration, 1972-2008", http://www.fmep.org/settlement_info/settlement-info-and-tables/stats-data/new-settlements-constructed-by-administration-1972-2008.
- . "Settlements in West Bank", "Settlements in Golan Heights" ve "Settlements in East Jerusalem", http://www.fmep.org/settlement_info/settlement-info-and-tables/stats-data.
- Guardian*. "Mapping an Occupation", <http://www.guardian.co.uk/flash/page/0,,2088220,00.html>.
- Haber7*. "Filistin kamplarından yoksulluk görüntüleri", 07.12.2009, www.haber7.com/.../Filistin-kamplarindan-yoksulluk-goruntuleri.php.
- Hürriyet*. "İsrail Gizli Hapishaneleri Kabul Etti", 30.06.2003, <http://webarsiv.hurriyet.com.tr/2003/07/01/311125.asp>.
- International Displacement Monitoring Centre. "BADIL Resource Center for Palestinian Residency and Refugee Rights, 12.09.2007, [http://www.internal-displacement.org/idmc/website/countries.nsf/\(httpEnvelope%20s\)/98F0726BF7D6AA45C12574B30055BD32?OpenDocument](http://www.internal-displacement.org/idmc/website/countries.nsf/(httpEnvelope%20s)/98F0726BF7D6AA45C12574B30055BD32?OpenDocument).
- . "Occupied Palestinian Territory: Forced displacement continues", 10.09.2008, <http://pdfbooksz.com/ebook-occupied+palestinian+territory+forced+displacement+continues-pdf-1.html>.
- Israeli Committee Against House Demolitions. "Statistics on House Demolitions (1967-2007)", Ekim 2008, [http://www.internal-displacement.org/8025708F004CE90B/\(httpDocuments\)/BB5153683B8162BBC12574E3002FD653/\\$file/House+demolition+statistics+\(2\).doc](http://www.internal-displacement.org/8025708F004CE90B/(httpDocuments)/BB5153683B8162BBC12574E3002FD653/$file/House+demolition+statistics+(2).doc).
- . "Statistics on House Demolitions (1967-2009)", Nisan 2009, [http://www.internal-displacement.org/8025708F004CE90B/\(httpDocuments\)/8AFE29E642C7D3B7C125768D005D5621/\\$file/IC-HAD_StatOnHouseDemol_09.pdf](http://www.internal-displacement.org/8025708F004CE90B/(httpDocuments)/8AFE29E642C7D3B7C125768D005D5621/$file/IC-HAD_StatOnHouseDemol_09.pdf).
- MidEast Web*. "The Population of Palestine Prior to 1948", <http://www.mideastweb.org/palpop.htm>.
- . "Ariel Sharon's Disengagement Plan (and George Bush's letter accepting it)", 14.04.2004, <http://www.mideastweb.org/disengagement.htm>.
- OCHA-WHO. "Six Years After the International Court of Justice Advisory Opinion on the Barrier: The Impact of the Barrier on Health", Temmuz 2010, [http://www.reliefweb.int/rw/RWFiles2010.nsf/FilesBy-RWDocUnidFilename/ASAZ-875HV8-full_report.pdf/\\$File/full_report.pdf](http://www.reliefweb.int/rw/RWFiles2010.nsf/FilesBy-RWDocUnidFilename/ASAZ-875HV8-full_report.pdf/$File/full_report.pdf).
- Palestinian Central Bureau of Statistics. http://www.pcps.org/english/phc_97/populat.htm.
- . "Direct losses in infrastructure", <http://www.pcbs.gov.ps/DesktopModules/Articles/ArticlesView.aspx?>

- tabID=0&lang=en&ItemID=1412&mid=12059.
- . "Injured Palestinians in Al-Aqsa Uprising (Intifada), by Year and Tool of Injury 29 September 2000-31 December 2008", http://www.pcbs.gov.ps/Portals/_pcbs/intifada/2095d332-40f8-4b1e-9cb1-422bcdef6a01.htm.
- . "Killed Palestinians (Martyrs) in Al-Aqsa Uprising (Intifada), by District of Residence, Age Group and Sex (29 September 2000-31 December 2009)", http://www.pcbs.gov.ps/Portals/_pcbs/intifada/3aba3ecf-86f1-42d6-aaab-ac290f7adda3.htm.
- . "Number of Damaged Building in the Palestinian Territory from 28\09\2000 to 30\04\2007 by Governorate\District and Building Type", http://www.pcbs.gov.ps/Portals/_pcbs/intifada/damage.htm.
- . "PCBS release preliminary estimated for the Economic Losses in Gaza Strip caused by Israeli Aggression", http://www.pcbs.gov.ps/Portals/_PCBS/Documents/20%غزة20%خسائر20%20%انجل يزي20%20%28.1.2008.pdf.
- . "Special Report on the 62nd Anniversary of Nakba", 12.05.2010, <http://www.pcbs.gov.ps/DesktopModules/Articles/ArticlesView.aspx?tabID=0&lang=en&ItemID=1532&mid=11394>.
- Palestine Chronicle*. "1.085 Million Children Attend School Today as Israel Escalates Aggression", <http://www.palestinechronicle.com/story.php?sid=2003090205123250>.
- Palestine Media Center*. "The Sharon Wall: A Palestinian Humanitarian Crisis", *Christianaid*, 04.12.2003, 07.12.2003, <http://www.aljazeeraah.info/Opinion%20editorials/2003%20Opinion%20Editorials/December/7%20o/The%20Sharon%20Wall%20A%20Palestinian%20Humanitarian%20Crisis%20By%20Christianaid.htm>.
- . "Israel's Apartheid Wall Sheet", 10.07.2003, www.aljazeeraah.info.
- . "Israel's Apartheid Wall Fact Sheet", 10.07.2003, <http://www.palestine-pmc.com/details.asp?cat=3&id=291>.
- Palestine Monitor*. "2009 Factbook", http://www.palestinemonitor.org/spip/IMG/pdf/factbook_Final_online-2.pdf.
- . "Palestine Monitor factsheet: Checkpoints", 17.03.2010, <http://palestinemonitor.org/spip/spip.php?article8>.
- . "Palestine Monitor factsheet: Prisoners", 17.12.2008, <http://palestinemonitor.org/spip/spip.php?article9>.
- . "Palestine Monitor factsheet: Torture", 11.02.2008, <http://palestinemonitor.org/spip/spip.php?article10>.
- . "2010: Palestinian Prisoners Day", 22.04.2010, <http://www.palestinemonitor.org/spip/spip.php?article1366>.
- Palestine National Authority*. "After Three 'Intifada' Years: 646 Killed and Losses of \$10 Million in Palestinian Education Sector", http://www.pna.gov.ps/subject_details2.asp?DocId=1296.
- ReliefWeb*. "Annapolis Conference joint understanding and statements", 27.11.2007, <http://www.reliefweb.int/rw/rwb.nsf/db900sid/THOU-79E2G9?OpenDocument>.
- SESRIC. "A press release issued by the Palestinian Central Bureau of Statistics On the Occasion of 'Palestinian Children's Day' ", 05.04.2008,

- <http://www.sesrtcic.org/files/nso/391.pdf>.
- The Palestinian Centre for Human Rights. "Extra-Judicial Executions of Palestinians by the (IOF) / 1 April-30 June 2008", Fact Sheet No. 7, ref. no: 2/2008, <http://www.reliefweb.int/rw/rwb.nsf/db900sid/YSAR-7HXPEL?OpenDocument>.
- . "Three Years of Israeli Violations of International Humanitarian Law in the Occupied Palestinian Territories: The Need for Accountability", www.pchrgaza.org.
- UNDP. "Yol Gösterici İlkeler: Hukuksal Kökenler ve Uluslararası Yükümlülükler", <http://www.undp.org.tr/pressRelDocuments/YGIHukuksalKokenlerD3.doc>.
- UNRWA. "Attacks against the UN in Gaza must be investigated", http://www.un.org/unrwa/refugees/stories/2009/attacks_un_in_gaza_jan09.html.
- . "Gaza Refugee Camp Profiles", 31.12.2006, <http://un.org/unrwa/refugees/gaza.html>.
- . "Jordan Refugee Camp Profiles", 31.12.2006, <http://un.org/unrwa/refugees/jordan.html>.
- . "Lebanon Refugee Camp Profiles", 31.12.2006, <http://un.org/unrwa/refugees/lebanon.html>.
- . "Statistics", <http://www.unrwa.org/etemplate.php?id=253>.
- . "Statistics", 30.06.2008, <http://un.org/unrwa/publications/index.html>.
- . "Syria Refugee Camp Profiles", 31.12.2006, <http://un.org/unrwa/refugees/syria.html>.
- . "West Bank Refugee Camp Profiles", 31.12.2006, <http://un.org/unrwa/refugees/westbank.html>.
- . "UNRWA in Figures", 01.01.2010, <http://www.unrwa.org/userfiles/20100628261.pdf>.
- Wikipedia. "Israeli Settlement", http://en.wikipedia.org/wiki/Israeli_settlement.
- "İsrail ve İşgal Altındaki Topraklar: Yerleşimciler Sorunu", www.amnesty-turkiye.org.
- "Arab leaders will adopt brave stances in Beirut summit", <http://www.arabicnews.com/ansub/DailyDay/020320/2002032037.html>.
- "Final Statement Issued by the Third Annual Meeting of the Palestine Right of Return Coalition, Copenhagen", 12-15 Aralık 2002, <http://www.badil.org/en/press-releases/56-press-releases-2003/349-press280-03>.
- "Palestinian Refugees", http://www.badil.org/Refugees/Palestinian_Refugees.htm.
- "Policy of arresting Palestinians on the rise", 03.03.2009, http://english.pnn.ps/index.php?option=com_content&task=view&id=4890&Itemid=27.
- "Filistin Eğitimi İşgale Direniyor", 10.10.2002, <http://www.evrensel.net/02/10/10/dunya.html#1>.
- "Yahudi Yerleşimciler Sorunu", http://www.haberanaliz.com/israil_filistin_yahudi_yer.php.
- "Palestinian Refugees", <http://islamonline.net/English/intifada/Palestine-Special/index.shtml>.
- "Aksa Intifadası'nın 8. Yılında Filistinli Esirler", 30.09.2007, <http://www.kudusyolu.com/index.php?adres=intifada&dil=tr&id=33>.

- “Online Petition: The National Initiative to Resist the Wall”, 09.11.2003, <http://www.miftah.org/Displaycfm?DocId=2655&CategoryId=15>.
- “The Effect of the Israeli Occupation on the Palestinian Education (28.09.2000-15.03.2009)”, <http://www.mohe.gov.ps/downloads/textdoc/assE.doc>.
- “The plan behind the Saudi plan”, <http://msnbc.msn.com/id/3340192>.
- “What took place at Camp David in 2000?”, http://www.palestinefacts.org/pf_1991to_nowcampdavid_2000.php.
- “Middle East”, <http://www.refugees.org/downloads/wrs02/meast1.pdf>.
- “Worldwide Refugee Information”, http://www.refugees.org/world/articles/palestinians_wrs94.htm.
- “Palestinian refugee factbox/timeline”, 22.07.2010, <http://www.reliefweb.int/rw/rwb.nsf/db900sid/MMAO-86NCNG?OpenDocument>.
- “Israeli Massacres: Details and Numbers”; <http://www.soundofegypt.com/Palestinian/adult/massacres.htm>.
- “The Apartheid Wall (updated 2009)”, <http://www.stopthewall.org/downloads/pdf/Wall-fc-En.pdf>.
- “Back to a Routine of Torture: Torture and Ill-treatment of Palestinian Detainees during Arrest, Detention and Interrogation”, Public Committee Against Torture in Israel, Eylül 2001-Nisan 2003, <http://www.stoptorture.org.il/files/back%20to%20routine.pdf>.
- “Peace Plans”, <http://www.us-israel.org/jsource/Peace/planstoc.html>.
- “Peace Plans”, <http://www.us-israel.org/jsource/Peace/road.html>.
- “Okullar ve Öğrenciler Saldırıların Hedefi”, 16.01.2003, <http://www.vahdet.com.tr/filistin/haber2/haber497.html>.
- “İşkence ve İsrail”, www.vahdet.com.tr.